

STATISTIKAI ÉS NEMZETGAZDASÁGI

KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK

ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

STATISTIKAI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

KELETI KÁROLY.

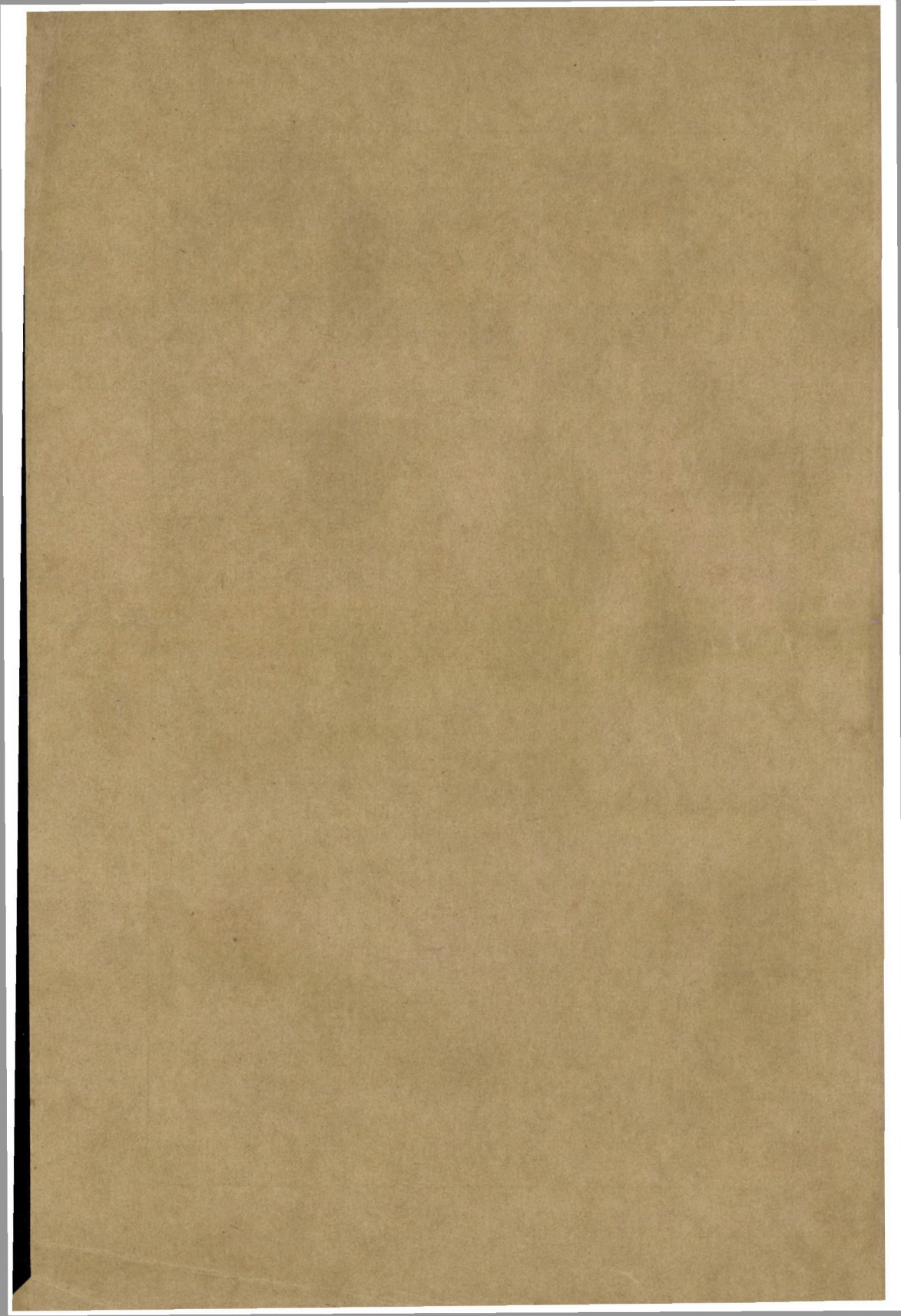
NYOLCZADIK KÖTET.

I. FÜZET.

PESTEN.

EGGENBERGER FERDINAND, M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

MDCCCLXXI.

STATISZTIKAI ÉS NEMZETGAZDASÁGI
KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERETÉNEK

ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

STATISZTIKAI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

KELETI KÁROLY,

LEV. TAG.

NYOLCZADIK KÖTET.

ELSŐ FÜZET.

PESTEN,

EGGENBERGER FERDINÁND MAGY. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

MDCCLXXI.

MAGYARORSZÁG NEMZETISÉGEI STATISZTIKAI SZEMPONTBÓL.

Keleti Károlytól*).

Vajjon a nyelv és nemzetiség számbavétele képezzen-e a népszámlálás alkalmával kérdőpontot, maig is vitás kérdés. Vitás kérdés, melyet a Londonban, 1860-ban tartott nemzetközi statisztikai kongresszus úgy iparkodott megoldani, hogy a népszámlálás alkalmával kitüntetendő tényeket kétfelé osztván s egyikökre a „mellőzhetetlen“, másik részökre a csupán „célyszerű“ epithetont alkalmazva, a nemzetiség kutatását ez utóbbi rovat alá sorozta.

Ezzel az egyes államok tetszésére van bizva, vajjon akarják-e kutatni népességök nemzetiségét is s az egész kérdés csupán azon államcél szempontjából látszik megítélendőnek, mely az egyes nemzetiségeknek számbeli megismerésével kitűzetett.

Csakhogy itt azonnal feltűnnek a különböző szempontok, melyekből az egyes kutatók, hogy ne mondjuk, államok vagy nemzetek indulnak. Mig ugyanis L e g o y t például, a párisi statisztikai hivatal főnöke, Francziaország határain belül csak egy nemzetiséget ismert el, a politikait, Elszasz és Lotharingia részben németül beszélő népességét pedig csak még nem egészen assimiláltnak vallotta, s a nemzetiség kutatását fölöslegesnek ítélte, addig Németország B o e c k száján át hevesen vitatta a fölvételeket, nem annyira saját határain belül akarván számba venni az amúgy már nagyrészt germanisált szláv és dán fajbelieket, mint inkább az egész világ kerekességén akarván megismerni saját nemzetiségét azon tagjaiban, kik vándorvágtyól hajtva, szerte barangolják földgömbünket s idegen hazában is német szívóssággal ragaszkodnak, legalább egy-két nemzedéken belül, fajukhoz. Heves, bár nem véres

*) Olvasta a M. T. Akadémia II. oszt. ülésében 1871. mart. 6-án.

harcz folyt akkor is, Anglia s a többi kisebb államok akkor is semlegesek maradának, csak Ausztria, melynek magyarosztrák czíme az időtájt még meg nem született, állt képviselőjével határozottan Nagynémetország részén, maga is osztozkodni akarván azon dicsőségben, melyet fajrokonai messze keletre tolt előőrseinek nagy számában nyerni talál.

Ma olvasva el a nemzetiségi kérdéstről szóló ama korbeli röpiratokat, valóban előhírnökét látjuk bennök azon véres tusának, melynek az imént, fájdalom, szemtanui valánk.

A francziák III. Napoleon hetyke tanát hirdették a természetes határokról s merőben tagadtak saját földjükön minden más nemzetiséget, minőket csak a bukott császár olaszországi politikája érdekében ismertek el Italia félszigetén, a Dunafejedelemségekben és, — bennünket a szlávokkal egy üstbe gyurva — Ausztriában.

A németek már akkor vityták a most követelt rajnai tartományokat s ingerülten czáfolgatták a francia statistikus állításait, jogot tartva Elszász-Lotharingiára a nyelv alapján épúgy mint most, midőn fegyverök váratlan sikere igazolni látszik követelésöket.

Mind a mellett óvatosabban léptek fel kutatásaik indokolásában s az egész kérdést az ethnografia ködébe burkolák, mindenki kénye-kedvére hagyván, vajjon megtalálja-e az ország ethnografiai viszonyainak leírása között a nemzetiségeket is vagy sem.

Ausztria épen rendkívüli sürgösséget fejtett ki e téren. Nyelvterületeket s nyelvszigeteket állapított meg Cz o e r n i g, k i n e k ez egyik kedvencz tárgya vala, bár híres ethnografiai nagy műve nem első, noha hasonlíthatatlanul legnagyobb szerű volt e fajból. Megelőzte őt H ä u f l e r, 1845-ben megjelent „Sprachenkarte der öst. Monarchie“ című művével. Vele működtek F e i l, S t r e f f l e u r, H a u e r, F i c k e r és mások; F i c k e r pedig a bécsi statistikai hivatal 1868/9-ki tanfolyamában ugyan e tárgyról olvasott, mely felolvasások „die Völkerstämme der Oestr.-Ung. Monarchie, ihre Gebiete, Gränzen und Inseln“ czíme alatt a bécsi statistikai hivatal közleményeiben meg is jelentek.

Legfontosabb irat — habár adatok nélkül — Böckh Richard értekezése „Die statistische Bedeutung der Volkssprache als Kennzeichen der Nationalität“, mely a „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft“ című füzetekben jelent meg 1866-ban, s a melyből jelenleg a porosz-francia háború alkalmából, ha jól vagyok értesülve, külön lenyomat készült. Noha ez újabb füzetet nem láttam, az értekezés tartalmát az eredetiből ismerve, csakugyan erélyes adaléknak tartom azon igyekezetekhez, melyekkel a németek hódításaikat Franciaországban igazolni töreksenek.

A francziák és németek közötti nagy elvi ellenkezés határozott tételekben is nyilvánul.

A németek tagadják, hogy a statistikai vagy történelmi összetartozás a nemzetiség ismertető jele volna, és minden politikai vagy természeti határok tagadásával csupán a nyelvi határokat ismerik el. Saját nyelvrokonaikra igényt tartanak nemzetiségül bármely idegen országban is, és a vegletig vívé következtetéseiket, jogot formálnak némileg a területre is, melyen nyelvrokonaik kissé nagyobb számban lakván, nemzetiségöket képviselve látják.

A francziák nézetei a területi egységről s az azon lakó, egy nemzetiségnek tekintett népességről ismereteseek. Még inkább megismerjük azonban a német írók támadásaiból, kik gúnynak tekintik, hogy a francia nem tart igényt ama sok százezer német assimilálására, kik a francia államkötelékhez nem tartozván, mégis határain belül állandó megtelepítetteként a francia iparszabadság előnyeit élvezik.

Még inkább kitűnik a nézetkülönbség, ha Böckh néhány sorát idézem, melyekben vonatkozással Legoyt-nek az európai kivándorlásokról irt nagybecsű statistikai munkájára mondja: „ . . . az egész értekezésből hiányozni látszik ama szükkeblű francia nézpont, az 1789-diki ugyanis, mely az államhoz tartozókat már előleg is nemzetnek s ezzel a nemzetiséget államhoz tartozásnak bélyegzi.“ És tovább: „a statisztikus nem oly elfogult, nála a vlamándok a német nemzethez tartoznak, Svajcz kétharmadában neki németek uralkodnak.

A dán és francia birodalmon belül is elismeri a német nemzetiség létezését . . .“ sat.

Alább egy koszorús hazai írónkra lesz alkalmam hivatkozni, és ki fog tűnni, hogy a német értelmezés nem egészen helyes. Addig is azonban talán kockáztathatom az állítást, hogy a politikai és nyelvi nemzetiség közötti különbség elfogadása, mire mi, sajátos viszonyainknál fogva rég rájöttünk, talán a francia-német elentétet is mérsékelheti vala.

Ideje különben, hogy az európai általánosságokból átérjek saját tárgyamra, s ennek bevezetéseül hazai állapotainkra és a hazabeli nyelvi nemzetiségek megismerése végett tett statisztikai kísérletekre.

A népszámlálást elrendelő 1869. III. törvényczikk fogantatása végett kiadott utasítás a számba veendő népességi mozzanatok közül a nemzetiség vagy nyelv rovatát kihagyta, noha az az előleges tervezetben meg volt.

Vajjon helyesen cselekedett-e a kormány e mindnyájunkat oly közlelől érdeklő tényt nem kutatva, azt igazolni nem az én feladatom. Tagadom egyébiránt, hogy nagy befolyással lett volna döntő körökben a kiderítendő szám, mely ha nagyak mutatja a magyarokat, elleneinket s főleg az 1850/1-diki tendentiosus számlálással szemben könnyen ama kifakadásra birja: ime most a magyarok kezében volt az ügyvezetés s csupán nagy ágítatióval birtak ennyit kisütni; ha pedig csekélynek látszik a szám, ugyanezt állítják, csak megfordítva, hogy ime mennyi agitatióval birtak csak ennyit is magyarokul kitüntetni. Nemzetiségi surlódásoktól tartva sem maradt el a felvétel, noha jól tudom, hogy e rovat befoglalása iránti óhajok több helyről s pedig épen nem azon megyékből hallatszottak, melyekben a magyar elem van többségben. Inkább a fölvétel nehézsége, a nemzetiség fogalmának nehéz meghatározása s a bizonytalan eredmény vétettek itt tekintetbe.

Bármiként állt légyen egyébiránt ez ügy, annyi tény, hogy a tudomány szempontjából igen nehezen állapítható meg a nemzetiség fogalma, csekélyebb miveltségű országokban pedig épen a fogalom megmagyarázásának ne-

hézsége helyez előre is sok hamis adatot kilátásba. Nem tudom a bécsiéknél is ezen szempont jutott-e túlsúlyra s magyarázza meg azon feltűnő jelenséget, hogy épen az, ki Londonban a kongressus idejében és később élénken küzdött a nyelvnek népszámlálás alkalmával való kutatása mellett, 1869-ben Ausztriában e fölvétel ellen nyilatkozott. A menyire nekem az előleges kérdések megállapításában részem volt, bátran állíthatom, hogy korábbi nézetem ellenére ép ezen szempont érlelte bennem a meggyőződést, hogy ezen az uton, t. i. népszámlálás alkalmával nem jutunk megbízható számokhoz s így jobb elejteni oly kutatást, mely a kormány kellemetlen gyanúsításával okvetlenül, lehet veszélylyel jár, s ha egyébbel nem is, azon veszélylyel, hogy jövőben hamis számoknál fogva, hamis alapon találunk indulni.

Igazoltak-e ezen nézetek, az ki fog derülni, ha a kérdésbe kissé mélyebben hatolunk.

Mert micsoda is a nemzetiség? vagy ha a nemzetiség fogalmával talán tisztában volnánk, melyek megismertető jelei? Az országhoz, megyéhez, községhez tartozás nem lehet az. Az első igenis megállapítja a politikai nemzetiséget, minőt határozottan kijelölt álláspontunkhoz ragaszkodva, mely itt a francziával összeesik, — csakugyan csak egyet ismerhetünk el országunkra nézve s ez a magyar. A megyéhez tartozás megállapíthat ugyan hosszú időn keresztül valami kisebb körű patriótaságot, de tudományos fogalmat soha. A községhez tartozás adhat jogokat s kötelezettségeket, ha honosítási és hovatartozási törvény létezik valamely országban, bár Magyarország ilyet még, fájdalom, nem ismer, de az illetőnek nemzetiségére legkisebb befolyást sem gyakorol.

A leszármazás, a mai fajkeveredés mellett csak szintén nem fogadható el kriteriumul? mert ki határozza meg a hanyadiziglen való leszármazás döntő befolyását?

Főkép miveltebb körökben s a mai közlekedés nivelláló hatalma alatt a fajjelleg mindinkább eltűnik s többé se testalkatban, se ruházatban, sem a lakviszonyokban tisztán nem tükröződik.

Megismertető jelnek volna még felemlíthető a vallás, illetőleg a hitfelekezet. De nem csupán véletlen-e ez is? s nem

ismerünk-e épügy görög vallású magyarokat, mint római katolikus szerbeket, a protestáns vallásuak meg épen minden nemzetiségből valók s ez a régi ismertető jel már Erdélyben sem vág össze többé a valósággal, noha ott még most is oly igen szeretnek erre hivatkozni.

De ha létezik, — mit tagadni senkisémet fog — a nemzetiség, létezni kell okvetlenül megismertető jelének is, és ime, kínálkozik is egy, a nyelv, de a nyelv sem az szigorúan véve, hanem csak leginkább megközelítőleg.

Mindezzel ugyan nincs a nemzetiség fogalma tisztán megállapítva; de e tekintetben vigasztalhat e téren legnagyobb auctoritásunk, egyúttal Europa is egyik kiváló auctoritása, felejtethetlen E ö t v ö s ü n k nyilatkozata, a ki mind „A nemzetiségi kérdés,” mind „a XIX. század uralkodó eszméi,” czimű nagyhirű műveiben több ízben kitér e kérdésre s a nemzetiség fogalmának meghatározását mindannyiszor nehéznek, ha nem lehetetlennek mondja. „A nemzetiség — írja egy helytt*) — érzelem, mely korunkban általános, mégis csak érzelem, melynek fogalma szintoly kevésbé állapíttathatik meg, mint más érzelmeké.” „A nemzetiség, mint a vallás — írja másutt — a kedélynek ügye.” „A nemzetiség — mondja tovább — nem egyéb, mint azon összetartozásnak tudata, mely nagyszámú emberek között — multjok emlékei, jelen helyzetök s mi ezekből foly, érdekeik s érzelmeik közössége által támad.”

Idézzek-e több helyet halhatatlan irónk e nagyhirű munkáiból? — pedig az idézetek még bőven kínálkoznak, s merészelnem-e én megkísérteni a fogalom megállapítását, mit már ő is oly nehéznek vallott?

Az első fölösleges, az utóbbira van mentségem. E ö t v ö s nemzetről és nemzetekről szólott, én egyénekről beszélek. Ő a nemzetben élő uralkodó eszmének kereste magyarázatát, mely a nemzetiség határozottan körül nem vonalzott alakjában jelenkezik, — én, sokkal szerényebb téren, az egyén által megérthető oly magyarázatot keresek, melynek gyakorlati alkalmazása lehetővé tegye a statistikai számbavételt.

*) „A XIX. század uralkodó eszméi“ új kiadás 50 lap.

Ha mind a mellett se tudtam megfelelőbb eredményre jutni, vigasztal az öntudat, hogy komoly gondolkodás után állapítám meg nézetemet s csak ezután kerestem támogatást nagy írónk gondolatdús műveiben.

Szerintem a nemzetiség semmi egyéb benső érzelmenél, hasonló a valláshoz, rokon a hazaszerettel, melyet mindenki ápol keblében, de mint hazát szabadon is választhat; érzélem, melyre a feljebb felsorolt körülmények: a hovatarozóság, a leszármazás, a fajjelleg s összes járulécai befolyást gyakorolnak; mely, mint a tényleges vallás, hitágazataiban és szertartásaiban nyilatkozni iparkodik s enyilatkozásra a nyelvet használja.

De valamint vallásfelekezetet legtöbb esetben átöröklünk s csak igen igen ritka esetekben választjuk azt önmagunk, a nemzetiségnél is a nyelv többnyire átöröklött, úgynevezet a n y a i n y e l v, habár itt a későbbi változás gyakoribb, egész országra nézve azonban lassúbb is, minél fogva a rendszerint beszélt nyelv, a francziák szerint „langue parlée“ is tekintetbe veendő.

Csakhogy épen ezen valamely családban rendszerint beszélt nyelv nehezen deríthető ki oly számos nemzetiségű országban minő hazánk; legnehezebben a nemzetiségek tarka vegyületében, minőt egyes községekben is eleget találunk s az úgynevezett nyelvvidékek határain, hol két, néha három is egyformán jogosult nyelve van a családnak.

Ezen viszonyokat kideríteni, kideríteni népszámlálás alkalmával és megbízhatóan, talán soha sem, egyhamar legalább nem fog sikerülni.

De, mert nehéz valamely ténynek kiderítése, felhagyjunk-e azért kutatásával is? s mert a népszámlálás alkalmával a nemzetiséget nem konstatálhatjuk, ne is iparkodjunk azt talán más uton megkísérteni?

Ugy hiszem nem. Mi magyarok a népszámlálás által kimutatott tények egyike iránt sem viseltetünk talán annyi érdeklődéssel (s ugy hiszem, más hazabeli nemzetiségeink sincsenek ezzel máskép), mint azon egy iránt, melyre az választ nem adhatott, t. i. hogy hányan vagyunk? Hozzám legalább számtalanszor intéztetett e kérdés és hiába feleltem

reá, hogy 1857 óta jó másfél millióval szaporodtunk s a magyar korona országainak jelen lakossága meghaladja a tizenhatodfél milliót.

De mi magyarok mennyien vagyunk? hangzott vissza változatlanúl a kérdés, s ha magam se érdeklődöm vala iránta, e gyakori kérdezősködés is elég okot szolgáltatott volna a kutatásra.

S ime tettem is kísérletet a nemzetiségek számának kiderítésére, ha pedig az eddig követett rendszerrel homlok-egyenest ellenkezőleg jártam is el, az eredményt nem kevésbé hiszem megbízhatónak. Nyíltan számolván be egyéb-iránt eljárásomról, módot is nyújtok a legszigorúbb bírálat gyakorlatára; s valóban, ha jobb utat tud valaki ajánlani, nem megszegyenítő lesz az reám nézve, hanem csak újabb ösztönzés arra, hogy ismereteink gazdagításához legjobb erőnkkel járuljunk.

Ha a nyelv a nemzetiség legjobb ismertető jele, a nemzetiség számát is legbiztosabban akkor deríthetjük ki, ha először a divó nyelvet, a „langue parlée“-t tudjuk vidékenkint lehetőleg legbiztosabban megállapítani, azontul pedig megtudni, hányan vannak azok, kik e nyelvet rendszerint beszélnek.

Előttem az lebegett, hogy e viszony tisztábban deríthető ki a gyermekeknél, mint a felnőtteknél, kiknél számos körülmény járul hozzá, hogy szokott nyelvekre befolyást gyakoroljon, mi főleg a miveletlenebbek, tehát a túlnyomó többségnél még a bona fide bevallást is nehezíti, ha épen lehetetlenné nem teszi.

A gyermekek szokott nyelvét és ennél fogva nemzetiségét — mert a fentjelzett finomabb distinctiót statistikailag kitüntetni lehetlen — megtudni, volt tehát a főtörekvés s e tekintetben bő anyagot szolgáltatott azon adatok, melyeket boldogult elnökünk, b. E ö t v ö s J ó z s e f, mint közoktatási minister gyűjtött országszerte a végből, hogy a törvényhozás elé terjesztendő évi jelentésének alapjául szolgáljanak.

Ez adatgyűjtés községenkint mutatta ki az iskolakötelezett 6—15 éves gyermekeket vallás és nemzetiség szerint s mutatta ki szintűgy a tényleg iskolába járókat is. Ez adatok Magyarország-Erdélynek összes községeiből kerültek be

nehány csekély kivétellel s dolgoztottak fel megyénként. Bennök reméltem tehát megtalálni az anyagot arra, hogy belőle az egyes nemzetiségek számát is összeállíthassam.

Kiszámíttatván ugyanis százalék szerint a gyermekek nemzetisége, ez fogadtatott el az összes népesség nemzetiségének százalékaul. A népesség száma pedig ugyancsak községenként ismerve lévén a számlálás folytán, csak abszolút számokra kelle visszavezetni a százalékokat, hogy tudjuk nyelv szerint mennyien vagyunk.

Mielőtt e számokat bemutatnám, meg kell még emlétenem a hiányokat, melyek e műveletnél fölmerülhettek s a correctiveket, melyek igazításukra használtattak.

Előadtam volt, hogy az iskolaköteles gyermekek valásfelekezetők szerint is összeirattak a népiskolai adatgyűjtés alkalmával. Miután pedig a népesség a legutóbbi számlálásnál vallásfelekezetek szerint szintén összeirattott, könnyű volt az ellenőrzés arra nézve, vajjon hasonló művelet szerint számítva a százalékokat, mily összehangzás vagy eltérés fog mutatkozni a tényleg fölvelt számoknál.

Mennyire felel meg e művelet a tényleges állapotnak, következő táblázat mutatja.

Van ugyanis:

	Magyarországban.		Erdélyben	
	A népszámlálás	a népiskolai fölvételek szerint	A népszámlálás	a népiskolai fölvételek szerint
római katolikus	52.93%	53.59%	12.55%	13.46%
görög katolikus	8.83 "	8.55 "	28.39 "	26.39 "
örm. katolikus	0.01 "	—	0.19 "	—
keleti görög	10.26 "	10.26 "	31.07 "	31.14 "
keleti örmény	0.00 "	—	0.01 "	—
ágostai evang.	7.85 "	7.77 "	9.95 "	10.19 "
helv. h. evang.	15.44 "	15.70 "	14.10 "	15.12 "
unitárius	0.01 "	—	2.55 "	2.62 "
más keresztyén	0.02 "	—	0.01 "	—
izraelita	4.65 "	4.13 "	1.18 "	0.68 "
más nem keresztyén	0.0 "	—	0.0 "	—
Összesen	100%	100%	100%	100%

Ezen számokból látszik, hogy nemcsak az arány helyes az egyes hitfelekezetek között, hanem az illető százalékok csak is néhány tizedrészszel, néhol csupán századrészekkel, néhol épen nem térnek el a két föl vétel szerint. Épen csak

Erdélyben van a görög katolikusoknál és a helvét hitvallásuaknál egy-egy egész százaléknyi eltérés. És ezen eltérés magyarázza meg némileg későbbi állításomat, hogy a miveltebb nemzetiségiék több gonddal eszközölték a tanköteles gyermekek számbavételét.

De még ez eltérés sem változtat az arányon s ezen korrektív birtokában, ezen ellenőrző számítás csodálatos összevágása mellett — úgy hiszem — bátran állíthatom, hogy a nemzetiségek számbevételére alkalmazott eljárás helyes, hogy egészséges az elv, mely szerint indultam s hogy teljes megnyugvással fogadhatjuk el, mint a valósághoz lehetőleg közel járókat azon számokat, melyeknek nemzetiségünk kiderítésére ez úton birtokába jutottam.

De még ennyi bizonyító érv mellett sem szabad szemet húnynunk a hiányokra nézve, minők egyébiránt minden nagyobb, országos statisztikai fölvételnél elő szoktak fordulni.

Tekintsük meg egyébiránt ezeket is, csak úgy fogjuk megítélhetni, mennyiben felel meg az eljárás a tényeknek.

Hiányul említhető fel ugyanis, hogy egyes községek adatai be nem voltak szerezhetők s így iskolakötelezett gyermekeik sincsenek kimutatva, mi egyébiránt az összes népességhez képest eltűnő csekély hiány, a mennyiben 12,564 község közül csak 661-ből hiányoznak az adatok, mi az összesnek csak 5.60% át képezi.

Nagyobb hiba azonban, hogy az iskolakötelezett gyermekek nem voltak oly hiánytalanul összeírva, mint várni lehetett volna. De e tekintetben is szolgáltat támpontot a népszámlálás, mely valamennyi koréveket kitüntetvén az összes jelenlevő népességnél, ez összeállításból könnyen volt kiemelhető a 6—15 évesek összege, habár itt, miután a számlálás a népiszkolai adatok gyűjtésénél majdnem egy évvel későbbben eszközöltetett, a 7—16 éveseket kellett számba venni. Az eltérés itt, mint várható is vala — tetemes, de nem szabad elfelejtenünk, hogy az egy éven elhunyt gyermekek száma e különbözetet is tetemesen csökkenti.

Miként áll e különbözet az egyes megyék területén, következő táblázat mutatja ki. Az összes országra nézve az közel 28%-ban nyilvánul.

**A tanköteles gyermekek száma, megyénként összeállítva,
a tanfelügyelők kimutatásai és az 1870-diki népszámlálás
adatai szerint.**

Folyó szám	Megye, kerület, vidék	A tanfelügyelők kimu- tatása szerint van tan- köteles			Az 1869-diki népszámlá- lás szerint van tanköteles			Tehát a népszámlála- s szerint „több” a tanköteles		
		6—15 éves			7—16 éves					
		fiu	leány	összesen	fiu	leány	összesen	fiu	leány	összes.
1	Abauj megye	13,720	12,647	26,367	17,505	18,084	35,589	3,785	5,437	9,222
2	Arad	26,800	24,963	51,763	33,443	33,689	67,132	6,643	8,726	15,369
3	Árva	7,913	7,718	15,631	8,616	9,094	17,710	703	1,376	2,079
4	Bács	61,217	59,785	121,002	68,606	70,256	138,862	7,389	10,471	17,860
5	Baranya	22,350	21,777	44,127	26,392	26,625	53,017	4,042	4,848	8,890
6	Bars	11,580	11,272	22,852	14,923	15,469	30,392	3,343	4,197	7,540
7	Békés	20,433	20,273	40,706	22,978	23,855	46,833	2,545	3,582	6,127
8	Bereg	14,395	13,367	27,762	18,689	19,430	38,119	4,294	6,063	10,357
5	Bihar	47,072	44,364	91,436	60,658	62,120	122,778	13,586	17,756	31,342
10	Borsod	16,942	16,382	33,324	20,612	21,325	41,937	3,670	4,943	8,613
11	Csanád	8,417	7,660	16,077	11,339	11,908	23,247	2,922	4,248	7,170
12	Csongrád	19,628	18,676	38,304	26,350	26,489	52,839	6,722	7,813	14,535
13	Esztergom	5,891	6,201	12,092	6,886	7,239	14,125	995	1,038	2,033
14	Fehér	17,675	15,437	33,112	21,712	22,116	43,828	4,037	6,679	10,716
15	Gömör	13,800	13,271	27,071	17,202	17,477	34,679	3,402	4,206	7,608
16	Győr	9,660	9,339	18,999	11,424	11,869	23,293	1,764	2,530	4,294
17	Heves	31,458	31,064	62,522	38,036	38,933	76,969	6,578	7,869	14,447
18	Hont.	10,173	10,267	20,440	11,367	11,691	23,058	1,194	1,424	2,618
19	Komárom	13,474	13,003	26,477	15,504	16,194	31,698	2,030	3,191	5,221
20	K.-Szolnok	9,514	8,599	18,113	13,161	13,315	26,476	3,647	4,716	8,363
21	Krassó	22,825	21,162	43,987	26,743	26,289	53,032	3,918	5,127	9,045
22	Kraszna	5,403	4,776	10,179	6,801	7,100	13,901	1,398	2,324	3,722
23	Liptó	6,766	6,669	13,435	8,242	8,719	16,961	1,476	2,050	3,526
24	Mármaros	15,398	13,830	29,228	26,816	27,076	53,892	11,418	13,246	24,664
25	Mosony	7,200	6,967	14,167	7,951	8,138	16,089	751	1,171	1,922
26	Nógrád	15,649	15,328	30,977	20,376	20,988	41,364	4,727	5,660	10,387
27	Nyitra	31,019	29,371	60,390	37,712	39,844	77,556	6,693	10,473	17,166
28	Pest	58,822	56,286	115,108	78,859	81,672	160,531	20,037	25,386	45,423
29	Pozsony	29,016	28,324	57,340	30,309	31,918	62,227	1,293	3,594	4,887
30	Sáros	15,068	13,960	29,028	19,441	19,624	39,065	4,373	5,664	10,037
31	Somogy	22,909	21,901	44,810	30,780	31,653	62,433	7,871	9,752	17,623
32	Sopron	22,476	21,584	44,060	24,794	25,482	50,276	2,318	3,898	6,216
33	Szabolcs	24,516	22,836	47,352	30,739	31,396	62,135	6,223	8,560	14,783
34	Szatmár	26,883	25,603	52,586	33,444	34,283	67,727	6,461	8,680	15,141
35	Szepes	13,630	12,861	26,491	15,752	15,472	31,224	2,122	2,611	4,733
	XVI sz. v. k.	2,740	2,433	5,173	3,199	2,992	6,191	459	559	1,018
36	Temes megye	33,942	32,160	66,102	37,986	38,902	76,888	4,044	6,742	10,786
37	Tolna	19,336	18,452	37,788	22,683	23,579	46,262	3,347	5,127	8,474
38	Torna	2,030	1,891	3,921	2,506	2,455	4,961	476	564	1,040
	N.-Kikindai k.	4,218	4,073	8,291	7,440	7,404	14,844	3,222	3,331	6,553
39	Torontál megye	34,001	33,318	67,319	42,028	43,272	85,300	8,027	9,954	17,981
40	Trencsén	23,621	23,316	46,936	26,298	28,965	55,263	2,678	5,649	8,327

Folyó szám	Megye, kertület, vidék	A tanfelügyelő kimutatása szerint van tanköteles 6—15 éves			Az 1869-diki népszámlálás szerint van tanköteles 7—16 éves			Tehát a népszámlálás szerint „több“ tanköteles		
		fiu	leány	összesen	fiu	leány	összesen	fiu	leány	össze
		41	Turócz megye	4,309	4,161	8,470	4,867	5,145	10,012	558
42	Ugocsa „	6,336	5,862	12,198	8,184	8,568	16,752	1,848	2,706	4,554
43	Ung „	11,795	11,208	23,003	15,480	15,766	31,246	3,685	4,558	8,243
44	Vas „	25,488	23,804	49,292	36,287	37,070	73,357	10,799	13,266	24,065
45	Veszprém „	17,926	17,166	35,092	21,472	22,323	43,795	3,546	4,157	8,703
46	Zala „	30,076	28,754	58,830	36,792	37,900	74,692	6,716	9,146	15,862
47	Zaránd „	4,977	4,293	9,270	6,850	6,655	13,505	1,873	2,362	4,235
48	Zemplén „	26,862	25,201	52,063	33,981	34,810	68,791	7,119	9,609	16,728
49	Zólyom „	8,578	8,356	16,934	11,063	11,283	22,346	2,485	2,927	5,412
50	Jász-kún ker. .	20,552	18,930	39,482	24,092	25,005	49,097	3,540	6,075	9,615
51	Hajdu „ .	6,711	6,583	13,294	6,848	7,131	13,979	137	548	685
52	Kövár vidék .	4,337	3,569	7,906	5,496	5,420	10,916	1,159	1,851	3,010
	Összesen .	987,636	941,053	1,928,679	1,217,714	1,251,477	2,469,191	230,088	310,424	540,512
	Erdély.									
1	Alsó-Fehér m.	21,076	18,894	39,970	24,768	24,849	49,617	3,692	5,955	9,647
2	B.-Szolnok „	14,139	13,065	27,204	15,498	15,226	30,724	1,359	2,161	3,520
3	Doboka „	7,724	6,615	14,339	11,878	11,861	23,739	4,154	5,246	9,400
4	Felső-Fehér „	4,677	4,263	8,940	5,988	6,170	12,158	1,311	1,907	3,218
5	Hunyad „	15,871	13,662	29,533	19,586	19,100	38,686	3,715	5,438	9,153
6	Kolozs „	15,259	13,962	29,221	20,793	21,131	41,924	5,534	7,169	12,703
7	Küküllő „	8,322	7,567	15,889	10,255	9,964	20,219	1,933	2,397	4,330
8	Torda „	12,415	11,191	23,606	17,212	16,803	34,015	4,797	5,612	10,409
9	Fogarás vidék.	7,405	6,603	14,008	8,670	8,817	17,487	1,265	2,214	3,479
10	Naszód „ .	4,688	4,613	9,301	5,551	5,546	11,097	863	933	1,796
11	Aranyos szék .	1,677	1,552	3,229	2,153	2,112	4,265	476	560	1,036
12	Csik „ .	11,312	10,378	21,690	11,803	10,990	22,793	491	612	1,103
13	Három „ .	9,657	9,178	18,835	11,533	12,174	23,707	1,876	2,996	4,872
14	Maros „ .	8,190	7,817	16,007	10,125	10,406	20,531	1,935	2,589	4,524
15	Údvarhely „ .	8,585	8,234	16,819	10,110	10,101	20,211	1,525	1,867	3,392
16	Brassó vidék .	8,455	8,144	16,599	8,687	9,558	18,245	232	1,414	1,646
17	Kőhalomszék .	1,816	1,649	3,465	2,065	2,025	4,090	249	376	625
18	Medgyesszék .	3,307	3,155	6,462	3,844	4,031	7,875	537	876	1,413
19	Nagysinkszék .	1,938	1,644	3,582	2,259	2,170	4,429	321	526	847
20	Besztercze vid.	1,849	1,808	3,657	2,364	2,416	4,780	515	608	1,123
21	Szászvárosszék	1,818	1,801	3,619	2,226	2,364	4,590	408	563	971
22	Szerdahelyszék	1,902	1,771	3,673	2,173	2,142	5,315	271	371	642
23	Szászsebeszék	1,918	1,613	3,531	2,048	2,007	4,055	130	394	524
24	Segesvárszék .	2,534	2,474	5,008	2,741	2,750	5,491	207	276	483
25	Sebenszék .	8,109	8,008	16,117	9,077	9,144	18,221	968	1,136	2,104
26	Ujgyházszék .	901	857	1,758	1,120	1,158	2,278	219	301	520
	Összesen .	185,544	170,518	356,062	224,527	225,014	449,542	38,983	54,497	93,480

Később talán még e különözetre is lehetek tekintettel, itt csak azon, könnyen tehető ellenvetést említvén meg, mely szerint a községenkint kimutatott gyermekek nemzetiségének helyes jellegezése iránt a népiskolai adatgyűjtés talán nem szolgáltatna kellő biztosítékot, könnyü levén az illető községi előjárásra és az anyakönyvek alapján működő papokra nézve, főleg kétes esetekben azon nemzetiséghez számítani a gyermekeket, melynek ők tagjai, vagy melynek érdekében kívántak volna nagyobb számot szerepeltetni. De nem szabad felejtenuk, hogy a népiskolai kimutatások bekövetelésével semmi mellékcél sem volt összekötve, hogy annyi más ténynek kimutatása is kívántatott, miszerint a nemzetiségre külön, tendentiosus figyelmet fordítani az illetőknek nem is juthatott eszökbe és — mi a legfőbb — hogy az adatgyűjtés községenkint, tehát oly kisebb területen és többek által történt, mely terület viszonyai ismerve levén, hamis adatoknak becsusztatása alig volt lehetséges, apró eltérések pedig oly csekélyek, és Magyarország közel 13 ezer községénél oly kevéssé latba vethetők, de meg a különböző nemzetiségüeknél különböző irányban is követtethetvén el, egymást ellen is súlyozhatják, úgy hogy ezekre itt külön tekintettel lenni, alig szükséges.

Azontúl pedig emlékeznünk kell, hogy a számlálást 1870. elején közel 30,000 ügynök eszközölte az országban. Ily ügynök ki, 500—1000 lelket volt megszámlálendő, ha — mint könnyebben feltehető — nem egész tárgyilagosan gyűjti a nemzetiségi adatokat, sokkal nagyobb tere akad ebbeli adatok meghamisítására és semmivel sem helyez kilátásba megbízhatóbb eredményt.

Most azonban minden további igazolás nélkül előterjesztem ime a fentecsetelt módon szerzett adatokat.

E szerint van :

	Magyarországban	Erdélyben
magyar	49.84%	31.71%
német	14.32 "	10.66 "
román	10.92 "	57.47 "
tót	16.42 "	0.01 "
szerb	2.58 "	0.0 "
horvát	1.87 "	0.0 "
oros (ruthén)	4.03 "	0.0 "
egyéb	0.02 "	0.15 "
Összesen	100%	100%

Magyarország nemzetiségei az egyes megyékben az iskolakötelezett gyermekek százalékaik szerint.

Folyószám	Megye, kerület, vidék	magyar	német	román	tót	horvát	szerb	orosz	egyéb
		nemzetiségű %-okban							
1	Abauj megye	64.99	5.47	—	26.65	—	—	2.89	—
2	Arad	22.22	12.99	63.90	0.53	—	0.34	0.02	—
3	Árva	2.81	—	—	97.19	—	—	—	—
4	Bács	41.95	29.17	0.53	7.26	4.08	15.38	1.63	—
5	Baranya	45.07	39.14	—	—	11.36	4.43	—	—
6	Bars	27.21	12.83	—	59.96	—	—	—	—
7	Békés	66.18	3.78	4.99	25.05	—	—	—	—
8	Bereg	39.92	7.35	—	0.73	—	—	52.00	—
9	Bihar	54.56	0.30	41.10	0.82	—	0.01	0.21	—
10	Borsod	93.97	0.91	—	3.36	—	0.05	1.71	—
11	Csanád	71.98	0.56	11.22	11.91	—	3.93	0.40	—
12	Csongrád	98.81	0.30	0.59	0.07	—	0.23	—	—
13	Esztergom	82.65	9.30	—	8.05	—	—	—	—
14	Fehér	80.15	16.30	—	2.56	—	0.99	—	—
15	Gömör	46.75	3.79	—	49.45	—	—	0.01	—
16	Győr	98.70	1.29	—	0.01	—	—	—	—
17	Heves	99.47	0.52	—	0.01	—	—	—	—
18	Hont	44.56	8.65	—	46.79	—	—	—	—
19	Komárom	83.53	8.99	—	7.48	—	—	—	—
20	K.-Szolnok	39.49	0.66	59.85	—	—	—	—	—
21	Krassó	1.19	12.11	81.24	2.30	2.71	0.13	0.32	—
22	Kraszna	50.69	0.39	48.92	—	—	—	—	—
23	Liptó	0.17	3.48	—	96.35	—	—	—	—
24	Marmaros	16.88	2.03	29.78	0.10	—	—	51.21	—
25	Mosony	10.60	76.15	—	0.25	13.00	—	—	—
26	Nógrád	67.05	1.83	—	31.10	—	0.02	—	—
27	Nyitra	16.73	11.26	—	72.01	—	—	—	—
28	Pest	*) 76.10	15.68	0.00	6.62	0.64	0.95	—	**) 0.01
29	Pozsony	39.69	18.34	—	41.97	—	—	—	—
30	Sáros	1.48	3.78	—	62.53	—	—	32.21	—
31	Somogy	89.65	7.93	—	0.01	2.41	—	—	—
32	Sopron	44.10	43.00	—	—	12.90	—	—	—
33	Szabolcs	96.95	0.17	1.09	1.30	—	0.06	0.49	—
34	Szatmár	60.16	7.20	31.70	0.10	—	—	0.84	—
35	Szepes	0.27	27.65	—	55.44	—	—	16.64	—
	XVI sz. v. k. . . .	3.11	70.74	—	26.04	—	—	0.11	—
36	Temes megye	7.09	39.74	42.13	0.94	0.11	6.99	3.00	—
37	Tolna	63.24	36.44	—	—	—	0.32	—	—
38	Torna	95.20	0.69	—	0.39	—	—	3.72	—
39	Torontál	15.58	46.58	14.74	0.85	0.50	19.45	—	—
	N.-Kikindai ker.	6.64	4.21	—	0.15	0.10	88.90	—	—
40	Trencsén megye	0.20	3.51	—	96.29	—	—	—	—
41	Túróc	0.14	15.70	—	84.16	—	—	—	—
42	Ugocsa	31.65	7.50	9.93	—	—	—	50.91	—
43	Ung	28.10	2.10	0.11	20.84	—	—	48.85	—
44	Vas	50.85	38.00	—	5.72	5.43	—	0.00	—

*) Pest városánál a nemzetiség nem volt részletezve, és így a **22,257** gyermek magyarnak vétetett. — **) Olaszok.

Folyószám	Megye, kerület, vidék	magyar	német	román	tót	horvát	szerb	oros	egyéb
		nemzetiségű %-okban							
45	Veszprém megye	80.85	18.23	—	0.92	—	—	—	—
46	Zala „	73.28	1.38	—	3.96	21.38	0.00	—	—
47	Zaránd „	1.71	1.84	96.45	—	—	—	—	—
48	Zemplén „	44.47	2.76	—	32.35	—	—	20.42	—
49	Zólyom „	0.95	2.32	—	96.73	—	—	—	—
50	Jász-kún kerület	99.77	0.23	—	0.00	—	—	—	—
51	Hajdu „	100.00	—	—	—	—	—	—	—
52	Kővár vidék . . .	9.89	—	90.11	—	—	—	—	—
Erdély.									
1	Alsó-Fehér megye	12.73	3.59	83.59	0.04	—	—	0.00	0.05
2	Belső-Szolnok „	18.21	3.36	78.28	—	—	—	0.15	—
3	Doboka „	16.24	4.57	79.19	—	—	—	—	—
4	Felső-Fehér „	33.81	12.34	53.85	—	—	—	—	—
5	Hunyad „	4.09	1.78	94.13	0.00	—	—	—	—
6	Kolozs „	37.80	4.34	57.86	—	—	—	—	—
7	Küküllő „	25.80	18.03	55.24	0.02	—	—	—	0.91
8	Torda „	28.96	4.54	66.50	—	—	—	—	—
9	Fogaras vidék . . .	2.24	4.11	93.63	—	—	—	*)	0.02
10	Naszód „ . . .	0.60	0.27	99.10	0.02	—	—	0.01	—
11	Aranyos szék . . .	56.95	0.27	42.28	—	—	—	—	0.50
12	Csik „ . . .	90.11	0.30	9.59	—	—	—	—	—
13	Három „ . . .	88.22	0.47	11.31	—	—	—	—	—
14	Maros „ . . .	82.09	1.18	16.73	—	—	—	—	—
15	Udvarhely szék . . .	98.57	0.14	1.29	—	—	—	—	—
16	Brassó vidék . . .	24.19	32.11	43.57	—	—	—	**)	0.13
17	Kőhalomszék . . .	13.42	46.92	39.66	—	—	—	—	—
18	Medgyesszék . . .	3.00	62.46	34.40	—	—	—	—	0.14
19	Nagysinkszék . . .	0.06	56.64	43.30	—	—	—	—	—
20	Beszterce vidék . . .	2.24	84.47	8.94	—	—	—	***)	4.35
21	Szászvárosszék . . .	7.43	6.52	86.05	—	—	—	—	—
22	Szerdahelyszék . . .	0.10	20.45	79.45	—	—	—	—	—
23	Szászsebeszék . . .	0.50	20.23	79.27	—	—	—	—	—
24	Segesvárszék . . .	4.51	57.10	37.80	—	—	—	—	0.59
25	Szebenszék . . .	6.04	35.69	57.80	0.01	—	—	—	0.46
26	Ujgyházszék . . .	0.00	42.26	57.74	—	—	—	—	—

Absolut számokban fejezve ki pedig a fentebbi százalékokat van:

	Magyarországban	Erdélyben	Összesen
magyar	5.541,123	666,157	6.307,587
német	1.592,043	224,034	1.816,089
román	1.114,044	1.207,862	2.321,903
tót	1.825,513	210	1.825,725
szerb	286,834	—	284,836
horvát	207,899	630	208,520
oros (ruthén)	418,040	—	388,044
egyéb	102,127	2,524	109,610
Összesen	11.117,623	2.101,727	13.219,350

*) Csehek. — **) Görögök. — ***) Lengyelek.

Hasonlóképen megýénkint vive keresztül a müveletet, az ekkép keletkező táblázat a következő, melyről egyébiránt előre meg kell jegyezni, hogy némi különbözet az országos százalékoknak abszolút számokban történt helyettesítése irányában, természetesen mutatkozik, de a melyet helyreigazítani nem látszott célszerűnek:

Magyarország nemzetiségei az iskolakötelezett gyermekek százalécai szerint abszolút számokba átszámítva.

Folyó szám	Megye, kerület, vidék	Összes jelenlevő népesség az 18 ⁶⁹ / ₇₀ -ki népszámlálás szerint	A %-ok szerint számítva van							
			magyar	német	román	tót	horvát	szerb	orosz	egyéb
1	Abauj m.	166,666	108,316	9,116	—	44,416	—	—	4,816	2
2	Arad "	304,713	67,707	39,581	194,711	1,614	—	1,036	60	4
3	Árva "	82,364	2,314	—	—	80,049	—	—	—	1
4	Bács "	576,149	211,694	168,062	3,053	41,827	23,506	88,611	9,390	6
5	Baranya "	283,506	127,776	110,964	—	—	32,206	12,559	—	1
6	Bars "	137,191	37,329	17,601	—	82,259	—	—	—	2
7	Békés "	209,729	138,798	7,927	10,465	52,537	—	—	—	2
8	Bereg "	159,223	53,561	11,702	—	1,161	—	—	82,795	4
9	Bihar "	555,337	302,991	1,666	244,903	4,553	—	55	1,166	3
10	Borsod "	195,037	183,276	1,774	—	6,553	—	97	3,335	2
11	Csanád "	95,847	68,990	536	10,754	11,415	—	3,766	383	3
12	Csongrád "	207,585	205,114	622	1,224	145	—	477	—	3
13	Esztergom "	65,306	53,975	6,073	—	5,257	—	—	—	1
14	Fehér "	196,234	157,281	31,986	—	5,023	—	1,942	—	2
15	Gömör "	173,438	81,082	6,573	—	85,765	—	—	17	1
16	Győr "	103,637	102,289	1,336	—	10	—	—	—	2
17	Heves "	332,613	330,850	1,729	—	33	—	—	—	1
18	Hont "	112,195	49,993	9,704	—	52,495	—	—	—	3
19	Komárom "	143,090	119,323	12,863	—	10,702	—	—	—	2
20	K.-Szolnok "	113,639	44,875	750	68,011	—	—	—	—	3
21	Krassó "	259,079	3,083	31,372	210,483	5,956	7,017	335	828	5
22	Kraszna "	62,714	31,789	241	30,679	—	—	—	—	2
23	Liptó "	79,273	134	2,758	—	72,379	—	—	—	2
24	Máramaros "	220,506	27,221	4,476	65,665	220	—	—	112,921	3
25	Mosony "	75,486	8,001	57,481	—	188	9,813	—	—	3
26	Nógrád "	198,269	132,938	3,628	—	61,662	—	39	—	2
27	Nyitra "	361,005	60,395	40,649	—	259,959	—	—	—	2
28	Pest "	775,030	538,468	159,130	72	62,008	5,984	9,286	—	82
29	Pozsony "	297,377	118,027	54,539	—	124,809	—	—	—	2
30	Sáros "	175,292	2,594	6,625	—	109,609	—	—	56,461	3
31	Somogy "	289,555	259,584	22,960	—	28	6,978	—	—	5
32	Sopron "	230,158	101,499	98,967	—	—	29,690	—	—	2
33	Szabolcs "	265,584	257,482	451	2,894	3,452	—	4	1,301	—
34	Szatmár "	280,568	168,789	20,200	88,939	280	—	—	2,356	4
35	Szepes "	144,986	391	40,087	—	80,380	—	—	24,125	3
	XVI. sz. v. k.	30,075	935	21,274	—	7,831	—	—	33	2
36	Temes m.	356,174	25,252	141,512	150,056	3,348	391	24,895	10,685	5
37	Tolna "	220,740	139,595	80,437	—	—	—	706	—	2

Folyó szám	Megye, kerület, vidék	Összes jelenlevő népesség az 1869/70-ki népszámlálás szerint	A %-ok szerint számítva								
			magyar	német	román	tót	horvát	szerb	orosz	egyéb	
38	Torna megye	23,176	22,062	189	—	—	90	—	—	862	3
39	Torontál „	350,801	54,654	163,402	51,707	2,981	1,754	68,230	—	—	8,073
	N.-Kikindai k.	62,209	4,130	2,618	—	93	62	55,303	—	—	3
40	Trencsén m.	248,626	497	8,727	—	239,400	—	—	—	—	2
41	Túróc „	45,346	63	7,119	—	38,163	—	—	—	—	1
42	Ugocsa „	67,498	21,371	5,061	6,701	—	—	—	—	34,363	2
43	Ung „	130,032	36,538	2,731	143	27,098	—	—	—	63,520	2
44	Vas „	331,602	168,619	126,008	—	18,967	18,005	—	—	3	—
45	Veszprém „	201,431	162,856	36,720	—	1,953	—	—	—	—	2
46	Zala „	333,237	244,195	4,598	—	13,196	71,245	3	—	—	—
47	Zaránd „	63,382	1,083	1,165	61,131	—	—	—	—	—	3
48	Zemplén „	292,771	130,194	8,080	—	94,710	—	—	—	59,783	4
49	Zólyom „	101,958	968	2,365	—	98,622	—	—	—	—	3
50	Jász-kún ker.	215,526	215,028	495	—	—	3	—	—	—	—
51	Hajdu kerület	62,914	62,914	—	—	—	—	—	—	—	—
52	Kövár vidék	51,744	5,117	—	46,626	—	—	—	—	—	1
	Összesen	11,117,623	5,504,200	1,596,633	1,248,217	1,817,099	206,651	267,344	469,203	8,276	
	Erdély.										
1	Alsófehér m.	227,254	28,928	8,158	189,960	—	90	—	—	5	113
2	B.-Szolnok „	138,307	25,186	4,647	108,266	—	—	—	—	207	1
3	Doboka „	106,430	17,284	4,863	84,281	—	—	—	—	—	2
4	Felsőfehér „	58,077	19,635	7,166	31,273	—	—	—	—	—	3
5	Hunyad „	188,991	7,729	3,362	177,897	—	3	—	—	—	—
6	Kolozs „	190,326	71,942	8,260	110,121	—	—	—	—	—	3
7	Küküllő „	94,895	24,481	17,108	52,419	—	18	—	—	—	869
8	Torda „	152,692	44,217	6,932	101,439	—	—	—	—	—	4
9	Fogaras vidék	82,852	1,856	3,405	77,574	—	—	—	—	—	17
10	Naszód „	52,688	316	142	52,213	—	10	—	—	5	2
11	Aranyos szék	19,680	11,206	53	8,320	—	—	—	—	—	101
12	Csik „	107,285	96,673	321	10,287	—	—	—	—	—	4
13	Három „	110,055	97,090	517	12,446	—	—	—	—	—	2
14	Maros „	92,398	75,849	1,090	15,457	—	—	—	—	—	2
15	Udvarhely „	98,224	96,819	137	1,266	—	—	—	—	—	2
16	Brassó vidék	83,090	20,100	26,680	36,202	—	—	—	—	—	108
17	Kőhalomszék	21,387	2,869	10,034	8,481	—	—	—	—	—	3
18	Medgyesszék	39,121	1,173	24,434	13,457	—	—	—	—	—	57
19	Nagysinkszék	23,970	14	13,575	10,378	—	—	—	—	—	3
20	Besztercze vid.	26,357	590	22,263	2,355	—	—	—	—	—	1,149
21	Szászvárosszék	22,479	1,670	1,464	19,342	—	—	—	—	—	3
22	Szerdahelyszék	19,345	19	3,955	15,368	—	—	—	—	—	3
23	Szászsebeszék	19,237	96	3,891	15,248	—	—	—	—	—	2
24	Segesvárszék	27,280	1,230	15,577	10,312	—	—	—	—	—	161
25	Szebenszék	86,917	5,249	31,018	50,237	—	8	—	—	—	405
26	Ujegyházzsék	12,390	—	5,237	7,153	—	—	—	—	—	—
	Összesen	2,101,727	652,221	224,289	1,221,852	129	—	—	217	3,019	
	Együtt	13,229,350	6,156,421	1,820,922	2,470,069	1,817,228	206,651	267,344	469,420	11,295	

Habár a bemutatott számoknál a statistika egyik főkövetelményének elégtételt, a mennyiben a forrás honnan eredtek ki van mutatva, a művelet pedig, melynek segédelmével létrejöttek, részletesen előterjesztve; mégis az ily számoknak csak úgy van meg teljes becsök, ha más meglevőkkel összehasonlítottván, megállják helyököt, a netalán felmerülő különbözet pedig okszerűen igazolható.

Kutatásaim között erre is kiterjedtem s összehasonlító számokul legelőbb is az 1850/1-diki népszámlalást veszem, mint a mely utolsó foglalkozott a nyelv kutatásával; ugyan e célra használtam F i c k e r kezdetben idézett értekezését, végül pedig hazai statistikuskunk F é n y e s n e k az Akadémia stat. és németgazdasági közleményeinek III. kötetében megjelent értekezésében foglalt, illetőleg az 1861-ben megjelent „M a g y a r e l e m“ című közleményében részletezett adatokat.

Mielőtt azonban magára az összehasonlításra áttérnék, jellemeznem kell némileg e forrásokat és megbízhatóságukat, hogy így saját eredményeim minősége is inkább meg legyen ítélhető.

Az 1850/1-diki népszámlalás jellemzésére részletesen kitérnem talán fölösleges. Mindnyájunk emlékezetében van az, irányzatos működése eléggé ismert, tudományosan beszámítható hibái régen ki vannak tüntetve osztrák részről is, s így inkább védelmére kockáztathatnék itt néhány szót, habár az maiglan se hálás vállalkozás.

Védelmem egyébiránt csakis annyiból áll, hogy számai még sem oly rosszak, mint sokáig hittük, tendentiosus eszközését pedig amúgy sem fogja senki sem tagadhatni — elég e tekintetben az évre utalni, melyben s az eszközökre, melyekkel végrehajtatott. Hogy a magyar elemet minél gyöngébbnek tüntesse ki, az talán valamennyi a végrehajtásban közreműködött tényezőnek volt szándéka. Helyreigazítást csakis azon vélemény igényel, hogy e gyengítés egyfelől, másfelől nem kizárólag a német elem javára volt czélozva. Sőt amaz urak a német elem fölényéről annyira meg voltak győződve, hogy ezt szükségesnek sem tartották s a „divide et impera“ elve szerint bármely nemzetiségnek is veszély nélkül vélték ked-

vezhetni, ha csak ez az akkor legnagyobb ellenségnek tartott magyarnak történhetik rovására.

Sőt e tekintetben az ő szempontjukból nagy hibát is követtek el, külön nemzetiségül számítván az izraelitákat, mit azóta nemcsak a tudomány ítél el határozottan, a mennyiben az izraeliták csak vallásfelekezetnek tekinthetők, hanem mit akkori időben bátran saját hosznukra fordíthattak volna, a német emel szaporítását érvén el vele.

Az izraeliták illetén számítása pedig oka főleg azon nagyobb különbözetnek, mely az alábbi számszerinti összehasonlításnál közel 4%-ban nyilatkozik, a különféle apróbb nemzetiségüeknél, főleg Magyarországon, s a mi a németeket nem tünteti fel oly aránytalan magas százalékkal, mint a mily aránytalanul csekélylyel szerepeltetik a magyarokat.

Az ötvenes évek uralkodó hangulata nem volt olyan, hogy bármely statisztikus hivatást érezhetett volna magában, még ha a kellő anyag birtokában is lett volna, hogy helyreigazítsa a nemzetiségünkről közlött téves adatokat. A nemzetben mindazonáltal élt s egyre erősödött a hit, hogy többen vagyunk, mint a mennyinek hivatalosan kimuttattak, csak hogy ezen semmi kézzelfogható anyagra nem támaszkodó, inkább csak érzelemszülte statisztikai sejtelem vagy hit a másik végre is ragadta nemzetbelieinket.

S az idők jobbrafordultával, a 60-as évek elején régi hírnevű statisztikusunk Fényes, kit statisztikai forráskint szokta volt a magyar ember idézni, csakugyan iparkodott is emez érzelmet számokban tolmácsolni. Ugy hiszem azonban, hogy érdemes tudósunk némileg a közhangulat befolyása alatt állott, mert számait, összevető kutatásaim alapján, ránk magyarokra nézve nagyon is kedvezőknek kell tekintenem. Ez főképp a százalékokban nyilatkozik, hol a magyar nemzetiséget majd 55%-ára teszi az összes népességnek, mit, fájdalom, ma sem értünk el. S ha az abszolút számokban az eltérés — legalább a magyarokra s németekre nézve — nem oly nagy, mint a százalékokból sejtenők, vagyis, hogy annyi magyart sem mutat ki, mint a mennyi az általam alkalmazott eljárás szerint kiderül, az csak onnan van, hogy összes népességül, és pedig még 1866-ben is Magyarország-Erdély-

ben a határörvidék s Fiume nélkül csak 11,900,000 lelket számít, holott a kétévvel későbbi számlálás 13,200,000-et tüntet ki, 1868/9-ben pedig már F i c k e r is 13 milliót felül számlál.

További kételyeimet Fényes adatainak teljes hitelessége iránt abból merítem, hogy idézett, „Párhuzam“ című értekezésében mondja: „az 1857-diki országos összeírás már nem vette fel a nemzetiségeket, de az egyes községek ebbeli kimutatásai megvannak, melyeket azonban a kormány nem tartá czélszerűeknek közleni, hanem mi a községi kimutatások nyomán igyekvendünk az egyes nemzetiségeket minden részrehajlás nélkül összeállítani.“

Hiszem, hogy itt inkább csak a kifejezés kissé zavaros és szerző nem értette ezt úgy, mintha el akarná olvasóival hitetni, hogy a községek privata diligentia mutatták ki a nemzetiségeket, mi iránt meg sem kérdeztettek; hanem értette azt valószínűleg csak úgy, hogy a községi kimutatások nyomán“ igyekezendik, alkalmasint némi összevetések útján kimutatni a nemzetiségeket. Sajnos, hogy szerző ez összevetéseket is nem közölte, hogy minőségek szerint számaira is következtethetnénk. Ez pedig annál óhajtandóbb, miután a községi kimutatások szerinti összeállítás is kissé kétes értelmű; mert noha jól tudom, hogy Fényes ez adatoknak Magyarországra nézve birtokában lehetett, de hogy ugyan ezen rengeteg anyagot Ausztriából is bírta volna, az kissé sajtóságnak látszik, pedig fentebbi idézete az említett akadémiái közleménynek 266-dik lapján előbb fordul elő mint a számbeli kimutatások és csak utána fog szerző a nemzetiségeknek közlésébe Galicián kezdve, Bukovinán, Csehországon stb. keresztül. A mellett meg tudvalevő, hogy az 1857-diki népszámlálásról kiadott hivatalos munka nem csak — mint szerző is mondja — nélkülözi a nemzetiség rovatát, hanem tagozásában is csupán a kerületek- és járásokig terjed, külön csak az egyes „koronaországok“ kiszemelt kormányzékai fővárosait közölvén, tehát a községek, főleg a lajtántúli községek számaihoz bajos volt jutni.

Adatainak forrását F i c k e r sem közli; de kétséget nem szenved, hogy az egyedüli ez iránybeli fölvétel, az 1850/1-diki népszámlálás szolgál neki alapul, melyen csak

annyiban változtat, hogy a születések és halálozások különbözőségéből eredő szaporulatot aránylag felosztja az egyes nemzetiségek közé.

Ficker a német faj suprematiáját nemcsak nem tagadja, sőt részben dicsőíti; nem szükséges a sorok közt olvasni, hogy a régi telivér centralista osztrákok ráismerjünk. Ő Magyarország politikai nemzetiségét ignorálni látszik s habár ő is ethnografiai viszonyokról beszél, a nyelvi különbségen felül ő sem tud emelkedni.

Annál elismerésre méltóbb azonban, hogy el nem tagadva nézeteit, mégis tárgyilagos marad. Adatait részrehatatlanul állítja össze, német alapossággal gyűjti és részletezi tekintettel van a tényleges és jogi népesség közötti különbségre s e tekintetben, főleg százalék számításaiban az 1857. eredményekre támaszkodik, a mikor ugyanis a nemzetiségek számba nem vétettek; absolut számait pedig csak megközelítőnek mondja s csupán kerek összegekben közli.

Mind ezt számba véve, Ficker adatait még akkor is megbízhatóknak tartanám, ha különben is nem járnának oly közel saját kutatásaim eredményéhez, melynek mikénti keletkezését ugyan elég részletesen iparkodtam bemutatni.

Hogy mi következtetést von F i c k e r nemzetiségi számaiból, arra ép oly kevéssé szükséges itt tekintettel lenni — noha abban nem tudnék osztozkodni — valamint mellőztem F é n y e s következtéseit, melyeket szívesen elfogadnék, habár nem látom szükségesnek hozzá a számok azon alteratióját, melyet fentebb tapasztaltunk.

Itt csak a tárgyilagos bírálat s az egyéni megbírálás lehetőségének szolgáltatása látszott feladatombul kínálkozni, s ekkép összevetve, elsőbbségben is százalékok szerint a különböző forrásokat, melyekből számainkat meritjük, azt találjuk hogy van:

M a g y a r o r s z á g b a n .

	magyar	német	román	tót	szerb	horvát	orosz	vegyes
Az 1851-diki számlálás szerint	44.2 %	12.4	12.0	16.4	5.3	0.5	4.3	4.9
Ficker szerint (1869)	46.23 „	13.08	12.34	16.60	4.17	1.23	4.84	4.65
Fényes szerint (1867)	54.80 „	10.20	10.53	15.04	3.12	1.23	3.92	1.16
A népiskolai felvételek szerint (1870)	49.84 „	14.32	10.92	16.42	2.58	1.87	4.03	0.02

E r d é l y b e n .

Az 1851-diki alapon	26.9 „	10.04	57.3	—	—	—	—	5.4
Ficker szerint	26.98 „	10.82	57.57	—	—	—	—	4.65
Fényes szerint	35.09 „	8.02	56.84	—	—	—	—	0.05
A népiskolai felvételek szerint	31.71 „	10.66	57.47	—	—	—	—	0.16

Itt újra megjegyzendő, hogy az 1850/1-diki számlálás alkalmával az izraeliták külön nemzetiségül szerepeltek, honnan a „vegyes“ című rovat feltűnő magas százaléka magyarázható. E hiba minden későbbi forrásban már külön kerülve s e rovatnak Erdélyben, az 1850/1-diki és Ficker féle források szerint látható magas volta legvalószínűbben ezeknek külön számításából valamint a cigányoknak, örményeknek stb. túlságos becsléséből eredhet; mert ha a vegyes című rovatot a megnevezett két forrás szerint hozzá adjuk a magyarok rovatához, csakugyan, csupán csekély tizedrésznyi eltéréssel kikerül a magyarok 31%-a, de még akkor is elég távol marad az Fényes 35%-ától.

Nagyobb eltérések voltaképen csak a magyarok és németek, részben a románok rovataiban fordulnak elő. Nehogy azonban a csekélyebb százaléki eltérést nagyon is kicsinyeljük s az egyes források megkísérelt bírálatát annál inkább méltányolhassuk, ám helyettesítsük a százalékokat az abszolút számokkal, mellé tevéen mindenkor az egész népességnek időnkinti összegét is.

Igy járván el, azt találjuk, hogy volt, illetőleg van

Magyarországban:

	összes népesség	magyar	német	román	sót	szerb	horvát	orosz	vegyes
185 ^o /1-diki számlálás	9.290,483	4.222,111	1.091,500	933,327	1.729,919	446,926	74,786	447,377	344,537
Ficker (1869.)	10.920,000	4.820,000	1.500,000	1.300,800	1.800,000	600,000		400,000	499,200
Fényes (1867.)	9.975,973	5.466,239	1.016,629	1.051,076	1.500,347	311,371	122,928	391,458	115,925
Népiskola (illetőleg népszámlálás 1870.)	11.117,623	5.541,123	1.592,043	1.114,044	1.825,513	286,834	207,899	448,040	102,127

Erdélyben:

185 ^o /1-diki számlálás	2.073,737	585,361	219,706	1.201,752					66,918
Ficker (1869.)	2.116,000	573,000	235,000	1.200,400					107,600
Fényes (1867.)	1.920,618	673,918	153,989	1.091,772					939
Népiskola (1870.)	2.101,727	666,457	224,044	1.207,862	210		630		2,524

Összesen Magyarország-Erdélyben:

185 ^o /1-diki számlálás	11.364,220	4.807,472	1.311,206	2.135,079	1.729,919	446,926	74,786	447,377	411,455
Ficker (1869.)	13.036,000	5.393,000	1.735,000	2.501,200	1.800,000	600,000		400,000	606,800
Fényes (1867.)	11.896,591	6.140,157	1.170,618	2.142,848	1.500,347	311,371	122,928	391,458	116,864
Népiskola (1870.)	13.219,350	6.207,580	1.816,087	2.321,906	1.825,723	286,834	208,529	448,040	104,651

A Ficker-féle és a népiskolai adatokból merített százalékmely eltérések mutatkoznak ugyan, sőt oly nagy munkánál kikeköteles gyermekek újabb s pontosabb összeírása és nemzetiségi helyességét.

Magyarország nemzetiségei százalékokban a népiskolai

Folyó szám	Megye, kerület, vidék	Magyar		Német		Román		Tót		Horvát	
		a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint
1	Abauj megye	64.99	51.66	5.47	9.59	—	—	26.65	29.32	—	—
1	Arad	22.22	18.65	12.99	8.38	63.90	68.93	0.53	—	—	—
3	Arva	2.81	0.04	—	0.06	—	—	97.19	99.87	—	—
4	Bács	41.95	37.76	29.17	26.07	0.53	0.06	7.26	3.20	4.08	—
5	Baranya	45.07	47.99	39.14	33.22	—	—	—	—	11.36	—
6	Bars	27.21	31.53	12.83	12.76	—	—	59.96	55.13	—	—
7	Békés	66.18	67.40	3.78	5.14	4.99	8.73	25.05	18.21	—	—
8	Bereg	39.92	36.58	7.35	3.24	—	—	0.73	1.20	—	—
9	Bihar	54.56	51.37	0.30	0.78	44.10	45.67	0.82	1.03	—	—
10	Borsod	93.97	92.04	0.91	0.56	—	—	3.36	2.81	—	—
11	Csanád	71.98	56.47	0.56	1.24	11.22	20.78	11.91	20.89	—	—
12	Csongrád	98.81	98.84	0.30	0.64	0.59	—	0.07	0.52	—	—
13	Esztergom	82.65	75.32	9.30	12.45	—	—	8.05	11.97	—	—
14	Fehér	80.15	81.21	16.30	15.24	—	—	2.56	1.43	—	—
15	Gömör	46.75	50.87	3.79	2.72	—	—	49.45	44.76	—	—
16	Győr	98.70	92.13	1.29	6.79	—	—	0.01	0.28	—	—
17	Heves	99.47	97.98	0.52	0.98	—	0.01	0.31	0.08	—	—
18	Hont	44.56	42.67	8.65	4.37	—	—	46.79	52.42	—	—
19	Komárom	83.53	81.97	8.99	10.17	—	—	7.48	7.63	—	—
20	K.-Szolnok	39.49	30.91	0.66	0.72	59.85	67.26	—	—	—	—
21	Krassó	1.19	1.44	12.11	6.56	81.24	86.14	2.30	0.87	2.71	—
22	Kraszna	50.69	36.78	0.39	0.08	48.92	60.76	—	1.41	—	—
23	Liptó	0.17	0.57	3.48	—	—	—	96.35	99.43	—	—
24	Marmaros	16.88	8.79	2.03	1.94	29.78	30.98	0.10	0.08	—	—
25	Mosony	10.60	12.51	76.15	72.34	—	—	0.25	0.49	13.00	14.53
26	Nógrád	67.05	60.31	1.83	1.23	—	—	31.10	37.09	—	—
27	Nyitra	16.73	13.49	11.26	3.91	—	—	72.01	82.48	—	—
28	Pest	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
29	Pozsony	39.69	34.37	18.34	16.91	—	—	41.97	48.64	—	—
30	Sáros	1.48	2.46	3.78	0.82	—	—	62.53	47.08	—	—
31	Somogy	89.65	85.26	7.93	8.51	—	—	0.01	—	2.41	2.16
32	Sopron	44.10	42.83	43.00	44.28	—	—	—	—	12.90	2.89
33	Szabolcs	96.05	89.88	0.17	1.55	1.09	1.35	1.30	4.94	—	—

számok külön táblázatban megyénként is összeállítottak. Itt né-
rülhetetlenek; a nagy arányok azonban itt is ismétlődnek, és a tan-
osztályozása derítené ki, a különbséget melyik forrásnak igazolná

adatok és a Ficker-féle kimutatások szerint összehasonlítva:

Szerb		Orosz		Vegyes		J e g y z e t
a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	
—	—	2.89	—	—	0.75*	*) cigányok.
0.34	1.80	0.02	—	—	2.11*	*) cigány.
—	—	—	—	—	0.03*	*) cigány.
15.38	31.79	1.63	0.47	—	0.65*	*) 0.01% örmény; 0.64% cigány;
4.43	18.24	—	—	—	0.55*	*) cigány.
—	—	—	—	—	0.58*	*) cigány.
—	—	—	—	—	0.52*	*) cigány.
—	—	52.00	58.52	—	0.46*	*) cigány.
0.01	—	0.21	0.24	—	0.1*	*) cigány.
0.05	—	1.71	3.54	—	1.05*	*) cigány.
3.93	—	0.40	—	—	0.62*	*) cigány.
0.23	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	0.26*	*) cigány.
0.99	1.46	—	—	—	0.66*	*) cigány.
—	—	0.01	0.81	—	0.84*	*) cigány.
—	0.34	—	—	—	0.46*	*) cigány.
—	0.01	—	—	—	0.94*	*) cigány.
—	—	—	0.04	—	0.50*	*) cigány.
—	—	—	—	—	0.23*	*) cigány.
—	—	—	—	—	1.11*	*) 0.15% örmény; 0.96% cigány.
0.13	0.42	0.32	—	—	4.57*	*) 3.93% bolg.; 0.03% örm.; 0.61% cig.
—	—	—	—	—	0.97*	*) 0.34% örmény; 0.63% cigány.
—	—	—	—	—	—	—
—	—	51.21	57.81	—	0.40*	*) cigány.
—	—	—	—	—	0.13*	*) cigány.
0.02	—	—	—	—	1.37*	*) cigány.
—	—	—	—	—	0.12*	*) cigány.
—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	0.08*	*) cigány.
—	—	32.21	48.89	—	0.75*	*) cigány.
—	3.48	—	—	—	0.59*	*) cigány.
—	—	—	—	—	—	—
0.00	—	0.49	1.63	—	0.65*	*) cigány.

Folyó szám	Megye, kerület, vidék	Magyar		Német		Román		Tót		Horvát	
		a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint
		34	Szatmár megye	60.16	49.54	7.20	9.23	31.70	36.65	0.10	1.17
35	Szepes „	0.27	} 0.83	27.65	} 33.09	—	—	55.44	} 53.49	—	—
	XVI. sz. v.	3.11		70.74		—	—	26.04		—	
36	Temes megye	7.09	3.54	39.74	29.43	42.13	54.25	0.94	0.64	0.11	—
37	Tolna „	63.24	64.35	36.44	34.59	—	—	—	0.02	—	—
38	Torna „	95.20	86.08	0.69	0.42	—	—	0.39	6.83	—	—
39	Torontál „	15.58	} 14.69	46.58	} 31.47	14.74	} 15.79	0.85	} 0.94	0.50	} —
	N.-kikindai ker.	6.64		4.21		—		0.15		0.10	
40	Trencsén megye	0.20	0.42	3.51	0.38	—	—	96.29	99.13	—	—
41	Turóc „	0.14	1.34	15.70	14.42	—	—	84.16	83.77	—	—
42	Ugocsa „	31.66	44.06	7.50	1.91	9.93	13.69	—	0.16	—	—
43	Ung „	28.10	23.00	2.10	0.57	0.11	—	20.84	18.76	—	—
44	Vas „	50.85	44.62	38.00	36.68	—	—	5.72	12.55	5.43	5.76
45	Veszprém „	80.85	79.32	18.23	18.46	—	—	0.92	0.56	—	1.64
46	Zala „	73.28	70.89	1.33	1.71	—	—	3.96	5.59	21.38	21.77
47	Zaránd „	1.71	0.67	1.84	1.29	96.45	95.78	—	—	—	—
48	Zemplén „	44.47	39.53	2.76	1.20	—	—	32.35	13.07	—	—
49	Zólyom „	0.95	0.19	2.32	1.85	—	—	96.73	97.59	—	—
50	Jász-kún kerület	99.77	98.69	0.23	0.07	—	0.01	0.00	0.01	—	—
51	Hajdú „	100.00	97.67	—	0.36	—	0.08	—	0.08	—	—
52	Kővár vidék	9.89	3.93	—	1.51	90.11	92.97	—	0.48	—	—
Erdély.											
1	Alsó-Fehér megye	12.73	10.03	3.59	3.62	83.59	82.36	0.04	—	—	—
2	Belső-Szolnok „	18.21	15.68	3.36	1.43	78.28	77.46	—	0.31	—	—
3	Doboka „	16.24	15.30	4.57	4.04	79.19	76.80	—	—	—	—
4	Felső-Fehér „	33.81	26.22	12.34	11.12	53.85	56.39	—	—	—	—
5	Hunyad „	4.09	3.73	1.78	0.48	94.13	92.91	0.00	—	—	—
6	Kolozs „	37.80	25.13	4.34	5.72	57.86	64.85	—	—	—	—
7	Küküllő „	25.80	22.65	18.03	14.35	55.24	56.02	0.02	—	—	—
8	Torda „	28.96	21.15	4.54	4.84	66.50	69.12	—	—	—	—
9	Fogaras vidék	2.24	2.29	4.11	4.62	93.63	89.83	—	—	—	—
10	Naszód „	0.60	1.40	0.27	1.92	99.10	93.53	0.02	0.53	—	—
11	Aranyos szék	56.95	48.85	0.27	0.05	42.28	45.36	—	—	—	—
12	Csik „	90.11	80.64	0.30	0.69	9.59	15.10	—	—	—	—
13	Három „	88.22	84.38	0.47	0.11	11.31	13.05	—	—	—	—

Szerb		Orosz		Vegyes		J e g y z e t
a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	
—	—	0.84	1.99	—	1.42*)	*) cigány.
—	—	16.64	} 12.05	—	} 0.84*)	*) cigány.
—	—	0.11		—		2.93**)
6.99	9.21	3.00	—	—	0.32**)	*) cigány.
0.32	0.73	—	—	—	1.05**)	*) cigány.
—	—	3.72	5.62	—	0.99**)	*) 0.01% bolg.; 0.98% cig ***) bolgár.;
19.45	} 33.71	—	—	2.30**)	2.41**)	*) cigány.
88.90		—	—	—	0.07**)	*) cigány.
—	—	—	—	—	0.47**)	*) cigány.
—	—	50.91	38.02	—	2.16**)	*) cigány.
—	—	48.85	57.19	—	0.48**)	*) cigány.
—	—	0.00	—	—	0.39**)	*) cigány.
—	0.02	—	—	—	—	—
0.00	—	—	—	—	0.04**)	*) cigány.
—	—	—	—	—	2.26**)	*) 0.01% örmény; 2.25% cigány.
—	—	20.42	45.56	—	0.64**)	*) cigány.
—	—	—	—	—	0.37**)	*) cigány.
—	0.02	—	—	—	1.20**)	*) cigány.
—	—	—	—	—	0.81**)	*) cigány.
—	—	—	—	—	1.11**)	*) 0.09% örmény; 1.02% cigány.
—	—	0.00	—	0.05**)	3.99***)	*) cigány; **) 3.60% cigány; 0.25% bolgár; 0.14% örmény.
—	—	0.15	0.20	—	4.92**)	*) 2.56% örmény; 2.36% cigány.
—	—	—	—	—	3.86**)	*) 0.17% örmény; 3.69% cigány.
—	—	—	—	—	6.27**)	*) 0.03% czinézár; 6.24% cigány.
—	—	—	—	—	2.88**)	*) 0.01% czinézár; 0.08% örmény; 2.79% cigány.
—	—	—	—	—	4.30**)	*) 0.01% czinézár; 0.34% örmény; 3.95% cigány.
—	—	—	—	0.91**)	6.98***)	*) 0.61% örmény; 0.30% cigány.
—	—	—	—	—	4.89**)	**) 0.88% örmény; 0.10% cigány.
—	—	—	—	—	3.26***)	*) 0.21% örmény; 4.68% cigány.
—	—	—	0.02**)	—	2.62**)	*) cseh; **) 0.01% czinézár; 0.05% örmény; 3.20% cigány.
—	—	0.01	—	—	5.74**)	*) 0.07% örmény; 2.55% cigány.
—	—	—	—	0.50**)	3.57**)	*) cigány.
—	—	—	—	—	2.46**)	*) 2.23% örmény; 1.34% cigány.
—	—	—	—	—	—	*) 0.02% czinézár; 0.12% örmény; 2.32% cigány.

Folyó szám	Megye, kerület, vidék	Magyar		Német		Román		Tót		Horvát	
		a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint
14	Maros szék	82.09	72.17	1.18	0.43	16.73	22.20	—	—	—	—
15	Udvarhely „	98.57	94.08	0.14	0.6t	1.29	3.34	—	—	—	—
16	Brassó vidék	24.19	18.01	32.11	28.28	43.57	48.97	—	—	—	—
17	Kőhalom szék	13.42	15.10	46.92	44.44	39.66	31.54	—	—	—	—
18	Medgyes „	3.00	3.01	62.46	59.68	34.40	28.62	—	—	—	—
19	Nagy-Sink szék	0.06	0.28	56.64	55.45	43.30	32.95	—	—	—	—
20	Besztercze vidék	2.24	4.65	84.47	77.85	8.94	10.23	—	—	—	—
21	Szászvárosszék	7.43	6.00	6.52	9.23	86.05	81.92	—	—	—	—
22	Szerdahelyszék	0.10	0.23	20.45	16.22	79.45	78.29	—	—	—	—
23	Szászsebeszék	0.50	0.32	20.23	19.68	79.27	74.01	—	—	—	—
24	Segesvárszék	4.51	1.86	57.10	60.77	37.80	26.87	—	—	—	—
25	Szebenszék	6.04	2.39	35.69	34.16	57.80	57.23	0.01	—	—	—
26	Ujegyházzsék	—	0.16	42.26	32.45	57.74	59.04	—	—	—	—

Hasznát egyébiránt máris vehetjük adatainknak. Végig tekintve a százalékos táblázaton, a számok sokasága kissé zavarólag hat ugyan, de a kép átlátszósága azonnal helyre áll, mihelyt a különböző számokat szétszedjük s némi csoportokba összesítjük.

Tekintve ugyanis az egyes nemzetiségek számarányát az egyes megyékben, a következőket tapasztaljuk:

Abszolút többségben van a magyar nyelv 29 megyében, a német 6-ban, a román 20-ban, a tót 9-ben, a horvát egyben sem, a szerb 1-ben, a ruthén 3-ban, a többi kisebb nemzetiségek természetesen egy megye területén sem emelkednek túlsúlyra.

Egyenkint tekintve a megyéket s a százalék magassága szerint sorakoztatva azokat, úgy találjuk, hogy abszolút többségben van a m a g y a r:

Szerb		Orosz		Vegyesek		J e g y z e t
a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	a népiskolai adatok szerint	Ficker szerint	
—	—	—	—	—	5.20 [*]	}*) 0.04% czinczár ; 0.19% örmény ; 4.97% cigány.
—	—	—	—	—	1.92 [*]	
—	—	—	—	0.13 [*]	4.74 ^{**}	}*) görög ; **) 0.22% czinczár ; 0.06% örmény ; 4.46% cigány ;
—	—	—	—	—	8.92 [*]	
—	—	—	—	0.14 [*]	8.69 ^{**}	}*) cigány. **) 0.15% örmény ; 8.54% cigány.
—	—	—	—	—	11.32 [*]	
—	—	—	—	4.35 [*]	7.27 ^{**}	}*) 0.08% örmény ; 11.24% cigány. **) 0.09% örm. ; 0.21% lengyel ; 4.05% cig. ; **) 0.08% örm. ; 7.19% cig.
—	—	—	—	—	2.85 [*]	
—	—	—	—	—	5.26 [*]	}*) 0.08% örmény ; 2.77% cigány. **) 0.05% örmény ; 5.21% cigány.
—	—	—	—	—	4.89 [*]	
—	—	—	—	0.59 [*]	10.50 ^{**}	}*) 0.17% örmény ; 4.72% cigány. **) cigány ; **) 0.05% örm. ; 10.45% cigány.
—	—	—	—	0.46 [*]	6.25 ^{**}	
—	—	—	—	—	8.38 [*]	*) cigány.

1. a Hajdú kerületben 100 %-kal.
2. a Jászkún „ 99.77 „ „
3. Heves megyében 99.47 „ „
4. Csongrád „ 98.81 „ „
5. Győr „ 98.70 „ „
6. Udvarhelyszékben 98.57 „ „
7. Szabolcs megyében 96.95 „ „
8. Torna „ 95.20 „ „
9. Borsod „ 93.97 „ „
10. Csíkszékben 90.11 „ „
11. Somogy megyében 89.65 „ „
12. Háromszékben 88.22 „ „
13. Komárommegyében 83.53 „ „
14. Esztergom „ 82.65 „ „
15. Marosszékben 82.09 „ „

16. Veszprém megyében	80.85 %-kal
17. Fehér „	80.15 „ „
18. Pest „	76.10 „ „
19. Zala „	73.28 „ „
20. Csanád „	71.98 „ „
21. Nógrád „	67.05 „ „
22. Békés „	66.18 „ „
23. Abaúj „	64.99 „ „
24. Tolna megyében	63.24 „ „
25. Szátmár „	60.16 „ „
26. Aranyos székben	56.95 „ „
27. Bihar megyében	54.56 „ „
28. Vas „	50.85 „ „
29. Kraszna „	50.69 „ „

A német nyelv képez abszolút többséget :

1. Beszterce vidékén	84.47 %-kal
2. Mosony megyében	76.15 „ „
3. A szepesi XVI városban	70.74 „ „
4. Medgyes székben	62.46 „ „
5. Segesvár „	57.10 „ „
6. Nagysink „	56.64 „ „

A román nemzetiség vagy nyelv többsége tapasztalható :

1. Naszód vidékén	99.10 %-kal
2. Zaránd megyében	96.45 „ „
3. Hunyad „	94.13 „ „
4. Fogaras vidékén	93.63 „ „
5. Kővár „	90.11 „ „
6. Szászváros székben	86.05 „ „
7. Alsó-Fehér megyében	83.59 „ „
8. Krassó „	81.24 „ „
9. Szerdahely székben	79.45 „ „
10. Szászsebes „	79.27 „ „
11. Doboka megyében	79.19 „ „
12. Belsőszolnok „	78.27 „ „
13. Torda „	66.50 „ „
14. Arad „	63.90 „ „

15. Közép-Szolnok megyében	59.85 ^o / _o -kal
16. Kolozs „	57.86 „ „
17. Szeben székben	57.80 „ „
18. Ujegyház „	57.77 „ „
19. Küküllő megyében	55.24 „ „
20. Felső-Fehér „	53.85 „ „

A tót nyelv túlsúlya következő megyékben tűnik ki:

1. Árva megyében	97.19 ^o / _o -kal
2. Zólyom „	96.73 „ „
3. Liptó „	96.35 „ „
4. Trencsin „	96.29 „ „
5. Túrócz „	84.16 „ „
6. Nyitra „	72.01 „ „
7. Sáros „	62.53 „ „
8. Bars „	59.96 „ „
9. Szepes „	55.44 „ „

Az orosz nemzetiség vagy nyelv csak

1. Bereg megyében van	52.0 ^o / _o -kal
2. Máramaros „ „	51.21 „ „
3. Ugocsa „ „	50.91 „ „

abszolút többségben.

Van azonban még 12 megye és szék, melyekben egy nemzetiség sincs abszolút többségben, hanem a melyekben 3—4 nemzetiség képezi kisebb-nagyobb eltéréssel az arányokban a népességet. Ezek, a benlakó nemzetiségek csak főbbeit és kerek százalékokban említve, egyúttal a magyar szerint sorakoztatva azokat, a következők:

	magyar	német	román	tót	horvát	szerb	ruthén
1. Gömör megye	47 ^o / _o	4 ^o / _o	—	49 ^o / _o	—	—	—
2. Hont „	45 „	9 „	—	46 „	—	—	—
3. Baranya „	45 „	39 „	—	—	11 ^o / _o	5 ^o / _o	—
4. Sopron „	44 „	43 „	—	—	13 „	—	—
5. Zemplén „	44 „	3 „	—	32 „	—	—	20 ^o / _o
6. Bács „	42 „	29 „	—	8 „	4 „	15 „	—
7. Pozsony „	40 „	18 „	—	42 „	—	—	—
8. Ung „	28 „	2 „	—	20 „	—	—	49 „
9. Brassó vidéke	24 „	32 „	44 ^o / _o	—	—	—	—
10. Torontál megye	16 „	47 „	15 „	—	—	20 „	—
11. Kőhalomszék	13 „	47 „	40 „	—	—	—	—
12. Temes megye	7 „	40 „	42 „	—	—	7 „	—

Nem folytatom immár a közlött táblázatokban foglalt számoknak további részletezését. Nem iparkodom belőlök országunk ne zetiségi viszonyait magyarázni, megvilágítani.

Csák tényeknek iparkodtam birtokába jutni, tényleges számokat törekedtem, habár szokatlan úton, arányszámokból reconstruálni. Nem remélhetem ugyan, hogy az eljárás megtámadhatatlanul fogadtassék, azt sem merném állítani hogy conjectural-statistikának ne fogna czímezteni. Sőt tudom, hogy a porosz statistikai hivatal főnökének, a hirneves Engelnek alapelve ellen vétettem, ki csak is gyűjtött tényleges adatoknak összeállítását fogadja el valódi hivatalos statistikának. De nem is hivatalosan léptem fel ez értekezéssel s még ha kevésbbé igazolt számokat derített volna is ki kutatásom, semmi sem ingatná meg komoly meggyőződésemet arra nézve, hogy hazánkban és sajátos viszonyaink között hálás munkát végez mind az, ki rendes-e vagy járatlan úton tiszta öntudattal törekszik hazai állapotaink minden irányu s minél tökéletesebb megismeréséhez s megismertetéséhez járulni.

GYÖRVÁROS GABNAFORGALMA ÉS GABNAKERESKEDÉSE.

Dr. Pisztóry Mórtól.

Első tekintetre igen csekély jelentőségűnek látszik a hazai statistikára nézve egyetlenegy 20,252 lakossal bíró, a Dunának csak egy mellékága mellett fekvő sz. k. városnak egyetlen egy árucikkkel üzőtt kereskedéséről monografiát írni, másrészt azonban nem kell feledni, hogy éppen a statistika föladata számokkal „a statistika ezen nyelvével — mint Moreau mondja — kideríteni az egyes vidékek és helységek valódi érdekeit; a legbecsesebb és egyedül hiteles anyagot nyújtani annak megítélésére, valjon egyik vagy másik provinciális érdekek minő intézkedés felel meg legjobban; vagy minő intézkedés áll egyenes ellentétben valamely provinciális érdekekkel. Azon vérmes remények, melyekkel a helyi érdekek szószólói szoktak előállani, ha országos költségen remélnék valami előnyökhöz jutni, éppen nem szolgálhatnak alapul arra, hogy az állam ezen vérmes remények támogatásához országos költségen is hozzá járuljon. Ellenben ha a statistika igazolja, hogy valamely iparág folytonosan virágzik, hogy az egy bizonyos kerület vagy város lakói nagy részének létével áll összefüggésben, ott mindenesetre létezik oly helyi érdek, mely az egész államgazdaság jóléte és haladásával szoros összefüggésben áll. Ily helyi érdek már országos jelentőséggel fog birni és csak is ilyen érdek érdemli meg azt, hogy állami pártfogásban részesíttessék, hogy az államkormányzat kiterjessze reá figyelmét és ne csak ovakodjék oly intézkedésektől, melyek azon helyi érdek fejlődését gátolják, hanem minden azon helyre vonatkozó intézkedéseinel legyen különös figyelemmel arra, hogy ez által a helyi érdek lendületet nyerjen.

Hajdan, midőn vasutaink és más gőzerejű közlekedési eszközeink nem voltak, és főleg a nyers termények elszállítása csak is vontató-hajókon és vízi uton volt eszközölhető, s így a nyers terményekkel való kereskedés csak is a folyamok mentében fejlődhetett: ezen időben főleg négy város kereskedői versenyeztek egymással, hogy hazánk fölösleges gabnaterményeit az általok lakott város magtáraiba összegyűjtsék és innét Ausztria és a külföl piacaira szállítsák. E négy város Pest, Komárom, Győr és Mosony volt. A legrégeb idő óta ezen városokban mindig igen sok evezős- és vontató-hajó fordult meg és mind a három utóbb nevezett város Pesttel versenyzett. Sajnos, hogy azon időből semmiféle monografiát nem birunk, mely ezen városoknak 1848 előtti gabnakereskedéséről statistikai adatokat gyűjtött volna, s így nem lehet ugyan tudni, hogy mekkora volt ezen városok gabnaforgalma, de annyi bizonyos, hogy a verseny Pest városával mindig nehezebb és nehezebb lön, és Komárom ma már gabnakereskedéssel úgyszólván nem foglalkozik, Mosony város forgalma 3 millió mérőről 2—300,000-re szállott le, és hazánk kitünő statistikusa dr. Konek Sándor ugyan ezt állítja Győr városáról is. Mint Győr városi lakos nagyon érdeklődtem az iránt, hogy mi lehet oka annak, hogy Győr város gabnaforgalma az utóbbi időben, dr. Konek statistikai kézikönyvében foglalt adatok szerint, (197. l.) valami 4 millió mérővel csökkent. Az itteni kereskedők azonban és más szakemberek kérdezősködéseimre azt válaszolták, hogy ők úgy találják, hogy Győrváros gabnakereskedése emelkedő állapotban van, mit abból is lehet következtetni, hogy Győr város nagyszámú földszintes és emeletes magtárai lakásokká sehöl át nem alakítottak, sőt, habár igen csekély számmal, új magtárak is építettek. Több mint egy évvel ezelőtt írásban is folyamodtam a kereskedelmi gyűldéhez, hogy mondanák meg hanyatlík-e Győrt a gabnakereskedés és mi oka a hanyatlásnak? De ezen kérdésre hivatalos választ mai napig sem kaptam. Végre magam gyűjtöttem össze a forgalomra vonatkozó minden megszerezhető adatot, s így azon helyzetbe jutottam, hogy Győr város utolsó öt évi gabnaforgalmát a vasut- és gőzhajó-társaság

által történt hivatalos följegyzések alapján képes vagyok kimutatni.

Mindenekelőtt igazolni kívánom, hogy a 20,252 lelket számláló Győrvárosának gabna forgalma az ötvenes évekhez képest, melyek alatt a forgalma 6 millió mérőre lehet tenni, a mi átlag 70 vámfontot számítva egy mérőre (mert a szállításnak fele zab) — 4 millió 200,000 vámmázának felel meg — épen nem hanyatlott, hanem inkább, Pest kedvező fekvése és folyton jobban és jobban virágzó gabna kereskedése daczára, emelkedett, mi annál föltünőbb és érdekesebb jelenség, mert Győr csak a Duna mellék ágai mellett fekszik, mely ágon az őszes gőzhajó közlekedés nem tovább mint Győrvárosáig terjed, azon felül minden szállításnak Gönyőig kell levitetni és úgy a nagy Dunán föl.

Pest gabna forgalmáról csak töredékes adataink vannak és legtökéletesebben az 1867. év forgalma van összeállítva a „Hivatalos statisztikai közlemények“ I. folyamának 1. füzetében a 114. lapon.

Ezen adatokat az ugyan ezen évről szóló győri adatokkal összehasonlítva a két város gabna forgalma a következő:

I.		II.	
Buda Pest gabnaforgalma		Győr gabnaforgalma	
1867-ben		1867-ben	
Érkezett:		Érkezett:	
buza:	6.837,478 vámmázsa	buza:	3.121,231 vámmázsa
rozs:	601,149 „	rozs:	195,625 „
árpa:	254,553 „	árpa:	118,565 „
zab:	229,043 „	zab:	740,695 „
tengeri:	509,606 „	tengeri:	317,934 „
repcze:	551,007 „	repcze:	11,024 „
vegyes:	186.080 „		
	9.168,016		4.508,074
Elszállított:		Elszállított:	
buza:	3.466,978 vámmázsa	buza:	1.531,842 vámmázsa
rozs:	467,014 „	rozs:	140,732 „
árpa:	158,656 „	árpa:	497,306 „

zab:	202,626 vámmázsa	zab:	1.913,937 vámmázsa
vegyes:	376,728 „	tengeri:	114,438 „
tengeri:	90,911 „	repce:	12,000 „
repce:	512,505 „		
	<hr/> 5.275,418		<hr/> 4.209,955

Mig tehát Pest és Budának összes forgalma az átviteli kereskedés nélkül 14 millió vámmázsa, addig a jelentéktelen kis Győr városa, mely csak egyetlenegy irányban bir vasuti közlekedéssel és csak a Duna mellékega érinti, — közel 9 millió vámmázsa gabna forgalmat képes fölmutatni. Sőt a kereskedés jelentősége még inkább kitünik, ha pusztán az elszállított mennyiséget hasonlítjuk össze, mert ez épen kétségtelen bizonyítéka annak, hogy a város lakói közül mennyien foglalkoznak a szó szoros értelmében gabna kereskedéssel.

Hogy a Pestre érkező gabna mennyiségnek egy jelentékeny összege nem annyira kereskedési célból folyik ide, hanem inkább a nagyszámu és nagy üzlettel biró gőzmalmok megrendeléseivel folytatán, azt eléggé bizonyítja azon körülmény, hogy mig Pest Budára 9 millió vámmázsa gabnanemü érkezik, addig ebből Pest és Buda összes közlekedési vonalain csak 5 millió vámmázsa szállítatik el. Ellenben Győr városába 4.500,000 vámmázsa gabna érkezik, de ennek legnagyobb része kereskedési célból; mert az ide érkezett összegből 4.200,000 vámmázsa el is szállítatik. Ebből tehát kitünik, hogy Pest és Buda városa együtt csak 800,000 vámmázsaival szállítak többet a városból kifelé, mint Győr városa; s így Győr gabna kereskedése a testvér főváros kereskedésével még ma is versenyezni képes, daczára annak, hogy a déli vaspályának Buda felé való kiterjesztése által a gabna kivitel Triest és a tenger felé mód felett meg lett könnyítve, s így a Bécs irányában való szállítás jelentőségéből nagyon sokat veszített. Mi onnét is kitünik, hogy a Budapestről tovább szállított mennyiség legnagyobb része a budai pályafőtől szállítatott tovább, és pedig 1867-ben Budán elszállítási végett föladatott:

buza . . .	2.337,000	vámmázsa
rozs . . .	120,800	"
árpa . . .	402,420	"
zab . . .	51,300	"
tengeri . . .	328,490	"
	<hr/>	
	3.240,010	vámmázsa

Végre, hogy Győr város gabna kivitele jóformán versenyezhet Pestvárosa kiviteli kereskedésével azon körülmény is bizonyítja, hogy Pestváros legfőbb sőt egyedüli kiviteli vaspálya vonalán t. i. az államvaspályán 1868-ban 3.391,850 vámmázsa gabna szállított el; Győről ellenben az államvaspályán 4.073,050 vámmázsa szállított tovább, pedig Győrnek is van ezenfelül még gőzhajón több mint fél millió kivitele.

Átalában az utóbbi években épített vaspálya-hálózat komolyan veszélyezteté Győr város kereskedelmét és csak is az itteni kereskedők szívós erélyének, szakértelmének és nagy fizetési képességeknek lehet köszönni, hogy kereskedési jelentőségét meg bírta tartani. Különösen a Budát Triesttel összekötő vonal és főleg a Mohács Pécs barcsi vasutnak Nagy-Kanizsával való összeköttetése Győr kereskedését komolyan veszélyezteté, mi egy időre csakugyan a kereskedés hanyatlását vonta maga után. Erre nézve nincsenek ugyan hiteles és részletes adataim, de hogy a hanyatlás érezhető volt, bizonyítja azon körülmény is, hogy több kereskedő Nagy-Kanizsára tette át lakhelyét, számos gabna magtár üresen maradt és némelyik lakássá alakított át. De ezen crisis nem tartott sokáig, a győri kereskedők szívós erélye nem engedte ezen fontos kereskedelmi ágat elveszni. 1863-ban már igén érezhető volt a hanyatlás, mit azon körülmény is igazol, hogy míg az azelőtti években 2—3 millió vámmázsa érkezett vontató és evező hajókon Győrre, addig a dr. Konek által statistikájában közölt adatok szerint 1863-ban már csak 945,000 vámmázsa (vagyis 1.350,000 mérő) érkezett ide közönséges hajókon. De a következő években már e téren is emelkedés mutatkozott; 1864-ben Konek adatai szerint 1.246,000 vámmázsa (1.926,000 mérő) 1865-ben pedig dr. Koneknek az én

adataimmal teljesen összevágó adatai szerint 3 millió mérő vagyis 2.200,000 vámmázsa gabna érkezett vontató hajókon Győrre, és a következő években a hajók általi szállítás 2.800,000 vámmázsára emelkedett. Igaz, hogy 1858 előtt még ezen utóbbi összegnél is jóval több érkezett vontató hajókon Győrre, mert azt átlag 4 millió mázsára tehetjük, de nem kell feledni, hogy akkor a szabadalmazott Dunagőzhajózási társaság még sokkal kevesebb gabnát hozott Győrre és a győri gőzhajótársaság még egyáltalán nem is létezett, pedig ezen társulat egyedül csak gabna szállítással foglalkozik. Ha ezen két társulat szállításait a vontató hajókéhoz hozzá számítjuk, akkor 1867-ben már 4 millió vámmázsánál több érkezett hajókon Győrre, azóta pedig a szállítás folytonosan emelkedett. Konek azon téves állítása tehát, hogy a győri gabna forgalom 6 millió mérőről 2.900,000 mérőre szállott le, onnét származik, hogy a szab. Dunagőzhajózási társulat szállításainak 1858 óta történt jelentékeny emelkedését és győri gőzhajótársulatnak 1867-ben 1 millió mérőt meghaladó szállítását figyelembe nem vette. (Ezen utóbbi társulat különben még csak 1867-ben szállított először, s így lehet, hogy 1868-ban még ennek forgalma kimutatva nem is volt.)

De mielőtt tovább foglalkoznám a győri gabnakereskedés összehasonlításával és annak egyes nevezetesebb jelenségeivel, szükségesnek tartom az egész gabna forgalomnak átnézetét közölni az utolsó öt évről az általam gyűjtött adatok alapján. Az adatokat az illető gőzhajó és vasuttársulatoktól közvetlenül szereztem meg. A piaczi forgalom szintén hivatalosan van feljegyezve, de a vontató és evező hajókon érkezett mennyiségre nézve megbízható adatok hiányában a szállítás mennyiségét oly formán számítottam ki, hogy a vasutakon és gőzhajókon Győrre érkezett mennyiséget a vasut és gőzhajók által Győrről tovább szállított mennyiségből levontam; — a maradék összeg mindenestre hajókon és tengelyen érkezett. Minthogy pedig a piacra csak 300,000 vámmázsa gabona hozatik és ennek is legalább $\frac{1}{3}$ része hajókon érkezik, a kereskedés végett ide érkező gabna pedig oly vidékről jön, honnét tengelyen szállítani nem lehet:

s így legfeljebb 300,000 vámmázsa jöhet tengelyen, a többi hajón.

Ezen számítás szerint például tudom, hogy 1865-ben az államvaspályatársulat Győrről elszállított . . .	2.548,967	vm.
a szab. Dunagőzhajózási társulat pedig . . .	573,628	„
gabonát, összesen tehát elszállított . . .	3.122,594	„
Ellenben Győrré érkezett vasuton . . .	25,545	„
és gőzhajón	582,479	„
Összesen . . .	608,024	„

Tehát a Győrről elszállított összegből 3.122,595 vmból a Győrré érkezett összeget 608,024 „ levonva marad 2.514,571 vm.,

mely összeg tengelyen és vontató hajón érkezett. Minthogy pedig tengelyen nem több, mint 300,000 vámmázsa érkezik tehát vontató hajón 2.310,000 vámmázsa gabona érkezett. Ezen számítás téves nem lehet, mert az iránt semmi kétség, fön nem foroghat, hogy a vasut és gőzhajó által elszállított mennyiség minden esetre ide is hozatott; az pedig Győrtől minden kereskedőnél köztudomású tény, hogy Győrtől tovább fölfelé sem tengelyen sem kisebb hajókon szállítás nem történik. Ezen számítás helyességét azon körülmény is igazolja, hogy a dr. Konek által statistikai kézi könyvében a 193. lapon közlött adatokkal csak nem egészen összevág a kiszámított eredmény.

Ezek szerint már most a győri gabnaforgalom kimutatatása 1865—1869-ig öt egymás után következő éven át, az egyes gabnanemekre való tekintettel -- következő:

1865.

Győrré érkezett:

1) A szabadalmazott Dunagőzhajózási társulat hajóin:		
buza	340,737	vámmázsa 58%
köles	18,190	„ 2.3
tengeri	157,405	„ 27.1
árpa	7,959	„ 1.6
rozs	11,967	„ 2.7
repcze	7,638	„ 1.6
zab	38,583	„ 6.7
	582,479	„ 100%

2) Vontató és evezős hajókon:

buza	1.289,340	vámmázsa	58%
köles	51,129	"	2.3
tengeri	602,433	"	27.1
árpa	35,568	"	1.6
rozs	60,021	"	2.7
repcze	35,568	"	1.6
zab	148,941	"	6.7
	<u>2.223,000</u>	"	10%

3) A hetivásárookra átlag évenként hozatik 300.000 vámmázsa gabona, melynek

50%-ja buza, 16.5% rozs, 18% árpa és 15.5% zab.

4) Az államvaspályán Győrre érkezett összesen 25,545 vámmázsa gabona.

Az 1865-ben érkezett mennyiség egész összege tehát:

1) A szab. Dunagőzhajózástársulat	582,479	vm.
2) Vontató és evezős hajón	2.223,000	"
3) Hetivásárookra	300,000	"
4) Az államvaspályán	25,545	"
Összesen	<u>3.131,024</u>	"

1866.

É r k e z e t t :

1) A szab. Dunagőzhajózási társulat hajóin:

buza	503,898	vámmázsa	66.5%
köles	2,399	"	0.6
tengeri	78,426	"	10.3
rozs	1,472	"	0.8
repcze	14,330	"	1.3
árpa	20,129	"	2.9
zab	133,746	"	17.6
Összesen	<u>754,400</u>	"	100%

2) Vontató és evezős hajókon

buza	1.772,890	vámmázsa	66.5%
köles	15,996	"	0.6
tengeri	374,598	"	10.3
rozs	21,328	"	0.8

repce . . .	34,658	vámmázsa	1.3
árpa . . .	77,314	"	2.9
zab . . .	369,216	"	17.6
Összesen .	2.666,000	"	100%

3) hetivásárookra hozott összeg: 300,000 vámmázsa.

4) az államvasutttársaság szállítása 8,533 "

Az egész érkezett összeg:

1) A szab. Dunagőzhajózási társulat . . .	754,400	vm.
2) Vontató és evezős hajón	2.666,000	"
3) Heti vásárookra	300,000	"
4) Az államvaspályán	8,533	"
Összesen	3.728,033	"

1867.

É r k e z e t t :

1) A szabadalmazott Dunagőzhajózási társulat hajóin:

buza	373,719	vámmázsa	65.3%
köles	2,940	"	0.2%
tengeri	56,904	"	10.5%
árpa	7,402	"	1.4%
zab	125,563	"	22.6%
Összeg	566,528	"	100%

Rozs és repce nem érkezett.

2) A győri gőzhajózási társaság hajóin, mely társulat ez évben kezdé működését, érkezett: 835,896 vm. legnagyobb részt buza, más gabnanemű csekély mennyiségben szállított.

3) Vontató és evezős hajókon:

buza	1.623,358	vámmázsa	65.3%
köles	4,972	"	0.2%
tengeri	261,030	"	10.5
árpa	34,804	"	1.4
zab	561,836	"	22.6
Összesen	2.486,000	"	100%

- 4) Az államvaspályán érkezett: 42,600 vámmázsa és
 5) A piaczi forgalom: 300,000 „

Összesen tehát:

1) A szab. Dunagőzhajótársulat . . .	566,528	vm.
2) Vontató és evezős hajón	835,896	„
3) A győri gőzhajózási társulat hajóin .	2.486,000	„
4) Az államvaspályán	42,600	„
5) A piaczi forgalom	300,000	„
Összesen	4.231,024	vm.

1868.

É r k e z e t t :

- 1) A szabad Dunagőzhajózási társulat hajóin:

buza	208,777	vámmázsa	55.2%
tengeri	80,976	„	21.3%
kétszeres	13,575	„	3.4%
rozs	1,572	„	0.7
repce	791	„	0.3
árpa	15,625	„	4.8
zab	55,373	„	14.3
Összeg	376,689	„	100%

- 2) A győri gőzhajózási társulat hajóin: 1.112,995 vm.
⁴/₅ részben buza.

- 3) Vontató és evezős hajón:

buza	1.542,870	vámmázsa	55.2%
tengeri	594,270	„	21.3%
kétszeres	94,860	„	3.4
rozs	19,530	„	0.7
repce	8,370	„	0.3
árpa	133,920	„	4.8
zab	396,180	„	14.3
Összesen	2.790,000	„	100%

- 4) Az államvaspályán érkezett 58,616 vm. gabnanemű

- 5) A piaczi átlag 300,000 „ „

Tehát összesen :

1) A szab. Dunagőzhajózási társulat	376,689	vm.
2) Vontató és evezős hajón	1.112,995	”
3) A győri gőzhajózási társulat hajóin	2.790,000	”
4) Az államvaspályán	58,616	”
5) A piaczi átlag	300,000	”
Összesen	4.638,300	vm. gabna

1869.

É r k e z e t t :

1) A szab. Dunagőzhajózási társulat hajóin :

buza	114,020	vámmázsa	19.2
köles	499	”	0.3
tengeri	192,808	”	32.2
kétszeres	7,947	”	1.3
rozs	840	”	0.7
repcze	7,883	”	1.2
árpa	5,831	”	0.9
zab	268,212	”	44.2
Összesen	598,041	”	100%

2) A győri gőzhajózási társulat hajóin : 922,305 vm.
többnyire buza :

3) Vontató és evezős hajókon :

buza	528,384	vámmázsa	19.2
köles	8,256	”	0.3
tengeri	886,144	”	32.2
kétszeres	35,776	”	1.3
rozs	19,264	”	0.7
repcze	33,024	”	1.2
árpa	24,768	”	0.9
zab	1.216,384	”	44.2
Összesen	2.752,000	”	100%

4) Az államvaspályán érkezett : 43,270 vm. gabnanemű

5) A piaczi átlagos forgalom : 300,000 ” ”

1) A szab. Dunagőzhajózási társulat . . .	598,041	vm.
2) Vontató és evezős hajón	922,305	„
3) A győri gőzhajózási társulat hajóin .	2.752,000	„
4) Az államvaspályán	43,270	„
5) A piaci átlag	300,000	„
Összesen	4.615,616	„

Az eddig elősorolt adatokból láthatjuk, hogy a Győrre érkező mennyiség legnagyobb részben vízen érkezik. Minthogy pedig a Rába folyó, mely hivatva volna Zala, Vas, Veszprém, Fehér, Mosony és Sopron megye terményeit Győrött összegyűjteni, oly elhanyagolt állapotban van, hogy semmi forgalmi jelentőséggel nem bír, tehát az egész vízi szállítás a Duna folyamán érkezik. Az érkezett összeg irányát illetőleg a Győrnél följebb fekvő vidékről nem jöhet, mert ezen vidékek Bécshez oly közel fekszenek, hogy nem is képzelhető, hogy azok terményeiket előbb vissza Győrre hoznák, honnét azt amugy is csak Bécs felé lehetne kivinni, s így a Győrre érkező egész gabna mennyiség alulról hozatik.

A gabonának Győről való elszállítása ismét legnagyobb részt az államvaspályán és részben szabadalmazott Dunagőzhajózási társulat hajóin eszközöltetik Bécs felé és a Győről elszállított gabna mennyiség egy nagy része Bécsben le is rakatik, mit a többi között azon körülmény is bizonyít, hogy a Győről érkező gabna szállítmányok számára 10—15 év előtt az államvaspálya társulat indóháza Bécsben külön lerakó helyet tartott, de azt az újabb időkben megszüntette: — jelenleg azonban a győri kereskedelmi gyűde egy kimerítő kérvényben ezen előny megadását ismételve kérelmezte és kérelmét a nagy szállítási összegek kimutatásával indokolta.

A Győről elszállított mennyiség a közlekedési eszközök között ekképen oszlik meg:

1865.

Elszállított:

1) A szabadalmazott Dunagőzhajózási társulat hajóin:		
buza	287,936	vámmázsa 50.1
köles	1,489	„ 0.4

tengeri	6,945	vámmázsa	1.3
rozs	1,338	"	0.2
repcze	2,049	"	0.5
árpa	12,796	"	2.5
zab	261,075	"	45.0
Összesen	573,628	"	100%

2) Az államvaspályán elszállított:

buza	1.277,032.467	vámmázsa	50.1
köles	10,195.868	"	0.4
tengeri	33,136.571	"	1.3
rozs	5,097.904	"	0.2
repcze	12,744.835	"	0.5
árpa	63,724.175	"	2.5
zab	1.147,035.380	"	45.0
Összesen	2.548,967.000	"	100%

Összesen tehát elszállított:

1) A szab. Dunagőzhajózási társulat által 573,628 vm.

2) Az államvaspályán 2.548,967 "

Összesen 3.122,595 "

1866.

E l s z á l l í t t a t o t t :

1) A szab. Dunagőzhajózási társulat hajóin:

buza	230,960	vámmázsa	30.5
köles	558	"	0.6
tengeri	30,781	"	5.5
rozs	9,763	"	1.2
repcze	11,569	"	1.4
árpa	15,898	"	2.5
zab	423,234	"	58.3
Összesen	722,763	"	100%

2) Az államvaspályán:

buza	947,017.890	vámmázsa	31.5
köles	18,038.436	"	0.6
tengeri	135,288.270	"	4.5
rozs	36,076.872	"	1.2

repcze	42,089,684	vámmázsa	14
árpa	75,160,150	"	2.5
zab	1.752,734.698	"	58.3
Összeg	3.006,406.000	"	100%

Az összes elszállítás tehát 1866-ban.

1) A szab. Dunagőzhajózási társulat által	722,763	vm.
Az államvaspályán	3.006,406	"
Összesen	3.729,169	"

1867.

E l s z á l l í t t a t o t t :

1) A szab. Dunagőzhajózási társulat hajóin:		
buza	269,149	vámmázsa 36.2
köles	1,807	" 0.5
tengeri	20,260	" 2.7
rozs	25,625	" 3.3
repcze	5,024	" 0.2
árpa	85,710	" 11.8
zab	333,826	" 45.3
Összesen	741,401	" 100%

2) Az államvaspályán :

buza	1.262,693.648	vámmázsa 36.2
köles	17,440.520	" 0.5
tengeri	94,178.808	" 2.7
rozs	115,107.432	" 3.3
repcze	6,976.208	" 0.2
árpa	411,596.272	" 11.8
zab	1.580,111.112	" 45.3
Összeg	3.488,104	" 100%

Tehát ez évben összesen elszállított:

1) A szab. Dunagőzhajótárs. által .	741,401	vm.
2) Az államvaspályán	3.488,104	"
Összeg	4.229,104	vm. gabona

1868.

E l s z á l l í t t a t o t t :

1) A szab. Dunagőzhajózási társulat hajóin:		
buza	135,197	vámmázsa 24.5
tengeri	27,374	" 4.9

kétszeres	15,702	vámmázsa	2.5
rozs	20,993	"	3.3
árpa	46,204	"	8.5
zab	309,386	"	55.8
Összesen	554,755	vm.	100%

2) Az államvaspályán :

buza	997,895.209	vámmázsa	24.5
tengeri	199,579.058	"	4.9
kétszeres	101,826.150	"	2.5
rozs	154,775.596	"	3.8
árpa	364,208.570	"	8.5
zab	2.272,757.436	"	55.8
Összesen	4.073,032	— vm.	100%

Tehát összesen :

1) A szab. dunagőzhajózási társulat által	554,755	vm.
2) Az államvaspályán	4.073,042	"
Összeg	4.627,797	vm.

1869.

Elszállított:

1) A dunagőzhajózási társulat hajóin :

buza	263,007	vámmázsa	27.2
köles	4,947	"	0.4
tengeri	83,346	"	8.3
kétszeres	1,933	"	0.2
rozs	21,608	"	2.3
repcze	5,686	"	0.6
árpa	10,046	"	1.1
zab	579,986	"	59.9
Összesen	970,559	vm.	100%

2) Az államvaspályán elszállított:

buza	998,784.8	vámmázsa	27.4
köles	7,290.4	"	0.2
tengeri	312,551.6	"	8.3
kétszeres	7,260.4	"	0.2
rozs	83,839.6	"	2.3

repcze	18,226.0	vámmázsa	0.5
árpa	23,742.4	"	1.2
zak	2.193,474.8	"	59.9
Összesen .	3,645,200	vm.	100%

Tehát összesen:

1) A dunagőzhajózási társulat hajóin:	970,559	vm.
2) Az államvaspályán	3.645,200	"
Összeg	4.615,759	vm.

Ezen adatokból mindenek előtt kitéjük, hogy a Győrre érkező összes gabnamennyiséget egyedül az államvaspályatársulat és a szab. dunagőzhajózási társaság szállítja tovább. A győri gőzhajózási társaság Győrön felül egyáltalán nem közlekedik, hajói Győrnél feljebb soha sem mennek, hanem rendszeren gabnával megrakva érkeznek alulról Győrre, s innét üresen mennek vissza. Vontató hajókon is jelentékeny mennyiség érkezik Győr alá, de az itt kikötni szokott vontató hajók szintén nem rakodnak meg többé, hanem üresen térnek vissza, mit azon körülmény is bizonyít, hogy az államvaspályatársaság csak átlag 20,000 vm. gabonát hoz Győrre, és innét tovább Bécsnek 4 millió vmázsát szállít el.

Ha már most összeállítjuk röviden Győr városának az utolsó öt évről fentebb részletezett gabna forgalmát, akkor a következő eredményekre jutunk:

Győrre érkezett:

1865-ben	3.131,024	vámmázsa	gabna
1866-ban	3.728,933	"	"
1867-ben	4.231,024	"	"
1868-ban	4.638,300	"	"
1869-ben	4.615,616	"	"

Tehát öt év alatt 20.344,897 vámmázsa gabna érkezett.

Győrről elszállított:

1865-ben	3.122,595	vm.	gabna
1866-ban	3.729,169	"	"
1867-ben	4.229,505	"	"
1868-ban	4.627,797	"	"
1869-ben	4.615,759	"	"

Tehát öt év alatt 20.324,825 vm. gabna szállított el.

Az utolsó öt évnök összes forgalma tehát volt:

20.344,897 vámmázsa és

20.324,825 „

Összesen 40.659,722 vámmázsa gabna.

Ezen összeállításnál föltűnőnek fog tán látszani, hogy az érkezett és tovább szállított mennyiség, főleg, ha az öt év összegét tekintjük, oly pontosan összevág. De ez legkétségtelenebb jele annak, hogy a gabna, mely Győrrre hozatik, tisztán kereskedelmi szempontból, tovább szállítás végett érkezik ide, sőt még a piaczi forgalomnak legnagyobb része is kereskedésbe jön. Győrvárosa a gabnaneműekben szükségletét liszttermelékben fedezi legnagyobb részt, még pedig többnyire pesti gőzmalmi liszttel. Van ezenkívül a győri gőzmalomnak is nagyobb raktára, de ennek fogyasztása nincs a forgalomba beszámítva.

Ezek után még azon kérdés bir statistikai jelentőséggel, hogy vajjon honnét nyeri Győrvárosa ezen óriási gabna készletet, képesek-e ezen mennyiséget azon megyék kiállítani, melyeknek természetes központja a 3 folyam medrét szívében összepontosító Győr városa. Egyetlen tekintet hazánk térképére és Esztergam, Fehérmegye, Komárom Dunántúli része, Mosony, Soprony, Zala, Somogy és Veszprém megyék, látszanak azon vidékek lenni, melyeknek Győr városa természetes központul szolgálhatna, de ez csak akkor történhetnék, ha a Rába medre annyira elhanyagolva nem volna és nagyobb hajók által is használható lenne. De ezen különben igen fontos vizér, mint folyamaink fájdalom egyáltalában, annyira el van hanyagolva, hogy az említett termékeny megyéknek vizi utul nem szolgálhat. Mosony és Soprony megyéknek pedig alkalmok van terményeiket a Duna tükrén közvetlenül Bécsnek szállítani, mi Mosonymegye gabna kereskedésének statistikája szerint meg is történik. A többi fentebb említett megyéknek gabna feleslegét pedig a statistikai osztály által hivatalosan gyűjtött és a Hivatalos statistikai közlemények I. évfolyamának 3 füzetében közzé tett igen becses adatok szerint nem többre mint 1.400,000 vámmázására tehetjük s ennek is csak egy része

folyhatik Győrre. Honnét jön tehát a 4 millió vámmázsát meghaladó gabna mennyiség?

Erre nézve részint a gőzhajó társaságok, részint az itteni kereskedelmi gyűlde tudósításai megadják a kellő fölvilágosítást. A kereskedelmi gyűlde börzeforgalma szerint leginkább b á n s á g i buza és az ugynevezett „csatorna zab“ (Canal-Hafer) képezi az adásvevés tárgyát. Az ugynevezett „csatorna zab“ a F e r e n c z csatornán érkezik a D u n á r a és innét hozatik föl Győrre. A győri gőzhajó társaság szintén csak alulról fölfelé szállít és legfontosabb rakodási állomása S z e g e d városa, hol a gazdag B á n s á g gabnája összegyűl, s így látni való, hogy Győr városa nem annyira a környék terményeivel, mint inkább a b á n s á g i gabonával üz kereskedést. Kitűnik ez a többi között még onnét is, hogy míg a piacra hozott gabna mennyiségnek 50%-ja b u z a, 16%-ja r o z s, 18% á r p a, 15% z a b, addig a Dunán érkező mennyiségnek 50—60% b u z a 30—40% z a b, s így valamennyi többi gabnanemre összesen is alig jut 10%, tehát egészen más arány szerint oszlik meg a Dunán érkező mennyiség a gabnanemek között, mi szintén jele annak, hogy az más termelő vidékről hozatik. Ezen adatokból világosan láthatjuk, hogy mily messze vidékről kénytelen Győr hozni kereskedési cikkét s így mennyi akadályal és nehézséggel kell a kereskedelemnek küzdeni. Győr város kereskedelme soha semmiféle állami pártfogásban nem részesült, érdekeire soha semmi tekintet nem volt, és még mind ezen felül több oly vasuti vállalat jött létre, melyek Győrre nézve a gabnakereskedést mód felett megnehezítették.

Láttuk ugyanis, hogy leginkább a B á n s á g b ó l érkezik Győr gabnája. De minő hosszú utat kell ezen gabonának megtenni és mennyi nehézséggel van ezen szállítás összekötve! — A F e r e n c z csatorna elhanyagolt állapota még nagyobb kerülő ut megtételére készíti a megrakott hajókat, úgy hogy a T i t e l t ő l egész Győrig fölnyúló hosszú D u n a v o n a l o n kell a megrakott hajóknak végig haladni, mielőtt a kereskedő a gabnát átveheti. Ezen hosszú ut annál inkább megnehezíti a győri gabnakereskedés létét, mert P e s t - B u d a is ezen szállítási vonalba esik és a testvérváros ujabban még

veszedelmesebb vetélytársá lön az által, hogy a gabnatermények a kanizsa-prágerhofi vonalon Budáról sokkal rövidebb uton szállíthatók Triestbe és a tengerre, mint Győről, mely gabnáját semmi más irányba ki nem viheti, mint egyedül Bécs felé!

A kanizsai vasut megnyitása érzékeny befolyást gyakorolt ugyan a győri gabnakereskedésre és a beállott pangás a kereskedés jövőjét komoly veszélylyel fenyegette: de az erélyes és gazdag győri kereskedők nem ijedtek vissza a legveszedelmesebb és leghatalmasabb versenytől sem és csakhamar oly társulatot létesítettek, mely jelenleg a gabnakereskedés megmaradásának legnagyobb biztosítékát képezi. Ezen társulat a győri gőzhajózási társaság volt, mely működését 1867-ben kezdette meg. Ezen társulatnak egyedüli földadata a győri kereskedők bántási gabnaszállításait eszközölni.

A társulat hajói Győrnél feljebb soha sem mennek és mindig gabnával megrakodva térnek Győrre, azután ismét üresen mennek vissza a Dunán lefelé és a Tiszán föl egész Szegedig, hol gabnával újra megrakodnak. A társulatnak van 5 teher szállító gőzhajója, u. m. a „Rába“ 140, „Ország“ 120, „Kinizsi“ 130 „Deák“ 120 és „Rápca“ 90 lóerőre. Ezen öt gőzhajó és 21 vontató hajó semmi más üzlettel nem foglalkozik mint egyedül gabna szállítással. Ezen életre való vállalatnak sikerült már eddig is a gabnaforgalmán tetemesen lendíteni, mert míg 1866-ban csak 3.700,000 vámmázsa gabna érkezett Győrre, addig 1867-ben már 4.200,000 vm. 1868-ban pedig 4.600,000 vm. gabna rakatott le Győrött. Míg ezen életre való vállalat fönn áll, addig fog is a győri gabnakereskedés folyton virágozni és haladni, és valamint nem ártott az itteni gabnakereskedésnek a Budára nézve annyira kedvező kanizsa-triesti vasut, úgy nem fog ártani a bácskai és bántási vidéket Fiumével összekötő pécs-bárcsi vasutvonal sem; mert erősen hiszem, hogy a győri kereskedők szívóssága és erélye bátran szembe fog szállani ezen újabb akadálylyal is és Pécs, Mohács és ama vidékek kereskedői alig lesznek majd képesek kiállani a versenyt a nagy hitelnek örvendő és jól kiképzett

győri kereskedőkkel. Győr még oly években is megszerzé a szükséges gabnamennyiséget, midőn a termékeny Bánság azt szolgáltatni nem volt képes, így például 1869 és 1870-ben a tőzsdén forgalomban volt gabonának legnagyobb része Szerbia és Oláhországból érkezett.

Végre a győri gabnakereskedés emelkedésére igen jótékony befolyást gyakorol a győri kereskedelmi gyűlde, mely a gabna árakat rendszeresen jegyzi és a nagyobb gabnapiaczok árait is távirat útján naponként, vagy hetenként megszerzi és helyiségeiben közzé teszi. Maga a gyűlde helyiségeiben pedig igen jelentékeny gabnavételek történnek, a tőzsdeforgalom hetenként legkevesebb 25,000, némely héten 50,000 mérő!

Nem is mulasztanak el a győri kereskedők semmit, mi az itteni gabnakereskedés virágzása és fejlődésére lefolyással lehet. Így például legújabbán a győr-gratzi vasutvonalnak eszméje a győri kereskedelmi körökben fogamzott meg és az eszme kivitele a legnagyobb gyorsasággal történt. A vasuti munkálatok igen szépen haladnak előre. Ezen fontos vállalat legnagyobb részt győri tőkéből létesült és a gabnakereskedés lendítésére nem is tévesztheti el hatását, mert alkalmat nyújt a győri kereskedőknek a győrvidéki termékeny megyék gabnáját össze gyűjteni és kifelé szállítani. De főleg nagy fontossággal bír ezen vasut Győr gabnakereskedésére azért, mert alkalmat nyújt Bécs elkerülésével a győri gabonát rövidebb úton a tengerre szállítani!

Az eddigiekből bőven meggyőződhattünk arról, hogy Győrváros gabnakereskedése mily nagy jelentőséggel bír, és láthatjuk, hogy Pest után, leginkább Győrvárosa az, mely egész erélylyel törekszik gabnaterményeinket a külföldi piaczokon értékesíteni.

Az eddig elősorolt adatokból bőven kitűnik, hogy egyetlen egy városnak pusztán a gabnatermékekkel való kereskedése is mily fontos és érdekes helyet foglalhat el az ország kereskedelmi statistikájában, és hogy a csekély jelentőségűnek látszó egyes városok iparáról szóló adatok is hasznosak lehetnek, először az ország egész kereskedelmének megítélésére nézve; másodsor egyes városok vagy megyék

valódi helyi érdekeinek megbirálása végett. Hogy pedig épen Győr városának anyagi érdekei, a város virágzása és jóléte mennyire függ össze ezen városnak kifejlett gabnakereskedelmével, annak igazolására szolgáljanak még a következő adatok:

1) A gabna mint láttuk rendszeren a Dunán érkezik és vagy azonnal a városon keresztül a vasuti indóházhoz szállítatik, vagy Győrött egy időre a magtárakban helyeztetik el. Az egyik esetben ép úgy mint a másikban mindenkor jelentékany számú fuvaros és zsákfordórá van szükség, úgy hogy ezek a győri lakosság egy osztályát képezik, kik élelmöket és létöket egyedül a gabnakereskedésnek köszönik és azáltal folytonos és állandó keresetet nyernek. A városi főhadnagy szivességéből nyert adatok szerint van Győrött 150 fuvaros, kik leginkább a gabnának a vaspályára és a magtárakba való hordásával foglalkoznak; e mellett van a főhadnagyi hivatal számítása szerint 160, a kereskedelmi gyűlde számítása szerint 180 ember, ki folytonosan zsákfordás, gabnaforgatás s több e félével foglalkozik; ezek is minden keresetöket egyes egyedül a gabnakereskedésnek köszönik.

2) Zsákkölesző és zsákvarró intézet van Győrött hat, mely folytonosan zsákvarrás, foltozás és zsákköleszéssel foglalkozik és legcsekélyebb számítással 40—50 embernek többnyire nőknek nyujt folytonos foglalkozást és keresetet.

3) A győri kereskedelmi gyűlde tagjai között van 232 egyén bejegyezve, kik egyedül gabnakereskedéssel foglalkoznak. Ide járulnak még a gabnaszállítók és be nem jegyzett kereskedők, kiknek száma 20—25-re tehető, úgy hogy legalább 252 embert lehet számítani, kik egyedül gabnakereskedéssel foglalkoznak.

4) Ha Győrött a Duna vagy a Rába partján és ennek közvetlen közel eső utcáin végig tekintünk, egész sor emeletes házakat találunk, melyek télen át is üveg ablakok helyett elzárt redőnyökkel vannak ellátva. Ezen részben igen szépen épített és még egészen új házak egyedül gabnamagtárul szolgálnak, és a gabonán kívül egyedüli lakóik

az egerek és patkányok. Ezen épületek után az egyedüli jövedelem a bér, mely a magtárak használatáért fizettetik. Azon épületek száma, melyek egészen vagy legnagyobb részben magtárak a következő:

1) a Belvárosban	14
2) a Ferdinándvárosban . . .	36
3) a Ferenczvárosban	52
4) az Újvárosban	8
5) a Nádorvárosban	37
Összesen	147

Ezen felül a Bel-Ferencz- és Ferdinánd- városban csaknem minden házban vagy a padlásnak, vagy a földszinti lakásnak egy része magtárnak adatik ki. A magtárak elhelyezési képe ss ségét a kereskedelmi gyűlde szakemberei 4 millió mérőre becsülik és legalább ennyi kell hogy legyen, mert az ide érkező gabna mennyiség igen nagy része egy ideig itt lerakatik és csak azután szállítatik tovább.

5) Azon gabnás hajók, melyek Győrre szállítják a gabonát, részben az itteni kereskedők és hajósok tulajdonát képezik. Ezen hajók legénysége kivétel nélkül győri és családjaik állandón Győrött laknak. Összesen 31 nagyobb hajó van győri lakosok birtokában és még a nem győriek tulajdonát képező hajók legénységének is egy része, úgy látszik, győri lakos, mert az 1869. év elején létrejött „győri hajós egyeslet 285 tagot számít, kiknek nagy része családos. Az alapszabályok értelmében csak „győri“ jóérkölcshű és feddhetetlen életű hajósok léphetnek be. Dicsérettel kell e helyütt megemlíteni, hogy azon solidaritás, mely a győri kereskedőket annyira jellemzi, a hajós legénységre is átmé. Tagjait betegségben segélyezi és halottait eltemeti az egyeslet.

6) A győri gőzhajózási társulat szintén oly vállalat, mely létét egyedül a győri gabnakereskedésnek köszöni. Ezen vállalat nem csak azért fontos, mert a részvények legnagyobb részt győri kezek között vannak, s így a vállalat utáni jövedelem csaknem egészen Győrváros lakói között oszlik meg, hanem fontos még azért is, mert a társulat

hat hivatalnoknak és Györött levő hajógyárában 25–30 embernek nyújt önálló keresetet.

Ha mindezen számokat már most összevesszük és csak a kereskedőket és fuvarosokat számítjuk, mint olyanoka, kik vagy családokat tartanak fön, vagy ezen felül még bizonyos segéd személyzetnek nyújtanak keresetet; ha tehát egy egy kereskedő után még három, egy egy fuvaros után még egy személyt számítunk, ki létét a családfő keresetének köszöni; akkor nem is számítva a győri gőzhajótársulat részvényeseit, következő személyek köszönik létüket a győri gabnakereskedésnek:

1) a kereskedésből él beszámítva átlag a családtagokat és segédszemélyzetet $252 \times 4 =$	1008
2) 150 nagy részben családos fuvaros után	300
3) zsákolók és vigyázók család nélkül	180
4) zsák varrás és kölcsönzésből él	50
5) a magtárak jövedelméből (családtagokat nem számítva, mert a jövedelem mellékes)	140
6) a győri hajós egylet tagjai, családjaikat nem is számítva	275
7) a győri gőzhajó vállalat után él Györött	36
Összesen	1,999

Ebből már most bőven meggyőződhetünk arról, hogy egy város egyetlen egy iparágának monografiája is birhat jelentőséggel a statistikában, mert egy oly iparág, mely 20,000 lakos közül két ezer lakosnak nyújt élelmet és keresetet, még igen sok más embernek is alkalmat nyújt a megélhetésre, két ezer rendes és tisztességes sőt részben nagy keresettel bíró egyén igen sok iparosnak és kereskedőnek nyújt tisztességes keresetet; úgy hogy se nmi kétségünk nem lehet az iránt, miszerint Györváros összes anyagi érdekei legszorosabb összefüggésben állanak az itteni gabnakereskedéssel. Minden oly intézkedés, mely ezen kereskedést veszélyezteti, veszélyezteti egyszersmind a város lakói csak nem $\frac{1}{4}$ részének létét, minden intézkedés ellenben, mely ezen iparágat támogatja, támogatása egyszersmind a város anyagi érdekeinek, melyek a magasabb miveltségi érdekekkel is mindig a legszorosabban függnek össze. Ugy hiszem

tehát, hogy aligha tettem a hazai statistika terén egészen haszontalan munkát, midőn ráutaltam hazánk egyik nagyobb népességű városának anyagi érdekeire, mely városnak érdeke nemzeti létünk föntartására nézve már csak azért is nagy fontosságu, mert a lakosságnak legnagyobb része magyar, az alsóbb osztály pedig tisztán magyar ajku, sőt az egész kereskedésben is még néhány év előtt egyedül a magyar nyelv használtatott és használtatik részben még ma is.

A FOGYASZTÁSI ADÓ EREDMÉNYEI A MAGYAR ÁLLAM TERÜLETÉN 1867—1869-IG.

Dr. Konek Sándortól.

A fogyasztási adó eredményeiben, a mint azok évről évre mutatkoznak, felette becses statistikai anyag rejlik, nem csupán államgazdasági vagyis merőben finanzia-
lis, hanem igen fontos nemzetgazdasági érdekek megbírálására is; mert az adó tárgyát képző javak termelése és fogyasztása nem csekély mérvben magától az adótól függvén, és az adólábnak, valamint az adórendszernek közvetlen kihatása leginkább a fogyasztás évi hullámzásában levén felismerhető, természetesen a kölcsönös közrehatás alatt úgy a termelés mint fogyasztás nem követi a nemzetgazdasági productio vagy consumtio természetes szabályait, hanem a rendes és létszeres fejlődéstől eltérő szabálytalan műfolyamot tüntet fel, mely valamint magában véve fontos, úgy különösen tanulságos azon tekintetben, hogy a normalis viszonyok kellő méltánylására szolgál.

Miért felette örvedetes, hogy a magyar kormány nem késik az efféle kimutatásokban rejlő becses statistikai anyagot közkinccsé tenni, és szívesen közöljük rövid kivonatban a magyar kir. pénzügyi ministerium legközelebbi kiadványát, melyben a magyar korona országaiban az 1867—1869-ik években mutatkozott fogyasztási adó-eredmények részletesen úgy egyes külön táblázatokban pénzügyi kerületekként összeállítva, mint sommás nézetben egybefoglalva találatnak.

A fogyasztási adók nyers jövedelme a mondott három évben az adó egyes tárgyai szerint következő a gyarapodást százalékokban kifejező egybeállításból tűnik ki, melyben a Pozsony kerített városában együttesen fizettetni szokott bor-

és husadó utáni bérilletmény a husadóhoz van számítva, és úgy Pozsonynak mint Buda-Pest és Ó-Budának adójáruléka az egész jövedelemösszeghez befoglaltatik; volt az összes brutto-jövedelem:

	1867-ben		1868-ban		1869-ben	
	az össz. fogy. jöved. általán arányítva	46.98%	az össz. fogy. jöved. általán arányítva	49.99%	az össz. fogy. jöved. általán arányítva	50.21%
szeszadó után	4.897,294	46.98%	6.294,396	49.99%	6.543,950	50.21%
boradó „	2.000,279	19.26 „	2.247,086	17.83 „	2.427,565	18.62 „
sőradó „	762,241	7.35 „	909,688	7.22 „	1.162,329	8.92 „
húsadó „	1.706,995	16.39 „	1.804,303	14.35 „	1.889,927	14.50 „
czukoradó „	1.043,727	10.02 „	1.333,843	10.61 „	1.010,029	7.75 „
együtt	10.410,536	100%	12.589,316	100%	13.033,800	100%
az előbbi évhez képest	-12.60%		+17.30%		+3.41%	

Az 1869-ki évben tehát, ha a népességet, úgy mint a kimutatásban történik, az 1866-ki népesedési mozgalom eredményéhez képest 13.719,139 főben veszszük (az 1870-ki népszámlálás végeredménye a kimutatás közrebecsátásánál nem lévén megállapítva), akkor egy-egy főre csak

a szeszadó után	47.5 kr.
a boradó „	17 „
a sőradó „	8.5 „
a husadó „	14 „
a czukoradó „	7 „
együtt	94 kr.

és pedig szorosán vett Magyarországon fejenkint	1 frt 05 kr.
Erdélyben hol nincsenek czukorgyárok	— „ 78 „
Horvát-Szlavóniában hol azonfelül a hús- és borfogyasztás adómentes	— „ 10 „
Buda-Pesten és Ó-Budán pedig külön véve	5 „ 51 „

A sör-, szesz- és czukortermelésére és megadóztatására vonatkozó adatok mindannyi külön táblázatokban vannak kimutatva, mik után röviden a következőket közöljük:

I. A sörfőzdek száma a szóban levő három éven át egyre apadt, így még 1866-ben 394, ellenben 1867-ben 350, 1868-ban 323, végre 1869-ben 318 telep számított, és miután a sörtermelés, mely 1867-ben tetemesen kevesbült ugyan, de a reá következő két évben annyira emelkedett, hogy még az 1866-ik évit is tetemesen meghaladta, természetes hogy a mely arányban az egyes főzdek száma csökkent, azon

arányban nagyobbodott a fenmaradtak üzletterjedelme, mert a sörtermelés 1866-ban 929,326 akót tett

1867-ben	730,351	"	"
1868-ban	897,325	"	"
1869-ben	989,532	"	"

és csakugyan a 103 főzde, melylyel a sörtermelő telepek száma 1866 óta kevesbült, jobbára kisebbszerű egész 3000 frt adót fizető vállalat volt, míg az idő közben keletkezett vagy csak újra üzletbe jött 25 telep jobbára a 3000 frtnál magasabb adót fizető vállalatok sorába valók, úgy hogy az összes hiánylat, mely 78 főzdeből áll, leginkább a kisebbszerű telepek rovására esik; jelesen mennyiben emelkedett a mondott három évben a 25,000 akónál többet termelő öt illetőleg hat sörfőző telepnek évi üzlete a következő összeállításból kivethető. Termelt

	1867-ben	1868-ban	1869-ben
a Dréher-féle pest-kőbányai	129,680 akót	180,980 akót	202,920 akót
a Barberféle utóbb első magyar részvénytársulati kőbányai	123,050 "	178,750 "	215,350 "
a Pest lipótvárosi Király - féle részvénytársulaté	63,300 "	83,900 "	80,100 "
a magyar-óvári (Albrecht főhgé)	24,600 "	30,228 "	30,381 "
a pozsonyi (Spitzeré)	15,760 "	16,840 "	16,560 "
a pest-angyalföldi (Rohrbaché)	— "	— "	16,400 "
együtt	356,390 "	489,689 "	561,711 "
vagyis az összes magyar területi sörtermelésnek	48.8%-ját	55.7%-ját	56.7%-ját,

A sörrel való magyar forgalom a vámvonalon át szállított és az adórestitutióban részesített mennyiségekből tűnik ki leginkább:

	1867-ben	1868-ban	1869-ben
a vámvonalon át kivitett	24,689 akó	33,316 akó	28,500 akó,
visszatérített adó	18,664 forint	25,187 forint	34,200 forint,

miből egyszersmind kitetszik, hogy mindinkább a magasabb fokú és azért nagyobb adóval is megrovott, tehát jobb minőségű sör kerül emelkedő kivitel alá.

II. A szeszadó eredményei a magyar államterületen annyival nagyobb fontossággal bírnak, minél terjedtebb és a mezőgazdaságra való kihatásánál fogva kiválóbb jelentőségű a szeszipar, mely összehasonlíthatlanul jelentékenyebb

szerepet visz a magyar iparosság terén, mint a sörfőzés; hozzájárul, hogy e téren az újabb törvényhozás jelesen az 1868: 16. t. cz. az adóztatást jóval helyesebb, a fontos iparágnak népgazdasági érdekeit inkább méltató alapra fektette, mi már az 1868-ki és még inkább az 1869-ki évi eredményekben válik érezhetővé. Az 1867-ki kimutatás különben, a mint a szóban forgó ministeri közleményben foglaltatik, annyiban csonka, a mennyiben benne Horvát-Szlavóniának ebbeli adatai hiányzanak, úgy hogy inkább csak a két utolsó, t. i. 1868 és 1869-ki évi eredményei vethetők egybe teljes megnyugtatóssal; állott t. i. üzletben

	1867.	1868.	1869.
nagyobb szeszfőzde	954	1,065	1,030
kisebb és pedig gazdasághoz tartozó főzde	26,298	48,893	65,610
kisebb de önállóan működő főzde	809	1,539	1,373

Miután csak az 1869-ki adatok teljesek, egyedül ezeket közöljük részletesebben; az 1030 nagyobb vállalat közt volt:

a feldolgozott anyag szerint	szesz- főzde	a szeszfok szerint mely naponkint megadóztatott	az évi adó nagysága szerint	főzde		
nyers répát feldolgozó	8	egész 200 fokig	305	200 ftnál kevesebb	27	
tengerit	} lisztartalmát	351	200— 400 „	366	200— 1,000 ftig	131
más gabnaféléket		86	400— 600 „	182	1,000— 4,000 „	518
burgonyát		461	600—1,000 „	94	4,000— 8,000 „	208
burg. és gabnát		116	1,000—3,000 „	69	8,000—20,000 „	104
czukorüledéket		8	3,000-nél több:	14	20,000 ftnál több:	42
		1,030		1,030		1,030

Fogyasztási adótartozása ezen 1030 főzdenek 1869-ben volt:

nyers répától	1,600,220	szeszfok után	96,013	forint
lisztartalmú anyagtól	105,805,918	„	„	6.629,470 „
czukorüledéktől	1,583,724	„	„	95,026 „
együtt	108,989,962	„	„	6.820,512 „

A 67,183 kisebb főzde közt volt 1869-ben:

tengerit feldolgozó	3,711
egyéb lisztes anyagot feldolgozó	14,069
csontáros és magvas gyümölcsöt	25,275
törkölyt	27,019
egyebet (répalét, sörfőzési hulladékot, bogyót, czukor- üledéket stb.)	278

mely számadatok azonban oly hibások, hogy végsőmájok épen nem üt össze a kisebb földék általános számával, egyáltalán igen sok hibás számkítétel egyik sajnos árnyoldala a különben becses közleménynek.

A könnyen becsuszható számítási és sajtóhibáknak a tudomány és maguk a hivatalos közlemények belbecsük érdekében való elkerülésére felette czélszerűnek mutatkozik az egyes rovatok és hasábok számadatait mindig összesíteni és a fősommával egybevetni, mi által az elkövetett hibák azonnal szembeszöknek, és könnyen kiegészíthetők, míg különben vagy csak fáradságos calculus útján, vagy épen nem deríthetők ki. Már a naponta megadóztatott szeszfok mennyisége, valamint az egyes földék által fizetendő adóösszet szerinti elosztása helyesebben van kimutatva, és a kisebb földék közt volt 1869-ben:

a szeszfok napontai száma szerint	adó fejében fizettek	az adótartozás volt	szeszfok szerint	forint
50-nél keves. fok 48,899	5 frtnál kev	40,762 megváltás útján	4,319,588	301,996
50— 100 szeszfok 15,092	5— 10frtot	15,115 erjesztő edények tartalma szerint		
100— 200 „ 1,675	10— 50 „	8,327 lisztes anyag	335,548 akótól	} 365,008
200— 400 „ 1,444	50— 100 „	2,495 gyümölcsből	48,243 „	
400— 600 „ 66	100— 500 „	394 törkölyből	556,607 „	
600—1000 „ 7	500—1000 „	90 egyébből	317,796 „	
	67,183	67,183	1,252,194 akó	667,004
mihéz járulván a nagyobb földék fennebb kimutatott adótartozása . . .				6,920,512
az összes szeszadó . . .				7,487,516
a vámvonalon behozott szesz után . . .				3,216
együtt . . .				7,490,732

Ugyanez alkalommal legelőször lett kimutatva az is, mennyi termeltetett 1869-ben adómentesen; és pedig 4,075 községben 318,853 fél által termeltetett:

524,884 akó lisztes anyagból	} tehát összesen 1,576,627 akó szeszfélezi anyagból 153,351 akó szesz, mi után fogyasztási adó fejében 489,436 frt lett volna fizetendő.
221,552 „ magvas gyümölcsből	
357,324 „ csontáros „	
398,320 „ törkölyből	
63,018 „ borseprőből	
11,526 „ vegyes anyagból	

III. A c z u k o r i p a r n a k fejlődését, illetőleg hanyatlását mi sem tünteti fel oly világosan, mint a czukoradóztatás eredményei, mire nézve az újabb magyar törvényhozás

részéről lényeges változás nem történt, az 1868: 20. és utóbbi évek hasontartalmu törvényczikkvei a megadóztatás előbbi módozatát, valamint az adótételeket továbbá is érvényben hagyván, s egyedül az adórestitutiót 1868-ik évi april 15-től kezdve valamivel alább szállítván. Az üzletben állott czukorgyárak száma a szóban levő három éven át négygyel gyarapodott, 1867-ben 18, 1869-ben pedig 22 állván működésben. Üzletterjedelmük növekvése a következő összeállításból tetszik ki:

	alkalmazott			feldolgoztatott		termeltetett		a levonások után maradt adóösszeg
	a gyárak száma	gőzgépek száma	lő. erceje	répa mázsa	czukorlé és nádczukor mázsa	nyers czukor mázsa	czukor-üledék mázsa	
1867.	18	92	691	2.231,087	70,373	174,740	46,081	878,689 frt
1868.	21	112	963	3.251,619	53,695	194,700	73,516	1.071,330 „
1869.	22	121	905	2.015,740	271,187	219,166	138,992	824,619 „

Mindenesetre sajátságos, mennyire növekedett az utolsó évben a feldolgozás alá került czukorlé és nádczukornak mennyisége szemközt az annyival megfogyott répamennyiséggel, és érdekes mennyire öregbült ennek folytán a czukor és czukorüledék termelése, szemben az adóösszegnek tetemes olvadásával.

A czukor megadóztatását tárgyazó táblázatokban az egyes gyáraknál részletesebben van kimutatva, hogy hány mozzató géppel, répatisztító és aprító, valamint létermelő készülékekkel, tisztázó kazánokkal, lepároló készülékkel, esontlisztiszűrőkkel stb. birnak, hány munkást foglalkoztatnak, mennyi és milyféle tüzelő szert használtak fel, mennyi volt a feldolgozott répából tisztázásra nyert czukorlé stb.; elég itt csak azon főmomentumot kiemelni, mely különös nemzetgazdasági fontossággal bir, t. i. a felhasznált tüzelő anyag és az alkalmazott munkások száma és bérviszonya.

Felhasználtatott tüzelő anyag:

	barna szén		coaks		fa		tőzeg	
	mázsa	átlagos ára	mázsa	ára	öl	ára	mázsa	ára
1867.	1.386,000	7—90 kr.	700	1 frt 20 kr.	4704	6—9 frt	47,230	21 kr.
1868.	1.516,452	13—94 „	—	—	6775	6—9 „	4,000	33 „
1869.	1.285,575	14—72 „	—	—	3453	6—10 „	13,000	33 „

Alkalmazva volt munkás:

	férfi		napbér		nő		napbér	
	száma	átlagos ára	száma	ára	száma	átlagos ára	száma	ára
1867.	...	3795	30 kr.	—1 frt 50 kr.	2196	20—70 kr.
1868.	...	4414	20 kr.	—1 „ 50 „	2841	10—90 „
1869.	...	4136	30 kr.	—1 „ 60 „	3062	25—90 „

Vége a szóban levő pénzügyministeriumi kimutatásban még részletesen azon fogyasztási adó alá eső tárgyak vannak felemlítve, melyek Pest, Buda és Ó-Buda városába mint kerített városba fogyasztás végett szállítottak, vagy mint a helyszínen termeltek fogyasztási adó alá vétettek, és miután ezekből a fővárosnak fogyasztási képessége iránt némi tájékozás nyerhető, nem egészen érdektelen, ezeket rövidebben itt összeállítani. Fogyasztási adó alá került Pesten, Budán és Ó-Budán együttesen véve:

	1867.	1868.	1869.
bor akó	229,622	283,328	364,634
bormust s szőlőszesz „	31,584	55,488	21,553
vágómarha darab	45,197	45,012	47,093
egy éven aluli borjú „	56,528	25,651	58,177
25 fontig bárány és malacz „	37,900	9,649	46,702
juh, kos, kecske, ürü, birka „	31,778	55,705	54,244
süldő (9—35 fontig) „	3,294	2,136	4,475
sertés „	75,346	99,782	127,854
fris, besózott, füstölt, páczolt) hús, szalámi s kolbász } mázsa	15,183	13,073	20,805

ebből kitünik, hogy a bornak behozatala a három éven át folytonosan emelkedett. Marha és vágómarháé inkább stationarius, szintűgy az egy éven aluli borjaké, mindkettő elhanyagolt szarvasmarha tenyésztésünk szomorú illüstratiójául, mivel karöltve jár, hogy a mely arányban a népszám növekedésével emelkedik a husszükséglet, oly arányban emelkedik a marhahús pótlásául a juhok, ürük, birkák s különösen a sertések bevitele, úgy hogy fővárosunk ebbeli igénylete úgy mint Éjszak-Németország, Britannia és más államok fővárosaiban inkább birka, ürü, juh és sertéshúsra, mint marhahúsra látszik útalva lenni. Hogy mennyi legyen fővárosunk évi hús fogyasztása, a közlött adatok után bizton ki nem puhatolható, miután a bevitt marhának súlya ninesen kitéve, pedig felette tanulságos lenne fővárosunk nem csak hús fogyasztását egyáltalán ismerni, hanem az arány-viszonyt is, mely a fogyasztott marha és egyéb hús közt fenforog, hogy így más városokkal való egybevetés lehetséges lenne; constatalva lévén, hogy például Poroszország városaiban átlag 83

font, a francia városokban 106, Bécs, Frankfurt, Basel és Augsburg városokban 150—153, Norimbergben 167, Münchenben 171, sőt Genf városában éppen 235 font fogyasztatik el fejenkint; természetes, hogy még nagyobb a fejenkinti százalék a brit birodalom városaiban, a kerekvilágon sehol aránylag annyi hús nem fogyasztatván, mint Angliában, hol az egész országban átlag 136 font számittatik fejenkinti husfogyasztási osztalékul és pedig csupán marhahusból fejenkint 78 font, midőn Franciaországban az országos átlag csak 39, az orosz birodalomban 35, sőt Spanyolországban éppen csak 16 f. Ha csakugyan a husfogyasztás egyik hévmérője a culturállapotnak vagy legalább a közgazdasági viszonyoknak, ebben a brit túlsúly elég határozott kifejezést lelne.

Az összes adóösszeg, melylyel Pest, Buda, Ó-Buda meg Pozsony mint kerített városok az általános fogyasztásadóbeli jövedelemhez járulnak, tett:

1867-ben	1.682,070 frtot
1868-ban	2.061,274 „
1869-ben	2.505,907 „

mely szaporulat semmi arányban nincs akár fővárosunk nép és vagyonszaporodásával, akár a magyar államterületen különben mutatkozó fogyasztásadó jövedelmi gyarapodással. Ugyanis ezen kerített városokon kívül a fogyasztási adó utáni jövedelem e három év alatt 20.6%-al, a nevezett városokban pedig alig 5%-al növekedett.

AZ ÁLTALÁNOS JÖVEDELMI ADÓ, MINT ADÓ-REFORMTÉNYEZŐ.

Dobner Rudolftól.

Sohol sem eredményezhet kivihetetlen ábránd s merev előítéletesség veszélyesebb következményeket, mint a gazdasági élet terén; rajongjunk utopiák után: elvesztjük talpünk alól az alapot; kárhoztassuk magunkat valami végzet-szerűnek hitt előítélet által tétlenségre: időket, alkalmakat hagyunk magunk előtt hasztalanul elröpülni, pedig a gazdaságban javakkal s gyorsan repülő idővel s alkalmakkal van dolgunk! És mégis hányszor bukkanunk az életben úgy mint az elméletben ily szélsőségekre. Utopiák, igaz, hamarabb lejátszák szerepüket. Egy Law tervére fektetett műnek csak néhány év kell, hogy lehetetlenségnek bizonyuljon. Az előítéletességek s ide sorolok én minden kelleténél tovább vitt conservatismust) már nem hatnak ily orkánszerűleg, hanem mint a szu, lassan lyukgatják át a podvásodni kezdő viszonyok alapjait.

A pénzügyi elméletben s gyakorlatban utopiának tartom az egyetlen jövedelmi adót; s előítéletességnek a tárgyi, hozadéki adók kizárólagos uralmát. A maga szélsőségében mindakettő rosz. Bölcös mértékkel alkalmazva mindakettő jó, a legjobb akkor, ha gyakorlati lehetőségére levezetve mindegyik, egymás mellett alkalmaztatnak a főczél, az igazságos adóztatás, megközelítésére.

Ez igénytelen sorokban iparkodni fogok az itt kimondott elv helyességét általában s magyar viszonyaink szempontjából bizonyítani.

I.

Az európai adórendszerek alkotásánál azon igazságnak végleteleg való vitele volt irányadó, hogy a subjektív

jövedelmet egyedül és kizárólagos adóalapul s adómérvül a gyakorlati élet nehézségei miatt nem lehet elfogadni. Mindaddig, míg az eszményi állampolgár csak kivétel lesz az emberek között, mindaddig nem lehet számítani arra, hogy kiki saját jószántából hozza meg az áldozatot, melyet a köznek érdekében meghozni tartozik; sőt ellenkezőleg, mint a tapasztalás mutatja, a legtöbb ember iparkodik magán-céljaira minél többet megmenteni s a közezelra minél kevesebbet adózni. Ha tehát az adókat, minden kellő támpontok nélkül, kinek-kinek való jövedelme szerint akarnók megállapítani s beszédni, a megállapításnál a sok eltitkolás miatt a legnagyobb egyenetlenségekre bukannánk, a beszédnél pedig sokszor vizet merítenénk rostával. Azon állampolgárok, kiknek a közérdek szívükön fekszik, tulterhelhetnének azok rovására, kik az állam jótéteményeit élvezni, de terheiben részesülni nem akarnak.

E sok igazat rejtő körülmény arra vezeté a gyakorlat valamint az elmélet embereit, hogy tehát az adókitetés ismérveül ne a polgárok valódi jövedelme, — hanem bizonyos tényleges viszonyok vétessenek, melyek szoros összefüggésben levén az egyesek jövedelmével, biztos következtetést engednek az illető birtokosok jövedelmére.

Igy alakultak a fej-, föld-, ház-, ipar-, tőke- egy szóval hozadéki adók (Ertragssteuer) egyrészről, s az accisok, finánczámok, vagyis fogyasztási adók más részről. Ott megadóztatik a föld, ház stb. hozadéka, itt a fogyasztás, tekintet nélkül arra, hogy ott a hozadék, itt a fogyasztás mily viszonyban áll az illető egyén valódi jövedelméhez.

Ez irányznak megfelelő felfogás jelölhető meg a tudomány terén is.

A nemzetgazdasági tudomány első rendszeres mívelői, mint Say, sőt maga Smith is az adóban szükséges roszt láttak s nagyon is át voltak hatva azon eszmétől, hogy az adó semmi egyéb, mint a magánpolgár jövedelmeinek kevesbítése, s így természetesen oly alapok elfogadásában kellett megnyugodniok, melyeken e szükséges roszt, mert szükséges, lehetővé tétessék.

Felállítá ugyan Smith, hogy az államhatalom támogatására kiki vagyona, vagyis jövedelme arányában járuljon közre: de magát a jövedelmet nem ajánlá, mint adóketési mérvet. Ő csak arányosságot követelt; s ez arányosság elérésére ajánlá a rente utáni adókat, melyeknek a föld-, tőke- s munkarentére kellene esniök; s a fogyasztási adókat, melyek e három jövedelmi forrás mindegyikéből különbség nélkül volnának fizetendők.*)

E tan Smith által tudományosan megállapítva, uralkodóvá lön az elméletben. Csak újabban, midőn a gazdasági s politikai szabadság s a mindent át- meg átható industrialismus mind merevebb ellentétbe hozzák a tárgyi adókat a valódi viszonyokkal, s hiányaikat mind élénkebb világításba helyezik, kezd az elmélet is mind hatalmasabban fellépni a tárgyilagosság kinövései, egyoldalúsága s kizárólagossága ellen. S még azok is, kik előbb az egyetlen jövedelemadó utopiaszerűsége által elriasztatának, a hozadéki s fogyasztási adók mellett a subjectiv jövedelmi adót, mint olyat ajánlják, mely a két előbbi mellett nemcsak megállhat, sőt egyenetlenségeik eloszlatására szükséges.

Mielőtt e tannak helyességét magyar adóviszonyaink szempontjából bizonyítanók, legyen szabad itt futólag megérintenünk, mily értelemben vesszük mi a tárgyi adóink alapjául szolgáló hozadéket, s mily értelemben a jövedelmet, melyet egy kiegészítő adó alapjául szeretnénk elfogadni. Szükségesnek tartjuk ezt nemcsak azért, mivel a tudományban nincs egy mindenki által elfogadott jövedelmi definitio; de szükségesnek tartjuk azért is, mert a gyakorlati életben is minden lépten-nyomon bukkanunk jelenségekre, melyek a jövedelem fogalmainak helytelen értelmezéséből származnak.

A tárgyi adók alapjául vett hozadéknál kiindulási pont a gazdaság. Itt a gazdálkodó személye teljesen eltűnik, s a gazdaság personificáltatik; s nem az vétetik figyelembe, mi marad meg a gazdálkodó számára, hanem az, hogy mit hozott be a gazdaság, mint ilyen.

*) W. of N. V. k. 2. f. 2. r.

Ily objektív szempontból tekintve például a földet, évi terméséből nyilván mindaz tiszta hozadéknak vehető, mi a reprodukтив költségek levonása után megmarad. S e maradványt adóköteles hozadéknak vehetjük.

Ámde ha nem a jövedelemhozó tárgy, hanem a jövedelmet belevő gazda szempontjából indulunk ki, egészen más világításban fogjuk e kérdést látni. A gazdálkodó jövedelmének mivoltát s mennyiségét nem mérlegelhetjük a termelés szempontjából, hanem szorosán ragaszkodnunk kell magához a termelőhöz, s meghatározásunk támpontját annak szempontjából kell vennünk.

A gazdaság célja termények, készítmények előhozása, szóval a termelés; a gazdálkodó célja ezen termékeknek saját szükségleteire való fordítása. A hozadék meghatározásánál tehát támpont a termelés; a jövedeleménél a termelő emberi szükséglete. S míg a termelés szempontjából tiszta hozadéknak mondhatjuk az évi terményeknek mindazon részét, mely a reprodukтив-költségek levonása után fennmarad; az egyén szempontjából e tiszta hozadéknak csak azon részét fogjuk tiszta jövedelemnek nevezhetni, mely belőle az egyén emberi szükségleteinek fedezésére s további megtakarításokra fennmarad. — E meghatározás teljesen egyező a közfelfogással is.

A tiszta hozadék s jövedelem között létező különbség oly lényeges, hogy e két fogalmat egy meghatározás keretébe szorítani elvi tekintetben lehetetlen, s ép ezért a gyakorlatban, mint Herrman oly szépen kimutató,*) sok zavarra vezet.

Lehet ugyan képzelni, hogy a gyakorlati életben tiszta hozadék s jövedelem igen közel eső fogalmak. Ha t. i. valamely gazdaság a gazda teljes tehermentes tulajdonát képezi: ezen esetben gazdaságának a reprodukтив-költségek levonása után fennmaradt tiszta hozadéka egyszersmind az ő tiszta jövedelme is.

De még ez esetben is csekély nézetem szerint a tiszta hozadék annyival több, mivel abból az adók a reprodukтив költségnél levontak; holott a subjectív jövedelemnek (mint

*) Staatswirthschaftl. Untersuchungen (1870) 596. lap.

egyéni s állami szükségleteink eszközének) az adó egyik alkatelemét képezi.

Ha a gazdaságot, mint ilyent objektive fogjuk fel, az adót is a produktív-költségek közé kell számítanunk. „Egy adóköteles magán-vállalkozónak, mondja Roscher,*) ki termelés céljából földet, munkát, tőkét bérelt, az általa használt tőkéken kívül kamat, munkabér, földjáradék s a d ó fejében tett valamennyi kiadásait az előállítási költségek közé kell számítania, mivel mindezeknek a produktumok árában való teljes visszatérítése nélkül vállalatából kára lett volna.“ De ha magára a termelőre, mint polgárra tekintünk, igénytelen nézetem szerint, az adót is azon kiadásai közé kell sorolnunk, melyeket szellemi s anyagi jóllétének emelésére fordít, vagyis tehát ezt is tiszta jövedelméből kell fedeznie.

S ezzel megjelöltem azon jövedelmet, melyet adókötelesnek tartok. Ismétlem: ily jövedelem alatt értem vagyunk s gazdasági tevékenységünk mindazon eredményét, melyet emberi szükségleteink fedezésére s további productióra fordíthatunk.

Ezen jövedelem adóköteles teljes összegében. És ha e jövedelem nem volna elegendő minden oldalú szükségleteink fedezésére? Ez oly kérdés, melyre a válasz, bármily nehezen essék is kimondani, nem lehet más, mint: igen, akkor is.

Természetesen, ha emberi szükségleteink között osztályoznunk lehetne, első helyre kellene tennünk az életfentartására, azután a mivelődési s társas szükségletekre megkívántató kiadásunkat, azután a jövő biztosítására szolgáló takarítmányokat s csak ezek után kellene sorolnunk állami szükségleteink által követelt kiadásainkat, az adókat. Ez osztályozás azonban lehetetlen, mivel mindezen szükségleteink egymástól elválaszthatlan okozati kapcsolatban vannak. Életfentartást, mivelődést maradandó jövedelem nélkül s mindháromat állam nélkül igen nehéz képzelni, vagy ha igen, a gyakorlati életre nézve csak képzelmény marad az. S hogy a tudományban e képzelmény szentesítést nyert az által, hogy a pénzügyi írók legnagyobb része csak az életfentartási költségek s a jövő

*) Grundlage der Nationalökonomie (1869.) 106. §.

termeléshez félreteendő megtakarítások levonása után fennmaradt jövedelmet ismerik el adóköteles jövedelmül, ez abból magyarázható meg, hogy valóban úgy kellene annak lennie. De hogy az ellenkezőt is megengedik, mutatja az, hogy az adót mint elengedhetetlen szükségességet állítják fel, s így meg kell engedniök, hogy az elengedhetetlen szükségesség kérlelhetetlen logikája halomra döntheti a *pium desiderium* kártyavárát.

Ha lehetne egy egyetlen jövedelmi adót felállítani, mely által mindenkinek jövedelme egyenlő arányban éretnék, el is fogadhatnók a teljes subjectiv jövedelmet ez adó alapjául. Miután azonban ily jövedelmi adó nincs, hanem vannak helyette különféle hozadéki s fogyasztási adók, melyek a fenntartásra fordított jövedelmet indirecte ugyanis fölösen megadóztatják: egy ezek mellett felállítandó általános jövedelemadó alapja csak a fenntartási költségek levonása után fennmaradt jövedelem lehet.

II.

Vegyük most már u. n. egyenes adóinkat a fent kijelölt elvek alapján közelebbi bírálat alá s vizsgáljuk meg, mennyiben éretik ezek által az adófizetők subjectiv jövedelme.

Kezdjük a földadón.

Valóban alig lehet feltünőbb ellentétet képzelni annál, mely az életben s elméletben létezik a földbirtokosok által fizetett adókat illetőleg. Az egész világon s talán nálunk leginkább, a földbirtokos-osztály nem győz eleget panaszkodni a földadó magassága ellen, s hogy panaszának alapja is van, mutatják az óriási adóhátralékok, melyek a földadó után nagyobb mérvben, mint bármely más adónál fennmaradnak. — Ha e panaszok alaposágát nem lehetne adatokkal bizonyítani: az elmélet fonalán épen az ellenkező következtetésre kellene jutnunk, hogy t. i. a föld hozadékán fekvő adó a legkönnyebb, mert a járadék, melyből fizettetik, a természet ingyen ajándéka.

Egy vagyonosságban emelkedő nemzet rendes előhaladása, mondja Mill Stuart,*) minden időben szükségkép a földbirtokosok jövedelmének öregbedését idézi elő és pedig nemcsak az összegre nézve általában, hanem a többi nemzetvagyonhoz arányítva is nagyobb osztályrészben részelteti őket a legcsekélyebb kiadás s fáradozás nélkül. Álmukban, munka, kockázat, takarékoság nélkül lesznek gazdagabbakká. E szerint az állam a magántulajdon megsértése nélkül vehetné igénybe a vagyon e növekedését vagy legalább egy részt abból. Ez által voltaképen senki sem rövidítették meg; közhasznu felhasználása volna az egy a körülmények által előidézett vagyonnövekvésnek, mely különben egy osztályt érdemetlen vagyonszaporodásban részesít.

Ha ez így volna, ha a földadó alapjául csakugyan az a rente vétethetnék, mely előállítási költségekbe sem kerül s mégis van, s ha csakugyan ingyen, álmukban jutnának a földbirtokosok azon földjáraadék tulajdonába, akkor mindenesetre a földadó volna a legjobb, a legolcsóbb, de sőt ingyen adó.

De a földadó alapjául soha és sehol sem vétetett még a tiszta rente, vagyis azon része a föld hozadékának, mely kizárólag a talaj ős erejének köszönhető. Hanem földadóalapul vétetik azon hozadék, melynél nemcsak a birtokosok személyes ügyességének, hanem a tőkének is kijut a maga szerepe. Fessünk magunk elé egy vidéket, hol a birtokosok $\frac{1}{3}$ -de kitünő intelligenciával s tetemes tőkebefektetésekkel gazdálkodik, s egy másikat, melynek talaja s forgalmi helyzete teljesen hasonló amazokéhoz, de birtokosainak $\frac{1}{3}$ -de intelligencia- s tőke-szegény, s ha már most meggondoljuk, hogy a praktikus adótörvények szerint mindkét vidéken az adóalapot az évi termések átlaga szolgáltatja: be kell ismernünk, hogy bár a rente-tényező teljesen azonos, amazok földadója mégis magasabb összegben fog megállapíttatni, mint emezeké.

De különben is a földbirtokosok, egyenként véve őket, nem ingyen jutnak a rente tulajdonába. S hogy ezt bebizonyítsuk, nem szükség Careyvel az ős állapotokba visszamennünk; a mindennapi tapasztalásból is levonhatjuk, hogy

*) Principles of pol. econ. V. k. 5. §.

a rente az egyes birtokosokra nézve legtöbbszörre nem égből hullott manna, hanem a földbirtokért adott tőke kamatját pótló nyereség. „Földbirtok vétele nem levén más, mint becserélése annak az érte adott pénztőkével: egy földbirtok vételére általában rentéjének magasságától függ, összehasonlítva azt az érte adott tőke kamatjával.“*) Se vételár igen sokszor számbaveendő. Különösen most, midőn a föld mobilizációja folytán a birtokváltozások oly gyakoriakká lesznek! Hogy az új birtokosok részesülnek-e a rente mannájában vagy sem, az attól függ, hogy emelkedő, álló vagy szálló lesz-e a rente a jövőt illetően. Ha emelkedik a rente, az emelkedésben ingyen hasznuk lesz; ha álló marad a rente, tőkekamatjuk egyenértékét kapják, s végül ha száll, még ez utóbbiban sem részesülnek s veszteségük világos. Azt mondhatná valaki, hogy ez utóbbi rendes, fejlődő viszonyok között nem következhetik be. Igaz, hanem a viszonyok szabályszerű fejlődése nincs praedestinálva. Veszítse el pl. egy gabnatermelő vidék piacát, vagy merüljön ki talaja: kevesbedni fog a rente, s e változás folytán mindazon földbirtokosok, kik előbb a drága járadékot váltották magukhoz, az új viszonyok folytán még a járadékért adott tőkéjük egy részét is veszítik, nemhogy külön rente nyereséghez jutnának.

Ha eltekintünk az egyesektől s a birtokos osztályt, mint illet, kezdettől létező individuumnak vesszük: kétség kívül nagy joggal mondhatjuk, hogy ez osztály ingyen jutott a járadék birtokába, bár még ez esetben sem lehet tagadni, hogy a földek rentirozóvá tétele (és munka, a föld alkatrészeivé lett melioratóik) a földbirtokosok fáradozásának köszönhető. — Ámde az adóügynél nem az „osztályt“, hanem az egyeseket kell figyelembe vennünk, mivel az adót nem a birtokos osztály, hanem az egyes birtokosok fizetik.

De tovább meg Mill szerint a földbirtokosok nemcsak ingyen részesülnek a rente jótéteményeiben, hanem voltaképpen adót sem fizetnek, mivel a tényleges birtokosokra adó egyáltalán nem is vettetik. „Mindazok, kik az adó fennállása óta földbirtokot vásároltak, mondja Mill**), vették ezt mint

*) Roscher: G. der N. 154. §.

**) Principles V. k. II. fejt. 6. §.

azon adóknak alávetettet. Nincs tehát a legkisebb ok sem, egy ily adót oly fizetésnek tekinteni, mely a földbirtokosok jelenlegi nemzedékére vettetének. E szerint tehát az adóterhet csak egyszer éreznék a birtokosok, a kivetés első évében, s az utódok szép szerével elhárítanák azt magukról elődjeik révén.“

A gyakorlati életben, mint tudjuk, épen az ellenkezőt tapasztaljuk. Tény: hogy az adó a jelenlegi birtokosokra évről-évre kivetetik s be is szedetik. Mill tévedése abban fekszik, hogy ő az adót, mint az adás-vevésnél a birtokkal együtt adott s vett tényezőt képzelé, holott az a két szerződő fél részéről sem el nem adathatik, sem meg nem vétethetik, mivel az adó, egy harmadik, az állam részéről követelt passiva; vagy ha, mint Angliában, megváltani lehet, a megváltásnál nem az előbbi s jelenlegi birtokos, hanem az utóbbi s az állam szerepelnék mint szerződő felek. Az adó csak oly viszonyban van a földbirtokhoz, mint pl. az iparüzletekhez, s mindkettőnél előállítási költség, mely (a mennyiben ugyan reperussió nem áll be) az előállítókra nehezedik.

Az itt érintett szemelvényekhez vegyük még azon szintén megezáfolható tételt, hogy a földadó mindig elhárítható a fogyasztókra, s látni fogjuk, hogy az elmélet nagyon is sokat tett arra nézve, hogy a földadó minden adók között a legmagasabbra csigáztassék. Igen tévesen, mert mint az eddigiek folytán talán következtetésképp constatirozhatjuk, hogy a földadó is (alapja iparból származván,) nagyban és egészben véve nem egyéb, mint egy álló tőkén folytatott ipar utáni adó; s így az sem lehet észszerűleg nagyobb, mint bármely más iparra vetett adó.

Egyébiránt a földadó absolut magassága sokkal kevesebb baj, mint azon egyenlenségek, melyek a kivetésnél a földnek merev personificatiója miatt előállanak.

Vegyük csak szemügyre adótörvényünk kivetési főelveit. A föld adóalanyul ismertetik el, minélfogva a gazdálkodó egyén egyáltalán tekinteten kívül hagyatik; sem passivái, sem activái figyelembe nem jönnek; az így personificált földről az adó több évre megállapított kataszteri tiszta hozadék szerint követeltetik.

Vizsgáljuk most, hogy az itt megjelölt elvek mellett megállapított földadó mi viszonyban áll a földbirtokosok valódi jövedelméhez.

A földbirtokon fekvő adósságok nem vétetnek figyelembe. Alsóbb gazdasági fokokon, hol a föld aránylag még kevés adóssággal van terhelve, kevesebb anomaliára vezet e körülmény. De minél intenzívebb lesz valamely nemzet mezőgazdasága, annál nagyobb arányokban nőnek a jelzálogi adósságok. Így Ausztria- és Magyarországon együttevén a földbirtokok a földérték 12,5%-ig vannak jelzálogi adósságokkal terhelve, holott az intenzívebb gazdaságu Olaszországban már 18,6%-ig, Franciaországban 22%-ig, Poroszországban 45%-ig s a valamennyinél intenzívebben cultivált Angliában 55%-ig. Nálunk tehát ez utóbbi országokhoz mérve relative kevés a jelzálogi adósság, de magában véve máris igen tetemes s az adókiivetésnél a legnagyobb egyenetlenségeknek lehet forrásává. Mert az adó követeltetik a tényleges birtokostól, holott az adónak megfelelő hozadék nem a birtokos jövedelme, hanem a hitelezőé.

A subjectiv jövedelem álláspontjából tekintve e kérdést, az igazság követelménye az volna, hogy az adósságnak megfelelő adót az fizesse, ki az adósságok kamatait huzza, vagyis a hitelező. Ez azonban csak parányi mérvben történik. A földbirtokos t. i. a föld birtokába befektetendő tőkéért csak annyi kamatot fizethet, mennyit a földtermények árában az előállítási költségek levonása után kárpótolva talál. A hitelezőnek tehát (ha ugyan földbirtokosoknak akar kölcsönözni) meg kell elégednie azzal a kisebb kamattal, melyet a földbirtokos az adó, mint előállítási költség számbavétele mellett fizethet. Ime tehát itt oly parányokkal van dolgunk, melyek korántsem képesek azt mivelni, hogy a hitelező fizesse az őt illető tiszta hozadékra eső adót. Marad az a földbirtokoson; s hogy ez képes lesz-e és mennyiben azt másokra is áthárítani, attól függ, hogy minő viszonyban lesz a földterményekre vonatkozó kereslet a kínálathoz.

Ha a kereslet emelkedik, s a kínálat marad: az e viszony által előidézett magasabb árban a birtokos kárpótolva lesz a fogyasztók által adójáért; ha azonban megfordítva a

mezőgazdasági termények utáni kereslet csökken, s a kínálat marad, az egész adóterhet ő fogja viselni. Igaz, ez utóbbi eset tartósan nem állhat meg; de viszont az előbbi esetben meg a kárpótlás nem lesz teljes. Mert igaz ugyan, hogy ő ott az adót átháríthatja a fogyasztókra, — de ám ő is fogyasztó, és pedig olyan, ki legtöbbet fogyaszt; mert a földbirtokos fogyasztásához lehet számítani nemcsak azt, a mit házi szükségletére s a további productióra elfogyaszt, — hanem az elemek fogyasztását is.

A mondottakból kettő mindenestre kitűnik. Először, hogy a földadó mellett, ha az tárgylagos hozadéki adóként szedetik, a tőke megadóztatása okvetetlen szükséges, mert a jelzálogi kölcsönök a földadónál csak parányban adóztatnak meg; másodsor, s ez az, a mi ránk nézve legnagyobb érdekel bir, t. i.: hogy a földhozadéki tárgyi adó, válság idején, midőn vagy az árak, vagy a termés mennyisége a közönséges színvonal alá sülyednek, az adóssággal terhelt birtokosok romlására vezethet, mivel a földbirtokosnak nincs módjában a földjéhez tapasztott adó alól szabadulni. — Ha e me-rev tárgyi adók legalább egy részben a személy subjektív jövedelmére vetett adók által helyettesítettének: e módzatban kétség kívül sok érdemes gazdának nyujtatnék menedék a válságot szerencsésen kikerülni.

A kataszteri földadónál nincs fenntartva ily biztossági szelep. Ezek a termések átlaga szerint több évre állandósíttatnak.

S ezzel ismét egy ponthoz jutottunk: a földadók állandósításához, mely csekély nézetem szerint nagyon is tulbecsültetik. Mert igaz ugyan, hogy a földadó több évi állandósításában ösztön nyujtatik melioratiókra, s tágasabb tér mezőgazdasági combinatiókra, de más részről meg ez állandósítás által tárt kapu nyittatik a legnagyobb egyenetlenségek előállításához.

Igénytelen véleményem szerint az adó nem ösztöndíj, vagy ha ily hatást is el akarunk vele érni, ám jó, de ne tegyük azt egészen ösztöndíjjá. Már pedig azok, kik a földadót két-három évtizedre akarják állandósítani, ilyen kedvezményt akarnak a tőkegazdag birtokosokra nézve megál-

lapítani. Azt mondják igen sokan, hogy különben a földbirtokosokat elriasztjuk a meliorációktól. Csalódás! Földmeliorációkat azért s addig szokás tenni, a miért s a meddig nőnek a gabnaárak. Ha ez utóbbiak emelkedőben vannak: a meliorációk kifizetik magokat s tétetnek is, így mérsékelt adót könnyen elviselhetnek. — A gabnaárak emelkedésének leg-hatalmasabb emeltyűje a népesség szaporodása, s ha most azt vizsgáljuk, hogy a népesség szaporodásának az évtizedekre állandósított, vagy részben változó földadó kedvező-e inkább, azt fogjuk találni, hogy az előbbi is közre hat,*) de hasonlíthatlanul kevésbé, mint az utóbbi. Mert az állandósított adó a melioráló, tehát tőkegazdag osztályoknak kedvez, mely osztályok a népesség kevesebb részét alkotván, annak szaporításához is kevesebb százalékkal járulnak; míg ellenben árt a nem meliorálóknak, mivel az amazoknak engedett földadókedvezmény más adókban (pl. fogyasztási adók által) részben ezeken is vétetik meg s így a nagy többségnek a családalkotás lehetősége nehezített meg. Így tehát az állandósított adóknál az adókban nyújtott kedvezmény füstbe megy a piac korlátozása által. A mit nyertünk a vámon, elvesztjük a révén.

Nem akarnék félreértetni. Én nem akarom tagadni hogy a földadó egész állandósítása, egy bizonyos pontig, helyes; de csak egy bizonyos pontig, addig, míg az ellenkező érdekek mérlege nem súlyod az egyensúly alá.

Annyi mindenesetre áll, hogy a földadó hosszabb tartamú állandósítása rendkívül nagy mérvben hat oda, hogy a földbirtokosok subjektív jövedelme s az adójuk kivetési mértékeül szolgáló kataszteri tiszta hozadék között a legnagyobb különbség származhassék.

A föld, mint minden álló tőke, különféle események folytán oly változásoknak lehet alávetve, melyek a kataszterben megállapított tiszta hozadékot igenis megváltoztathatják. A földjáraadó tényezői, a talaj s forgalmi helyzet rendkívül átalakulhatnak. Elhagyott vidékek egy vasút folytán jöhetnek a forgalom iránypontjába, mi által a föld tiszta ho-

*) Thünen: Der isolirte Staat. 38. §.

zadéka az előbbihez mérve még egyszer annyit fog érhetni; s viszont egyes helyek az által, hogy a forgalom más irányban tereltetik, piacvidéküket s vele együtt földjük nagyobb jövedelmezőségét veszthetik el. Ily változások nálunk most napirenden vannak.

De a kataszteri tiszta hozadék, s a földbirtokos subjectiv jövedelme között előfordulható különbséget még a legjobban kitünteti a mezőgazdasági ipar szemlélete.

Ime mindenek előtt a birtokos személyisége folytán a kataszteri s való hozadék a legeltérőbb viszonyba jöhetnek egymáshoz. Egy birtokon, melynek kataszteri tiszta hozadéka 10,000 frtban állapított meg, egy ügyes birtokos két annyit állíthat elő, s megfordítva egy ügyetlen tán még kevesebbet. Hanem azért attól is, ettől is ugyanazon adótétel követeltetik. Az előbbi esetben még csak lehet helyeselni, de az utóbbi esetben már kevésbé ez eltérést; mert itt az adó valóságos büntetőszerre lesz, mely éri a kevésbé ügyes birtokos családját is.

De ám végül vegyük tekintetbe a tőke működését. Minél több tőkét helyezhet valaki mezőiparába, (természetesen az adott viszonyok által engedett határig) annál nagyobb eltérésnek kell származni a kataszteri s az ő subjectiv jövedelme között. Egy tőkegazdag birtokos munkaerő helyett olcsóbb gépeket, tökéletlen gazdasági szerek helyett a technika legújabb vívmányainak megfelelőket szerezhet, kiterjedt állattenyésztést folytathat, szóval tőkéje segélyével a kataszterben felvett s adója alapjául szolgáló hozadékot megtízszerezheti, s adója mégis csak annyi marad, mint a hasonló talajon gazdálkodó szomszédjáé, kinek nincs módjában a tőke hatalmát oly mérvben igénybe venni. Fogjuk fel bármi szempontból a földadót, annyi bizonyos, hogy az adott példában az adózás azon fölve, hogy kiki jövedelme arányában járuljon a közterhek viselésére, nyilván megsértetik; s ezt s ehhez hasonló egyenetlenségeket a merev hozadéki adóknál kikerülni nem lehet.

Általában, míg a földművelésnél egyszerüen természet s munka játszik a főszerepet: egy középátlag szerint kivetett hozadék-adó még csak megjárja; — a mint azonban a föld-

mivelés mindinkább iparszerűleg üzetik, a mivelési módok különfélék, s a művelés intenzívebb lesz, szóval a természet s munkaerőhöz még egy harmadik, a tőke, mint uralkodó tényező lép: a merev s pusztán a föld járadékát megközelítőleg hosszabb időtartamra kivetett földadó a legnagyobb összeütközésbe jó a jövedelem megadóztatásának elvével.

De, ám a földadó nem áll egyedül. Vannak mellette különféle fogyasztási adók, iparadók, szóval egy egységes rendszernek egész mozaikja. Nézzük tehát, hogy e különféle adóknak a földadóra való hatása mennyiben oszlatja el a fent kijelölt hiányokat.

A fogyasztási adók a földadót illetőleg három arányban hathatnak, a mennyiben és ha t. i. megdrágítják az előállítási költséget (munkabért); lenyomják a mezőgazdasági termények árát s nagyobb adóteher alá vonják azokat, kik többet költenek.

Igy mindenekelőtt a fogyasztási adók rendes viszonyok között a munkabérnek emelkedését kell hogy maguk után vonják. Tehát az előállítási költségek egyik tényezője, a munkabér, drágább lesz. Ez minden birtokost az igénybe vett munka arányában fog érni, s így természetesen több fogyasztási adóterhet fog azokra róni, kik intenzívebben gazdálkodnak, mivel ezeknek több munkát kell igénybe venniük, s ezek között ismét jobban éretnek azok, kik kevesebb munkaerőt helyettesíthetnek gépekkel. Ugyanily hatása van pl. a vámnak, a mennyiben a mezőgazdasági szerek, (vas, gépek) drágíttatnak meg általa.

A mennyiben a fogyasztási adók a mezőgazdasági termények árának csökkenését idézik elő, szintén van némi hatásuk a földadó egyenetlenségeinek kijavítására. Így pl. a hús-accisa, a mennyiben korlátozza a húsfogyasztást, alább szállítja a marha árát, s így némi kiegyenlítési adót ró azon tőkés birtokosokra, kik nagyobb mérvben üznek marhatermésztést. Ilyenforma viszony állhat be a söradó folytán az árpatermelőkre stb.

S végül a fogyasztási adók némileg közelebb hoznak a jövedelmi megadóztatáshoz az által, hogy mindazon birtokosok, kiket a földadó kisebb mérvben ért, az így elért nyere-

ménynek egy részét vagy fogyasztási tárgyakba helyezik, mi által fogyasztási adót vetnek magukra, vagy kapitalizálják, mi által a tőkekinálatot szaporítják.

Vegyük még ezekhez azon hatást, melyet pl. a mezőgazdaság által igényelt iparczikkék, valamint általában az iparadó több neme gyakorolnak a földadó egyenetlenségeinek kiigazítására: s még akkor is be kell ismernünk, hogy mind valamennyi sem volt képes a merev kataszteri adó hiányait eloszlatni.

Alább fogjuk látni, mennyiben éretnék el ez egy, a kataszteri adó mellett felállított subjectiv jövedelmi adó által.

A házadó, legyen az házosztály vagy házbér alapján kivetve, mint hozadéki adó tökéletesebb lehet a földadónál már csak azért is, mivel ez legalább a kibérelt s házbéradó alá eső házaknál évről-évre állapíttatik meg: de mindamellettt tárgylagos jelleménél fogva ennél is igen gyakran előfordul, (már csak azért is, mivel a házakon fekvő adósságok s terhek itt sem vétetnek figyelembe,) hogy az alapul vett tiszta hozadék kis részében sem felel meg a birtokos való subjectiv jövedelmének. Pedig itt is a ház csak azért vétetik alapul, mert a házbirtokos jövedelmét véljük benne megadóztathatni.

A házosztályadó a szobák száma szerint fizetteik. Kétségkívül oly ismérv, melyből a ház jövedelmezőségére következtetni lehet; de nem minden körülmények között a birtokoséra. Így ha pl. a birtokos a ház árával részben tartozik: a ház szobáinak nagy száma kétségkívül tévvilágításba helyezi birtokosának jövedelmét. Azután a házosztályadónál két szoba = két szoba, mindegy, bármely jövedelmekkel bíró egyéné legyen is az; legyen egy zselléré, kinek a betevő falatja is alig van meg, vagy egy vagyonos polgáré, ki talán egyéb adói által is csak kis mérvben rovatik meg. S e tekintetben egy igen helyes javaslata van a magyar házadóenquête bizottságának, mely szerint a házosztályadó-tarifának minden egyes tétele három osztályra osztatnék, s a legna-

gyobb és legkisebb osztályok alkalmazása a községi kivető bizottságokra bizatnék. E módozat mellett a felhozott példa egyenetlensége részben kiegyenlítettethetnék, a zsellér házára a legkisebb, a vagyonos polgáréra a legmagasabb tarifátétel alkalmaztatván.

Házbéradónk, mint hozadéki adó tökéletes; a tárgylagos adók általános hibája, a birtokos teljes figyelmen kívül hagyása azonban ennél is kell, hogy éreztesse téves hatását. A háztulajdonos, ki maga lakja házát, azon esetre, ha vagyoni viszonyai ziláltak: a házbéradó, mint hozadéki adónak minden tökéletessége mellett is igen nehezen fogja fizetni a házára vetett adót.

Illeszszük bele házadónkat adórendszerünkbe, s látni fogjuk, hogy az egész hatása itt is csak tökéletlenül képes a tárgylagosság kinövéseit elosztatni.

Igy a fogyasztási adók által az életfenntartás némely eszközei (bor, sör, kávé sat.) megdrágítottván, a mennyiben a polgárok ezeket nem akarják megvonni maguktól, segíthetnek magukon az által, hogy kisebb lakásokat fogadnak, mi által (a népesség eddigi száma mellett) kevesbedik a lakás-kereslet, kevesebb lesz a házbér s vele együtt a házadó. Azon birtokosok tehát, kik házaikat maguk lakják, nyernek a kevesebb házadóban; kevesebb adót fognak természetesen azok is fizetni, kik házaikat bérbeadják, de ezeknél az adóbani nyereségy nagyon is fölösen visszafizettetik a kevesebb bér s drágább életfenntartás folytán.

A fogyasztási s iparadók megdrágítják a ház tatarozásához szükséges szereket s a munkát. E hatás azokra nézve lesz terhelőbb, kiknek többet kell tataroztatniok. De most már, hogy itt a kiegyenlítés folytán kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb viszonyok állanak-e elő, azt egyes esetekben igen, de általában meghatározni nem lehet.

Szóval a házadótól is azzal a végeredménnyel kell megválnunk, hogy a rideg tárgylagosság okozta hiányokat az egész adórendszer sem oszlatja el. Egy kiegészítő subjectiv adó tehát ennél is helyén volna.

Vizsgáljuk most, mennyiben érdemi meg jövedelmi adónk a „jövedelmi“ nevet, s csakugyan az adófizetők subjectiv jövedelme éretik-e ezen adó által?

Jövedelmi adónk I. s III. osztályában az ipar és tőke; a II. osztályban a hivatalnokok s állandó fizetéssel ellátott tisztviselők illetményei kerülnek adózás alá. A két előbbi nagyban és általában véve jövedelmi, az utóbbi azonban egyszerűen hozadéki adó.

A hivatalos fizetés ugyanis, mint a háznál a házbér, egyszerűen az illető jövedelméül vétetik, és a mi a többi hozadéki adónál nem fordul elő: e jövedelem progressive rovatik meg.

Ugy fogván fel a jövedelmet, mint azt a közfelfogás is tartja, itt is el kell ismernünk, hogy azért, mert egy hivatalnoknak 2000 forint fizetése van, még nem következik, hogy annyi jövedelme is legyen. Sokszor kell azt hitelezőivel megfelelni; hanem azért, mert a tarifában úgy lőn megállapítva, ő mégis csak 2000 frt jövedelemre van kárhoztatva.

A rideg tárgylagosság hibáját fokozza itt még a progressivitas is. Ha a többi adónál nem alkalmaztatnak progressiv tételek, mire valók azok itt? Avagy tán minél magasabb fizetést huz egy tisztviselő, annál kevesebb szükséglete lesz; vagy fizetését, minél nagyobb, annál kevesebb érdemi meg. A tapasztalás s a dolog lényege az ellenkezőt mutatja. Annyi áll, hogy itt az állam ellenmondásba jő magával. Megállapít magas rangot, fényes címeket s velők együtt fokozott társadalmi szükségletet, más részről meg a progressiv adóban kettős mértékkel rövidíti a fokozott szükségletek kielégítésének eszközeit.

És vegyük még ezekhez azon rendkívül fontos körülményt, hogy a hivatalnok nem háríthatja át fizetési adóját másra, mint átháríthatja több esetben a földbirtokos, háztulajdonos a rájuk kivetett hozadéki adót a fogyasztókra, illetőleg lakókra. Csak azon egy esetben történhetnék ez meg, ha a fizetések emeltetnének, — vagy drágasági pótlékok közvetítése folytán. De ez utóbbi módját a kiegyenlítésnek nemcsak azért mert „alamiznszerű“, hanem azért sem tartom helyesnek,

mert örökös ásanzkodásnak, kéregetési viszketegnek szolgálna kutforrásaul.

Hasonlíthatlanul jobb s a subjectiv jövedelmi adóztatás követelményeihez közelebb áll az iparos foglalkozásokra vett adó. Ezen adó alapjául vett jövedelemben annyira meg van közelítve a subjectiv jövedelem, mennyire a gyakorlati viszonyok s a többi hozadéki adókkal párhuzam lehetővé teszik. Iparadó fizettetik azon jövedelem után, mely az üzlet folytatásával elkerülhetlen költségek, az üzlet tőkeadósságainak kamatai és az adóköteles fél bármely üzleténél szenvedett veszteség levonása után fennmarad. (Jöv. adó szabályok IX. fej. 83. §.)

Valóban e jövedelmi meghatározás teljesen azonos azal, melyet fentebb mi is magunkévá tevénk. A törvényhozó figyelmét itt már nem kerülheté ki, hogy a vállalkozónak üzlete hozadékát hitelezőivel kell részben megosztani.

A helyesen felállított elv kivitele is jó részben helyes és gyakorlati. Évről évre választott bizottságok állapítják meg az adókötelesek vallomásaik alapján az adóköteles jövedelmet. Mennyivel nagyobb biztosíték nyujtatik itt a való jövedelem megadóztatására nézve, mint a merev föld-, ház- vagy fizetési adóknál!

Igaz, hogy az adóminimumok (haszonbérloknél az évi haszonbér $2\frac{1}{2}\%$ -ka; tudományos foglalkozásnál az évi laktér 12—20%-ka; iparüzők s más haszonhajtó foglalkozásoknál az évi laktér 15—20%-ka s ezenfelül üzleti helyiségeik bérének 5%-ka; falusi kézműiparnál a segédmunkások számához mért tétel) némileg veszélyeztetik a tiszta jövedelem megadóztatását, s így bizonyos tekintetben ezen adókra is a tárgylagosság jellegét ütik, mert ezek, mint a törvény megengedi, mindazon esetben, midőn az adókötelesek vallomásait alapul vett tárgyalás „kielégítő eredményre“ nem vezetne, alkalmazásba veendőek. Ez a gyakorlati életben kétségbevonhatlanul oda vezet, hogy a jövedelemmegállapításnál jelenlevő kincstári képviselő, támaszkodva a minimumokra, nagyobb jövedelem megállapítását viheti ki, mint a valóságban van. — Egyébiránt e minimumok nem magasak, kivéve tán a bérloknél, s a jövedelem constatirozására csak

ugyan alkalmas támpontok; — s elvégre is az illető adókötelesnek mindig módjában áll bebizonyítani, hogy reá nézve még a minimumok sem alkalmazhatók.

Annyi mindenesetre áll, hogy iparosaink sokkal előnyösebb helyzetben vannak minimumaikkal, mint a földbirtokosok kataszteres adóikkal, mert azoknak legalább alkalmuk van személyes viszonyaikat latba vetni, míg ezeknél pusztán a föld jó tekintetbe.

A tőkepénzesekre vetett adó szintén vallomások útján alapíttatván meg: ez is alkalmazkodik az illető tőkeadófizetők subjectiv jövedelméhez.

És most még csak egy futó pillanatot azon hatásra, melyet különösen a fogyasztási adók előidéznek az itt tárgyalt jövedelmi adókra.

Ha mindenkinek teljes subjectiv jövedelmét lehetne adó alá vonni, semmi szükség sem volna fogyasztási adókra. De ez gyakorlatilag lehetetlen. Mindenütt fordulnak elő eltitkolások. A fogyasztási adók által tehát még az eltitkolt jövedelmi részletek is, ha ugyan fogyasztásra fordíthatnak megérintetnek. — De a mi különösen álláspontunkat illeti, a fogyasztási adók hatása legtöbbször a bajt növeli. Az adóminimumok folytán s a hivatali fizetéseknél túlzottan megállapított adó hatását nem hogy enyhítenék, sőt súlyosbítják. S e körülmény a hivatalnokok s adóminimumok által a kellő mértékben túl ért adókötelesekre nézve hasonlóképp kívánatosná tenné, ha a fogyasztási adók mellett egy tökéletesebb kiegyenlítő módszer alkalmaztatható.

III.

Az eddigiekben iparkodtunk kimutatni, hogy a hozadéki adók, még azon esetben is, ha mint ilyenek teljesen tökéletesek volnának, a mi tényleg nincs úgy, a fogyasztási adók lombikján átszűrve, hosszú kerülök után sem vezetnek az adótudományban felállított ama követelmény megvalósításához, hogy az adó minden polgárt valódi jövedelme arányában érjen.

E negatív eredmény természetesen azt a másik kérdést tolja előtérbe: nem volna-e tehát célszerű a hozadéki s fogyasztási adók rendszere helyébe kizárólag subjectiv jövedelmi adókat behozni?

Fentebb a hozadéki adók kizárólagos uralmát egy elvnek a végletekig való vitelével jelezők, ugyanezt kell mondanunk a kizárólagos jövedelmi adóról is. Ott a tárgy vétetik az egyén jövedelmének csalhatatlan ismérveül, itt az egyén vétetnék eszményi polgárnak. Ott csalódás a tárgyban, itt csalódás a személyben elkerülhetetlen. „A hozadéki adók rendszere, mondja Schmoller,*) a maga tisztaságában, kiegészítő tőkeadó s az adóssági kamatok figyelembe vétele nélkül az adófizetési kötelezettséget mint valamely tárgyi, nem pedig személyi köteletséget fogja fel. A személyiség, mint állam és adófizetés közötti közép elmellőztetik, s a javak felosztása helyett egyedül a termelés vétetik szemügyre.“ De viszont mondjunk le a tárgyi szempontokról, s oda fogunk jutni, hogy, mint Mill Stuart mondja,**) még a legkiterjedtebb inquisitori hatalom is, melyet a valaha létezett legtürelemesebb nép megengedne, nem fogná az adótisztviselőket abba a helyzetbe hozni, hogy az adót a polgárok körülményeinek tárgyi ismérvei szerint vethessék ki. A bevallásokra volnánk tehát utalva, s itt vajmi sokszor megtörténhetik, hogy a kevésbé lelkiismeretesek köteles tartozásuk alól menekednek, sőt még olyanok is, kik a közönséges életben különben becsületesek, vajmi könnyen jöhetnek kísértetbe, a lelkiismeretességet itt nem oly szigorúan venni, kivált ha egy kétséges vagy vitás pontot saját előnyükre dönthetnek el.

A kettő között fekszik az igazság. A hozadéki adóknak is megvan a magok előnye, mert a jövedelemhozó tárgy elvégre is a legbiztosabb ismérv valaki jövedelmének megbírlására. De viszont az sem áll feltétlenül, hogy a subjectiv jövedelmet vallomások útján az igazságnak megközelítőleg megállapítani ne lehetne.

A lehetőség főképp a politikai, gazdasági s műveltségi viszonyoktól függ. Rabszolgailag lealázott, elszegényedett s

*) Zeitschrift für die gesammte Staatsw. 1863.

***) Principles V. k. 5. §.

míveletlen államban a kormányhatalom nem sokat számolhat a polgárok jószántára: utalva van tehát adózás tekintetében a kézzel fogható, confiscálható tárgyi adókhoz. De oly államban, hol az állam s polgárok között magasabb erkölcsi összhang létezik, hol szabadság, anyagi jólét s a műveltség magasabb foka vannak egyesülve: ott az adórendszert nem szükséges már kizárólagos tárgyi adóztatás elveire fektetni, hanem bizonyos fokig engedményeket lehet adni a subjectiv jövedelemadóztatás követelményének is, annyival inkább, mivel ezt a magas műveltség mely lehetővé tevő, egyszersmind követeli.

Mindeneket megfontolva, saját magyar viszonyaink szempontjából is, azt mondhatjuk, hogy igenis a továbbra nézve is meg kell tartanunk hozadéki adóinkat, természetesen javítván, tökélesítvén azokat a lehetőség szerint; de hogy egyenlenségeik kiigazíttassanak, nem maradhatunk meg pusztán a fogyasztási adóknál, hanem ezek mellett be kell hoznunk még egy, a tiszta jövedelem alapjára fektetett általános kiegészítő adót, s erre utalva is vagyunk, de megalkalmunk is van rá: alakítsuk át személykereseti adóinkat subj. jövedelmi adóvá.

Mielőtt itt kimondott javaslatunkat formuláznók, vessünk egy futó pillanatot érvényben levő s fölveiben a múlt évi adóügyi enquête illető szakbizottsága által is fenntartatni indítványozott személykereseti adóinkra. — Személykereseti adóink fejadó, melyet 16 éves korától fizet boldog, boldogtalantekintet nélkül arra, van-e keresete vagy nincs. Három osztályban szedetik. Az első osztályba tartoznak: a házas zsellérek, kertbirtokosok és napszámosok; gyárakban, kereskedelmi s iparvállalatoknál s mezei gazdaságnál alkalmazott segéd munkások, a mennyiben saját háztartásuk nincs, cselédek, — s mind az elősoroltaknak feleségei, fiai, leányai, testvérei, a mennyiben a családfővel közös háztartásban élnek s külön önálló keresetet nem üznek. Ezen osztály adótételei nagyobbak városokban, mint faluhelyeken, s a családfők illetményei nagyobbak, mint a családhoz tartozókéi. A második osztályba tartoznak az 50 holdon alul bíró mezei gazdák, önálló háztartással bíró segéd munkások; tisztviselők, nyug-

díjazottak, tudományos foglalkozást űzők, iparosok, kereskedők s haszonbérlok, — valamint családtagjaik. Az iparosok adótételei falusi vagy városi lakás szerint kisebbek, illetőleg nagyobbak, a többiekénél a lakás nem jő tekintetbe; a családhoz tartozók a családfő adójának felével rovatnak. Végül a harmadik osztályzat a két első osztályzatba nem tartozó lakosokat foglalja magában. Ezek a személyes kereseti adót az adóév előtti esztendőben reájuk rótt egyenes adó összelete szerint fizetik. A maximum 16 frt 90¹/₂ kr.

Az 1867-ki hivatalos kimutatás szerint a magyar korona országaiban 5.303,548 lélekszám került adó alá, tehát jóval több, mint a népesség egy harmada, köztük természetesen elerőtlenedett aggokkal s semmi jövedelemmel nem bíró ifjakkal.

A tárgyi adók tulbuzgó hivei ez adóban tették le az objektivitás netovábbját. Valamint a földadónál a föld, házadónál a ház, úgy itt a személy vétetik az adókiivetés mértékül. S valamint a föld a szerint, a mint egy vagy más művelés alá vétetik s jobb vagy rosszabb talajjal bír, nagyobb vagy kisebb adótétellel rovatik meg: úgy itt az adószemélyek foglalkozásuk s nemi különbségök szerint soroztatnak kisebb vagy nagyobb adótételek alá.

Ha a tárgyi adóknál is sok kifogásunk volt a rideg tárgylagosság egyenetlenségei miatt, úgy itt már panaszra fakadhatunk miattuk. — Mert igaz ugyan, hogy a személy munkaereje, ha termelésre fordítatik, jövedelmet hoz, mint a többi productiv tényezők, de minő távol eső arányokban! Valóban a munkaerő productivitása oly különböző egymástól, hogy hasonlót egyik productiv tényezőnél sem tapasztalhatunk. Avagy jelöljön ki valaki a földrenténél oly különbséget, mint a minő létezik egy 200 frt évi béren tengődő család, vagy 20,000 frt fizetéssel bíró énekes, bankdirector sat. személyes keresete között. Keresetük úgy áll egymáshoz, mint 1 : 00, míg ellenben adójuk 1 : 20.

Nem tagadhatni ugyan, hogy az itt érintett hiány a többi adók által némileg kiegyenlíttetik, — mivel a nagyobb keresettel bírók ipar- (jövedelmi) adó alá vettetnek, ámde a

szegényebbeknek meg a fogyasztási adók terheit kell hordaniok.

Általában véve hozadéki s fogyasztási adók mellett a fejadók valóságos anomaliák; mert ott a hozadéki adók egyenlenségeit kiegyenlíteni nem bírják, itt pedig a szegényebbeket igazságtalanul nyomják. Hogy mennyire nem alkalmassak a személyes kereseti adók az egyenes adóknál a subj. jövedelem ellen elkövetett hibát kiigazítani, elég legyen a harmadik osztályzatra utalnunk, hol a személyes kereseti adó a többi egyenes adók összlete szerint vettetik ki, s így azoknak hibáival száll és emelkedik. És hogy a szegényebb osztályokat a fogyasztási adók fennállása mellett mód nélkül nyomják, az is világos. Mert mind a fogyasztási, mind a személykereseti adók végszájai az életfentartási eszközök körül összpontosulnak, s mindakettő legközvetlenebbül éri a vagyontalanabbakat. Elismerem ugyan, hogy a szolgálati viszonyban állók bizonyos körülmények között átháríthatják ez adókat a munkaadókra, de más részről meg hangsúlyozom, hogy az áthárítás esélye az áthárítókon fekszik, mi által a szegényebbek nehéz életgondja még nehezebbé tétetik. Gondolkozzunk kissé felette, hogy nemzetünk lassu szaporodásának, s különösen a mezőgazdasági munkacalamitásnak oka nem fekszik-e adóviszonyainkban is. Én erősen hiszem, hogy valamint a 48 előtt a tized s robot, ugy most különösen a személykereseti adók, nagyon is káros hatásuak népesedési szaporodásunk előmenetelében.

Töröljük el hát személykereseti adónkat.

Az adóenquête illető szakbizottsága utalván azon szűkségre, hogy a személykereseti adó által hozott 7 1/2 millió bevételre a kincstárnak okvetlen szűksége van, minélfogva ez adót, habár rossz s a kétszeres megadóztatás elvén nyugszik, mégis nem nélkülözhetjük.

Én, mint fenebb kimutatám, nem az hogy rossznak, de sőt szükséges jónak látnám, ha merev hozadéki adóink mellett egy a személy subjectiv jövedelmére fektetett általános adót behoznánk, s egy ily általános kiegészítő jövedelemadót a következő módozatok mellett lehetőnek is tartanék:

Alakíttatik minden községben egy bizalmi férfiakból álló bizottság, mely az illető községbeli lakosok s birtokosok tiszta jövedelmét megállapítja. Családok jövedelme a családfő személyében együttesen állapítandó meg; másutt lakó birtokosok jövedelme, a mennyiben külföldön laknának, ügyvivőik közvetítése folytán, vagy ha bennlagnak, ott a hol állandó lakásuk van.

Az adóalapul veendő jövedelem pusztán subjectiv jövedelem lehet. Ép ezért mindennemű tartozási kamatok levonandók. S ezenkívül, miután a subjectiv jövedelemnek az életfentartásra fordított része a fogyasztási adókban ugyanis megadóztatott már, levonandó még fogyasztási adók fejében 2—300 frt.

Ez adók által a hozadéki adók hiányainak kiigazítása czéloztatván: a jövedelem-megállapításnál különös gond fordítandó a fizetett hozadéki adókra. Ép ezért a jövedelmi vallo-mások mellé odacsatolandó az adókönyv: s a bizottság, figyelembe véve az illetőnek valódi jövedelmi viszonyait, a fizetett hozadéki adók mérlegelése után itéli meg, mennyire megy az illető adóköteles valódi jövedelme, mely itt megadóztatandó lészen. Azoknál, kik sem föld-, sem ház-, sem jövedelmi adót nem fizetnek: a fentérintett fogyasztási adóbeli levonás után fenmaradó jövedelme fog adóalapul szolgálni.

Az így megállapított jövedelemnek egy bizonyos százaléka lenne az eltörölt személykereseti adót helyettesítő „általános jövedelmi adó.“

De ám ha valaki attól tartana, hogy az e mód mellett megállapított jövedelem oly csekély lenne, hogy a 7½ millió deficit nem fedeztethetnék, van még egy másik mód is, melynel e (nem igen remélhető) bajon segíteni lehet, — s ez a repartitio.

Az országgyűlés megállapítja a fizetendő adó fössom-máját. A pénzügyminiszterium felosztja a pénzügyigazgatósági kerületekre, ezek az adóhivatali kerületekre, az adóhivatalok a községekre. A felosztásnál támpontul szolgálnak a hozadéki adók s a mult évi jövedelmi becslések. — A községi lakosok jövedelme a bizalmi férfiak által már most a

fentebbi elvek alapján megállapítatik; s a nyert eredményre egyenlő százalékban elosztatik az adó.

A jövedelmi becslések helyességére nézve hathatós biztosíték szerezhetnék az által, ha a községi adók is az így megállapított jövedelem alapján vettetnének ki. Ez által fokoztatnék a községi lakosok érdekeltsége s vele az ellenörködés!

Alkalmaztatnék akár a hányad akár a felosztási módszer, annyi bizonyosnak látszik előttem, hogy a személyes kereseti adó helyett egy jobb, igazságosabb s kevesbé veszélyes adó-institutiót nyernénk. Könnyítenénk az alsóbb, szegényebb osztályok gondján, — s ezzel nemzetünk szaporodásának adhatnánk nagyobb lendületet; segítenénk mindazokon, kiket a hozadéki adó mértéken túl nyom, — s ez által az igazságosság követelményének tennénk eleget.

Egy lépés lenne ez előre az adóreform terén; s e lépés, még ha egy kis koczkáztatással járna is, megérdemelné, hogy megtétessék, — mert még a legrosszabb esetben is a nagyon rossz helyett egy kevesbé rosszra számíthatunk.

MAGYAR ÁLLAM NÉMELY NÉPESSÉGI VISZONYAI

az 1870-ben végrehajtott számlálás fonalán

Dr. Konek Sándor akad. rendes tagtól.

Azon töredékes közlések után, melyek az utolsó népszámlálás eredményei felől eddig színre kerültek, csak némely népesedési mozzanatot lehet további tanulmányozás tárgyává tenni; s azokra nézve is ama megszorító körülmény forog fen, hogy némely adatok csak sommás átnézetben, mások egyes csoportozatok szerint kimutatvák, úgy hogy azoknak teljes jelentősége csak akkor lesz kideríthető, ha a nagyobb hivatalos munkálatok fognak szönyegre kerülni, addig részint a hivatalos közleményekben, részint az orsz. statist. hivatal főnöke K e l e t i Károly által legközelebb kiadott vázlatos kimutatásban foglalt számeredmények nem szolgáltatnak még elegendő statistikai alapot a magyar államterületi népesség bármely viszonyának tökéletes megvilágítására, jöllehet a magyar országos statistikai hivatal és élén álló igazgatója ebbeli közléseikkel tulszárnyalta a lajthántuli államterületen működő statist. hivatalnak hasonirányu cselekvőségét, ott az utolsó volt népszámlálás eredményeiről eddig még jóval kevesebb és még töredékesebb anyag kerülvén napfényre, mint nálunk, úgy hogy a magyar állam népesedési viszonyai, az egy nemi különbséget kivéve, nem vonhatók párhuzamba a birodalmi tanácsban képviselt országok hason viszonyaival.

Miért a jelen rövid értekezésnek koránsem lehet czélja kikerekített populationistikai képet nyújtani, hanem inkább csak a rendelkezésre álló kevés adaton sarkalló futólagos elemelkedés némely fontosabb népességi mozzanat felett. Jelesen:

I. A nemi különbséget illetőleg; azon már az 1850/1. és 1857-ki népösszeírás alkalmával tett kedves észle-

let, hogy a magyar állam polgári lakossága közt a két különböző nem jóval nagyobb arányegyenlőséget tanusít, mint akár ő felsége többi országai és tartományai, akár legtöbb európai állam polgári népessége, a legutolsó népszámlálásnál is bebizonyult, sőt ennek számeredménye szerint a nőnemnek a finem feletti számtúlsúlya még jóval csekélyebb, mint az 1857-ki népösszeírás folytán, mely szerint t. i. 100 filakóra 102.5 nőnemi lakos jött, midőn az 1869-ki év végén, illetőleg 1870-ben 100 filakosra csak 101.4, tehát 1.1 %-al kevesebb nőgyén számított.

Hogy a két nem mindinkább egyensúlyba törekszik helyezkedni, főleg a szerint a mint valahol épebb társadalmi és közgazdasági viszonyok meggyökereznek, azt általán és különösen fokozatos fejlődésnek induló országokban tapasztalhatni, és a magyar államban mar 1857-ben is az 1851-ki népszámlálási eredményhez képest ily egyensúlyozási hajlam mutatkozott, mi pedig felette kedvező népmozgalmi jelenségnek tekinthető, a két nemnek egyensúlyozása jóval inkább segítvén elő mindkettő emberi s társadalmi rendeltetésének valósítását, mint a nőnemnek különben általán észlelhető számtulnyomósága.

E tekintetben a magyar állam kiváló kedvezőbb helyzetben van mint ő felsége többi országai és tartományai, a Lajthán tul az 1870-ki népszámlálás szerint 100 finemüre 106 nőnemü jutván, miből számos népesedési viszonynak nálunk észlelhető kecsagetőbb volta könnyen kimagyarázható. De a Lajthán tul is a nemi aránykülönbség 1869 végén egy egész százalékkal csekélyebbnek mutatkozik, mint 1857 végén, a midőn 100 filakóra 107 nőnembeli találtatott, és azzal karöltvő jár azon észlelés hogy az osztrák-magyar monarchia egyik és másik allamfelében a finem a két népszámlálás közt elterülő 12 évi időközben nagyobb gyarapodást mutat, mint a nőnem. Jelesül találtatott:

	a magyar állam területén			az osztrák állam területén		
	1857.	1869.	növekvés	1857.	1869.	növekv.
finemből	6.810,823	7.653,560	12.3%	8.822,625	9.814,033	11.2%
nőnemből	6.980,762	7.763,767	11.2 „	9.439,025	10.403,498	10.2 „
együtt	13.791,585	15.417,327	11.8%	18.261,650	20.217,531	10.7%

a nőnem ennél fogva 1.1%-al a magyar, és 1 százalékkal az osztrák államban gyöngébb gyarapodást mutat, mint a finem, mi teljes összhangzásban von azon aránycsökkenéssel, mely a nőnemnek tulsulyozására nézve itt is, ott is mutatkozik,

1857 végén a magy. államban 100 filakóra	102.5	;	osztr. államb.	107
1869 " " " " "	101.4	;	" "	106
nőnemű lakós esvén, a keveslet =	1.1%	;		1%

Ebből tehát a Lajthántuli államterületre is a két nem közti arányegyenlőség felé kedvezően mutatkozó irányulást kellene következtetnünk, de ezen következtetés nem áll, és nem csak a másik államterületre nem, hanem a magyar államra sem, mert ezen a két nem közt látszólag mutatkozó arányközlekedés legnagyobb részét onnan van, hogy az utolsó népszámlálásnál a tartalékosak, szabadságosok, nyugdíjasok és rokkant katonák nem mint 1857-ben a katonai, hanem helyesebben a polgári népességhez számítottván, és így az egész osztrák-magyar monarchiában nem 652,845, hanem csak valami 271,762 férfi a katonasághoz vonatván, 1870-ben a polgári népességet tevő férfilakosok száma pusztán csak ezen különböző calculus és eltérő eljárás folytán mintegy 381,000 férfival szaporodott, mi természetesen nem maradhatott érezhető befolyás nélkül a két nem közt eddig felvett arányviszonyra, a nélkül, hogy ebben valami kulturhaladás vagy a társadalmi közállapotoknak vajmi nevezetes javulása nyilvánulna. Ámde ez még sem dönti megazon kedvezőbb helyzetet, melyet a magyar állam e tekintetben is szemközt a másik államféllel elfoglal, miután az eljárás egyenlősége mellett a viszonylagosság semmi változást nem szenved, és ugyanazért az e tekintetben a magyar állam egyes alkatrészei közt felforgó különbség sem szenved semmiféle alteratiót; a nemi arányban mutatkozó újabb változás, amennyiben viszonylagosan vétetik figyelembe, mindenesetre képes lévén tanusítani, hogy hol mutatkozik nagyobb-kisebb irányulat a két nem közti egyensúlyozás felé.

Ezt szem előtt tartva, azt találjuk, hogy az egyensúlyozás felé irányulat leghatározottabb Erdélyben, hol már az 1857-ki népszámlálás fonalán a két nem számra nézve egy-

máshoz jóval közelebb állónak találtatott, mint a szoros értelemben vett Magyarországon, az 1870-ki népszámlálás szerint pedig a két nem közt teljes számegegyenlőség mutatkozik, az összes erdélyi népesség t. i. 1.051,145 fi- és 1.050,582 nőlköböl áll, és így csak 563 főnyi nőkeveslet mellett a két nem csaknem teljesen egyenlő számerőben jelenkezik, holott 1857 végén a nőnem még 2.9%-al túlsúlyban volt. A nemi számegegyenlőség tehát egyike azon számos kedvező mozzanatoknak, melyek Erdélynek népviszonyait egyáltalán s sok egyéb tekintetben kecsgetető modorban jellemzik. Utána sorakozik Horvát-Szlavonország (odaértve Fiume városát s kerületét is, mely különben közjogi állásának végmegállapításáig a magyar orsz. statist. hivatal közleményeiben igen helyesen külön van felvéve), itt csak 1.4, illetőleg 1.1 százalékkal való nőnemi túlszárnyalás lévén észlelhető, míg a határörvidéken a nőnem határozott kisebbségben van, 1857 végén minden 100 filakosra csak 97.3 és 1869 végén 97.7 nőnemből számíttatván; végre a szoros értelemben vett Magyarországon az 1857-ki népszámlálás folytán 103.4, az 1870-dik évi szerint pedig 102.4 nő jött minden 100 finembelire, úgy hogy itt a nőnemnek számtúlnyomósága épen egy százalékkal apadt, mely eredmény némiképp egyik bizonyítéka annak, hogy az utolsó népszámlálási művelet nálunk helyesen eszközöltetett, mert a polgári népességnek 1870-ben eltérőleg az 1857-ki eljárástól, t. i. a katonai kötelék alá szorosán nem tartozó egyének belevonásával Lajthán innen és tul történt felvételével, ugyanazon összevágó számeredmény a nemi különbségen itt is ott is mutatkozáván, t. i. a nőnemnek túlszárnyalása a polgári népességü férfiaknak azelőtt a katonasághoz számított egyének általi növekedése folytán itt is, ott is egy százalékkal apadván, ebből méltán azon következtetés vonható le, hogy az utolsó népszámlálás vagy mindkét államterületen egyformán hibásan történt, vagy ha a Lajthán tul helyesen vétetett fogamatba, nálunk is helyesen kellett törtennie.

A kétrendű népszámlálás eredményei a magyar államterület egyes alkatrészeire nézve egymás mellé helyezve, következő arányviszonyt tüntetnek fel: jutott t. i.

	1857. végén	1869 végén
Magyarországban 100 flakóra	103.1	102.1 nőnembei
Erdélyben	102.9	99.9 „
Horvát-Szlavoniában	101.4	101.1 „
Kat. határörvidéken	97.3	97.7 „

Tehát a magyar birodalom egyes alkatelemeinél is ama, az összes osztrák-magyar monarchiára évek során át észlelt tünemény merül fel, hogy a nőnemnek számbeli túlsúlya éjszokról délre és nyugatról kelet felé mindinkább fogy, olyanynira, hogy keleti és déli vidékeken épen a megfordított arány, t. i. a finemnek túlsúlyozása észlelhető. Mily markirozott modorban jut ezen észlelet a legutolsó népszámlálás eredményei szerint is tiszta kifejezésre mind a lajthántuli tartományokban, mind a szoros értelemben vett Magyarország határain belül, ennek egyes megyéiben mutatkozó ebbeli számarányból világosan tűnik ki, kevés kivétellel mindenütt a fentemlített geográfiai irányulat t. i. az éjszokról délre és nyugatról keletre való aránycsökkenés feltűnően szökvn szembe; így ő felsége többi országaihan 100 flakóra jött nőszemély, és pedig

	1869	1857 végén		1857	1869 vég.
Sziléziában	110.9	112.3	F.-Ausztriában	104.3	102.5
Morvában	110.7	110.8	Stiriában	103.7	105.8
Krainában	110.5	109.8	Galicziában	103.6	106.2
Csehorsz.	109.8	110.6	A.-Ausztriában	102.0	102.0
Karantánb.	108.2	109.2	Istriában	101.9	103.1
Salzburgb.	106.1	95.5	Dalmatiában	101.1	102.3
Tirolban	104.7	104.8	Bukovinábanteljes egyenlőség.		

Az éjszaki és nyugati tartományokban ennél fogva határozott tulsuly mutatkozik a női lakosság számában, főleg szemközt a déli és keleti tartományokkal; de még határozottabban lép ez elő Magyarország megyék szerinti népességénél, mert ha a szabad kir. városok népességétől elnézünk, a városi népelemben a nők egyáltalán a viszonylagos többséget képezvén, az egyes megyék a szab. kir. városokon kívüli népességek nemi különbsége szerint következőleg sorakoznak; számít t. i. 100 flakóra nőszemélyt és pedig:

Turócz	113.1	Szabolcs	102.9	Nógrád	101.1
Trencsén	110.5	Baranya	102.9	Bács	101.1
Árva	108.5	Pozsony	102.8	Torontál	100.9
Liptó	107.8	Esztergam	102.8	Békés	100.9
Abauj	106.7	Ung	102.8	Kraszna	100.8
Nyitra	105.2	Bars	102.7	Csanád	100.7
Torna	105.0	Beregh	102.2	Fehér	100.4
Sopron	104.9	Szathmár	102.1	Temes	100.2
Hont	104.9	Zala	102.1	Kövár	99.6
Szepes	104.8	Mosony	102.0	Köz. Szolnok	98.9
Veszprém	104.2	Sáros	101.9	Bihar	98.8
Zemplén	104.1	Komárom	101.7	Csongrád	98.4
Győr	104.1	Pest	101.5	Arad	97.8
Borsod	104.0	Hajduker.	101.4	Mármaros	97.3
Zólyom	103.7	Jászkunk.	101.2	Krassó	97.0
Gömör	103.7	Heves	101.2	Zaránd	96.5
Vas	103.2	Ugocsa	101.2		
Tolna	103.1	Somogy	101.1		

Hogy éjszakvidéken, úgy a Lajthán tul mint innen, nagyobb a nőnemi tulsúly, könnyen az ottani társadalmi viszonyokból megfejthető. A kivándorlás, mely inkább a filakókat vonja el szülőföldüktől és másfelé indítja, a röghöz vagy helyesebben a család állományához kötött nőket természetesen relativ többségbe juttatja. Ezt Cseh-, Morva- és Sziléziában az ott megszokott külföldre való tömeges kivándorlás ép úgy, mint a férfi munkásoknak Árva, Liptó, Turócz, Trencsén és más éjszaki megyékből arátás és egyéb mezeti munkák teljesítésére koronkint meginduló elköltözése eléggé megfejt. Nehezebben lehet társadalmi jelenségekből kimagyarázni azon tulszárnyalást, mely az osztrák nyugati tartományokban szemközt a keletiekkel, ép úgy mint a magyar nyugati megyékben szemben a keletiekkel egyaránt észlelhető, mert a nyugati vidékeknek jobbára sűrűbb s a keletiek gyérebbsépepedése maga meg nem fejt ezen nembeli aránytalanságot.

Hogy a népesebb városok, mint a nőnemre nézve bővebb és könnyebb keresettel kínálkozó s így a vidéki nőlakosságra nagy vonzerővel bíró gyűlhelyek, magasabb

aránykülönbséget mutatnak, mint a mezőség, a dolog természetében fekszik, noha azon számviszony, mely az osztrák-magyar városokban találtak, nem felel meg azon általános feltevésnek, hogy a szerint, a mint az ipar és gyári üzlet valamely városban inkább ki van fejtvé, annál magasabb mérvben szárnyalja felül a nőnem a finemet, mert gyakran éppen a legiparosabbvárosokban ezen felülkerekedés jóval csekélyebb szemközt más iparszegény városokkal. Így pl. Alsó-Ausztriában, míg Bécs városában, az osztrák iparosság e gyupontjában az 1869. népszámlálás szerint (300,025 fi és 307,389 nő) 100 filakóra csak 102.4 nőlakó jut, sőt az Ybs melletti iparos Waidhofen városban úgy mint Bécsújhelyben a nőnem kisebbségben van, 100 filakóra amott 99.4, emitt éppen 97.4 nőszemély esvén: Felső-Ausztriában a felköltött iparossági Steyer városában éppen csak 85.2 nő esik 100 férfilakóra, míg az éppen nem oly kiváló iparral bíró Linzben 122.6 nő jó 100 férfilakóra, és a hasonnemű Salzburgban 114.6, a még csekélyebb gyárérettel bíró Laibachban 113.6, Klagenfurtban 109., Triesztben 110.9, sőt a tyoli Botzen városban 117.4, Innsbruckban 116.9, Trientben 106 nő jut 100 filakóra; a mintaszerű gyárüzlettel bíró csehországi Reichenbergben csak 100.5 és maga Prágában 110.2; Brünben 107.8; Olmüczben 104.9; Znaimban 102.4; de Iglóban 121.9; Troppauban 108.1; Krakóban 111.3; Lembergben 105.9; Gráciban 111.8; Marburgban 96.3; Cilliben 97.1 és Czernoviczon 98.9 nő számíttatik száz-száz férfi lakóra; végre Dalmatia fővárosában Zárában 103.2.

A magyar szabad kir. városok is jóval magasabb nőszámtulást mutatnak, mint különben iparos jellegük szerint várható lenne, és éppen a kifejlett iparosságokban mérsékeltebb a tulszám; némelyekben, mint jelesen Temesvártt, teljes egyensúly létezik, sőt Pest városában, a magyar gyárüzlet e gyupontján, a nőnem határozott kisebbségben van, az utolsó népszámláláskor 102,741 filakos irányában csak 97,735 nőnemű, vagyis 100 filakóra 95.1 nőszemély számíttatván; úgy hogy e tekintetben Pest városa jelenleg az összes magyarországi sz. kir. városok közt utolsó helyre sorakozik, aránylag legkevesebb nőlakó találtak benne; mi kétségtelen vo-

natkozással van a fővárosunkban oly nagy mérvben felébredt építkezési hajlammal, az építés épügy mint a fővárosunkban kiválóan képviselt iparágak legtöbbjei, jelesen a malom-ipar s gépgyártás aránylag jóval több férfi, mint nőmunkásra szorulván, természetesen ezen előbbieknél tetemesebb beszívár-gása a nőnépesség létszámát a filakók irányában relativ ki-sebbségbe ejti mindenütt, hol az idegenek, vagyis nem a községbe valók, szemben a belnépességgel oly jelentékeny mérvben előfordulnak mint Pesten, és kik közt mindig a szü-lőföldét könnyebben elhagyó finem inkább szerepel mint a nőnem, ez utóbbi viszonylagos minoritásba jut, mint ezt Bécs és más országos gyupontokat képező városok tanúsítják. Kül-önben Magyarország azon városaiban a legnagyobb női tul-súly mutatkozik, melyek az éjszaki és nyugati megyék terü-letén vannak, ellenkező aránykülönbség pedig kevés kivétel-lel a kelet és dél felé fekvő megyék területén levő városok-ban észlelhető, úgy hogy az általános geográfiai irányulat, mely szerint a női számtulcsúly éjszokról délre és nyugatról keletre fogy, itt is meglehetősen tiszta kifejezésre jut, ámbátor a városi népességnél még a keleti és déli vidékeken is jobbára némi számfölény mutatkozik a nőnem javára, általán a városok-ban nagyobb lévén azoknak relativ többsége, vagy legalább mérsékeltőbb azoknak kisebbsége, mint azon megyében kü-lönben mutatkozik, melynek területén ama városok létez-nek. A magyarországi szabad királyi városokban az 1869-ik év végén minden 100 filakóra jött nőszemély:

Komárom	119.5	16 szep. város	111.2
N.-Szombat	118.3	Bakabánya	111.2
Pozsony	117.5	Besztercebánya	111.1
Kőszeg	117.3	Bazin	110.6
Bártfa	116.2	Szakolcza	110.5
Trencsén	115.5	Zólyom	110.1
Kis-Szeben	114.2	Sz. György	109.6
Késmárk	114.2	Buda	108.0
Lőcse	113.5	Ruszt	108.0
Kis-Marton	113.0	Sopron	108.0
Gölniczbánya	112.5	Eperjes	107.8
Győr	112.3	Selmeczbánya	107.5

Modor	107.5	Breznóbánya	101.6
Sz.-Fehérvár	107.0	Szeged	100.7
Ujbánya	106.5	Temesvár	100.5
Korpona	105.0	Szathm. Németi	99.6
Felsőbánya	104.0	Zilah	99.5
Kecskemét	103.7	Versecz	99.5
Libetbánya	103.0	N.-Várad	99.0
Nagybánya	102.9	Esztergam	98.2
Szabadka	102.8	Debreczen	98.0
Arad	102.7	Pécs	97.0
Zombor	102.6	Pest	95.1

A mi az egyes korosztályok nemi különbségét illeti, az utolsó népszámlálás az általános népesedési tapasztalatoktól eltérő némely mozzanatokot tüntet fel. Ugyanis legtöbb európai államban folyt észlelések szerint a zsenge koruak közt, jelesen a születéstől egész az ötödik évig azon tulszárnyalási aránynál fogva, melylyel a gyermekek születéskor meghaladják a leányszülötteket, a nőnem kisebbségben szokott lenni, holott a magyar államban az utolsó népszámlálás e koruak közt a nőnemre mutat tulsúlyt, nyilván, mivel nálunk, bár itt is az általán tapasztalható fiszületési többlet szintén és pedig a lehető legpregnansabb mérvben nyilvánul, annál nagyobb a gyermekek közti halandóság; mert előbbi évek tapasztalása szerint nálunk 100 elhunyt gyermek közt 13—15 több fiu mint leány szerepel, mi anyyira érezteti magát, hogy az által már a zsenge koru népeségnél a nőnem tulsúlyra emelkedik, sőt az 5—10 és még a 10—15 évesek közt is másutt a nőnem minoritásban, nálunk ellenben, miután ezen korosztályokban is még 3—6%-al több fiu mint leány hal el, majoritásban van, mely többség a 15—20 éveseknél annyira felszökken, hogy minden más korosztályok hasonarányát tetemesen meghaladja, e korban nálunk 100 finembelire 113.9 nőszemély esván, holott másutt rendszeren egyensúly vagyépen a finemnek tulnyomósága észlelhető.

A 20—25 évi korosztályuaknál azonban amaz általános észlelet, mely jóformán minden európai cultur-államban tehető, hogy t. i. ezen, a házassulás tulajdonképi időszakát képező életkorban a két nem számarányra nézve legközelebb

áll egymáshoz, nálunk is és pedig még jóval határozottabb mérvben mutatkozik mint másutt, nálunk t. i. e korban állók közt 100 férfira 101.7, más európai államokban pedig átlag 103—104 nő esik; pedig épen e koruak közt mutatkozó nem-beli egyensúlyban rejlik egyik hatalmas érv a házasság monogam természetének kizárólagos igazoltsága mellett; és ezen kedvező populationistikai mozzanat kétségkívül egyike azon tényezőknek, melyek a magyar állam esketési viszonyára gyarapítólag folynak be.

Az 50 éven felülieknél nálunk megint az általános tapasztalásoktól tetemesen elütő nembeli aránykülönség jelentkezik. Ugyanis másutt e koron túl mindig és pedig határozott többségben van a nőnem, nálunk megfordítva ép oly határozottan a finem van többségben, úgy hogy midőn a 80 millió lélektől lakott európai államok átlaga szerint az 50 és 60 évek közt 100 férfira 106, a 60—70, valamint 70—80 évesek közt 107, sőt a 80—90 évesek közt 134, a 90 éven felül állók közt épen 155 nő jön, nálunk minden korosztályban a nőnem szembetűnő kisebbségben van, itt 100 férfira 94.8, illetőleg 91.6, 85.9 és 87.7 nő esvén. A különbség tehát köztünk és a legtöbb európai állam közt e tekintetben feltűnő nagy, 100 az ötven éven felül lévő férfira másutt 112.6, nálunk ellenkezőleg 91.9 nő számíttatik, vagy is nálunk minden az ötvenedik életkort meghaladott 100 férfira 20-al kevesebb ilyenkorú nő esik, mint máshol; mi teljes összhangzásban van a magyar államterületi elhunytak közt mutatkozó nemi aránynyal, az aggastyán korban kimulók közt a finem 8—10% magasabb arányban szerepelvén, mint a nőnem, mi világos következménye annak, hogy az élő aggkoruak közt is a finem annyival magasabb mérvben van képviselve, holott más államokban épen mivel a lakók közt több aggnő mint férfi találtatik, az elhunytak sorában is a nőnemnek erősebb képviselés jut.

A különbség, mely a magyar és más európai államok népessége közt a nemi arányra nézve fenforog, legvilágosabban következő összevetésből tűnik ki, hol a megyeterületi viszonyok párhuzamba tételnek 11 különböző s mintegy 80 millió embertől lakott európai államok átlagával:

	a magyar államban 100 finembelire	európai átlag szerint 100 fineműre
a születéstől egész 5 évesek közt	101.1	98.0
5—10 évesek közt	101.1	97.5
10—15 " "	100.5	97.0
15—20 " "	113.9	99.8
20—30 " "	109.7	105.6
30—40 " "	97.5	102.4
40—50 " "	95.8	101.7
50—60 " "	94.8	106.8
60—70 " "	91.6	117.3
70—80 " "	85.9	117.0
80—90 " "	87.7	134.4
90-en felüliek "	102.2	155.2

II. A lakók családi állapotát, vagyis azon viszonyt illetőleg, vajjon t. i. nőtlen, nős vagy özvegy állapotúak-e, azon általános kedvező esketési aránynál fogva, mely a magyar államterület népesedési mozgalmait oly sajátlagosan jellemzi, természetesen a fennlevő népesség közt is a házas állapotúak arányosságát felette kedvezőnek tünteti fel. Ha már az előbbi népszámlálások, jelesen az 1857-dik évi után a magyar államban oly magas arány találtatott, mint nem egy könnyen bármely európai államban, t. i. 40%, vagy éppen $\frac{2}{5}$ -de a lakóknak, az utolsó népszámlálás még ennél is fokozottabb számarányt mutat fel, t. i. 41.3%-t, holott Wap p a e u s 19 európai államban tett vizsgálódásai szerint azon eredményre jutott, hogy azokban átlag csak 34.8% házaséletű, sőt még Franciaországban is, hol aránylag még a legmagasabb procentuatio észlelhető, nem több mint 38.9%-ja a népességnek házas állapotú, Angolországban ellenben 33.4, a porosz birodalomban 33, Svéd-Norvégiában 32, Belgiumban 30.5, Németalföldön 30.5, Bajorországban épen csak 28.6%-ja a népességnek házasságban élő.

A mennyiben tehát a házasság mint a mély ethikai befolyással bíró családi életnek és ez által az összes társadalmi rendnek alapja, erkölcsmentő és nemesítő kihatással van a közerkölcsiségre; a mennyiben továbbá a házas élet, mint a jogrend, a társadalom és a social viszonyok ellen irányuló

merényletek gátlására szolgáló természetszerű intézmény még állami tekintetben is nagy jelentőségű népesedési momentum, a nős állapotuaknak nálunk magas és folyton növekedő számviszonya kétségtől igen kedves jelenségnek veendő.

Az utolsó népszámláláskor t. i. találtatott az összes magyar birodalomban

nőtlen állapotban	8.151,375	vagyis az összes népesség	52.9%	-ja
házas	6.363,061	" " " "	41.3	"
özvegy	902,891	" " " "	5.8	"

Természetes, hogy aránylag legtöbb házasetű a határörvidéken van, mi kevésbé vajmi kedvező social viszonyoknak, mint inkább az ottani házközösségnek egyik meszterkelt szüleménye, és karöltve jár az a vidéken egyáltalán ugyanezen intézmény folytán tapasztalható rendkívüli magas esketési aránnyal; a magyar állam többi alkatelemeiben azon arány az átlag körül ingadoz. Így ha még Erdélyt külön vesszük szemügyre, jólehet alkotmányi és közigazgatási épügy mint egyéb tekintetben a legbensőbbben összeforradt a szoroson vett Magyarországgal, akkor következő arányszázalékok mutatkoznak; számíttatott

	Magyarorsz. Erdélyben Horv.-Szlav. hat. örv.			
nőtlen állapotu	53.1%	52.6%	52.6%	50.5%
házas	41.1 "	41.4 "	41.1 "	44.0 "
özvegy	5.8 "	6.0 "	6.1 "	5.5 "

A két nemzet külön tekintve pedig, valamint másutt ugy a magyar államban is aránylag annyival több nős és nőtlen férfi találtatik mint hajadon és férjezett nő, a menyivel a özvegyemberek aránylagos száma csekélyebb mint az özvegyasszonyoké; jóval könnyebb és lehetőbb lévén az özvegyesre jutott férfinak, mint az özvegy asszonynak ismételt házasságra lépni, mi teljes összhangzásban áll a finemnek a palingám esketéseknel észlelhető tetemes tulszárnyalásával. De bár az özvegyasszonyok mindenütt jóval magasabb számaránnyal szerepelnek a lakók közt, mint az özvegyemberek, mégis az aránykülönbség nálunk még jóval magasabb, mint különben más európai államokban. Így nem szerint elkülönítve van a magyar államban :

	férfi	vagyis %	nő	vagyis %
nőtlen	4.252,928	55.5	hajadon	3.898,447 50.2
nős	3.173,913	41.4	férjes	3.189,148 41.1
özvegy	226,719	2.1	özvegy	676,172 8.7
	<u>7.653,560</u>			<u>7.763,767</u>

Tehát a női lakók 8.7%-a özvegy állapotú, s az özvegyasszonyok száma majd háromszor akkora, mint az özvegyembereké, 100 özvegyemberre 298.2 özvegynő számíttatván, holott Wappaeus 19 európai állam népadatain nyugvó észlelése szerint átlag 100 özvegyemberre rendszeren csak 206 özvegynő számíttatik. Hogy pedig az utolsó népszámlálás nyilván e tekintetben is helyesen eszközöltetett, onnan következtethető, hogy a talált eredmény nagyon is összevág azzal, melyet az 1857. évi népszámlálás felmutat, ugyanis egymás mellé állítva, a két eredmény azt mutatja, hogy volt:

	1857-ben	%	1870-ben	%	tehát több
nőt. férfi	3.816,456	56.5	4.252,928	55.5	436,472 v. 11.4%-al
nős „	2.716,922	40.2	3.173,913	41.4	456,991 „ 16.8 „
özv. „	218,482	3.3	226,719	2.1	8,237 „ 3.8 „
hajad. nő	3.558,331	51.2	3.898,447	50.2	340,117 „ 12.3 „
férjes „	2.756,322	39.8	3.189,148	41.1	432,826 „ 15.7 „
özvegy „	601,356	9.1	676,172	8.7	74,816 „ 12.4 „

Miből kitetszik, hogy a házasság életűek számnövekvése mind a két nemnél egyformán nagyobbnak mutatkozik, mint a nőtlenség, illetőleg hajadon állapotokra nézve, mi természetes kifolyása, úgy látszik, az esketési arány ama javulásának, mely már 1865-ben mint a visszaállított alkotmányos élet első évében beköszönt és nyilván a reá következő években is folyton tartott; holott az özvegy állapotokra nézve azt találjuk, hogy az özvegyek jóval magasabb arányban szaporodtak, mint az özvegyemberek, amazok 1857 óta 12.3, tehát évenként egy egész százalékkal, az özvegyemberek ellenben az egész időközben csak 3.8%-al, s így évenként csak 0.3%-al szaporodtak, az előbbieknél aránylagos szaporodása tehát több mint háromszor akkora, mint az özvegyembereké. Hihetőleg ugyanazon arányban több férfi fogott szerepelni a

palingam esketéseknél, melyek 1857 óta a magyar államban létrejöttek.

Mily kedvező különben a fennálló házasságoknak a magyar népességben mutatkozó számaránya, még szembe-
szökőbb, ha azt a népesség azon számarányával egybevetjük,
mely a 20-dik évet meghaladott lakókra egyáltalán esik. A
20 éven felüliek t. i. mind a fi- mind a nőlakókat egybevéve
egész a legmagasabb korig, az utolsó népszámlálás szerint,
53.2%-át teszik az összes népességnek. S miután a házas éle-
tüek 41.3%-al szerepelnek, világos, hogy csak mintegy
12%-ja a házassági korban levőknek, sőt a mennyiben az
özvegy állapotuk letudattak, kik szintén házasságban éltek
s 5.8%-al jelentkeznek, száz közül éppen csak hat nem kísérli
meg e lépést.

A fentebbi számokban a házas állapotuknál mind azok,
kik együttélnek, mind az egymástól elvált házastársak ösz-
szefoglaltattak, mert az elvált felek, ha nem élnek is együtt,
mindenesetre házas állapotban vannak, hanem természetesen
ott, hol a házasságnak erkölcsmentő és családboldogító befo-
lyása jó szóba, külön veendő tekintetbe, annál is inkább, mint-
hogy az elválás, valamint az elvált házásoknak létszáma már
magában véve felette fontos mozzanatszamos social viszonynak
megvilágítására, jelesen magok a házasságok minőségének
megbírálására. Az utolsó népszámlálásnál az elvált házasságok
száma legelőször vétetett fel, és ha mindjárt ép azon oknál
fogva, minthogy az eddig nem történt, már a szokatlansága
miatt, de azért is, minthogy ezt a felek nem igen szokták
híven bevallani, nagyon közel fekszik a valószínűség, hogy a
talált számadatok nem fogják teljesen megütni a valóság
mértékét, mégis igen érdekes, hogy a magyar állam is már
képes némi adatokat szolgáltatni ezen még kevés európai
államban kellő figyelemre méltatott, bár erkölcsi szempont-
ból roppant horderejű mozzanat illusztrációjához.

Az 1857-ki népszámláláskor találtatott 16,767 elvált
férfi és 25,994 elvált nő, ha tehát ezek tekintetbe vétetnek,
a fennebbi arányok következőleg módosulnak, van t. i. a
magyar államban:

nőtlen állapotban	52.90 %
házas	40.99 „
özvegy	5.85 „
elvált férfi	0.10 „
„ nő	0.16 „

összehasonlítva pedig más európai állammal, még szembeesőbbé válik a viszony. A szász királyságban péld. 6 évi átlag szerint következő viszony találtatott.

	Magyar államban	Szász királyságban
	% vagyis 1000 lakó közt	% v. 1000 lakó közt
gyerm. és nőtlen férfi	27.53	2758
„ „ hajadon nő	25.32	2532
együttélő házasok	40.99	4099
elváltan élő térjek	0.10	10
„ „ nők	0.16	16
özvegy férfi	1.46	146
„ nő	4.39	439

Tehát a magyar államban minden 10,000 lakos közt 36-al kevesebb férj és 35-el kevesebb nő volna, kik hitves-társuktól elválva élnek, mint Szászországban. Természetes, hogy az első felvételnél a talált eredmény nyilván tetemesen a valóság mögött maradt, de az általános tapasztalás, hogy mindenütt több elvált nő mint férfi találtatik, nálunk is bizonyult, és pedig nem csak tekintve az elváltaknak abszolút, hanem viszonylagos számát is, miután az elvált férfiak viszonyítva a nős férfiakhöz, ezeknek 0.53, ellenben az elvált nők viszonyítva a férjes nőkhöz, ezeknek 0.52 %-át képezik, vagyis míg 10,000 nős férfi közt csak 53 elvált találtatik, 10,000 férjes nő közt 82 él különválva hitves társától, vajjon birói vagy csak önkénytes és tényleges elválás folytán, az összeírásból ki nem tűnik, miután azon körülmény nálunk még nem vétetett figyelembe. Egyáltalán a házas élet minőségének megítélésére helyes mérvül szolgáló elválási ügy sem merő népszámlálási sem pusztán népmozgalmi adatok fonálán, hanem csak kapcsolatosan a bírósági ítéletekben kínálkozó adatanyaggal deríthető ki, az egyik adatban a tényleg, a másikban a bíróság történt elválások tükröződve vissza.

III. Tekintve az életkort, miután az egyes korosztályok már a nemi különbségnél némileg tekintetbe jöttek, itt egyáltalán a népességből az egyes életkorokra eső arányosztalék nemi különbségre való tekintet nélkül veendő figyelembe, szemben azon átlagos aránynyal, melylyel az egyes életkorok Európa legtöbb államaiban szerepelnek. Ugyanis tetemes népszámmal bíró több európai államban tett észlelés folytán jut az összes népességből:

	átlag Európában	a magyar államban
a születéstől egész 15 éves életkorig	33.6%	37.3%
15—20 évekre	9.7 „	9.5 „
20—60 „	48.9 „	48.2 „
60—70 „	4.9 „	3.7 „
70 éven felül	2.9 „	1.3 „

A 15-éves korig valók tehát a magyar államban 3.7%-al erősebben vannak képviselve, mint különben más európai államokban, vagyis nálunk minden 10,000 lakó közt 370-el több ily korban levő találtatik mint egyebütt, nyilván a magasabb propagatív erőnél fogva mutatkozó felette nagy születési arány folytán.

A szellemi kincsek gyűjtésére utalt ifju kor épügy mint a teljes tetterő és a productivitás kora nálunk egyenlő arányban van képviselve más államokéval, de nagy megint a különbség az erőhianyatlás és az aggság korában állókra nézve, a magyar államban a 60 éven túl levők 1.2%-al és a hetven éven felüliek 1.6%-al, együtt tehát 2.8%-al csekélyebb mérvben szerepelnek mint egyebütt, vagyis 10,000 lakó közt nálunk 280-al kevesebb a 60 évet meghaladott ember számítottatik, mint Európa legtöbb államaiban, a mi kétségtelen kapcsolatban van ama hason észlelettel, mely a magas koruaknak az elhunytak közt nálunk tapasztalható jóval mérsékeltbb szereplésére nézve mutatkozik. Természetesen ott, hol egyáltalán kevesebben érik el a magas kort, az elhaltak közt is aránylag kevesebb magas koru fog számítottatik, mely tekintetben csak Erdély tesz kivételt, halálózási lajstromaiban feltűnő magas aggastyán-arány jelentkezővén, miért Erdélyben a lakók közt is a zöldöregségre jutottak emeltebb

arányfokozatban találhatók, mint a magyar államterületen egyáltalán, ugyanis az utolsó népszámlálás szerint, volt

	a magyar összes államban	Erdélyben
60—80 éves	744,705 vagy 4.8%	122,575 v. 5.8%
80-on felül	31,633 „ 0.2 „	6,662 „ 0.3 „
együtt	<u>776,338</u> 5.0	<u>129,237</u> 6.1

tehát 1.1%-al több, mint a magyar birodalomban átlag véve, jelesen a 100 évet túlhaladott 381 aggastyánból, mennyi az egész magyar birodalomban találtatott, 182 Erdélyben élt.

IV. A vallásfelekezeti különbséget illetőleg az utolsó népszámlálás eredményei megint fényesen igazolják a merő számmivelet folytán eddig kiderített számadások helyes voltát, mi annál megfoghatóbb, miután az anyakönyvek valásfelekezetek szerint külön vezetettvén, ezen momentumra nézve jóval biztosabb népmozgalmi adatok állottak rendelkezésre, mint bármely más társadalmi jelenségre nézve; ugyanis az 1869-ik év végére népszámlálásilag kiderített számok ugy magokban véve, mint irányítva az összes népességhez, megfelelnek az 1864-ik év végére calculus utján kitudott számviszonyoknak; az absolut számokban kevés kivétellel mindenütt nagyobb-kisebb szaporodás, a arányszázalékokban ellenben csaknem összevágó egyenlőség mutatkozván. Egyedül a keleti görög egyháziakra ugy az általános mint a viszonylagos számban gyarapodás helyett fogyatkozás tűnik fel, mi azonban teljes összhangzásban van azon már 1865-ben tett észlelettel, hogy e felekezetűek közt az esketési arány annyira rosszabbul, hogy az 1856.- vagy 1857-ki évhez képest 7 egész 10%-nyi csökkenés merült fel, és mig előbb náluk már 93.9 lélekre volt számítható egy esketés, a mondott 1865-iki évben már csak 109 lélekre jött egy. Igazolva van tehát, mi az esketések ritkulása folytán különben is sejthető vala, hogy t. i. a felekezetűek létszáma egyáltalán kevesbedést fog mutatni, mi csakugyan a népszámlálás eredménye szerint be is állott. Így az 1864. évre merő számmivelet alapján kiderített adatok egybevetve az utolsó népszámlálás eredményeivel, következő párhuzamot szolgáltatottak.

Volt a magyar államterületen :

	az 1864-ik év végén általán	viszonyítva a népességhez	az 1869-ik év végén általán	viszonyítva a népességhez
római katolikus	7.120,300	48.0 %	7.502,000	48.7 %
görög "	1.498,000	} 10.2 "	1.587,885	} 10.3 "
örmény "	9,050		5,104	
görög keleti egyh.	2.630,500	} 17.7 "	2.579,048	} 16.8 "
örm. keleti "	1,550		605	
ágostai hitv.	1.094,750	7.4 "	1.109,154	7.2 "
helvét hitv.	1.986,500	13.4 "	2.024,332	13.1 "
unitarius	54,000	0.3 "	54,435	0.4 "
más keresztény	100	—	2,714	—
izraelita	435,400	3.8 "	552,133	3.5 "
egyéb nem ker. felek.	—	—	214	—

Tulajdonképen tehát csak a római katolikusok mutatnak nagyobb mérvű gyarapodást, és pedig mind általános létszámuk, mind viszonylagos számerejük szerint; az abszolút szám 380,000-el, a viszonylagos $\frac{7}{10}$ -ed százalékkal növekvén, míg a többiek, kivéve az egyéb felekezetűeket, de kiknek általános parányi száma alig jöhet tekintetbe, inkább megállapodást vagy épen fogyatkozást mutatnak fel*); úgy hogy kevés híján a római katolikusok csaknem fele részét képezik az összes magyar birodalmi lakosságnak, magában a szorosán vett Magyarországon pedig több mint felerésze, Horvát-Szlavoniában több mint négyötöde a népnek, Fiume kerületben épen csaknem az összes lakosság kizárólagosan e vallást tartja.

Ha pedig a görög és örmény kath. egyház a római szerzetáruval együvé vétetik, akkor épen 59°/₁₀-ja vagy közel $\frac{3}{5}$ -ed része a magyar állami népességnek hivi ezen egyháznak; mert tekintve a magyar birodalom egyes alkatrészeit, ezek következő confessionalis számképletet szolgáltatnak.

*) Egy tized százaléknyi növekedést mutat az unitariusok száma is.

Találtatott az utolsó népszámláláskor, és pedig:

		a szorosán vett				a					
		Magyar- országban		Erdélyben		Horvát- Szlavóniában		a fumei kerületben		határörvidéken	
	római katolikus	5.884,472	52.9	263,769	12.5	817,784	83.5	17,669	98.8	518,306	43.2
	görög „	981,304	} 8.8	596,502	} 28.4	2,892	} 0.3	31	—	6,856	0.6
	örmény „	842		4,120		118		—	—	24	—
	keleti görög egyház	1.140,993	} 10.3	652,945	} 31.1	138,835	} 14.2	19	—	646,256	53.8
	„ örm. „	223		224		26		—	—	132	—
	ágostai hitvallásu	872,673	7.8	209,080	10.0	4,642	0.5	41	—	22,718	1.9
	helvét „	1.717,085	15.5	296,460	14.2	6,748	0.7	11	—	4,028	0.3
	unitarius	788	—	53,539	2.6	91	—	—	—	20	—
	más keresztény	2,407	—	223	—	17	—	42	—	25	—
	izraelita	516,658	4.7	24,848	1.2	8,551	0.9	71	—	2,005	0.2
	más nem keresztény	178	—	17	—	18	—	—	—	—	—

s így a keleti görög egyház Erdélyben is, de még inkább a határvidéken bir a többi felekezetek felett határozott szám-
túlsúllyal, s a két felekezetű evangelicus egyház együttesen
Magyarország- s Erdélyben majdnem egyforma mértékben
aránylik a többi felekezetekhez. Mindamellott az ágostaiak-
nak Erdélyben*), a reformáltaknak ellenben Magyarországbán
jut nagyobb arányosztalék, az unitariusok csaknem kizáró-
lag Erdélyt lakják, míg az izraeliták arányszázaléka legjelen-
tekenyebb Magyarországbán.

V. A lakhelyet illetőleg az utolsó népszámlálás-
nál a fősúly egészen helyesen a tényleges népességre lőn
fektetve, ugy azonban, hogy a jogi népesség számbeli kimu-
tatása is lehetővé vált. Azon sommás közlések után, melyek
eddig megjelentek, ezen különben oly fontos tényezőről csak
egész általánosságban lehet szólni, kivált a mi a jogi népes-
séget illeti.

A tényleges népesség 1870-ben következő két elemből
állónak találtatott:

jelenlévő helybeli:	14.776.383	lakó
„ idegen	640,944	„
együtt	15.417,327	„

Ugy hogy az összes tényleges népességből csak 4.2%
nem helybeli, hanem idegen; az utóbbiak jobbjára a magyar
korona más községeiből, kevesebb mérvben a többi örökös
tartományokból és épen csekély arányban más államokból
való. Ugyanis 1869 végén találtatott nem helybeli lakosság és
pedig a magyar államterületbeli egyéb községekből 556,297,
vagyis 86.8%, ő fölsége többi országaiból 72,043, vagyis
11.2% és külföldről 12,704, vagy 2.%; jelesen tekintve az
egyes tartományokat, volt a magyar államterületen jelen:

	1857.	1869.
a két ausztriai főhercegségből és Salz- burgból	5,959	16,564
Csehországból	17,277	16,384
Morva-Sziléziából	10,484	12,137
Karinthia-Krajnából	3,987	6,984

*) Ezekről l. az alább következő közlést.

	1857.	1869.
Stiriából	5,022	7,915
Galiczia-Bukovinából	12,190	7,252
Istria és Dalmatiából	1,997	3,788
Tirolból	605	1,019
Összesen	<u>57,521</u>	<u>72,043</u>

Ezen egybevetésből kitűnik, hogy noha 1857-ben, mint az osztrák-német absolut kormány urálma alatt, a német-szláv tartományokból számos elem lőn a magyar államterületre, részint a germanizáló kormánypolitika támogatására közvetlenül átültetve, részint a központosítás ótalma alatt mesterségesen átszivárogtatva, mégis az utolsó népszámlálásnál a német-szláv örökös tartományokba való jóval több számított, mint akkoron; mi annyiban kedves jelenségnek veendő, a mennyiben a magyar államnak azóta nyert örvendetes nemzetgazdasági fejlődésére enged következtetést, a közgazdasági viszonyok kifejlésére a munkaerőben, szakértelemben, a tőkepénz és hasznos beruházásokban mutatkozó szükségletünk jóval nagyobb vonzerővel bírván a lajthántuli népelemre, mint az előbbi kormánypolitikának inkább mesterkelt és azért kevésbé ép természetű attractiója. És hogy csakugyan inkább nemzetgazdasági mint egyéb érdekek lehettek főurói az ide költözőkésnek, azon körülmény után is következtethető, hogy köztük tetemesen több férfi mint nő találtatik, mert a 72,043 fej közt, kik mint az osztrák tartományokból való idegenek itt tartózkodnak, 43,210 férfi és csak 28,833 nő számítottatik. Az itt találtatott 12,704 külföldi következőleg oszlik meg az egyes államokra, melyekből valók, t. i.:

Németországból	4708	Oroszországból	198
Olaszországból	4267	Belgiumból	94
Törökországból	1073	Dánországból	24
Helvétiából	575	Svédországból	23
Szerbországból	515	Németalföldről	22
Angliából	460	Görögországból	12
Franciaországból	373	Spanyol-Port.	7
Romaniából	273	Európán kívüli származásu	78

Hogy ellenben a magyar államterületi népességből 1870-ben kevesebb találtatott távol a többi örökös tartomá-

mányokban mint 1857-ben, igen természetes, miután az 50-es években Bécs városa, mint az absolut uralom gyupontja, számos magyar állampolgárt akarva nem akarva oda vont, úgy hogy a két ausztriai főhercezségben Salzburggal együtt 1857-ben több mint kétszer annyi magyar állambeli egyén találtatott, mint az utolsó népszámláláskor; de a többi örökös tartományoknak jutaléka is újabban jóval csekélyebb, mint akkoron volt, Csehországot, Galicziát és Tirolt kivéve, melyek felé a kiömlés azelőtt is inkább természetes, mint politikai uton történt. Így egybevetve a két mondott évet, mint az örökös tartományokban távol volt magyar állambeli számítottat és pedig:

	1857.	1869.
A két Ausztriában és Salzburgban	38,411	16,582
Stíriában	6,202	3,098
Galiczia-Bukovinában	1,333	2,073
Csehországban	1,719	1,889
Morva-Sziléziában	3,498	1,614
Karantán-Krajnában	902	730
Isztria-Dalmátiában	1,299	635
Tirolban	118	192
Összesen	53,482	26,813

VI. Tekintve a foglalkozást, jóllehet a népszámlálás legkevésbé sem képes teljes hűséggel visszatükrözni mindazon közigazgatási tényezőket, melyek a népesség foglalkozása és keresetképeségében a gazdasági javak előállítására kínálkoznak, a többes összeírások kikerülése végett az egyesek csak főkeresetük szerint vétetvén fel, még is a népességnek a főkeresetnemek szerinti osztályozása ez uton elérhető, ebben egyszersmind becses correctivum ajánlkozván az egyéb módon nyert számadatok ellenőrzésére, illetőleg helyreigazítására.

Az utolsó népszámlálásnál e tekintetben is úgy látszik, helyesebb volt az eljárás, mint az 1857-kinél, midőn a szokatlanság és ezzel karöltve járt csekélyebb tájékozottság mellett jobbra hiányoztak az e viszony kellő észlelésére kívánt támpontok, holott azok a legutóbbi már törött uton mozoghatott népszámlálási miveletnél az előbb szerzett

tapasztalás fonalán bővebb mérvben kínálkoztak. Ezen vélemezés mellett már azon arányszázalék látszik harcolni, mely a bizonyos foglalkozás nélküli néptöredékre az egyik és másik népszámlálás szerint esnék. Ugyanis a külön kereset nélküli 14 éven felüli férfiak 1857-ben még 649,713-al, vagy az összes népszám 4.8%-jával, ellenben 1869 végén 320,681-el, vagy 2.1%-al szerepelnek; továbbá a 14 éven aluliak és a kereset nélküli nők 1857-ben 8.791,886-al, vagy 64.1%-al, ellenben 1869-ben csak 7.797,012-el, vagyis 50.6%-al és így az összes külön kereset nélküliek az előbbi népszámlálás szerint 9.441,599-el, vagy 68.9%-al, az utóbbi szerint 8.117,693-al, vagy 52.7%-al jelentkeznek, tehát 16.2%-al kevesebb kereset nélküli van kimutatva, mi már jóval közelebb látszik járni a valóhoz, noha ezen arányosság sem felel meg a realitásnak, agronom országban a mezőgazdaság körül és pedig rendszeren nagyon is productiv módon foglalkozó nők és gyermekek külön keresete nem szökvén ugyszembe, vagy csak nem vétetvén ugyan latba, mint iparos államban a különböző gyár- és ipartelepeken foglalkozást lelő nők- és gyermekeknek a közös gazdaságtól inkább szétváló külön keresete.

A mi a polgári népességnek a főfoglalkozási csoportozatok szerinti eloszlását illeti, 1869 végén találatott:

			az összes népesség
ős termeléssel	foglalkozó	5.064,753	vagy 32.8%-ja
iparral és kézművel	"	646,964	" 4.2 "
kereskedéssel	"	133,582	" 0.9 "
értelmiségi keresettel foglalk.		177,241	" 1.1 "
ház- és járadék-birtokos		80,680	" 0.5 "
személyes szolgálat után élő		1.196,414	" 7.8 "
bizonyos foglalkozás nélkül		8.117,693	" 52.7 "
	összesen	15.417,327	" 100.0 "

A mi a magyar birodalom egyes alkatrészeit illeti, itt is Erdélyt csak annyiban külön tekintve, a mennyiben társadalmi szempontból némi eltéréseket mutat, a fennebbi arányszázalékok következőleg módosulnak:

	Magyarorsz.	Erdélyben	Horv.-Szlav.	hat.-örv.
őstermeléssel foglalkozó	32.4%	37.7%	36.1%	26.6%
iparral	4.8 "	3.0 "	3.0 "	1.3 "
kereskedéssel	1.0 "	0.5 "	0.6 "	0.3 "
értelmiségi keresettel	1.3 "	1.2 "	0.8 "	0.5 "
ház- és járadékirt.	0.6 "	0.2 "	0.3 "	0.2 "
személyes szolgálat	8.5 "	7.4 "	3.0 "	5.0 "
biz. foglalkozás nélkül	51.4 "	50.0 "	56.2 "	66.1 "

tehát ép ott, hol a nők inkább mint bárhol viszik a mezőgazdaság terheit, t. i. a házközösség folytán a határörvidéken és Horvát-Szlavóniában, legtöbb a kereset nélküli.

A keresetnemek további részletezéséből elég itt csak a nagyobb érdekekkel bíró főbb categoriákat külön elemezni és az 1857-ki eredményekkel párhuzamozni. Így az őstermeléssel foglalkozók közt van:

a föld- és erdőmivel. birtokos	1.925,625 ;	1857-ben	1.365,466.
haszonbérlő	47,808 ;		
gazdatiszt	16,063 ;		
éves szolgálta	1.650,870 ;	1857-ben	902,411.
napszámos	1.369,312 ;	"	764,225.
vadászat- és halászatnál	4,932 ;		

bányászat és kohászatnál:

birtokos és bérlő	2,283 ;
tiszt	1,938,
munkás	45,892 ;

egyáltalán a mezői, mű és kereskedelmi iparral foglalkozók közt találkozott

	birtokos, bérlő v. önálló vállalkozó	tiszt és munkás
az őstermelésnél (mezőgazdaszat, halászat, bányászat)	1.975,716	3.089,037
műiparnál	291,091	355,873
kereskedés-, hitel- és forgalmi üz- letnél	65,784	67,798
együtt:	2.332,591	3.512,608

az értelmiségi keresetű osztályok közt találtatott:

papi személy.	19,858	} 52,798.	1857-ben 19,606.
államhivatalnok	14,045		
megyei „	8,153		
községi „	13,342		
együtt	35,540		
tanító	27,221		
író	715	} 1857-ben 12,571.	
művész	11,303		
ügyvéd	4,884	„	3,345
egészségügyi közeg	10,765	„	7,267
és pedig számíttatott 1869-ben 2807 orvos, 1051 sebész, 5470 szülésznő és 1437 gyógyszerész.			

A bizonyos foglalkozás nélküliek pedig akkép oszlanak meg:

14 éven felüli férfi	320,681	} együtt 2.951,227.
„ „ „ nő	2.630,546	
14 éven aluli férfi	2.543,907	} együtt 5.166,466.
„ „ „ leány	2.622,559	

A foglalkozás szerinti különbözetekekből azonban még nem tűnik ki a kereset- és munkaképtelenség. Ez más uton és módon kipuhatólandó. Még kevésbé tűnik ki azoknak száma, kik a testi vagy lelki épség hiányánál fogva önálló keresetre képtelenek. Az utóbbiak száma külön nyomozandó, és csak helyeseljük, hogy az utolsó népszámláláskor ezek is és pedig legelőször vétettek figyelembe. Ha mindjárt a talált számviszonyok nem fognák is teljes szabatosággal megütni a mértéket, és hihetőleg tetemesen a való mögött maradtak, minden első izbeni felvételnél ez lévén a még szokatlan eljárásnak eredménye, annyira-mennyire mégis tájékozási támpontokul szolgálhatnak, holott eddig semmiféle, még hozzávető adat birtokában sem voltunk. Találtatott 1869 végén:

	férfi	nő	együtt		
vak	9,607	8,573	18,180	vagyis 848 lakóra egy vak.	
siketnéma	10,721	8,783	19,504	„ 790 „ 1siketnéma	
elmebeteg	7,171	6,004	13,175	„ 1,170 „ 1elmebeteg	
hülye	10,192	8,159	18,351	„ 840 „ 1 hülye.	

Ezen létszámok már magokban elég nagyok, de különösen arányítva más államokéhoz. Így Poroszországban 1867 végén 23.971,327 főnyi népesség mellett találtott:

vak	14,081	tehát egy	1,702 lakóra.
siketnéma	17,724	" "	1,352 "
elmebeteg	16,929	" "	1,417 "
hülye	21,031	" "	1,140 "

VII. Az utolsó népszámlálás alkalmával egyszersmind igen helyesen a műveltségi fok is annyiban vétetett tekintetbe, a mennyiben ki lett mutatva, hogy a fi- és nőbéli lakosság közt hány tud olvasni és írni, vagy csak olvasni, vagy sem írni sem olvasni. És ha e tekintetben is, miután ezen mozzanat nálunk szintén most lett legelőször felvéve, igen közel fekszik a gyanu, hogy a nyert eredmények nem fognak minden tekintetben a valónak megfelelni, mégis jóval több tájékoztatást nyújtanak a közműveltség általános mérve iránt, mint az eddigi, hol az esketett felek, hol az ujonczozás alá került egyének vagy elítélt büntetettek közt mutatkozott hasonviszony után az egész népességre levont átlagos adatok; mert sem az esketett felek, sem az ujonczok vagy büntényesek, nemcsak elszigetelve magukban véve nem, hanem együttesen combinálva sem képviselik a nép összes rétegeit, tehát az ez uton nyert adatok távról sem birhatnak oly jelentőséggel, mint a közvetlen számlálással kitudott, ha mindjárt a tárgy újdonságánál fogva nem egészen tökéletes szám adatok. Különb az utóbbiak, bármennyire is maradtak volna a való mögött, mindenesetre a viszonylagos számarányok iránt teljesen biztos fonalat szolgáltatnak, ugyanazon eljárás, mely a szorosan vett Magyarországon helyt foglalt, Erdélyben, meg Horv.-Szlavoniában és a határörvidéken is lelvén alkalmazást, természetesen tehát ugyanazon egy akár helyes akár helytelen mód szerint nyert adatoknak is viszonylagosan helyeseknek kell lenniök.

A magyar birodalmi népesség közt 1869 végén 3.990,519 lakó írni és olvasni, 1.344,292 csak olvasni tudott, 7.416,503 pedig sem írni sem olvasni nem tudott; ha tehát eltekintünk az 1—6 éves gyermekektől, a többi 6 éven felül, vagyis a tanköteles koron túl levő népességnek 58.2%-ja teljesen okta-

tatlanok, 10.5 %-ja csak olvasás- és 31.3 %-ja olvasás- és írástudónak találtatott; ezen arány természetesen különböző, egyrészt a két nem szerint, másrészt a magyar birodalom egyes alkatelemei közt, ugyanis a nemet illetőleg volt az összes magyar államterületen:

	a fiakókhöz		a nőlakókhöz	
	férfi általán	arányosítva	nő általán	arányosítva
olvasni irni tudó	2.472,547	39.1 %	1.517,972	23.6 %
csak olvasni tudó	452,274	7.1 „	892,018	13.9 „
u. n. inalfabeti	3.402,101	53.8 „	4.014,402	62.5 „
összesen	6.326,922	100.0 „	6.424,392	100.0 „

Ebből kitetszik, hogy a nőnembelieknél 10,000 közt 1550-el kevesebb tud irni és olvasni, mint a finemnél, ellenben 680-al több csak olvasni tud, míg az egészen oktatatlanokból 10000 nő közt mintegy 870-el több találtatik, mint ugyanannyi férfi közt, mi eléggé világosan mutatja, mennyivel inkább el van hanyagolva a népoktatás ügye a nőnemet illetőleg, mint tekintve a finemet, 15.5 %-al kevesebb nő bírván a műveltség legelső alapjával, az olvasás- és írástudással; és azon mérsékelttől több tulsúly, mely e tekintetben a minden oktatás nélküliekre esik, csak azon magasabb aránynak köszönhető, mely a legalább olvasni tudó nőkre jön, de mi épen arra mutat, hogy a nőnemeli oktatás, a hol helyt nyer is, jobbára csak félszeg és hiányos, az olvasáson túl nem igen terjedvén. Elég újmutatás a hézagok mielőbbi kipótlására.

Az egyes alkatelemeket tekintve, legmostohább viszony mutatkozik Horvát-Szlavóniában, majd Erdélyben, harmad helyen sorakozik a kat. határőrvidék és még legkedvezőbb e viszony szorosán vett Magyarországon, ugyanis nemi tekintet nélkül jött a 6 éven felüli népességből:

	Magyaror.	Erdély	Horv.Szl.	k. hat.	Egészben
az irni-olvasni tudókra	36. %	16.4 %	15.2 %	27.4 %	31.3 %
csak olvasni tudókra	13. „	5.0 „	0.9 „	5.6 „	10.5 „
egészen oktatatlanokra	51. „	78.6 „	83.9 „	67.0 „	58.2 „

ugy hogy a teljes oktatatlanokra nézve, minden 10,000 lakó közt a határőrvidéken 1,600, Erdélyben 2,760 és Horvát-Szlavóniában 3,290 egyénnel több fordul elő, ki semmi oktatásban nem részesült, mint a szoros értelemben vett Magyar-

országban, hol a tanköteles kort meghaladott 10,000 lakó közt 5,100 sem írni sem olvasni nem tud, míg Horvát-Szlavóniában 8,390, Erdélyben 7,860 és a kat. határőrvidéken 6,700 ily tudatlan számíttatik minden 10,000 lakó közt.

Természetesen, ha az egész népeiséget vesszük, oda értve a tanköteles koron alul lévő gyermekeket is, akkor az egészen oktanok számaránya egyáltalán még tetemesebb lesz, de ilyformán nem fejezi ki hiven, hogy a felnőttek közt hány van afféle betűt nem ismerő, mindamellet ezen az általános népszámhoz való arányszázalékot azért hozzuk fel, mert csak így lehet az egyes megyék- és sz. kir. városokban mutatkozó hason arányt az eddig színre került töredékes adatok után felderíteni. Mert az eddigi közlések szerint nem tudni, hogy az egyes megyei és sz. kir. városi népességből mennyi esik a 6 évig való gyermekkorban lévőkre, itt tehát az oktatlanok számát csak az általános népszámhoz lehet viszonyítani, és hogy e tekintetben legalább a magyarországi megyék és városok számarányát ismerjük, ez külön kiszámítva következő összeállításból világlik ki. Míg t. i. a szorosán vett Magyarországon az összes (oda értve a 6 éven aluli gyermekeket is), tehát 11.117,623 főnyi népességből 6.616,184 találtatott, mint kik sem írni sem olvasni nem tudnak, vagyis az összes lakószám 59.5%-ja, addig: 29 megye- vagy kerületben annál kedvezőbb, 23-ban pedig az átlagnál mostohább viszony mutatkozik, és pedig legkedvezőtlenebb az a keleti és éjszak-keleti megyékben, jelesen a román- és ruthenlakta vidékekeken, hol köztudomás szerint már régtől fogva a legelhanyagoltabb a népoktatás ügye, míg a német-lakta nyugati és a tót-lakta éjszaki megyék a legkedvezőbb arányt tanúsítják, főleg pedig a dunántuli kerület e tekintetben jóval kecsgetetőbb arányt tanúsít. Ugyanis az egyes magyarországi megyék és kerületek következőleg sorakoznak:

Mosony	29.6	Liptó	42.0	Zólyom	46.2
Gömör	34.8	Hont	42.2	Vas	46.3
Sopron	35.0	Komárom	43.9	Békés	46.4
Veszprém	40.9	Tolna	44.4	Hajduker.	47.5
Torna	41.7	Pozsony	45.1	Esztergamm.	47.5
Győr	42.0	Fehér	46.3	Pest	49.7

Nógrád	50.9	Heves	61.1	Bereg	78.8
Borsod	50.1	Bács	63.3	Ung	81.8
Turóc	50.9	Zala	64.1	Kraszna	83.1
Baranya	51.7	Csanád	64.3	Ugocsa	85.1
Bars	51.7	Szabolcs	65.1	Arad	86.3
Jász-Kun ker.	52.7	Trencsén	68.5	Köz.-Szolnok	87.2
Nyitra	52.8	Zemplén	68.7	Krassó	88.0
Somogy	52.8	Torontál	70.4	Mármaros	90.0
Árva	53.9	Temes	70.8	Kövár vid.	94.0
Abauj	55.2	Bihar	71.7	Zaránd	96.5
Szepes	58.9	Sáros	73.2		
Csongrád	60.3	Szatmár	75.3		

De a szabad kir. városokban bár jóval mérsékeltebb a nemtanultak számaránya mint a megyékben, még sem mondható különösen vigasztalónak, noha csak 10-zel magasabb az arány, mint az országban átlag véve. Így az egészen oktalankra jött arányszázalékot illetőleg, következőkép sorakoznak a magyarországi sz. kir. városok :

Kőszeg	25.8	N.-Szombat	40.6	Lőcse	52.5
Kis-Marton	26.1	Bazin	41.1	Selmeczb.	52.6
Sopron	29.3	Pécs	42.3	Gölniczbánya	52.6
Libetbánya	32.1	16szepesi vár.	42.5	Kis-Szeben	55.1
Debreczen	32.5	Késmárk	42.8	Arad	57.1
Bakabánya	32.7	Esztergam	43.0	Zilah	59.0
Ruszt	35.0	Szakolcza	44.0	Kecskemét	60.4
Pozsony	35.5	Kassa	45.6	Bártfa	60.7
Pest	35.6	N.-Várad	46.8	Felsőbánya	61.6
Székesfehérv.	36.0	Modor	47.0	Nagybánya	62.0
Győr	36.5	Szatm.-Ném.	47.4	Ujvidék	66.7
Buda	38.4	Komárom	48.3	Szeged	68.3
Zólyom	38.5	Korpona	49.1	Versecz	70.2
Breznóbánya	39.0	Körmöczb.	49.3	Ujbánya	75.0
Beszterczeb.	39.5	Sz. György	50.4	Zombor	76.8
Trencsén	40.0	Eperjes	50.5	Szabadka	82.1

VIII. A mi végre a lakozási viszonyt illeti, mire nézve az eddigi vázlatos közleményekben szintén némi általános adatok foglalvák, az utolsó népszámláláskor a magyar

sz. korona területén összesen 2.450,213 épület találtatott, tehát az 1857-ki felvételhez képest, midőn 2.254,174 ház iratott össze, 196,039-el, vagyis 8.7%-al több; az utolsó számlálásnál azonban az épületek jóval nagyobb részletességgel úgy rendeltetésük célja, mint alkatrészeik minősége szerint vétettek fel. A fennebbi számban van:

középület .	61,693	földszinti .	2.415,567
magánépület	2.388,520	egyemeletes	30,827
együtt .	2.400,223	több emelettel	3,819
		összesen .	2.450,213

A középületek közt van egyházi célokra szolgáló	24,456
iskolai	13,266
megyei	628
községi	15,366
katonai	1,850
állami	3,819
egyéb	2,308
együtt .	61,693

A lakásra szolgáló házak lakrészei közül van:

	a lakások	a lakásokban van	
pinczében	14,596	szoba	3.884,456
földszint	2.914,464	kamra	1.835,137
első emeleten	50,279	előszoba	307,124
magasabb emel.	9,686	konyha	2.091,454
padláson	2,252	pincze	545,213
együtt .	2.991,277	bolt	50,841
		félszer	729,515
		raktár	98,728
		csűr	594,381
		istálló	1.887,943
		akol	298,730
		egyéb helyis.	47,144

} összesen 12.370,666 helyiség

Már ezen általános számokból is a lakozásnak vizsgálása elég világosan szembetűnik. Ugyanis a házak legnagyobb része földszintes levén, oly kevés lakrészszel bírnak, hogy oda értve még a boltok- és raktárakat, csűröket, istállókat stb., egy-egy házra átlag csak 5.05 lakrész esik és pedig mégis minden egyes házra átlag 6.29 lakó jő, mi vagy azon

kényszerűséggel jár, hogy vagy az említett, tulajdonképeni lakásra nem is szánt helyiségek is lakhelyül használatnak, vagy a lakásra berendezett helyiségek oly sűrűen vétetnek igénybe, hogy már ezen természetellenes összetömörülésből megfejthető ama nagy halandóság, mely főleg a városi népességet nálunk jóval magasabb arányban tizedeli, mint bármely más európai állam városi népelemét. Mert csakugyan, ha egyedül a szobák számát vesszük tekintetbe, átlag minden egyes szobára közel 4 lakó esik. De ebben az általános számviszonyok keveset nyomnak, ezek csak helybelileg tekintve bírnak nagy jelentőséggel. És azért itt különösen Pest városának ebbeli viszonyait csak rövideden kívánom ecsetelni azon kimutatás után, melyet Körösi ur a pestvárosi stat. hivatal főnöke sajtó alá bocsátott. Pest városában, odaértve az extravillanumot meg Kőbányát, 1869 végén találtatott:

földszinti épület	3831	ezek közt középület,	
egyemeletes	" 767	egyházi ezélokra	. 15
két "	" 469	iskolai	" . 11
három "	" 175	megyei	" . 1
négy "	" 17	községi	" . 26
összesen	. 5,259	katonai	" . 8
		állami	" . 15
		egyéb	" . 24
		együtt	. 110

Miután az 1857. népszámláskor 4,418 ház számítottatott, a növekvés azóta 841 épület, v. 19%, átlag tehát évenként 1.58%.

Ha eltekintünk a 9,873 főre rugó katonai személyektől, és az itt mindig nagy számmal tartózkodó jövő-menő vendégektől, s pusztán a talált 200,476 főnyi polgári népességet vesszük száma, minden házra átlag 38 lakó esik, természetesen a bel, Lipót- és Terézvárosban ezen átlag tetemesen felülszárnyaltatik. Ugyanis a

	háztartás	lakó
bel- városban 100 házra jő	778 és 100 háztartásra	536
Lipót " " " "	1010 " "	595
Teréz " " " "	971 " "	553
József " " " "	568 " "	517
Ferencz " " " "	545 " "	513
extravillán " " " "	420 " "	541
Kőbányában " " " "	265 " "	715
	átlag 696	átlag 544

Továbbá a lakozási viszony jellemzésére érdekes a következő momentum:

	szobában	lakik egyén
1 szobából álló háztartásban levő	22,355	101,836
2 " " " "	14,184	43,434
3 " " " "	9,903	21,234
4 " " " "	6,008	10,743
5—7 " " " "	7,285	10,737
ennél több szobából	3,719	4,629
közintézetekben (kór-, fegyház) stb.	1,084	3,386
együtt .	64,538	195,999
azonfelül 891 lakásra nem szánt helyiségben (kamra, konyha, stb.)		4,477
összesen .		200,476

Tekintve a lakrésznek fekvését, mi közegészségi szempontból különös jelentőséggel bír, az találatott: hogy

	az összes lakosság
pinczei lakásban van 21,023 lakó, vagyis 10.5%-ja	
földszinti " " 126,323 " " 63.9 "	
fél emeleten lakik 1,245 " " 0.6 "	
első " " 29,084 " " 14.5 "	
második " " 15,691 " " 7.8 "	
harmadik " " 5,356 " " 2.7 "	
negyedik " " 540 " " 0.2 "	
padláson " " 432 " " 0.2 "	
hajókon " " 782 " " 0.4 "	
összesen . 200,476 " " 100.0 "	

Még szomorítóbb azon észlelet, hogy midőn már általán is az egy szobából álló háztartásokban levő 22,355 mindegyikre átlag több mint négy személy (t. i. 4.5) esik, különösen feltűnő azon lakók száma, kik ötöd-, sőt még több-magával egy szobában szorosán lézengnek, nem kevesebb mint 78,727 egyén ily természetellenes lakozási viszony alatt nyomorogván, és pedig ezek közt 15,664 azonfelül még pincze szállásban. Nem kevésbé leverő s főleg közerkölcsi tekintetben hátrányos azon további körülmény, hogy Pest városában az utolsó népszámlásnál 29,159 oly egyén számított, kik mint albérlők, lak- vagy ágytársak el nem külö-

nítve nem szerint más családokkal közösen egy szobát laknak.

Az egyes községek népszámát illetőleg, az utolsó felvételkor a magyar állam területén összesen 249 község található 5,000 lakoson felül, és azok közt 4 község 50,000-en, 7 község 30,000-en felül, 21 több mint 20, és 51 többel mint 10-000-el, összesen tehát 83 község több mint 10,000 főnyi népességgel, melyek az utolsó népszámláláskor talált népszámuk szerint következőleg sorakoznak :

	lakóval		lakóval		lakóval
Pest	200,476	Mezőtur	20,447	Nánás	13,198
Szeged	70,179	Jászberény	20,233	Halas	13,127
Szabadka	56,323	N.-Kőrös	20,091	T.sz.Miklós	13,024
Buda	53,998	Győr	20,035	Vác	12,894
H.M.Vásh.	49,153	Zenta	19,928	N.-Károly	12,754
Pozsony	46,540	Zágráb	19,857	Mar. Vásh.	12,678
Debreczen	46,111	N.Becsker.	19,666	Ó-Kanizsa	12,594
Kecskemét	41,195	HBöszörm.	19,208	D.-Földvár	12,382
Arad	32,725	Eger	19,150	Szalonta	12,333
Temesvár	32,225	Ujvidék	19,119	Szoboszló	12,269
Csaba	32,022	N.-Szeben	18,998	Komárom	12,256
N.-Várad	28,698	Kikinda	18,834	Mohács	12,140
Brassó	27,766	Gyula	18,495	Veszprém	12,002
Szentes	27,653	Szatmár	18,354	Besztercze	11,780
Makó	27,449	Baja	18,110	Breznóbán.	11,776
Kolozsvár	26,382	Csongrád	17,356	Lugos	11,654
Zombor	24,309	Eszék	16,302	Kanizsa	11,128
Pécs	23,863	Kalocsa	16,302	Szegszárd	11,069
Sz.Fehérv.	22,683	Ó-Buda	16,002	Ungvár	11,017
Békés	22,547	Szolnok	15,874	Turkeve	10,969
Szarvas	22,446	Gyöngyös	15,830	Mezőber.	10,915
Czegléd	22,216	Orosháza	14,554	Eperjes	10,772
Nyiregyh.	21,896	Karczag	14,486	Varasd	10,623
Kassa	21,742	Pécska	14,236	Uj-Szilvás	10,376
Félegyháza	21,313	Pápa	14,223	Dévaványa	10,165
Miskolcz	21,199	Ó-Becse	14,058	Detta	10,035
Sopron	21,108	Selmech	14,029	K.sz.Márt.	10,035
Versecz	21,095	Pancsova	13,408		

Ezen 83 községnek összes népszáma tehát 1.866,459 főre rug, úgy hogy az összes magyar birodalmi népességnek 12.1%-ja tízezer főnél népesebb községekben lakik, és még jóval kecsegtetőbb az arány, ha Horvát-Szlavoniától és a határörvidéktől eltekintünk, hol összesen csak 4 ily népes község találtatik, úgy hogy ezeknek a számból való kihagyásával a magyar-erdélyi 79 ily népességű községben 1,805,324 lélek, vagyis Magyarország és Erdély népességének 13.6%-ja találtatott.

A fent elősorolt 83 községnek népe az 1857-ki számláláskor 1.577,779 főre rugott, s így 12 év alatt 288,680 fővel növekedett, mi 18%, vagy évenként 1.5%-nyi szaporodást eredményez, úgy hogy nálunk is azon általános tapasztalás bizonyul, miszerint népesebb, nagyobb városok rendszeren jóval magasabb szaporodási képességet tanúsítanak, mint a mezőség, sőt a gyupontot képező városok hatalmasb felszívi és beolvasztási képessége fővárosunkban is elég szembe-tűnően mutatkozik; mert, kivéve csak Besztercze- és Breznóbányát, mely kettőnek 1870-ben talált népszáma annyira elűt az 1857-ik évitől, hogy az előbbi átlagos évi 9, az utóbbi épen 16%,-nyi szaporodást tanúsít, mi másutt keresi megfajtését, — valamennyi magyar-erdélyi népesebb városok közül Pest városa a legmagasabb népnövekvéssel dicsekszik, ugyanis 1857-hez képest, midőn 131,705 lakóval bírt, nép-száma 68,771-el, vagy 52.2%-al gyarapodott, mi átlag minden egyes évre 4.35%-ot eredményez; kevés európai város dicsekedhetik hason gyors emelkedéssel. Buda városa is 1857-hez képest 14,761 főnyi, vagy 26.7%-nyi növekvést ve-rén, a 12 évi időközben átmérőleg évenként 2.23%-nyi szapo-rodást mutat; különben még a fennebbi átlagon, t. i. évi 1½%,-nyi növedéken felül emelkedő szaporodási arány a népesebb városok közül Pécs városában mutatkozik, t. i. több mint 3%-nyi növekvés; továbbá Debreczen városában 2.25% stb.; míg a többiekben, hol az átlagos 1½, hol kisebb szapo-raság észlelhető, sőt van számos község, melyekben nem csak csekélyebb szaporodási arány, hanem formális pangás, sőt pozitív népszámcsökkenés észlelhető, így például: Baján 1857-ben 18,621, ellenben 1870-ben csak 18,110 lakó talál-

tatott; Dunaföldváron 1857-ben 12,720, 1870-ben 12,382; Gyöngyösön 15,450 irányában nem több mint 15,830; Halason 13,339 helyett utóbb csak 13,127; N.-Kőrösön 19,954 utóbb 20,091; N.-Szebenben 18,588 irányában 18,998; és a mi legsajátságosabb, a Pesthez oly közel, de köztudomás szerint népességi tekintetben stationarius Vác városában 12,799 lakos irányában, mennyivel 1857 végén birt, 1870-ben 12,894 lakó találtatott, tehát egészben csak százal több mint 12 évvel előbb.

AZ ÁGOSTAI HITVALLÁSÚ EVANGELICUSOK EGY- HÁZI ÉS ISKOLAI ÜGYEI ERDÉLYBEN.

Dr. Barsi Józseftől.

A nemkatholikus hitfelekezetek egyházi és iskolai ügyei 1867. előtt a magyar irodalomban többnyire csak kivételes esetekben, vagy saját közlönyek szűk határai közt fordultak elő.

Mint minden tárgy fölött, mely nem tartozott szorosan a napi és főleg a politikai kérdések közé, úgy borongott a kisebb felekezetek egyházi és iskolai ügyei fölött is bizonyos áttörhetetlen köd, mely a felekezetek ezen belügyeit a kívül állók szeméi előtt vagy egészen eltakará, vagy csak homályosan engedé láttatni. Sok idő óta sem történt, kivált ahhoz képest, a mit tenni kellene s már most lehetne is, mely mulasztás azonban leginkább a teendők sokaságának és a szabadabb lélegzés beálltától fogva lefolyt idő rövidségének tulajdonítandó.

Ámde a homály, mely a nemkatholikus hitfelekezetek belállapotait fedi, nem egyenlőn sűrű. Különböző okoknál fogva történt, hogy egyik-másik hitfelekezet belső dolgairól a nem épen érdekelt közönség még is valamivel többet tud a semminél. Van például különbség e tekintetben az ágostai és a helvét-hitvallású evangelicusok között, a mennyiben a helvét-hitvallásúak nem egy helyen magyarvallásúak nevével is szoktak megjelöltetni, mert szellemi életök minden szálaival a nemzettel mintegy össze vannak forrva, míg az ág. hitv. evangelicusok egy része a német, másik része a szláv nyelvet használván egyházi és iskolai nyelvül, már ennél fogva is homály keletkezett köztök és nemesak más, de még saját vallásuk magyarajku hívei közt is.

Mellözöm itt a nyelvből és a helyi elszigeteltségből folyvást táplálkozó homályt, mely a keleti görög vallásfelekezet úgy román-, mint szerb-ajku híveinek egyházi és iskolai ügyei fölött borong, s melyet, mint a sötét felhőt a villám, csak olykor világít meg vészujjzó, tünékeny fénynyel egy-egy háborgó belmozzanat erőszakosabb kitörése, és csak azt a homályt tartom szemem előtt, mely az ágostai hitvallást követő evangelicus felekezet erdélyi egyházának egyházi és iskolai ügyeit takarja el a magyar közönség elől. Ennek némi eloszlatását megkísérteni tűztem jelen értekezésem feladatául.

Híven a **Közlemények** cziméhez, melyekbe dolgozatot szántam, az ág. hitv. evangelicusok egyházi és iskolai ügyeinek épen csak statisztikai részét szándékozom kiemelni, forrásul használván a „Statisztikai Évkönyvet,“ melyet az érdekelt egyház maga ad ki német nyelven, s melyből eddig három évfolyam jelent meg.¹⁾

Ezen évkönyvek rendeltetése — pótolni a korábbi schematismust. Az első évfolyam megjelent 1863-ban, azon megjegyzéssel, hogy statisztikai adatai az 1862-diki év november elsejéről szólnak. A második megjelent 1865-ben, kétféle időre vonatkozó adatokkal. Legtöbb adatai az 1864-diki év november elsejéről valók, de a népesedési mozgalmat illetők 1863-ra szólnak és pedig a rendes naptári évet értve alatta, t. i. jan. 1-től dec. 31-ig. A harmadik évfolyam 1870-ben jelent meg. Itt már háromféle időre vonatkozó adatokkal találkozunk. Legtöbbje az 1869-dik évi december 31-diki állapotot mutatja. A népesedési mozgalmat illetők ismét kétféle kifejezésben jelennek meg, a mennyiben minden egyes hitközségnél az 1865. óta 1869-ig lefolyt öt év alatt kötött házasságok, s előfordult születések és halálesetek összegeit terjeszti elé; az esperességek egyenkénti, valamint a superintendensia együttes átnézeteinél ellenben a lefolyt öt év

¹⁾ Eredeti czime ez: „Statistisches Jahrbuch der evang. Landeskirche A. B. im Grossfürstenthum Siebenbürgen.“

alatti esetek, á t l a g a i t tünteti szembe. Közöl végre adatokat, melyeknél az idő, melyre vonatkoznak, külön meg van jelölve.

Mindegyik évfolyam elején, a szorosán vett statisztikai anyagot megelőzőleg, részint egyháztörténeti, részint egyházjogi dolgot vagy közlést találunk. Névszerint az I. évfolyam adja az erdélyi ág. hitv. egyházkerület superintendensei névsorát, rövid életrajzi adatokkal. Egyelőre csak az első tizennégyet ismerteti, folytatást ígérve, mely azonban eddig nem jelent meg.

A II. évfolyam felette érdekes közleményt nyújt, úgymint egyháztörténeti okmányokat a legújabb időből.¹⁾

A III. évfolyam végre az erdélyi ágostai hitv. evangélicusok 1765-ik évi lélekszámát közli, a mint azt egyházi és politikai előljárók parancsára a papok által azon évben a legnagyobb gonddal végrehajtott népszámlálás helységenként kitüntette.

Ez felettébb érdekes közlemény, mert a lélekszámot több rovat szerint részletezi, külön mutatván ki a családapákat és anyákat, némelyik az özvegyembereket és özvegyasszonyokat is; külön a gyermekeket nemők szerint, némelyik az árvákat is; külön a két nemű cselédeket stb., összesen 130,848 lelket.

Hozzájárul ehhez egy másik táblázat ugyanazon évről, melyet H a d i k gr. akkori parancsnokló tábornok és kormányelnök oct. 9-én kelt felszólítására az akkori superintendens H a n e r G. J. dec. 14-én nyújtott be a kormányzóknak.²⁾

1) Az első okmány W o h l g e m u t h altábornagy levele a nagy-szebeni ág. hitv. evang. consistoriumhoz 1850. april 19-kéről, az utolsó, számszerint a XII. pedig az erdélyi helytartóság jegyzéke ugyanazon consistoriumhoz 1861. febr. 24-ről. aláírva L e b z e l t e r n alelnök által. Már az első és utolsó közti időszak magában is képes érdekeltséget kelteni az ott közölt okmányok tartalma és szelleme iránt.

2) A kormányzó felszólítása magyarul volt írva, mint a közlemény bevezetésében idézett e szavak: „t s a k m a g a m k ü l ö n ö s t u d ó s í t á s o m r a b ö v e b b v i l á g o s s á g o t t” (kivánván szerezni) mutatják. A superintendens latin nyelven felelt, s az akkori beosztás szerint 16 káptalanba beosztva közölte, de már nem a lélekszámot, hanem a családapák számát, összesen 28,319-et, mely viszonyítva a 130,848 lélekszámhoz, minden családapa után 4.6 személy esik.

Segítségül jelen munkámnál szolgált még azon térkép, melyet 1870-ben Budán, a m. kir. államnyomdában, H á t s e k I g n á c z adott ki, s melynek czélja a három (ág. helv. és unitárius) hitvallású evangelikusok földrajzi elterjedését a magyar korona országaiban különböző színek segítségével láthatóvá tenni.

E térképen az ágostai hitvallásúak által tömegesebben lakott helységek jelei és nevei vörös színben jelennek meg, s Erdélyben már messziről világítanak szemünkbe, mert többnyire csoportosan fekszenek.

Közelebről hajolva a térkép felé, három nagyobb csoportot különböztethetünk meg. A legnagyobbik Erdély azon részét lepi el leginkább, mely a Nagy-Küküllőtől éjszakra a Kis-Küküllőig, délre pedig az Oltig terjed, ott hol ez keletről nyugatra folyik. Ez lévén a főcsoport, már itt tűnik szemünkbe, hogy e tájon terül el a többnyire szászok által lakott úgynevezett „Királyföldnek“ kilencz széke.

A másik csoport a főcsoporttól éjszakra esik, a Besztercze folyó mellé, melynek völgyében Besztercze városa körül a hasonlóvidék fekszik, s melynek lakossága nagyobb részt szintén németajku.

A harmadik csoport a főcsoporttól délkeletre esik, s míg a második Erdélynek éjszaki, ez annak délkeleti határaihoz van közel, és Brassó városa körül helyezkedik el, nagyobb részben Brassó vidékét töltve meg. Itt is többnyire németajku nép fogadja az utazót.

E három csoporton kívül Erdélyben csak szórványosan találunk Hátsek térképén vörös pontokat, vagy vörös vonallal aláhuzott helynevet, mely azt jelenti, hogy ágostai evangelikusok ott is találhatók. Ilyen Fogaras, Gyula-Fehérvár, Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagy-Enyed, Romosz, Szászváros, Torda s még egy-kettő.

Mivel ekképen az ág. hitv. evangelikusok lakhelyei és a nagyobrszt szászokta Királyföldnek nevezett terület többnyire összeesnek, szélesen el van terjedve a vélemény, hogy az ág. hitv. evangelikusok Erdélyben mind szászok, vagy legalább németajkuak. Alább látni fogjuk, hogy van-

nak köztök magyar- sőt szerb-ajkuak is, és pedig a magyarok nem csak fej- vagy család-számra, hanem egész községek. Ennek oka némileg abban keresendő, hogy a reformatio kezdetén csak a Luther által indított mozgalom kapott Erdélyben lábra, s az 1553-ban megválasztott első superintendens még az összes evangelicusok feje volt.

Ez korán elhalt, s már utóda alatt 1557-ben látták a magyarajku evangelicusok szükségét annak, hogy a magok részére külön superintendenst válasszanak, mit meg is tettek, az ismeretes Dávid Ferenczet, akkori kolozsvári lelkészt választván magoknak, a nagyszebeni és németajku Hebler Mátyás ellenében, superintendensnek.

Az ekkép támadt szakadás végképeni elválásra vezetett 1564-ben a nagyenyedi zsinaton, hol a magyarajkuak az úrvacsorája fölötti heves és hosszas vitákban a németajkuakkal megegyezni sehogy sem tudván, s a Zwingli által védett nézethez pártolván, azontúl mint helv. hitv. evangelicusok vagy reformált hitűek alakultak meg, mi által a németajkuak mintegy kényszerültek magokat megkülönböztetett végett ágostai hitv. evangelicusoknak mondani.

Ámde az elszakadásnál nemcsak a vallásos nézet, hanem a lakhely is esett mérlegbe, és ilyen befolyás mellett történt, hogy a megyék földén fekvő, de nagyobb részt szászok által lakott tekei és sajóí dékánások azontúl is a reformált superintendens alatt maradtak, a szászvárosi és vizaknai dékánások ellenben, bár többnyire magyar és reformált népet foglaltak magokban, mivel a Királyföldön esék lakhelyök, az evang. superintendensékhöz csatoltattak.

Nem igaz e szerint, hogy az ág. vallásuk Erdélyben mind németek; de téves azon vélemény is, hogy az úgynevezett erdélyi szászok mind az ág. hitvallás követői. Már a reformatio kezdetén, ámbár sok helyen a nép papostul és templomostul, s a pap vagyonával és jövedelmével együtt szegődött az újítási mozgalomhoz, már akkor is voltak, kik a reginél maradtak. Sokan későbbben tértek az elhagyott egyházhoz vissza, mert e részben Erdély sem maradt ment minden csábtól, sőt kényszertől sem, mind a mellett, hogy a bérczes kis

hon határai közt ülte a lelkiismeret szabadsága legelső és aránylag békés úton kivívott diadalait. Sokan meg utóbb költöztek be épen azon vallásszabadságnál fogva, melyet, a ki magának kívánta, mástól sem tagadhatott meg. Nagy akadályul szolgált ugyan a beköltözés ellen a szászok azon kiváltsága, melynél fogva a Királyföldön csak szászok szerzhettek fekvő birtokot, de hogy ezen akadály daczára nem csekély számmal lagnak kivált a szász városokban más hitfelekezetű emberek is, a következő táblácska is mutatja, melyen a szászok nyolcz nagyobb városának összes népsége ki van mutatva az 1857-ik és 1870-ik évi népszámlálási adatok szerint, azután pedig ugyan e városok ágostai hitv. népének száma még pedig 1765-ről, 1865-ről és 1870-ről.

A város neve	Az összes népesség		Az ág. hitv. népesség			
	1857.	1870.	1765.	1865.	1870.	
Besztercze	6,690	7,212	2,604	4,109	4,034	lélek
Brassó . .	26,826	27,766	7,170	7,562	7,876	„
Medgyes . .	6,375	6,712	2,089	3,122	3,184	„
N.-Szeben .	18,588	18,988	6,557	9,386	8,231	„
Segesvár . .	7,996	8,204	3,262	5,001	4,403	„
Szászrégen	4,877	5,507	1,528	3,061	3,147	„
Szászsebes	5,644	5,790	908	1,792	1,006	„
Szászváros	5,469	5,661	583	1,035	1,134	„
Összesen	82,465	85,850	24,701	35,038	33,015	lélek.

Mint hogy az országos népszámlálás, melyből e tábla két első oszlopának számait vettem, és az ötödik oszlopban foglalt számok ugyanazon és egy napon vétettek fel úgy mint 1869-ben dec. 31-én, a két számot össze lehet hasonlítani, s az egyes városok összehasonlítását az olvasóra hagyva, csak az összegeket vetem itt egybe, mely összevetésből azt tűnik ki, hogy e nyolcz városnak ág. hitvallásu lakossága ugyan ezen városok összes lakosságának csak 38.46%-át adja.

Alább látni fogjuk, hogy az Erdélyben lakó ág. hitv. evangelicusok összes száma saját kimutatásaik szerint 1869. végén 208,109 lélekre ment. E számnak a most kimutatott városok csakugyan ág. hitű lakossága ugyanakkor csak

15.86%-át adja. Ha pedig a nyolcz város összes 1870-dik évi népességét összevetjük Erdélynek a közelebbi népszámlálás által kiderített összes népességével vagyis 2.101,727 fejjel, amaz ennek csak 4.08%-át adja.

Ebből önként következik, hogy kivált a városokban más vallásuak is feles számmal laknak; de következik az is, hogy az ágost. hitvallásuak a falukban és kisebb városkákban inkább vannak többségben a más vallásu lakosok fölött, mintsem a nagyobb városokban, hol a népség megújulása gyorsabb és változása több okokból ered mint falun.

Az ágostai vallásuak Erdélyben a legujabb kimutatás szerint kétszázhatvanhárom községben tartanak fenn egyházat és lelkészt. Ezek közül százhetvenöt fekszik a Királyföldön, nyolczvannolcz pedig a Királyföldön kívül, tehát amott mintegy $\frac{2}{3}$, itt $\frac{1}{3}$, szorosán véve amott 66.54, itt 33.46.

Az összes egyházak könnyebb kormányzás végett, a többi hitfelekezetek módjára, sokféleképen voltak a multban felosztva. A legujabb változás e beosztásban 1870-ben történt, mikor kilencz egyház a medgyesi esperességből átkebelezetett a segesvári esperességbe.¹⁾ Tudni kell azonban, hogy e változtatás is csak ideiglenes.

A mai állapot szerint az esperességek száma tiz, melyekbe az egyes lelkészségek úgy vannak beosztva, mint a következő összeállítás mutatja:

¹⁾ Ők az esperességet Kirchenbezirknek nevezik, mi szószerint egyházkerület volna. Minthogy azonban az egyházkerület neve alatt Magyarországon egész superintendenciát szokás érteni, sőt Erdélyben is a helv. hitv. összes egyháza értetik az Egyházkerület neve alatt, a Kirchenbezirk pedig a superintendenciának csak egy része, jónak láttam azt esperességnek nevezni inkább, mint akár egyházkerületnek, akár egyházmegyének, mert egyházmegye alatt meg a katolikus magyaroknál egész érsekséget vagy püspökséget szokás érteni, míg az erdélyi katolikusok a plébániát nevezik egyházmegyének, a magyar evangelicusok pedig az esperességet.

Esperesség neve	Lelkészségek száma			
	Királyföldön	Királyföldön kívül	Összesen	Lélekszám
1. Beszterczei . . .	24	10	34	24,973
2. Brassói	24	1	25	41,589
3. Köhalmi	15	—	15	11,372
4. Medgyessi	15	13	28	19,119
5. Nagy-Sinki	22	5	27	15,685
6. Nagy-Szebeni	29	4	33	28,088
7. Segesvári	19	14	33	23,020
8. Selyki	14	16	30	15,658
9. Szász-Régeni	—	13	12	13,040
10. Szászsebesi	13	12	25	15,628
Összesen	175	88	263	208,172 ¹⁾

Esik egy-egy lelkészre átlag 791.3 lélek.

Mint hogy szükségesnek tartom minden egyes községet, melyben ág. hitv. evang. lelkészség fennáll, külön megnevezni, ismétlések kikerülése végett az itt közlendő adatokat legjobbnak véltem esperességekbe osztott lelkészégek szerint közölni, megtartva mindenütt a betűrendet, és az 1870-dik évi lélekszám mellett, melyet a két nem szerinti különbség-

¹⁾ E lélekszám, melyet az illető lelkészek küldtek be esperességeik útján a superintendentiára, a mint mondatott, az 1869. dec. 31-diki létszámot mutatja. Az ugyanakkor végrehajtott országos népszámlálás e számot kilencszáz és nyolcz lélekkel nagyobbak, vagyis 208,172 + 908 = 209,080 fejből állónak tünteti ki. Azt, hogy e szám-különbség az időpont különbségéből, mely a két számlálás közt netalán közbeesett volna, lenne magyarázandó, nehéz elhinni. Feltéve ugyanis, hogy a lelkészek azt a lélekszámot mutatták ki, mely dec. 31-kén reggel létezett, az országos népszámlálás végrehajtói pedig azt, mely dec. 31-kének utolsó órájában, vagyis éjjeli 12 órakor találtatott, ebből ily nagy szám-különbség nem eredhet; mert ha az nap sokan születhettek, sokan halhattak is meg, s néhány órai idő alatt még 208,109 főnyi népességnél sem állhat be 971 főnyi viszonylagos szaporodás. Nem marad e szerint a két szám közti különbség megmagyarázására fenn egyéb feltevés, mint az a vallomás, hogy még az élő lelkek megszámlálása sem történt meg akár a lelkészek, akár a népszámlálás végrehajtói részéről elég szigorú s — hadd mondok ki a mit érzek, — elég lelkiismeretes pontossággal. Javulást vární, sőt sürgetni e tekintetben is hazafiúi kötelesség.

ben tüntetek fel, adván a tanulók számát is szintén nemi különbség szerint, hol egyelőre nemcsak az elemi iskolák növendékeit értem. A középtanodák és magasabb tanintézetek növendékeit külön is veendem tekintetbe, kiknek számát azután úgy a finemü mint az együttes tanulók számából ki kell vonni.

Egyuttal az egyházi és tanítói személyzetnek is vannak rovatai, melyeknél figyelembe veendő, hogy a lelkészek (Pfarrer) mellett vannak segédpapok (Prediger) is, továbbá, a tanítók kétfélék, felszentelt papok és világiak. A felszentelt papi személyek azután, habár főleg mint tanítók szerepelnek, még is tesznek egyházi szolgálatot is.

I. Besztercei esperesség.

Ezen esperesség, mint már láttuk, összesen 34 lelkészséget foglal magában, melyek közül 24 a Királyföld Besztercze vidékének nevezett részén fekszik, 10 pedig a Királyföldön kívül esik, és pedig Doboka vármegyébe a következő kilencz: Alsó-Ujfalu, Aranyos-Móricz, Árokalja, Bilak, Kerlés, Magyarós, Nagy-Sajó, Szász-Szent-Jakab és Várhely; a tizedik, Csépany Belső-Szolnokban van.

Magyarajku nép ezen egész esperességben csak egy helyen találhatik, úgymint Selyk- vagy Zselyken, melynek ág. hitü lélekszáma mindössze csak 701. Pedig a helynevek után itélve, itt hajdan magyar népnek kellett lagnia.

A besztercei esperesség egyházi és iskolai képe ez:

I. Beszterczel

Sorszám	A lelkészégek helyneve	Egyházi és iskolai személyzet				
		lelkész	segéd	tanító	össze- sen	
1	Aldorf	1	—	2	—	3
2	Alsó-Ujfalu	1	—	1	—	2
3	Aranyos-Móricz	1	—	1	—	2
4	Árokalja	1	—	2	—	3
5	Bessenyő	1	1	1	—	3
6	Besztercze	1	3	30	—	34
7	Bilak	1	—	1	—	2
8	Csépány ¹⁾	1	—	2	—	3
9	Dipse	1	—	2	—	3
10	Fehéregyház	1	—	2	—	3
11	Jaád	1	1	3	—	5
12	Kerlés	1	—	2	—	3
13	Királynémeti	1	—	2	—	3
14	Kis-Besztercze	1	—	3	—	4
	Kusma, leányegyházal .	—	—	—	—	—
15	Kis-Demeter	1	—	2	—	3
16	Lekencze	1	1	3	—	5
17	Lesses	1	—	2	—	3
18	Magyarós	1	—	2	—	3
	F.-Balázsfalva leányegyh.	—	—	—	—	—
19	Malomárka	1	—	2	—	3
20	Nagy-Demeter	1	1	4	—	6
21	Nagy-Sajó	1	—	2	—	3
22	Petres	1	1	2	—	4
23	Péntek	1	—	2	—	3
24	Selyk	1	—	2	—	3
25	Szász-Budak	1	—	2	—	3
26	Szász-Szt.-György	1	1	3	—	5
27	Szász-Szent-Jakab	1	—	1	—	2
28	Tancs	1	—	1	—	2
29	Törpény	1	1	3	—	5
30	Ujfalu	1	—	2	—	3
31	Várhely	1	—	2	—	3
32	Vermes	1	—	2	—	3
33	Vinda	1	—	2	—	3
34	Zsolna	1	—	2	—	3
	Összesen	34	10	97	—	141

¹⁾ Csépány alá tartozik Naszód, hol 46 férfi- és 38 nőnemű, összesen 84 lélek lakik.

esperesség.

Lélekszám 1869. dec. 31-kén			A tanulók száma ugyanakkor			németül
fi nemű	nő- nemű	együtt	fiú	leány	együtt	
290	304	594	28	30	58	Wallendorf
49	32	87	7	3	10	Nieder-Neudorf
91	86	171	13	22	35	Moritzdorf
260	246	506	50	32	82	Kallesdorf
342	330	672	48	45	93	Heidendorf
1,954	2,080	4,034	708	253	961	Bisztritz
192	199	391	36	37	73	ugyanaz
334	293	627	53	39	92	u. a.
302	289	591	29	39	68	Dürrenbach ¹⁾
258	270	528	43	50	93	Weisskirch
620	647	1,267	77	61	138	u. a.
195	213	408	36	35	71	Kyrieleis ²⁾
234	236	470	21	25	46	Bajerdorf
314	301	615	29	32	61	u. a.
66	56	125	7	5	12	
283	312	595	32	35	67	Waltersdorf
679	737	1,416	106	96	202	Lechnitz
274	255	529	23	34	57	Schönbirk
94	114	208	21	21	42	Ungersdorf
8	7	15	—	—	—	
147	145	292	19	23	42	Minárken
818	881	1,649	129	103	232	Mattersdorf
434	422	856	60	65	125	Gross-Schogen
528	490	1,018	93	76	169	Petersdorf
321	319	640	37	27	64	u. a.
358	343	701	58	46	104	u. a.
129	134	263	22	20	42	Deutsch- u. a.
525	487	1,012	86	71	157	St-Georgen
184	212	396	31	38	69	Jakobsdorf
66	86	152	13	15	28	Tatsch
485	546	1,031	56	66	122	Treppen
421	422	843	56	56	112	Neudorf
321	330	651	40	30	70	Burghalle
358	319	677	46	51	97	u. a.
243	231	474	21	24	45	Windau
227	242	469	25	19	44	Senndorf
12,404	12,569	24,973	2,159	1,624	3,783	

1) E hely magyar nevével akaratlanul is a görög dipsis = szomjuság ötlük esztünkbe, s a német név sem üt el tőle.

2) Itt meg a görög könyörgés (Uram irgalmazz) csak kissé elrontva áll előttünk.

II. Brassói

Ez az esperesség egészen Brassó vidékén fekszik, Sárkányt kivéve, mely Fogaras vidékében van. Magyarajku helységek itt számosabban vannak. Névszerint a következő tizenegy: Apácza, Bácsfalu, Brassó egyik része,

Sorszám	A lelkészségek helyneve	Egyházi és iskolai személyzet				
		lelkész	segéd	tanító	összesen	
1	Apácza	1	1	—	—	2
2	Bácsfalu	1	—	2	—	3
3	Botfalu	1	1	4	—	6
4	Brassó Sz.-Bertalan	1	1	2	—	4
5	Brassó belváros ¹⁾	1	6	38	—	45
6	Csernátfalu	1	1	3	—	5
7	Feketehalom	1	2	5	—	8
8	Földvár	1	1	4	—	6
9	Hermány	1	1	4	—	6
10	Hosszúfalu	1	1	2	—	4
11	Höltevény	1	1	4	—	6
12	Keresztyénfalu	1	2	4	—	7
13	Krizba	1	—	2	—	3
14	Prázsmár	1	2	6	—	9
15	Purkerez	1	—	1	—	2
16	Rozsnyó	1	2	6	—	9
17	Sárkány	1	1	3	—	5
18	Szászmogyorós	1	1	3	—	5
19	Szent-Péter	1	1	4	—	6
20	Tatráng	1	—	3	—	4
21	Ujfalu	1	—	1	—	2
22	Veresmart	1	1	3	—	5
23	Vidombak	1	1	4	—	6
24	Volkány	1	1	3	—	5
25	Zajzon	1	—	2	—	3
	Törösvár és Zernyest					
	Rozsnyó fiókjai	—	—	—	—	—
	Türkös, Csernátfalu					
	fiókja	—	—	—	—	—
	Összesen	25	28	113	—	166
	1) Brassóban van magyar leányegyház	—	—	—	—	—
	2) Brassóban közép- és felső tanodai növendék	—	—	—	—	—

esperesség.

Csernátfalú és ennek leánya Türkös, Hosszúfalú, Krizba, Purkerecz, Tatráng, Ujfalu és Zajzon. A magyar lelkek száma összesen 16,043. vágys közel 40%.

Lélekszám 1869. dec. 31-kén			A tanulók száma ugyanakkor			németül
finemű	nő- nemű	együtt	fiú	leány	együtt	
627	649	1,276	51	65	116	ugyanaz
535	591	1,126	99	130	229	u. a.
691	676	1,367	140	111	251	Brenndorf
663	693	1,356	43	42	85	Kronstadt
2,814	2,834	5,648	789	529 ²⁾	1,318	u. a.
812	853	1,665	122	137	259	u. a.
1,332	1,400	2,732	226	213	439	Zeiden
454	460	914	99	79	178	Marienburg
614	690	1,304	115	112	227	Honigberg
1,393	1,361	2,754	219	192	411	u. a.
788	862	1,650	179	140	319	Heldsdorf
656	723	1,379	92	90	182	Neustadt
683	646	1,329	73	80	153	u. a.
1,179	1,086	2,265	136	162	298	Tartlau
651	610	1,261	100	88	188	Pürkerecz
836	855	1,691	121	124	245	Rosenau
414	427	841	67	55	122	u. a.
538	423	961	82	78	160	Nussbach
620	640	1,260	107	107	214	Petersberg
984	1,056	2,040	173	187	360	u. a.
442	481	923	65	73	138	u. a.
248	248	496	32	41	73	Rothbach
386	406	792	81	69	150	Weidenbach
493	449	852	61	73	134	Wolkendorf
514	503	1,017	85	75	160	u. a.
12	26	38	—	—	—	u. a.
868	912	1,780	124	121	245	u. a.
20,157	20,560	40,717	3,481	3,173	6,654	
425	447	872	—	—	—	
20,582	21,007	41,589				
—	—	—	356	—	356	
			3,837	3,173	7,010	

III. Köhalmi

Ez egészen Köhalmoszáékben fekszik, de magyarok itt is van-

Sorszám	A lelkészszégek helyneve	Egyházi és iskolai személyzet				
		lelkész	segéd	tanító	össze- sen	
1	Darócz	1	—	2	—	3
2	Fehéregyháza	1	1	3	—	5
3	Felmér	1	1	3	—	5
4	Garád	1	1	2	—	4
5	Halmágy	1	1	1	—	3
6	Homoród	1	1	3	—	5
7	Katza	1	1	2	—	4
8	Köhalom	1	1	7	1	10
9	Lebnek	1	—	3	—	4
10	Mikvásár	1	1	3	—	5
11	Siberk	1	1	3	—	5
12	Sombor	1	1	2	—	4
	Fiókegyházak: Füle	—	—	—	—	—
	Karlshütte	—	—	—	—	—
13	Sövényszeg	1	1	2	—	4
14	Szász-Tyúkás	1	1	2	—	4
15	Ugra	1	1	3	—	5
	Összesen	15	13	41	1	70

esperesség.

nak, Halmágyon és Somborban, számra 1,991 vagyis 17.5%.

Lélekszám 1869. dec. 31-kén			A tanulók száma ugyanakkor			németül
finemű	nő- nemű	együtt	fiú	leány	együtt	
321	325	646	50	42	92	Draas
258	263	521	54	43	97	Weisskirchen
343	327	670	54	44	98	Felmern
300	300	600	53	57	110	Stein
486	475	961	70	60	130	u. a.
307	334	641	54	44	98	u. a.
282	299	581	44	31	75	Katzendorf
705	757	1,462	126	105	231	Reps
236	238	474	42	18	60	Leblang
341	352	693	63	49	112	Streitfort
468	437	905	88	66	154	Seiburg
512	518	1,030	71	61	132	Sommerburg
21	28	49	4	5	9	u. a.
73	63	136	12	6	18	u. a.
303	295	598	58	49	107	Schweischer
441	440	881	88	80	168	Deutsch-Teckes
253	271	524	36	34	70	Galt
5,650	5,722	11,372	967	794	1,761	

IV. Medgyesi

Ezen esperesség tizenöt egyháza Medgyesszékbe esik, tizenhárom ellenben Küküllő vármegyébe. Névszerint Küküllőben vannak ezek: Darlacz, Domáld, Erzsébet-

Sorszám	A lelkészségek helyneve	Egyházi és iskolai személyzet				
		lelkész	segéd	tanító	össze- sen	
1	Berethalom (Gyertyánd)	1	2	5	—	8
2	Bogács	1	2	2	—	5
3	Buszd	1	1	2	—	4
4	Darlócz	1	—	2	—	3
5	Domáld	1	1	2	—	4
6	Eczel	1	1	4	—	6
7	Erzsébetváros	1	—	1	—	2
8	Gyákos	1	—	—	—	1
9	Hondorf	1	—	2	—	3
10	Jövedics	1	1	1	—	3
11	Körös	1	1	2	—	4
12	Kund	1	1	2	—	4
13	Medgyes	1	2	27	—	30
14	Muzsna	1	2	3	—	6
15	Nagy-Kapus	1	1	4	—	6
16	Nemes	1	1	2	—	4
17	Paratúj	1	1	3	—	5
18	Riomfalva	1	1	4	—	6
19	Sáros	1	1	4	—	6
20	Somogyom	1	—	1	—	2
21	Szászörményes	1	1	2	—	4
22	Szász-Szent-Iván	1	1	2	—	4
23	Szász-Szent-László	1	1	2	—	4
24	Szöllős, Kis	1	1	1	—	3
25	Szent-Almás	1	1	1	—	3
26	Tóbiás	1	1	2	—	4
27	Valdhit	1	1	3	—	5
28	Zágor	1	1	2	—	4
	Összesen	28	27	88	—	143

esperesség.

város, Gyákos, Hondorf, Jövedics, Kund, Somogyos, Szász-Örményes, Szász-Szent-Iván, Szász-Szent-László, Kis-Szöllös és Zágor.

Lélekszám 1869. dec. 31-kén			Tanulók száma ugyanakkor			németül
finemű	nő- nemű	együtt	fiú	leány	együtt	
770	761	1,531	115	112	227	Birthalm
354	328	682	73	66	139	Bogeschdorf
205	190	395	39	25	64	u. a.
189	171	360	40	27	67	Durles
281	276	557	60	40	100	Maldorf
475	445	920	79	84	163	Heczeldorf
53	50	103	9	24	33	Elisabethstadt
16	12	28	—	—	—	Gyakosdorf
129	114	243	24	15	39	Hohndorf
200	202	402	38	34	72	Belleschdorf
178	162	340	30	36	66	Kirtsch
236	257	493	51	45	96	Reussdorf
1,532	1,652	3,184	457	245	702	Mediasch
539	560	1,099	95	114	209	Meschen
350	383	733	48	68	116	Gr.-Kopisch
228	210	438	52	39	91	Nimesch
296	291	587	50	41	91	Pretai
484	503	987	80	78	158	Reichendorf
507	503	1,010	81	77	158	u. a.
53	45	98	7	3	10	Schmiegen
462	437	899	62	52	114	Irmesch
191	178	369	37	24	61	Johannisdorf
327	294	621	49	39	88	Klein-Lászlén
329	321	650	46	38	84	Kl.-Alisch
168	198	366	33	29	62	Almen
162	155	317	30	17	47	Tobsdorf
334	333	667	74	74	148	Waldhütten
460	580	1,040	126	88	214	Rod
9,508	9,611	19,119	1,885	1,534	3,419	

V. Nagysinki

Ez az esperesség nagyjából a hasonló névű székben fekvő egyházakat foglalja magában, számszerint huszat. A többi hét közül kettő Ujegyházszekben, t. i. Apátfalva és Magaré; a többi öt a Királyföldön kívül van, névszerint

Sorszám	A lelkészségek helyneve	Egyházi és iskolai személyzet				
		lelkész	segéd	tanító	összesen	
1	Apátfalva	1	1	2	—	4
2	Báránkút	1	1	2	—	4
3	Brullya	1	1	2	—	4
4	Bürcös	1	—	—	—	1
5	Fogaras	1	1	4	—	6
6	Gerdály	1	1	1	—	3
7	Jakabfalva	1	1	2	—	4
8	Kis-Sink ¹⁾	1	1	2	—	4
9	Lesses	1	1	2	—	4
10	Magaré	1	1	2	—	4
11	Mártonhegye	1	1	3	—	5
12	Morgonda	1	1	2	—	4
13	Nádpatak	1	1	1	—	3
14	Nagy-Sink ²⁾	1	2	6	—	9
15	Prázsmár	1	1	2	—	4
16	Prépostfalva	1	1	2	—	4
17	Réten	1	—	2	—	3
18	Rosonda	1	1	2	—	4
19	Rovás	1	1	1	—	3
20	Sáros	1	1	2	—	4
21	Szász-Vessződ	1	1	2	—	4
22	Szászhalom	1	1	2	—	4
23	Szent-Ágota	1	1	7	—	9
24	Ujváros	1	1	2	—	4
25	Vérdt	1	1	2	—	4
26	Zalakna	1	1	2	—	4
27	Zeligstadt	1	1	2	—	4
	Összesen	27	26	61	—	114

¹⁾ Kis-Sink alá tartoznak: Alsó-Szombatfalva, Besimbák (Beschenbach), Voila és Vist, összesen 76 lélekkel, kik közt 45 férfi, 31 nő. A táblán látható számokban ezek is már benne vannak.

²⁾ Nagy-Sink alá tartozik a Bendorf, (Bägendorf) nevű Sincura, ott 1653-ban csak egy német ember maradt még életben, kinek halála után a kehelyt és harangokat az ujegyházi széknek kellett vólna átvennie, megőrzésül a jobb idők érkezéig.

esperesség.

Fogaras, a hasonló nevű vidéken, mint ennek székvárosa Bürkös, Réten, Rovás és Zalakna pedig Felső-Fehér vármegyében.

Lélekszám 1869. dec. 31-kén			A tanulók száma ugyanakkor			németül
finemű	nő- nemű	együtt	fiú	leány	együtt	
217	211	428	39	31	70	Abtsdorf
333	317	650	67	43	110	Bekokten
303	306	609	49	49	98	Braller
27	27	54	8	7	15	Bürgesch
459	476	935	73	72	145	u. a
147	156	303	14	17	31	Gürteln
287	316	603	51	51	102	Jakobsdorf
312	318	630	52	36	88	Klein-Schenk
299	285	584	44	37	81	Schönberg
188	202	390	26	27	53	Magarei
419	409	828	79	52	131	Martinsberg
346	357	703	68	62	130	Mergeln
159	174	333	21	30	51	Rohrbach
700	805	1,505	120	131	251	Gross v. Stadt-Schenk
245	236	481	33	27	60	Tartlen
162	182	344	24	25	49	Probstdorf
134	130	264	22	17	39	Petersdorf
264	239	503	40	45	91	Roseln
99	97	196	8	12	20	Rosch
360	334	694	59	39	98	u. a.
149	160	309	21	20	41	Zied
273	252	525	45	31	76	Hundert-Büheln
1,168	1,150	2,318	177	174	351	Agnetheln
283	236	519	48	25	73	Neustadt
129	125	254	17	19	36	Werd
162	174	336	20	28	48	Schlatt
189	198	387	26	31	57	Seligstadt
7,813	7,872	15,685	1,257	1,138	2,395	

1) Náluk a tanulók száma két fiúval és két leánnyal nagyobbak van téve. Minthogy azonban a részletes kimutatás számai az itt közlöttekkel a legmondosabb és ismételt összehasonlítás után is teljesen egyezőknek találtak, az itt közlöttek pedig akárki összeadhatja, nem marad más út az eltérés megfajtására, mint ha fölteszszük, hogy vagy az eredeti kézirat leírásába csúszott be hiba, vagy a nyomdai javításkor eselt meg. Akár mint legyen, a hiba az általunk használt forrásban van és Nagy-Szebenhen követtetett el.

VI. Nagyszebeni

Ennek egyházai nagyobb részét, számszerint 24, Szebenszékben fe-
kúsznek; csak öt fekszik Ujegyházzékben, úgymint: Alczina,
Holezmány, Kürpöd, Márpod és Ujegyház; négy pedig

Sorszám	A lelkészégek helye	Egyházi és iskolai személyzet				
		lelkész	segéd	tanító	össze- sen	
1	Alczina	1	1	3	—	5
2	Bollya	1	—	2	—	3
3	Bongárd	1	—	2	—	3
4	Dállya	1	1	2	—	4
5	Felek	1	1	1	—	3
6	Fenyőfalva	1	1	2	—	4
7	Hermány	1	1	2	—	4
8	Holezmány	1	1	2	—	4
9	Hühalom (Vürpöd)	1	4	2	—	4
10	Iugadály	1	—	1	—	2
11	Kakasfalva	1	1	2	—	4
12	Kercz ¹⁾	1	1	2	—	4
13	Keresztyénsziget ²⁾	1	2	5	—	8
14	Kis-Csűr*)	1	2	3	—	6
15	Kis-Disznód	1	1	2	—	4
16	Kis-Torony	1	1	4	—	6
17	Kürpöd	1	1	2	—	4
18	Mihályfalva	1	—	1	—	2
19	Márpod	1	1	3	—	5
20	Nagy-Csűr	1	1	2	—	4
21	Nagy-Disznód	1	2	6	—	9
22	Nagy-Szeben	1	4	45	—	50
23	Rosz-Csűr	1	—	2	—	3
24	Rósz	1	1	2	—	4
25	Sellemerk	1	1	2	—	4
26	Szakadát	1	1	—	—	2
27	Szász-Ujfalu	1	1	2	—	4
28	Szász-Vessződ	1	—	1	—	2
29	Szelindek	1	1	3	—	5
30	Sz.-Erzsébet	1	1	2	—	4
31	Tolmács**)	1	1	2	—	4
32	Ujegyház	1	1	3	—	5
33	Veresmart	1	1	2	—	4
	*) Kis-Csűr alá tartozik Vizakna	—	—	—	—	—
	**) Kis-Tolmács (Tolmácsell) és	—	—	—	—	—
	Vaduluj	—	—	—	—	—
	Összesen	33	33	117	—	183

1) Ezen egyház alá tartoznak még Felső-Kercz 9, Szko-
rei 6, Felső-Árpás 5, Alsó-Árpás 9, Alsó-Ucsa 8, Alsó-
Vist 6, összesen 43, és pedig 20 finemű, 23 nőnemű lélekkel. E számok
azonban az illető rovatokban már benne vannak.

2) Keresztyénszigethez számítatnak Gurariuban, Kako-
ván, Orláthon, Szecselen, Szelistyén, Szibjelen és
Tiliskán lakó 84 főnyi hívek, kik közt 47 férfi, 37 nő.

3) Ezek közül 3 férfi és 3 nő Resinárban lakik.

esperesség.

Felső-Fehér vármegyében, t. i. Bólyya, Inga d ály, Mihályfalva és Szászvessződ. A bongárdiak szerbek, úgyszintén a oroszúriek is, a szakadatiak ellenben magyarok.

Lélekszám 1869. dec. 31-kén			Tanulók száma ugyanakkor			németül
finemű	nő- nemű	együtt	fiú	leány	együtt	
383	399	782	57	69	126	Alzen
95	91	186	13	13	26	Bell
28	19	47	5	4	9	Baumgarten
94	100	194	10	17	27	Thalheim
99	111	210	14	19	33	Freck
223	206	429	45	26	71	Gieresau
128	112	240	28	21	49	Kastenholz
206	206	412	25	28	53	Holzungen
433	405	838	59	49	108	Burgberg
39	40	79	1	—	1	Engenthal
212	197	409	49	33	82	Hahnenbach
260	299	559	29	61	90	u. a.
821	856	1,677	162	149	311	Grossau
430	436	866	85	80	165	Kl.-Scheuern
425	418	3) 843	75	64	139	Michelsberg
758	772	1,530	175	130	305	Neppendorf
410	404	814	70	72	142	Kirchberg
50	56	106	2	3	5	Michelsdorf
506	424	930	81	71	152	Márpod
440	417	857	88	78	166	Gr.-Scheuern
1,292	1,153	2,445	254	158	412	Heltau
3,963	4,268	8,231	992	430	1,422	Hermannstadt
254	219	473	41	39	80	Reussdörfchen
267	251	518	55	41	96	Reussen
233	256	489	45	35	80	Schallenberg
89	90	179	12	18	30	u. a.
197	180	377	38	24	62	Neudorf
51	60	111	10	10	20	Wassid
604	558	1,162	99	76	175	Stolzenburg
274	294	568	67	43	104	Hammersdorf
237	253	490	43	43	86	Tolmatsch
302	278	580	57	36	93	Leschkirch
198	204	402	31	31	62	Rothberg
29	14	43	3	—	3	
5	7	12	—	—	—	
14,035	14,053	28,088	2,814	1,971	4,785	

4) Náluk a férfiak száma 13,972, a nőké 14,053, s így az összes lélekszám 28,025. Minthogy azonban e táblán minden szám az eredetiben közlöttel helyesről-helyeségre megegyez, s itt összeadva, az általunk közlött összegeket adja, a hibának ismét Nagy-Szebenben kellett történnie. A különbség az, hogy náluk az esperesség összegeiben hatvanhárom férfiaval kevesebb van.

5) Náluk a tanulók száma 17-tel nagyobb és ennél fogva ugyanannyival nagyobb a tanulók összes száma is. Ismét összeadási hiba.

VII. Segesvári

Ennek egyházai közül tizenkilenc fekszik Segesvárszékben, tizennégy ellenben azonkívül. Számszerint hét fekszik Felső-Fehér vármegyében, hat Küküllő vm. és egy Csíkszékben. Felső-Fehérben ezek: Almakerék, Föld-

Sorszám	A lelkeszségek helyneve	Egyházi és iskolai személyzet				
		lelkész	segéd	tanító	össze- sen	
1	Almakerék	1	1	2	—	4
2	Apold	1	1	2	—	4
3	Arkita	1	1	3	—	5
4	Balán	1	—	—	—	1
5	Bene	1	1	3	—	5
6	Czikmantor ¹⁾	1	1	2	—	4
7	Dános	1	1	2	—	4
8	Földszin	1	—	1	—	2
9	Fületelke	1	1	2	—	4
10	Hégen	1	1	2	—	4
11	Hétúr	1	1	2	—	4
12	Holdvilág	1	1	2	—	4
13	Keresd	1	—	2	—	3
14	Mese	1	1	2	—	4
15	Miklóstelke	1	1	1	—	3
16	Nethus	1	1	2	—	4
17	Peselnek	1	—	2	—	3
18	Prodt	1	1	2	—	4
19	Rádos	1	1	2	—	4
20	Rudály	1	—	2	—	3
21	Segesd	1	1	3	—	5
22	Segesvár	1	5	29	—	35
23	Szász-Buda	1	1	3	—	5
24	Szász-Dálya	1	1	2	—	4
25	Szász-Keresztúr	1	1	2	—	4
26	Szász-Kézd	1	1	4	—	6
27	Szász-Mogyorós	1	1	2	—	4
28	Szász-Nádasd	1	1	2	—	4
29	Szász-Szent-László	1	1	3	—	5
30	Nagy-Szőllös	1	1	3	—	5
31	Szénaverős	1	1	2	—	4
32	Ujfalu	1	—	2	—	3
33	Volkány	1	1	1	—	3
	Összesen	33	31	96	—	160

¹⁾ Czikmantor alá tartozik Szent-Demeterben lakó két férfi s két nő, összesen négy lélek, de ezek a fenn közlött számban már benne foglaltatnak.

esperesség

szin, Keresd, Peselnek, Rudály, Ujfalu és Volkány; Küküllőben ezek: Czikmantor, Fületelke, Hétúr, Szász-Mogyorós, Szász-Nádasd és Szénaverős; Végre Csikszékben Balán.

Lélekszám 1869. dec. 31-kén			A tanulók száma ugyanakkor			németül
finemű	nő- nemű	együtt	fiú	leány	együtt	
434	397	831	101	64	165	Malmkrog
322	324	646	51	52	103	Trappold
331	337	668	56	44	100	Arkeden
43	40	83	3	8	11	ugyanaz
238	248	486	41	34	75	Meeburg
323	295	618	60	53	113	Zuckmantel
158	143	301	28	32	60	Dunnesdorf
80	88	168	17	10	27	Felsendorf
299	281	580	55	54	109	Felldorf
294	297	591	31	28	59	Henndorf
285	290	575	63	55	118	Marienburg
329	360	689	57	64	121	Halvelagen
313	313	626	67	45	112	Kreisch
237	263	500	30	35	65	Meschendorf
100	111	211	12	9	21	Klosdorf
209	198	407	42	26	69	Neithausen
303	315	618	47	63	110	Peschendorf
228	235	463	36	34	70	Pruden
210	219	429	22	27	49	Radeln
195	172	367	29	40	69	Rauthal
275	313	588	40	51	91	Schaas
2,145	2,258	4,403	561	289	850	Schäussburg
219	231	450	32	32	64	Bodendorf
380	393	773	59	57	116	Denndorf
315	331	646	63	50	113	Deutsch-Kreuz
542	579	1,121	87	77	164	Keisd
272	258	530	50	44	94	Manjersch
452	434	886	99	73	172	Nadesch
406	440	846	54	68	142	Gr.-Laszlen
480	532	1,012	86	89	175	Gr.-Alisch
533	575	1,108	96	92	188	Zendersch
304	297	601	63	55	118	Neudorf
102	97	199	14	14	28	Wolkendorf
11,356	11,664	23,020	2,173	1,768	3,941	

VIII. Selyki

Ennek egyházai közül csak tizennégy fekszik a Királyföldön, névszerint Medgyesszékben, tizenhat ellenben azon kívül, és pedig kilencz Küküllő, négy Alsó-, és három Felső-Fehér vármegyében. Küküllőben vannak ezek: Alsó-Bajom, Balázsfalva, Bolkács, Hosszúaszó, Pócs-

Sorszám	A lelkészségek helyneve	Egyházi és iskolai személyzet				
		lelkész	segéd	tanító	összesen	
1	Alsó-Bajom	1	1	2	—	4
2	Asszonyfalva	1	1	3	—	5
3	Balázsfalva	1	—	1	—	2
4	Baromlaka	1	1	2	—	4
5	Bolkács	1	1	3	—	5
6	Csicsó-Holdvilág (v. Apátfalva)	1	—	2	—	3
7	Felső-Bajom	1	1	3	—	5
8	Hárság	1	1	2	—	4
9	Hosszúaszó	1	1	2	—	4
10	Kis-Ekemező	1	1	2	—	4
11	Kis-Kapus	1	1	1	—	3
12	Kis-Selyk	1	1	4	—	6
13	Mardos	1	1	2	—	4
14	Mártonfalva	1	1	2	—	4
15	Mártontelke	1	1	2	—	4
16	Monora	1	1	3	—	5
17	Nagy-Ekemező	1	1	2	—	4
18	Nagy-Selyk	1	1	2	—	4
19	Péterfalva	1	1	1	—	3
20	Pócselke	1	—	1	—	2
21	Sállya	1	1	2	—	4
22	Sittve	1	1	3	—	5
23	Sorostély	1	—	2	—	3
24	Szász-Csanád	1	—	2	—	3
25	Szász-Egerbegy	1	1	3	—	5
26	Szász-Ivánfalva	1	1	2	—	4
27	Szász-Vesszős	1	1	2	—	4
28	Szépmező	1	1	2	—	4
29	Tatárlaka	1	—	1	—	2
30	Völcz	1	1	2	—	4
	Összesen	30	24	63	—	117

esperesség.

telke, Sittve, Szász-Vesszős, Szépmező és Tatlarka; Alsó-Fehérben: Csicsó-Holdvilág, Monora, Sorostély és Szász-Csanád, végre Felső-Fehérben: Mártonfalva, Mártontelke és Péterfalva. Magyarajku nincs, csak a kis-kapusi 370 lélek.

Lélekszám 1869. dec. 31-kén			A tanulók száma ugyanakkor			németül
finemű	nő- nemű	össze- sen	fiú	leány	együtt	
144	119	263	20	20	40	Bonnesdorf
418	365	783	77	74	151	Frauendorf
80	81	161	18	16	34	Klein-Blasendorf
272	307	579	49	52	101	Wurmlöch
406	421	827	68	69	137	u. a.
170	185	355	27	36	63	Abtsdorf
429	436	865	77	79	156	Baassen
220	233	453	38	35	73	Haschagen
266	268	534	45	31	76	Langenthal
183	178	361	40	31	71	Klein-Probstdorf
204	166	370	27	28	55	Kl.-Kopisch
589	536	1,125	128	88	216	Kl.-Schelken
146	153	299	31	27	58	Mardisch
279	273	552	36	41	77	Martinsdorf
319	310	629	67	64	131	Mortendorf
385	352	737	68	61	129	Donnersmarkt
405	398	803	55	55	110	Gr.-Probstdorf
293	301	594	45	44	89	Marktschelken
132	122	254	24	14	38	Petersdorf
41	51	92	11	13	24	Puschendorf
265	229	494	51	42	93	Schaal
550	521	1,071	94	79	173	Seiden
125	124	249	26	12	38	Schorsten
277	252	529	54	41	95	Scholten
287	321	608	59	53	112	Arbegen
234	210	444	60	24	84	Eibesdorf
165	131	296	34	23	57	Michelsdorf
384	347	731	69	50	119	Schöнау
83	98	181	14	16	30	Taterloch
217	202	419	41	26	67	Wölz
7,968	7,690	15,658	1,453	1,244	2,697	

IX. Szászrégeni

Ennek összes egyházai a Királyföldön kívül vannak, névszerint: Doboka vármegyében egy, t. i. Barátfalva; Kolozs-ban hét, úgymint: Bocs, Dextrád, Ludvég, Nagy-Ida, Pászmos, Teke, és Vajola; Tordában

Sorszám	A lelkészségek helyneve	Egyházi és iskolai személyzet				
		lelkész	segéd	tanító	össze- sen	
1	Alsó-Idecs	1	—	2	—	3
2	Barátfalva	1	—	2	—	3
3	Bocs	1	1	4	—	6
4	Dextrád	1	1	3	—	5
5	Felső-Idecs	1	—	2	—	3
6	Ludvég	1	—	1	—	2
7	Maros-Vásárhely	1	—	—	—	1
8	Nagy-Ida	1	—	2	—	3
9	Pászmos	1	—	2	—	3
10	Fetele	1	1	3	—	5
11	Szászrégen	1	2	14	—	17
12	Teke	1	1	5	—	7
13	Vajola	1	—	2	—	3
	Összesen	13	6	42	—	61

esperesség.

négy: Alsó- és Felső-Idécs, Petele és Szász-Régen; végre Marosszékben egy: maga a székváros Maros-Vásárhely.

Lélekszám 1869. dec. 31-kén			A tanulók száma ugyanakkor			németül
finemű	nő- nemű	együtt	fiú	leány	együtt	
421	430	851	79	73	152	Nieder-Eidesch
215	165	380	30	29	59	Mönchsdorf
874	838	1,712	122	101	223	u. a.
940	917	1,857	70	104	174	Deutsch-Zepling
386	346	732	63	65	128	Ober-Eidesch
117	120	237	23	20	43	Ludvigsdorf
94	67	161	29	5	34	Neumarkt
136	140	276	27	22	49	Gr.-Eidau
202	196	398	40	37	77	Passbusch
606	589	1,195	118	83	201	Birk
1,501	1,646	3,147	354	205	559	Säch.-Reen
561	595	1,156	86	61	147	Teckendorf
486	452	938	69	46	115	Weilau
6,539	6,501	13,040	1,110	851	1,961	

X. Szászsebesi

Ennek egyházai hét polit. hatóságban vannak széthe-
lyezve. Kolozs vármegyében: Kolozsvár; Tordában:
Torda; Székesfehérváron: Omlás; Szászvárosszékekben: Ro-
mosz és Szászváros; Szászsebeszékekben: Kellnek,
Péterfalva, Szász-Pián és Szász-Sebes; Szerda-

Sorszám	A lelkészégek helyneve	Egyházi és iskolai személyzet.				
		lelkész	segéd	tanító	össze- sen	
1	Berve	1	—	2	—	3
2	Buszd	1	—	1	—	2
3	Doborka	1	1	3	—	5
4	Gergelyfája	1	1	2	—	4
5	Gyulaféhevár ¹⁾	1	—	1	—	2
6	Kellnek	1	1	2	—	4
7	Kis-Cserged	1	—	2	—	3
8	Kis-Ludas	1	—	1	—	2
9	Kolozsvár	1	1	2	—	4
10	Nagy-Apó'd	1	1	4	—	6
11	Nagy-Cserged	1	—	1	—	2
12	Nagy-Enyed	1	—	—	—	1
13	Nagy-Ludas	1	—	2	—	3
14	Omlás	1	1	2	—	4
15	Péterfalva	1	1	3	—	5
16	Récse	1	1	2	—	4
17	Romosz	1	1	2	—	4
18	Szász-Orbó	1	—	2	—	3
19	Szász-Pián	1	1	2	—	4
20	Szászsebes	1	2	16	—	19
21	Szászváros ²⁾	1	1	5	—	7
22	Szerdahely	1	1	4	—	6
23	Torda ³⁾	1	—	—	—	1
24	Túr	1	—	2	—	3
25	Vingárd	1	—	2	—	3
	Összesen ⁴⁾	25	14	65	—	104

¹⁾ Gyulaféhevár alá tartoznak: Abrudbánya 5, Magyar-
Igen 2, Marosporto 6, Topánfalva 5 és Zalatna 21,
összesen 39 lélekkel. Ezek közt 23 férfi és 16 nő. Be vannak számítva.

²⁾ Szászváros alá tartoznak a Szászvárosszékekben, Hunyad- és Za-
rándmegyékben kis csoportokban lakó hívek, 66 férfiúra és 78 nőre, össze-
sen 144 lélekre becsülve. Ilyen csoport 1865-ben még tizenkettő volt.

³⁾ Torda alá tartoznak Felvincz 6, M.-Ludas 4, Koppán d
5 és Polyán 7, összesen 22 lélekkel. Ezek közt 9 férfi, 13 nő.

⁴⁾ Ezen esperesség alá esik még öt, ugynevezett Sinecura
(Henye-polcz), Kis-Apó'd, Nagy-Ludas, Langendorf, Rei-
chau és Csapperts. „A Sinecura — ugymond — olyan plébánia

esperesség.

helyszékekben: Doborka, Kis- és Nagy-Ludas, Nagy-Apold, Szász-Orbó és Szerdahely; a többi tiz egyház Alsó-Fehérben van. A kis-csergedi 380, és a nagy-csergedi 31 lélek szerbek.

Lélekszám 1869. dec. 31-kén			A tanulók száma ugyanakkor			németül
finemű	nő- nemű	együtt	fiú	leány	együtt	
380	337	717	80	50	130	Blutroth
174	135	309	41	15	56	ugyanaz
319	332	651	61	69	130	Dobring
443	442	885	62	71	133	Gergischdorf
161	151	312	38	8	46	Carlsburg
273	296	569	43	55	98	Kelling
180	200	380	25	30	55	Kl. u. a.
168	152	320	24	22	46	Kl. u. a.
475	611	1,086	72	65	137	Klausenburg
592	587	1,179	112	99	211	Grosspold
17	14	31	1	—	1	Gr. u. a.
157	146	303	43	52	95	Gr. u. a.
13	10	23	1	2	3	u. a.
619	579	1,198	112	93	205	Hamlesch
493	469	962	72	66	138	Petersdorf
137	153	290	27	22	49	Rätsch
142	137	279	26	30	56	u. a.
416	423	839	78	64	142	Urwegen
227	182	409	52	28	80	Deutsch-Pien
893	1,006	1,899	243	179	422	Mühlbach
554	580	1,134	103	98	201	Broos
404	370	774	78	75	153	Reussmarkt
50	44	94	10	4	14	ú. a.
206	215	421	39	29	68	Törnen
293	271	564	57	58	115	Weingart-kirchen
7,786	7,842	15,628	1,500	1,284	2,784	

(Pfarre), melynek községe az idők mostohasága által vagy egészen megszűnt, vagy csak néhány tagban él, de mely a megszűnés után is húzta a tizedet, s ennél fogva épen ugy mint a többi ág. hitv. egyházak, tized-kárpótlást kapott.

A Sinecurákról az erdélyi ág. hitv. Egyház III-dik gyűlése 1865-ben nov. 7-kén tartott ülésében akként rendelkezett, hogy Langendorf hozzácsatoltassék Gyula-Fehérvárhoz, Csapperts pedig Nagy-Enyedhez. Kis-Apold tizedjövédelme ellenben, valamint Nagy-Ludas és Róhéóé, ha ezek is megürülnek, a szászsebesi esperesség néhány kisebb jövedelmű lelkészségeinek javítására fordítottassék Ugyanakkor intézkedtek az odafordítás módjáról is.

E táblák tartalmára nézve alig van megjegyezni való. Minden lelkészségnél a látható számok világos képét adják a népességnek, a tanulók számának, az egyházi és iskolai személyzetnek.

Mi az egyházi személyzetet illeti, annak viszonyai egészen egyszerűk. Minden lelkészségben kivétel nélkül van Curator, és van lelkész, és a hol épen csak lelkész van, a mi alig egy-két esetben fordul elő, ott a lelkész egyúttal az iskolában is tanít. A curatorokat, mint kik az egyházak és iskolák inkább anyagi oldalának viselik gondját, itt egészen mellőztük. A lelkészek mellett vannak segédek, *Prediger* neve alatt. Ezek több helyen egyszersmind az iskolában is tanítanak, és pedig leginkább leányiskolákban. A hol a segédek száma nagyobb, ott már ez az egy szám is jelölül szolgál a helység fontosságának. Néhol mindegyiknek más-más a teendője, vagy legalább más-más a címe. Így például *Segesvártt* öt segédlelkész van, kiknek címei az eredetiben ezek: *Spitals-Prediger*, *Freitags-Pr.*, *Mittwoch-Pr.*, *Berg-Pr.*, és *Siechhof-Pr.*“

Nagyobb változatosság van a tanítók rovata alatt, s e részben, megvalljuk, szerettünk volna annyi térrel rendelkezni, hogy minden különbségnek az elnevezésben külön rovatot nyithassunk. Van ugyanis a tanítók közt *rector*, és *conrector*, van azután *collaborator* a ki szintén tanít, van *Cantor* a ki tanít, van *campanator*, a ki seminariumot végzett és szintén tanít, van egy-két helyen *Schulmeister* és van egy helyen *organista*, a kik szintén tanítanak. Van azután első, második, harmadik, negyedik fiu-, és ugyan ilyen fokozatueánytanítók. Nagyobb városokban, hol a tanítók száma már messziről nagyinak mutatkozik, mint Beszterczén, Brassóban, Medgyesen stb. a tanítók rovata alatt vannak gymnasialis, reáltanodai és seminariumi főtanárok és mellék tanítók. A gymnasiumok többnyire nyolcz osztályuak és ezek össze vannak kötve Seminariummal és reáliskolával. Így a beszterczei, a brassói, a medgyesi és a segesvári, annyi-ből, hogy a tanárok nagy része mind a három intézetben működik. A szászsebesi gymnasium ellenben csak négy osztályu,

a szászrégeni pedig reálgynasium neve alatt szintén csak négyosztályu.

A seminariumoknál megjegyzendő, hogy ezek egyzsersmind tanítóképezdével vannak összekötve, vagyis úgy vannak szervezve, hogy növendékeik, mind a tanítói, mind a papi pályára szerezhetnek képességet.

A legtöbb helyen, hol a tanítók rovatában a hármas számmal találkozunk, az egyik rector, a másik conrector, a harmadik cantor, a hol pedig az egyházi és papi összes személyzet csak három emberből áll, ott az egyik „Pfarrer“ a másik „Rector“, a harmadik Cantor.

Nőszemély mint tanító egyetlen egy helyen van kimutatva, névszerint a III. esperesség 8. lelkészségében, vagyis K ő h a l o m b a n.

A papi személyzet főjövödelmét hajdan a tized képezte, mely 1848 után megváltatván, most készpénzül fizettetik. Az itt forrásul használt „Statist. évkönyv“ I. és II. folyamában helységről-helysére ki van mutatva a „Pfarrersrente“ is. A közlemény ezen része azonban a III. folyamból kimaradt, s tér szüke miatt mi sem adunk belőle többet mint a főszámot.

Az összes lelkészségek egész jövödelme és díjazása (Pfarrente und Gehalt) 1865-ben 277,693 frt 54¹/₈ kr., a lelkészek száma ugyanakkor 433 volt, s e szerint:

$$\frac{277,693.54}{433} = 641.32 \text{ frt.}$$

Hátra van, hogy az eddig közlött adatokról összes átnézetet adjunk, mire a következő XI. tábla szolgál.

XI. Át-

az ág. hitv. evangélicusok egyházi és iskolai ügyeinek

Sorszám	Az esperesség neve	Az egyházak száma	Papi		összesen	Lélekszám 1869. dec. 31-kén		
			személyzet	Tanítói		fiúemű	nőemű	összesen
I	Besztercezi . . .	34	44	97	141	12,404	12,569	24,973
II	Brassói . . .	25	53	113	166	20,582	21,007	41,589
III	Kőhalmi . . .	15	28	42	70	5,650	5,722	11,372
IV	Medgyesi . . .	28	55	88	143	9,508	9,611	19,119
V	Nagy-Sinki . . .	27	53	61	114	7,813	7,872	15,685
VI	Nagy-Szebeni . . .	33	66	117	183	14,035	14,053	28,088
VII	Segesvári . . .	33	64	96	160	11,356	11,664	23,020
VIII	Selyki . . .	30	54	63	117	7,968	7,690	15,658
IX	Szászrégeni . . .	13	19	42	61	6,539	6,501	13,040
X	Szászsebesi . . .	25	39	65	104	7,786	7,842	15,628
	Összesen . . .	263	475	784	1,259	103,641	104,531	208,172

Ezen átnézet világosan tanúsítja, hogy az ágostai hitv. evangélicusok egyházi és iskolai ügyei, a mint jelenleg állanak s a mennyiben ezen állapot számokkal kifejezhető, kielégítőleg vannak rendezve. A selyki esperességben például egy-egy lelkészre csak 521.9 lélek esik, a nagy-sinkiben csak 580.9. Ezek képezik a minimumot; de a hol legtöbb lélek esik egy-egy lelkészre, mint a brassói és a szászrégeni esperességekben, amott 1663.5, itt 1,003 lélek, még ott sem mondhatni a lélekszámot nagynak, mit leginkább az összes esperességek átlagából láthatni, mely szerint az egész superintendentiában egy-egy lelkészre 791.5 lélek jut.

A tanulók számai ezt a rendezettséget még jobban bizonyítják. Átlagban minden 6.0 lélek után esik egy tanuló, s e számtól fel és le igen csekély az eltérés. Legkedvezőbben mutatkozik e részben a medgyesi és a szászsebesi esperesség, hol már minden 5.6 lélek után esik egy tanuló, a másik eltér-

nézete

Erdélyben az 1870-dik évi statist. Évkönyv szerint.

Esik egy-egy lelkeségre lélek	A tanuló száma ugyanakkor			Hány lélek után esik egy tanuló	Egy-egy tanítóra hány tanuló	Gymnasiumban	Seminariumban	Reáliskolában	E három intézetben összesen	
	finemű	nőnemű	összesen			t a n u l t			tanult	tanított
734.5	2,159	1,624	3,783	6.5	39	116	3	36	155	19
1,663.5	3,837	3,173	7,010	5.9	62	180	7	169	356	21
759.1	967	794	1,761	6.4	42	—	—	—	—	—
682.8	1,885	1,534	3,419	5.6	38	121	29	19	169	17
580.9	1,257	1,138	2,395	6.5	39	—	—	—	—	—
851.1	2,814	1,971	4,785	5.8	40	254	19	239	512	29
697.6	2,173	1,768	3,941	5.8	41	144	36	71	251	19
521.9	1,453	1,244	2,697	5.8	42	—	—	—	—	—
1,003	1,110	851	1,961	6.6	46	72	—	49	121	6
625.1	1,500	1,284	2,784	5.6	43	79	—	—	79	8
791.5	19,155	15,381	34,536	6.0	44	966	94	583	1,643	119

rést szászrégennél vehetni észre, hol minden 6.6 lélek után van egy tanuló.

Itt azonban két körülményt kell szem előtt tartani. Először azt, hogy a tanulók ezen számításánál mindenütt benne vannak a gymnasium-, seminarium- és reáliskolák növendékei is, kikről föl lehet tenni, hogy nem kivétel nélkül valamennyien abból az esperességből valók, melynek kebelében az illető magasabb tanintézet létezik. Másodszor pedig azt, hogy mind az elemi, mind a magasabb iskolák tanulói közt nem kis számmal vannak más vallásuak is. A tanulók összes számát véve, ebből 94%-ra megy az ágostai hitvallásuak száma, tehát összesen 6% volt köztök más vallásu, vagyis 2,125, és pedig 1,557 fiu és 568 leány; ha pedig a magasb tanintézetek növendékeit vizsgáljuk, az összes számból 26.1%-ra megy a más vallásuak száma vagyis 429 fejre.

E tábla azonfölül mutatja a két nemű személyek szám-

viszonyát egymáshoz, esperességek szerint úgy a házi körben, mint az iskolában. E viszony százalékokban kifejezve az egész superintendentiában így mutatkozik: A népességből a finemű személyek száma 49.79% a nőneműeké pedig 50.21. A tanulók közül ellenben, ha a 19,155-ből a magasabb intézetek növendékeit előbb kivonjuk, a fiuk száma 50.72%-ra megy, a leányoké ellenben 49.28%-ra.

Vége a magasabb tanintézetek látogatóinak összes számából a 429 fejre menő más vallásukat kivonjuk, marad 1,214, s ezekből az összes népességhez viszonyítva, minden 171 lélekre esik egy magasabb rendű tanuló, a finemű népességből ellenben már minden 85 lélekre. E szám hihetőleg még kedvezőbben alakul a valóságban, mert fel lehet tenni, hogy 1869-ben több ágostai hitvallású ifjú hasznosnak látta a hely. hitvallásukat, vagy a katolikusok, s meglehet az unitáriusok magyarajku gymnasiumaiban, vagy pedig a nagyszebeni államgymnasiumban keresni kiképeztetését.

A felső tanintézetekben működő személyzet, mely a XI. táblán 119 főre megy, már benne van ugyan a tanítószemélyzetet mutató számokban, de jónak láttuk azt külön is láthatóvá tenni.

Következik még az itt tárgyalt lelkésziségek két rendbeli névsora, az egyik t. i. magyar betűrendben, hol minden helynévnel egyszersmind látható az esperesség száma, a melyben fekszik, s az 1870-dik évi német évkönyvnek lapszáma, hol a hely található, és ezeken kívül minden lelkésziségnek 1765-dik, 1865, és 1870-dik évi lélekszáma; a másik német betűrendben van szerkesztve azok javára, kik netán az itt tárgyalt viszonyokat német forrásokban akarnák tanulmányozni s e névsor által tömérdek vesződségtől menekülhetnek meg.

Az erdélyi ágostai hitvallásu egyházkerület egyházközségeinek jegyzéke, magyar betűrendben.*)

A hitközség neve és helye.	Lélekszám		
	1765.	1865.	1870.
A.			
1. Alczina, Alzen. VI. 13.	562	738	782
2. Aldorf, Wallendorf. I. 45.	293	619	594
3. Almakerék, Malmkrog. VII. 61.	346	761	831
4. Alsó-Bajom, Bonnesdorf. VIII. 69.	265	240	263
5. Alsó-Idécs, Nieder Eidesch. IX. 92.	409	864	851
6. Alsó-Ujfalu, Nieder Neudorf. I. 42.	93	86	81
7. Apácza, ugyanaz. II. 26.	658	1,287	1,276
8. Apátfalva, Abtsdorf. V. 77.	259	450	428
9. Apold, Trapold. VII. 65.	415	635	646
10. Aranyos Móríc, Moritzdorf. I. 42.	90	166	177
11. Arkita, Arkeden. VII. 57.	507	771	668
12. Árokalja, Kallesdorf. I. 40.	207	556	506
13. Asszonyfalva, Frauendorf. VIII. 70.	292	795	783
A.	4,396	7,968	7,886
B.			
14. Balán, Balán. VII. 57.	—	90	83
15. Balászfalva, Blasendorf. VIII. 68.	199	199	161
16. Baromlaka, Wurmloch. VIII. 75.	310	559	579
17. Barátfalva, Mönchs Dorf IX. 93.	103	384	380
18. Bácsfalva, Bácsfalva. II. 26.	385	1,124	1,126
19. Báránykúr, Bekokten. V. 77.	613	659	650
20. Bene, Meeburg. VII. 61.	438	465	486
21. Berethalom, Birtihalm. IV. 5.	757	1,452	1,531
22. Berve, Blutroth. X. 47.	306	709	717
23. Bessenyő, Heidendorf. I. 40.	234	649	672
24. Besztereze, Bistritz. I. 37.	2,604	4,109	4,034
25. Bilak, Billak. I. 36.	122	348	391
35. Boes, Botsch. IX. 91.	1,636	1,742	1,712
26. Bogács, Bogeschdorf. IV. 5.	441	719	682
27. Bolkács, Bolkatsch. VIII. 69.	1,088	842	827
28. Bongárd, Baumgarten. VI. 14.	53	46	47
29. Botfalva, Brenndorf. II. 26.	658	1,322	1,367
30. Bóllya, Bell. VI. 14.	144	177	186
31. Brassó, Sz.-Bertalan, Kronstadt, Vorst. II. 28.	—	1,402	1,356
32. Brassó, Kronsta. lt. II. 29.	7,170	6,160	6,520
33. Brullya, Braller. V. 78.	487	622	609
34. Buszd, Bussd. X. 48.	181	284	309
36. Buzd, Bussd. IV. 5.	228	382	395
37. Bürkös, Bürgesch. V. 78.	28	58	54
B.	18,185	23,503	24,874

*) A római számjegy az esperesség számát jelenti, melyben a helység a jelen dolgozatban található, az arab számjegy ellenben jelenti a lapot, melyben az illető hitközség az 1870-dik statist. évkönyvben áll.

A hitközség neve és helye.	Lélekszám		
	1765.	1865.	1870.
C. és Cz.			
38. Csépany, u. a. I. 39.	146	518	627
39. Csernátfalva, u. a. II. 27.	513	1,634	1,665
40. Csicsó-Holdvilág v. Apátfalva, Abtsdorf. VIII. 77.	302	318	355
41. Czikmantor, Zuckmantel. VII. 66.	420	587	618
C. és Cz.	1,381	3,057	3,265
D.			
42. Dállya, Thalheim. VI. 24.	—	221	194
43. Dános, Dunesdorf. VII. 58.	143	279	301
44. Darlacz, Durles. IV. 6.	195	361	360
45. Darócz, Draas. III. 85.	549	650	646
46. Dextrád, Deutsch-Zepling. IX. 95.	736	1,762	1,857
47. Dipse, Dürrbach. I. 39.	269	603	591
48. Doborka, Dobring. X. 50.	287	611	651
49. Domáld, Maldorf. IV. 8.	436	531	557
D.	2,615	5,018	5,157
E.			
50. Eczel, Hetzeldorf. IV. 6.	371	889	920
51. Erzsébetváros, Elisabethstadt. IV. 6.	—	127	103
E.	371	1,016	1,023
F.			
52. Fehéregyház, Weisskirch. I. 45.	181	538	528
53. Fehéregyháza, Weisskirch. III. 90.	453	493	521
54. Feketehalom, Zeiden. II. 35.	2,055	2,725	2,732
55. Felek, Freck. VI. 15.	213	221	210
56. Felmér, Felmern. III. 86.	282	650	670
57. Felső-Bajom, Baassen. VIII. 68.	351	800	865
58. Felső-Idecs, Ober-Eidesch. IX. 92.	366	699	732
59. Fenyőfalva, Gieresau. VI. 15.	444	400	429
60. Fogaras, u. a. V. 78.	701	891	935
61. Földszin, Felsendorf. VII. 58.	93	160	168
62. Földvár, Marienburg. II. 30.	675	913	914
63. Fületelke, Felldorf. VII. 58.	384	580	580
F.	6,198	9,070	9,284
G. és Gy.			
64. Garád, Stein. III. 89.	555	549	600
65. Gerdály, Gürteln. V. 78.	201	287	303
66. Gergelyfája, Gergisdorf. X. 50.	547	872	885
67. Gyákos, Gyakoschdorf. IV. 6.	40	32	28
68. Gyula-Fehérvár, Karlsburg. X. 48.	98	298	312
G. és Gy.	1,441	2,070	2,128

A hitközség neve és helye.	Lélekszám		
	1765.	1865.	1870.
H.			
69. Halmágy, u. a. III. 86.	586	952	961
70. Hárság, Harschagen. VIII. 70.	289	429	453
71. Hermány, Honigberg. II. 28.	780	1,309	1,304
72. Mermány, Kastenholz. VI. 19.	185	235	240
73. Hégen, Henndorf. VII. 59.	374	604	591
74. Hétúr, Marienburg, VII. 61.	328	557	575
75. Holczmány, Holzmengen. VI. 19.	398	409	412
76. Holdvilág, Halvelagen. VII. 59.	492	648	689
77. Homoród, u. a. III. 87.	538	682	641
78. Hondorf, Hohndorf. IV. 7.	129	235	243
79. Hosszúaszó, Langenthal. VIII. 71.	500	558	534
80. Hosszúfalu, u. a. II. 28.	956	2,645	2,754
81. Höltevény, Heldsdorf. II. 27.	991	1,605	1,650
82. Hühalom (Vürpöd), Burgberg. VI. 14.	712	784	838
H.	7,258	11,652	11,885
I. és J.			
83. Ingadály, Engenthal. VI. 15.	94	75	79
84. Jaád, u. a. I. 40.	664	1,247	1,267
85. Jakabfalva, Jakobsdorf. V. 79.	550	570	603
86. Jövedics, Belleschdorf. IV. 4.	278	404	402
I. és J.	1,586	2,296	2,351
K.			
87. Kakasfalva, Hahnenbach. VI. 16.	341	437	409
88. Kateza, Katzendorf. III. 87.	715	543	581
89. Kellnek, Kelling. X. 51.	347	549	569
90. Kercz, u. a. VI. 19.	354	611	559
91. Keresd, Kreisch. VII. 60.	364	630	626
92. Kerlés, Kyrieleis. I. 41.	198	412	408
93. Keresztyénfalu, Neustadt. II. 31.	1,312	1,427	1,379
94. Keresztyénsziget, Grossau. VI. 16.	598	1,559	1,677
95. Királynémeti, Baierdorf. I. 36.	240	472	470
96. Kis-Besztercze, Klein-Bistritz. I. 37.	302	638	740
97. Kis-Cserged, Klein-Cserged. X. 49.	378	384	380
98. Kis-Csűr, Klein-Scheuern. VI. 23.	363	917	866
99. Kis-Demeter, Waltersdorf. I. 45.	150	566	595
100. Kis-Disznód, Michelsberg. VI. 20.	490	804	843
101. Kis-Ekemező, Klein-Probstdorf. VIII. 72.	233	330	361
102. Kis-Kapus, Klein-Kopisch. VIII. 70.	354	371	370
103. Kis-Ludas, Klein-Ludasch. X. 51.	—	310	320
104. Kis-Selyk, Klein-Schelken. VIII. 73.	543	1,122	1,125
105. Kis-Sink, Klein-Schenk. V. 82.	403	599	630
106. Kis-Torony, Neppendorf. VI. 21.	506	1,492	1,530
107. Kolozsvár, Klausenburg. X. 49.	475	1,065	1,086
108. Köhalom, Reps. III. 87.	1,307	1,403	1,462
109. Körös, Kirtsch. IV. 7.	161	291	340
110. Krizba, u. a. II. 28.	636	1,360	1,329
111. Kund, Reussdorf. IV. 11.	—	505	493
112. Kürpöd, Kirchberg. VI. 19.	603	804	814
K.	11,373	19,601	19,962

A hitközség neve és helye.	Lélekszám		
	1765.	1865.	1870.
L.			
113. Lebnék, Leblang. III. 89.	463	466	474
114. Lekencze, Lechnitz. I. 41.	436	1,433	1,416
115. Lesses, Schönberg. V. 83.	456	580	584
116. Lesses, Schönbirk. I. 43.	126	540	529
117. Ludvég, Ludwigsdorf. IX. 93.	126	230	237
L.	1,607	3,249	3,240
M.			
118. Magaré, Magarei. V. 79.	239	361	390
119. Magyarós, Ungersdorf. I. 44.	66	191	223
120. Malomárka, Minarken. I. 42.	163	314	292
121. Mardos, Mardisch. VIII. 71.	202	291	299
122. Maros-Vásárhely, Neumarkt. IX. 93.	—	172	161
123. Martonfalva, Martinsdorf. VIII. 71.	508	559	552
124. Márpod, Marpod. VI. 20.	473	934	930
125. Mártonhegye, Martinsberg. V. 79.	572	810	828
126. Mártontelke, Mortesdorf. VIII. 72.	471	658	629
127. Medgyes, Mediasch. IV. 9.	2,089	3,122	3,184
128. Mese, Meschendorf. VII. 62.	386	502	500
129. Mihályfalva, Michelsdorf. VI. 21.	157	111	106
130. Miklóstelke, Klosdorf. VII. 59.	248	211	211
131. Mikvásár, Streitfort. III. 89.	606	682	693
132. Monora, Donnersmarkt. VIII. 69.	511	718	737
133. Morgonda, Mergeln. V. 80.	334	682	703
134. Murzna, Meschen. IV. 10.	490	1,071	1,099
M.	7,515	11,389	11,537
N.			
135. Nádpatak, Rohrbach. V. 81.	335	328	333
136. Nagy-Apold, Gross-Pold. X. 53.	615	1,088	1,179
137. Nagy-Cserged, Gross-Cserged. X. 49.	98	33	31
138. Nagy-Csűr, Gross-Scheuern. VI. 23.	474	850	857
139. Nagy-Demeter, Mettersdorf. I. 41.	832	1,586	1,649
140. Nagy-Disznód, Heltau. VI. 17.	1,456	2,259	2,382
141. Nagy-Ekemező, Gross-Probstdorf. VIII. 72.	637	821	803
142. Nagy-Enyed, Gross-Enyed. X. 50.	254	256	303
143. Nagy-Ida, Gross-Eidau. IX. 92.	40	290	276
144. Nagy-Kapus, Gross-Kopisch. IV. 8.	371	684	733
145. Nagy-Ludas, Gross-Ludasch. X. 51.	—	17	23
146. Nagy-Sajó, Gross-Schogen. I. 43.	460	818	856
147. Nagy-Selyk, Markt Schelken. VIII. 74.	350	579	594
148. Nagy-Sink, Gross-Schenk. V. 82.	1,209	1,388	1,505
149. Nagy-Szehen, Hermanstadt. VI. 17.	6,557	9,386	8,231
150. Nemes, Niemesch. IV. 10.	232	418	438
151. Nethus, Neithausen. VII. 63.	326	423	407
N.	14,246	21,224	20,600
O.			
152. Omlás, Hamlesch. X. 50.	402	1,111	1,198
O.	402	1,111	1,198

A hitközség neve és helye.	Lélekszám		
	1765.	1865.	1870.
P.			
153. Paratój, Pretai. IV. 10.	257	581	587
154. Pászmos, Passbusch. IX. 93.	142	432	398
155. Peselnék, Peschendorf. VII. 63.	494	573	618
156. Petele, Birk. IX. 93.	502	1,178	1,195
157. Petres, Petersdorf. I. 42.	257	1,031	1,018
158. Péntek, Pintak. I. 43.	203	647	640
159. Péterfalva, Petersdorf VIII. 72.	170	262	254
160. Péterfalva, Petersdorf. X. 53.	296	855	962
161. Pócelke, Puschendorf. VIII. 73.	51	70	92
162. Prazsmár, Tartlen. V. 84.	227	481	481
163. Prazsmár, Tartlau. II. 33.	1,272	2,241	2,265
164. Prépostfalva, Probstdorf. V. 80.	238	304	344
165. Prodt, Pruden. VII. 63.	303	458	463
166. Pürkerecz, Pürkeretz II. 32.	444	1,157	1,261
P.	4,856	10,200	10,608
R.			
167. Rados, Radeln. VII. 63.	453	417	429
168. Réten, Retersdorf. V. 81.	153	245	264
169. Rétse, Rätsch. X. 53.	155	290	290
170. Riomfalva, Reichendorf. IV. 11.	426	974	987
171. Romosz, Romos. X. 54.	125	258	279
172. Rosonda, Roseln. E. 81.	285	489	503
173. Rovás, Rósch. V. 81.	136	171	196
174. Rozsnyó, Rosenau. II. 32.	1,392	1,696	1,691
175. Rosz-Csűr, Reuss-Dörfchen. VI. 22.	146	459	473
176. Rósz, Reussen. VI. 22.	423	516	518
178. Rudály, Rauthal, VI. 64.	270	341	367
R.	3,964	5,856	5,997
S.			
178. Sállya, Schaal. VIII. 73.	244	196	494
179. Sárkány, u. a. II. 33.	—	424	841
180. Sáros, u. a. IV. II.	356	854	1,010
181. Sáros, u. a. V. 82.	424	956	694
182. Segesd, Schaa. VII. 64.	419	667	588
183. Segesvár, Schässburg. VII. 64.	3,262	5,001	4,403
184. Selemberk, Schellenberg. VI. 22.	412	465	489
185. Selyk, Zselyk. I. 46.	238	688	701
186. Süberk, Seiburg. III. 75.	847	870	905
187. Sittve, Seiden. VIII. 75	660	1,014	1,071
188. Sombor, Sommerburg. III. 88.	767	1,223	1,215
189. Somogyom, Schmiegen. IV. 12.	79	88	98
190. Sorostély, Schorsten. VIII. 74.	162	244	249
191. Sövényaszeg, Schweischer. III. 88.	416	562	598
S.	8,286	13,652	13,356

A hitközség neve és helye.		Lélekszám		
		1765.	1865.	1870.
Sz.				
192.	Szakadat, u. a. VI. 24.	227	200	179
193.	Szász-Buda, Bodendorf. VII. 57.	470	462	450
194.	" Budak, Deutsch-Budak. I. 38.	228	271	263
195.	" Csanád, Scholten. VIII. 74.	393	516	529
196.	" Dálya, Denndorf. VII. 57.	326	769	773
197.	" Egerbegy, Arbegen. VIII. 68.	196	608	608
198.	" Ivánfalva, Eibesdorf. VIII. 69.	275	438	444
199.	" Koresztur, Deutschkreuz. VII. 60.	717	653	646
200.	" Kézd, Keisd. VII. 59.	1,008	1,146	1,121
201.	" Magyarós, Manjersch. VII. 61.	368	489	530
202.	" Mogyorós, Nussbach. II. 31.	564	938	961
203.	" Nádasd, Nádesch. VII. 62.	833	873	886
204.	" Orbó, Urwegen. X. 55.	535	838	839
205.	" Órményes, Irmesch. IV. 7.	714	855	899
206.	" Pian, Deutsch Pian. X. 53.	131	356	409
207.	" Régen, Sächsisch-Reen. IX. 93.	1,528	3,061	3,147
208.	" Sebes, Mühlbach. X. 51.	908	1,792	1,006
209.	" Szent-György, St-Georgen I. 39.	357	1,007	1,012
210.	" Szent-Iván, Johannisdorf. IV. 7.	330	378	369
211.	" Szent-Jakab, Jakobsdorf I. 40.	179	444	396
212.	" Szent-László, Klein-Lasslen. IV. 8.	329	577	621
213.	" Szent-László, Gross-Lasslen. VII. 60.	508	840	816
214.	" Tyukos, Deutsch-Tekes. III. 89.	535	868	881
215.	" Újfalu, Neudorf. VI. 21.	480	381	377
216.	" Város, Broos. X. 48.	583	1,035	1,134
217.	" Vessződ, Wassid. VI. 25.	86	98	111
218.	" Vessződ, Zied. V. 84.	242	326	309
219.	" Vesszős, Michelsdorf. VIII. 71.	284	314	296
220.	Százhalom, Hundertbüheln. V. 79.	301	492	525
221.	Szelindek, Stolzenburg. VI. 23.	570	1,190	1,162
222.	Szent-Ágota, Agnetülen. V. 77.	1,058	2,003	2,318
223.	Szent-Álmás, Almen. IV. 4.	209	329	366
224.	Szent-Erzsébet, Hammerdorf. VI. 16.	308	565	568
225.	Szent-Péter, Petersberg. II. 31.	725	1,246	1,260
226.	Szerdahely, Reussmarkt. X. 54.	398	694	774
227.	Szénaverős, Zendersch. VII. 66.	869	1,117	1,108
228.	Szépmező, Schöнау. VIII. 74.	506	679	731
229.	Szölös-Kis, Klein-Alisch. IV. 4.	624	604	650
230.	" Nagy, Gross-Alisch. VII. 56.	—	952	1,012
	Sz.	18,902	30,404	30,516
T.				
231.	Talmács, u. a. VI. 24.	356	533	490
232.	Tancs, Tatsch. I. 44.	119	170	152
233.	Tatárlaka, Taterloch. VIII. 75.	139	182	181
234.	Tatráng, u. a. II. 33.	651	1,972	2,040
235.	Toke, Teckendorf. IX. 94.	1,112	1,034	1,156
236.	Torda, u. a. X. 54.	125	81	94
237.	Tóbiás, Tobsdorf. IV. 12.	151	317	317
238.	Törpény, Treppen. I. 44.	473	1,028	1,031
	Türkös, fiók. u. a. II. 27.	877	1,836	1,780
239.	Tűr, Törnen. X. 55.	158	402	421
	T.	4,155	7,525	7,662

A hitközség neve és helye.	Lélekszám		
	1765.	1865.	1870.
U.			
240. Ugra, Galt. III. 86.	468	549	600
241. Újgyház, Leschkirch. VI. 20.	554	546	580
242. Újfalú, Neudorf. I. 42.	170	815	843
243. Újfalú, Újfalú. II. 34.	576	942	923
244. Újfalú, Neudorf. VII. 62.	416	575	601
245. Újváros, Neustadt. V. 80.	322	506	519
U.	2,526	3,933	4,066
V.			
246. Vajola, Weilau. IX. 95.	677	830	938
247. Valdhit, Waldhütten. III. 12.	367	681	667
248. Várhely, Burghalle. I. 39.	267	641	651
249. Veresmart, Rothbach II. 32.	471	454	496
250. Veresmart, Rothenberg. VI. 22.	347	386	402
251. Vermes, u. a. I. 45.	252	690	677
252. Vérdt, Werd. V. 84.	234	244	254
253. Vidombak, Weidenbach. II. 34.	680	861	792
254. Vinda, Windau. I. 46.	270	469	474
255. Vingárd, Weingartskirchen. X. 55.	413	527	564
256. Volkány, Wolkendorf. II. 34.	509	819	852
257. Volkány, Wolkendorf. VII. 66.	151	172	199
Vurpöd, I. (Hühalom)			
258. Völcz, Wölz VIII. 75.	191	400	419
V.	4,829	7,174	7,385
Z. és Zs.			
259. Zajzon, u. a. II. 35.	185	960	1,017
260. Zalakna, Schlatt. V. 83.	198	317	336
261. Zágor, Rod. IV. 11.	1,241	1,133	1,040
262. Zeligstadt, Zeligstadt. V. 83.	420	392	387
263. Zsolna, Semndorf. I. 44.	232	478	469
Z. és Zs.	2,276	3,280	3,249

**Az erdélyi ág. hitv. hitközségek névsora
német betűrendben. *)**

<p style="text-align: center;">A.</p> <p>1. Abtsdorf, Apátfalva. Bs. 2. Abtsdorf, Csicsóholdvilág. Nk. 3. Agnethelo, Sz.-Ágota. h. 4. Alisch Gross, Nagy-Szöllős. Sgr. „ Klein, Kis-Szöllős, Bonyha. 5. Almen, Szent-Almás. Ma. 6. Alzen Alzina. Uz. 7. Apáca, u. a. NAA. 8. Arbegen, Szász-Egerbegy. Nk. 9. Arkeden, Arkita. Szkr.</p>	<p style="text-align: center;">B.</p> <p>10. Baassen, Felső-Bajom. h. 11. Bácsfalú, u. a. Hfalú. 12. Baierdorf, Királynémeti. Bee. 13. Balán u. a. Cs. sz. D. 14. Baumgarten, Bongárd. Nn. 15. Bekokten, Báránykút. Nnk. 16. Bell, Bólyya. Nk. 17. Belleschdorf, Jövedics Ms. 18. Billak, Bilak. Bee. 19. Birk, Petele. Rn.</p>
--	--

*) A magyar név után álló rövidítés az illető postahely nevét jelenti. A rövidítések megfejtését lásd a 171. lapon.

20. BIRTHÄLM, Lerethalom. (Gyer-
tyánd). h.
21. Bisztritz, Klein, Kis-Besztercze.
Jád.
22. Bisztritz, Stadt, Besztercze. h.
23. Blasendorf, Klein, Alsó-Balázss-
falva. Bf.
24. Blasendorf, Ober, Felső-Balázss-
falva. h.
25. Blutroth, Berve. Gyr.
26. Bodendorf, Szász-Buda. Szkr.
27. Bogeschdorf, Bogács. Ms.
28. Bolkatsch, Bolkacs. Kk.
29. Bonnesdorf, Alsó-Bajom. F.Bm.
30. Botsch, Boes. h.
31. Braller, Brullya. Nnk.
32. Brenndorf, Botfalu. Hy.
33. Broos, Szászváros. h.
34. Burgberg, Hühalom. (Vürpöd).
Uz.
35. Burghalle, Várhely. Bee.
36. Bürgesch, Bürkös. h.
37. Busszd, u. a. Medgyesb. Ms.
38. „ a. a. Sz.sebesb. Szdah.

C.

39. Carlsburg, Gyulafehérv. h.
40. Clausenburg, Kolozv. h.
41. Cserged, Gross, Nagy- u. a. Bf.
42. „ Klein, Kis- u. a. Bf.
43. Csépnán, u. a. Nasz.
44. Csernátfalu, u. a. Hfalu.

D.

45. Denndorf, Szász-Dálya. Kd.
46. Deutsch-Budak, Szász-Budak.
Bee.
47. Dobring, Doborka Szdah.
48. Donnersmarkt, Monora. Bf.
49. Draas, Darócz. Km.
50. Dunesdorf, Dános. Sgr.
51. Durles, Darlócz. Ms.
52. Dürnbach, Dipse. Bee.

E.

53. Eibesdorf, Szász-Ivánfalva. Ms.
54. Eidau, Gross, Nagy-Ida. Teke.
55. Eidesch Nieder, Idecs Alsó Rn.
56. „ Ober, „ Felső.Rn.
57. Elisabethstadt, Erzsébetv. h.
58. Engenthal, Ingadály. Nnk.
59. Enyed Gross, Nagy-Enyed. h.

F.

60. Felldorf, Fületelke. Nkd.
61. Felmern, Felmér. Km.
62. Felsendorf, Földszin. Etv.

63. Fogaras, u. a. h.
64. Frauendorf, Asszonyfalva. Nk.
65. Freck, Felek. h.
66. Füle, u. a. Km.

G.

67. Galt, Ugra. Km.
68. Georgen St., Szász-Szent-
György. Lee.
69. Gergischdorf, Gergelyfája.
Szdah.
70. Giresau, Fenyűfalva. h.
71. Grossau, Keresztyénsziget. Nn.
72. Gürteln, Gerdály. Nnk.
73. Gyákosdorf, Gyákos. Etv.

H.

74. Halnenbach, Kakasfalva. Nn.
75. Halmágy, u. a. Skny.
76. Halvelagen, Holdvilág Etv.
77. Hamesch, Omlás. N. Ap.
78. Hammersdorf, Sz.-Erzsébet. Nn.
79. Haschag, Hárság. Nk.
80. Heidendorf, Bessenyő. Bee.
81. Heldsdorf, Höltevény. Bó.
82. Heltau, Nagy-Disznód. h.
83. Henndorf, Hégen. Sgr.
84. Hermannsta dt. Nagy-Szeben. h.
85. Hetzeldorf, Etsel. Bm.
86. Hohndorf, Hondorf. Etv.
87. Holzmengen, Holczmány. Uz.
88. Homrod, Homoród. Km.
89. Honigberg, Hermány. h.
90. Hosszufalu, u. a. h.
91. Hundertbüheln, Százhalom.
Nnk.

J. és J.

92. Jaad, Jád. h.
93. Jakobsdorf, (Bee). Szász-sz-
Jakab. Lee.
94. Jakobsdorf, (Nnk). Jakabfalva
Áa.
95. Johannisdorf, Szász-Sz.-Iván.
Etv.
96. Irmesch, Szászörményes. Etv.

K.

97. Kallesdorf, Árokajla. Lee.
98. Karlshütte, u. a. Km.
99. Kastenholz, Hermány. Nn.
100. Katzendorf, Kacza. Km.
101. Keisd, Kézd. h.
102. Kelling, Kellnek. Sz.-Ss.
103. Kerz, Kerz. Alsó-Ucsa.
104. Kirchberg, Kürpöd. Uz.
115. Kirtsch, Kőrös. Ms.

106. Klosdorf, Miklóstelke. Szkr.
 107. Kopisch, Gross, Kapus, Nagy. Bm.
 108. Kopisch, Klein, Kapus, Kis. Ms.
 109. Kreisch, Keresd. Sgr.
 110. Kreuz, Deutsch, Szász-Keresztur. h.
 111. Krizba, u. a. Bó.
 112. Kronstadt, St.-Barth. Brassó. Sz.-Bertalan
 113. Kronstadt, Brassó. h.
 114. Kuschma, u. a. Jád.
 115. Kyrieleis. Kerlés. Lec.

L.

116. Langendorf, Gyr.
 117. Langenthal, Hosszuaszó Bf.
 118. Lasslen, Gross, Szász-Szent-László (VII.) Sgr.
 119. Lasslen, Klein, Szász-Szent-László. (IV.) Bonyha.
 120. Leblang, Lebnek. Km.
 121. Lechnitz, Lekencze. h.
 122. Leschkirch, Ujegyház. h.
 123. Ludosch, Gross, Ludas-Nagy. Szdah.
 124. Ludosch, Klein, Ludas, Kis. Szdah.
 125. Ludwigsdorf, Ludvég, Teke.

M.

126. Magarei, Magáré. Bs.
 127. Maldorf, Domald. Etv.
 128. Malmkrog, Almakarék. Etv.
 129. Manjersch, Szász-Mogyorós. Etv.
 130. Mardisch, Mardos. Ma.
 131. Marienburg, (a brassóib.) Földvár. h.
 132. Marienburg, (a Segesvárib.) Hétúr. Sgr.
 133. Marjod, u. a. Uz.
 134. Martinsberg, Mártonhegye. Nnk.
 135. Martinsdorf, Mártonfalva. Ma.
 136. Meburg, Bene. Km.
 137. Mediasch, Medgyes. h.
 138. Mergeln, Morgonda. Áa.
 139. Meschen, Muzsna. h.
 140. Meschendorf, Mese. Szkr.
 141. Mettersdorf, Nagy-D. meter Lee.
 142. Michelsberg, Kis-Disznód. ND.
 143. Michelsdorf, (a Nagyszebenib.) Mihályfalva Nn.
 144. Michelsdorf, (a Selykiben) Szászvezzsós Kk.
 145. Minarken, Malomárka. Bee.
 146. Mönchsorf, Barátfalva. Lee.

147. Moritzdorf, Aranyos-Móricz Lee.
 148. Mortesdorf, Mártonté ke. Ms.
 149. Mühlbach, Szász-Sebes. h.

N.

150. Nadesch, Szász-Nádas. Nkd.
 151. Neithausen, Nethus. Sgr.
 152. Neppendorf, Kistorony. Nn.
 153. Neudorf, (a beszterczb.) Ujfalu Bee.
 154. Neudorf, (a nagyszebeniben.) Szászujfalu. Nn.
 155. Neudorf, (a segesvárib.) Ujfalu Etv.
 156. Neudorf, Nieder, Ujfalu, Alsó a Besztercz. Bee.
 157. Neumarkt, M.-Vásárhely. h.
 158. Neustadt, (a brassóib.) Keresztényfalva. Bó.
 159. Neustadt, (a nagysinkiben.) Ujváros. Nnk.
 160. Nimesch, Nemes. Ma.
 161. Nussbach, Szász-Mogyorós. Fvár.

P.

162. Passbuch, Pászmos. Nsó.
 163. Peschendorf, Peselnek. Sgr.
 164. Petersberg, Szent-Péter. Bó.
 165. Pétersdorf, (a beszterczb.) Petres. Bee.
 166. Petersdorf, (a szászsebesib.) Péterfalva. Szss.
 167. Petersdorf, (a selykiben.) Péterfalva. Nk.
 168. Pien Deutsch, Szász-Pian Szss.
 169. Pintak, Péntek. Bee.
 170. Pold, Gross, Nagy-Apold. h.
 171. „ Klein, Kis-Apold. Nap.
 172. Pretai, Paratej. Ms.
 173. Probstdorf, Prépostfalva. Áa.
 174. Probstdorf, Gross, Nagy-Ekemező. Ms.
 175. Probstdorf, Klein, Kis-Ekemező. Ms.
 176. Pruden, Prod. Etv.
 177. Pürkeretz, Purkercz. Bó.
 188. Puschendorf, Pócselke. Ms.

R.

179. Radeln, Rádós. Szkr.
 180. Rättsch, Récese. Szdah.
 181. Rauthal, Rudály. Etv.
 182. Reen-sächsisch, Szász-Régen. Rn.

183. Reichau, Rikó.
 184. Reichesdorf, Riomfalva. Bm.
 185. Reps, Köhalom. h.
 186. Retersdorf, Réten. Sgr.
 187. Reussdorf, Kund. Etv.
 188. Reussdörfchen, Rosz-Csúr. Nn.
 189. Reussen, Rössz. Szldk.
 190. Reussmarkt, Szerdahely. h.
 191. Rod, Zágor. Bonyha.
 192. Rohrbach, Nádpatak. Nnk.
 193. Romos, Romosz, Szvs.
 194. Rosch, Rovás. Ma.
 195. Roseln, Rosonda. Áa.
 196. Rosenau, Rozsnyó. h.
 197. Rothbach, Veresmart. II. Fvár.
 198. Rothberg, Veresmart. VII. Nn.

S.

199. Salzburg, Vizakna. Nn.
 200. Schaal, Sály. Ms.
 201. Scharkany, Sárkány. h.
 202. Scharosch, (a medgyesib.)
 Sáros Etv.
 203. Scharosch (a nagysinkib.)
 u. a. Nnk.
 204. Schaas, Segesd. Sgr.
 205. Schässburg, Segesvár. h.
 206. Schelken, Klein, Kis Selyk. Nk.
 207. „ Markt, Nagy-Selyk. h.
 208. Schellenberg, Selemberk. Nn.
 209. Schenk, Gross, Nagy-Sink. h.
 210. „ Klein, Kis-Sink. Nnk.
 211. Scheuern, Gross, Nagy-Csúr. Nn.
 212. „ Klein, Kis-Csúr. Nn.
 213. Schlatt, Zalakna. Bs.
 214. Schmiegen, Somogyom. Ms.
 215. Schogen, Gross, Nagy-Sajó. h.
 216. Schönau, Szépmező. Bf.
 217. Schönberg, Lesses. V. Áa.
 218. Schönbirk, Lesses. I. Bee.
 219. Scholten, Szász-Csanád. Nk.
 220. Schorsten, Sorostély. Nk.
 221. Schweischer, Sövényeszeg. Km.
 222. Seiburg, Siberk. Km.
 223. Seiden, Sittve. Kk.
 224. Seligstadt, Zeligstadt. Nnk.
 225. Senndorf, Zsolna. Bee.
 226. Sommerburg, Sombor. Km.
 227. Stein, Garád. Km.
 228. Stolzenburg, Szelindek. h.
 229. Streitfort, Mikvásár. Km.
 230. Szakadat, u. a. Flk.

T.

231. Talmatsch, Tolmács Bojca.
 232. Tartlau, Prazsmár. II. h.
 233. Tartlen, Prazsmár. V. Nnk.

234. Taterloch, Tatárlaka. Nk.
 235. Tatrang, Tatráng. Bó.
 236. Tatsch, Tancs. Lee.
 237. Teckes, Deutsch, Szász-Tyú-
 kás. Km.
 238. Tekendorf, Teke. h.
 239. Thalheim, Dály. Nn.
 240. Tobsdorf, Tóbiás. Bm.
 241. Torda, u. a. h.
 242. Törnen, Tür. Szdah.
 243. Trappold, Apold. Sgr.
 244. Treppen, Törpény. Bee.
 245. Tschappertsch, u. a. Nagy-
 Enyed.
 246. Türkös, u. a. Hfalu.

U.

247. Ungersdorf, Magyarós. Bee.
 248. Ujfalú, u. a. II. Bó
 249. Urwegen, Szász-Orbó. Szdah.

W.

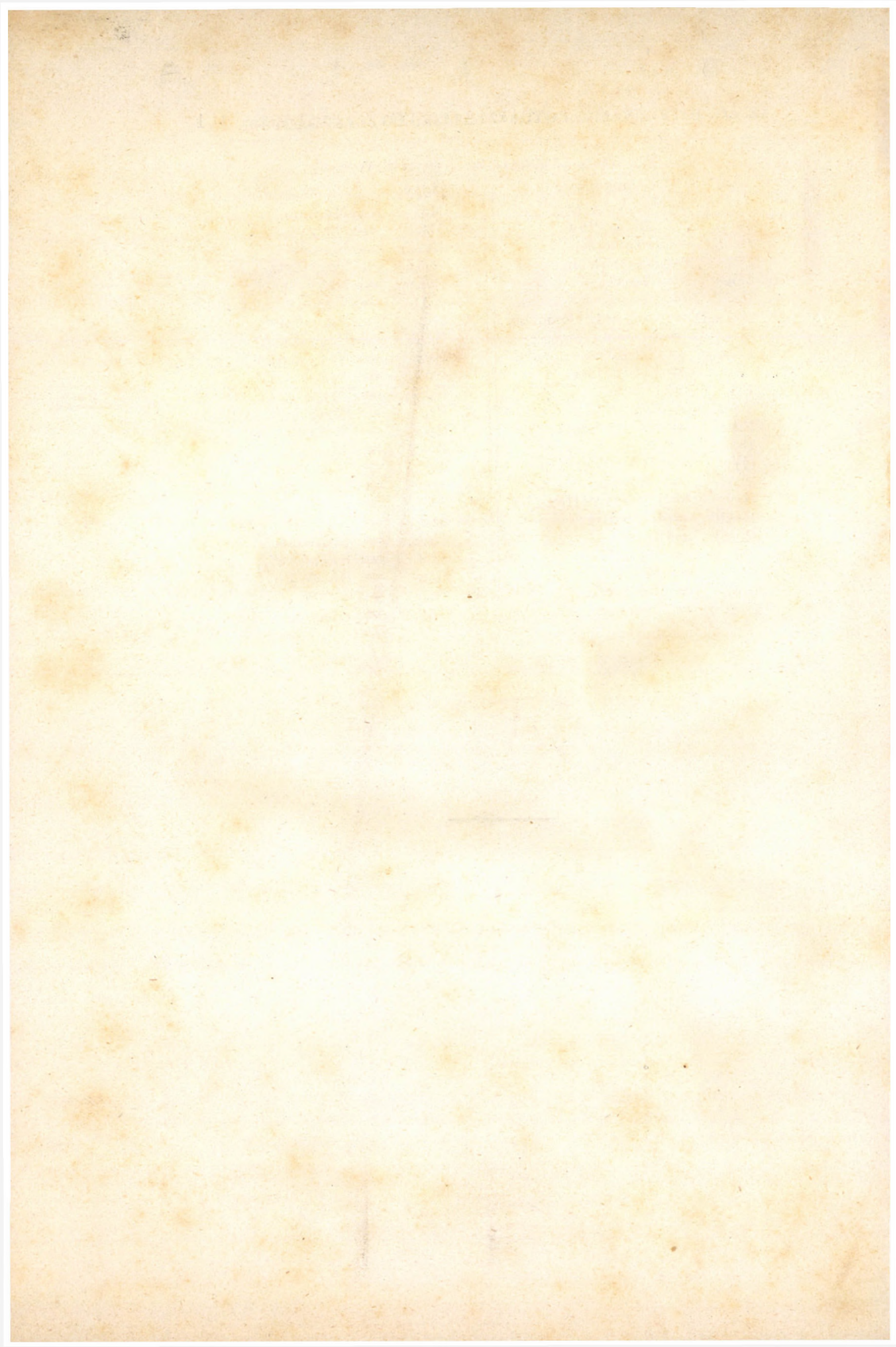
250. Waldnütten, Valdhit. Bm.
 251. Wallendorf, Aldorf. Bee.
 252. Waltersdorf, Kis-Demeter. Bee.
 253. Wassid, Szászvevessződ. Nk.
 254. Weidenbach, Vidombak. Flm.
 255. Weilau, Vajola. Teke.
 256. Weingartskirchen, Vingárd.
 Szdah.
 257. Weisskirch, (a beszteczreib.)
 Fehéregyház. Lee.
 258. Weisskirch, (a köhalm.) Fe-
 héregyháza. Km.
 259. Werd, Vérdt. Áa.
 260. Wermesch, Vermes. Lee.
 261. Windau, Vinda. Bce.
 262. Wolkendorf, Volkány. (a bras-
 sóib.) Bó.
 263. Wolkendorf, Volkány. (a se-
 gesvárib.) Sgr.
 264. Wölez, Völez. Ms.
 265. Wurmloch, Baromlaka. Ms.

Z.

266. Zajzon, u. a. Bó.
 267. Zeiden, Feketehalom. h.
 268. Zendersch, Szénaverős. Nkd.
 269. Zepling, Deutsch, Dextrád. Bocs.
 270. Zied, Szászvevessződ. Áa.
 271. Zuckmantel, Czikmantor. Nkd.
 272. Zselyk, Selyk. Teke.
 Anyaegyház csak 263 van; a
 kilencz község, melylyel itten több
 van, részint leányegyház, részint
 Sinecura.

A p o s t a h e l y n e v e k

jegy	megfejtése	jegy	megfejtése
Áa.	= Szent Ágota.	Ma.	= Muzsna.
Bf.	= Balázsfalva.	25. Ms.	= Medgyes.
Bee.	= Besztercze.	Nasz.	= Naszód.
Bm.	= Berethalom.	N.Aa.	= Nagy-Ajta.
5. Bó.	= Brassó.	N.Ap.	= Nagy-Ápold.
Bs.	= Bürkös.	N.D.	= Nagy-Disznód.
Cs.sz.D.	= Csik-Szt.-Domokos.	30. Nk.	= Nagy-Selyk.
Etv.	= Erzsébetváros.	NKd.	= Nagy-Kend.
FBm.	= Felső-Bajom.	Nn.	= Nagy-Szeben.
10. Ff.	= Fenyűfalva.	Nnk.	= Nagy-Sink.
Fgs.	= Fogaras.	N.Só.	= Nagy-Sajó.
Fhm.	= Feketehalom	35. Pr.	= Prazsmár (Tartlau.)
Flk.	= Felek, Freck.	Rn.	= Szász-Régen.
Fvár.	= Földvár.	Ró.	= Rozsnyó.
15. Gyr.	= Gyulafehérvár.	Sgr.	= Segesvár.
h.	= helyben.	Skny.	= Sárkány.
Hy.	= Hermány (Honigb)	40. Szdah.	= Szerdahely.
Hfalu	= Hosszúfalu.	Szkr.	= Szász-Keresztur.
Kd.	= Kézd	Szdk.	= Szelindek.
20. Kk.	= Küküllő.	Szss.	= Szászsebes.
Km.	= Köhalom.	Szvs.	= Szászváros.
Kol.	= Kolozsvár.	45. Ta.	= Torda.
Lee	= Lekencze.	Uz.	= Ujegyház.

TARTALOM.

A VIII. kötet I. füzetének tartalma.

	<i>Lap</i>
I. Magyarország nemzetiségei statisztikai szempontból. Keleti Károly.	3
II. Győr város gabnaforgalma és gabnakereskedése. Dr. Pisztory Mór	35
III. A fogyasztási adó eredményei a magyar állam területén. 1867—1869. Dr. Konek Sándor	59
IV. Az általános jövedelmi adó, mint adóreform-tényező. Dobner Rudolf	67
V. A magyar állam némely népességi viszonyai, az 1870-ben vég- rehajtott számlálás fonalán. Dr. Konek Sándor	92
VI. Az ág. hitv. evangelicusok egyházi és iskolai ügyei Erdélyben. Dr. Barsi József.	127

A m. tud. akademia statist. bizottsága eddigi kiadványai:

1. Statistikai közlemények. Hat kötet. 1861—1864-ig. (Mig a készlet el nem fogy, a hat kötet összes ára 12 frt helyett 5 frt. — A kötetek egyébiránt egyenként is kaphatók 1—1 frtjával. — A hatodik kötet végén mind a hat kötetnek összevont tartalommutatója található.)

2. Statistikai és nemzetgazdasági közlemények 1866—1869. Hét kötet. Minden kötet tíz ívnyi két füzetből áll. Egyegy füzet ára 1 frt

STATISZTIKAI ÉS NEMZETGAZDASÁGI

KÖZLEMÉNYEK.

A HAZAI ÁLLAPOTOK ISMERÉTÉNEK
ELŐMOZDÍTÁSÁRA

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
STATISZTIKAI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

KELETI KÁROLY.

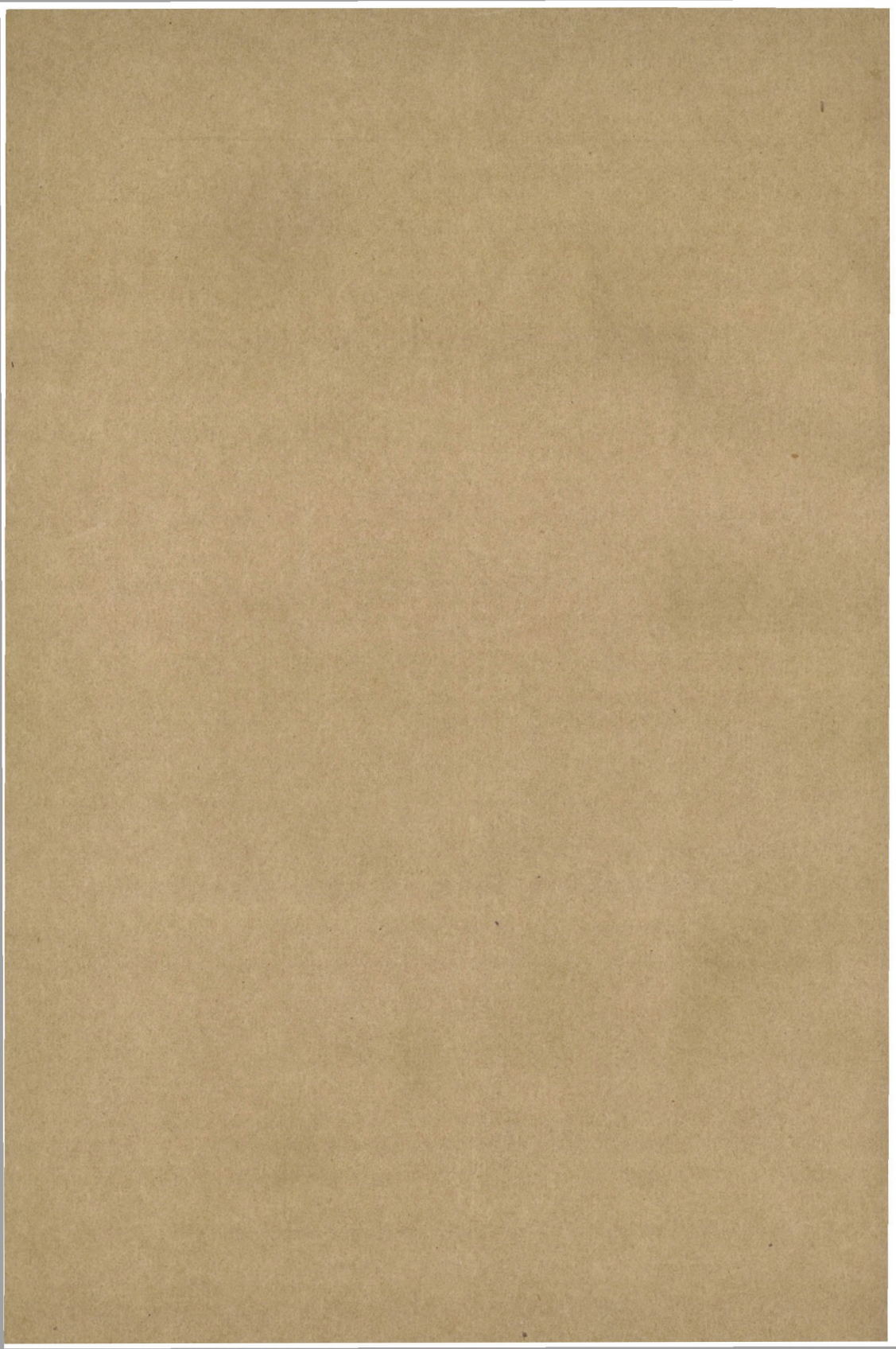
NYOLCZADIK KÖTET.

II. FÜZET.

PESTEN.

EGGENBERGER FERDINAND, M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

MDCCCLXXII.

ÁLLAMI TÜZBIZTOSÍTÁS.

Dr. Matlekovits Sándortól.

I.

Kétséget sem szenved az állami életben azon körülménynek folytonos felmerülése, hogy az állami tevékenység a nemzetek fejlődésével mindinkább nagyobb mérvben igénybe vétetik, és hogy az állam tevékenységi köre a műveltség haladásával nem kisebb, hanem mindinkább nagyobb szokott lenni. Igaz, voltak, sőt jelenleg is vannak írók és egyes iránylatok, kik és melyek még most is szilárdul ragaszkodnak az állami tevékenységnél állítólag egyedül igazoltnak tetsző «laissez faire»-féle elvhez, sőt ez elvet még inkább ki kívánják terjeszteni s a foederalismus és a commune sokban eltérő tanai az állam tevékenységét csakugyan Quesnay ismeretes és tulzott paradoxona szerint a semmit tevésben szeretnék látni. De az efféle tanok nemcsak visszhangra nem találnak, hanem a gyakorlati élet tényleges bizonyítékai szerint naponkint észlelhetni az állam tevékenységnek szélesebb körre való fejlesztését.

A jogállam, vagy a rendőrállam fogalma most mindinkább háttérbe szorúl. A jog s a rend fentartása mellett az állam a közoktatási, a gazdasági, a művészeti, a tudományi, a forgalmi életben több és több tevékenységet fejt ki; az állampolgárok szivesen eltűrrik a kormányoknak beleavatkozását oly dolgokban is, melyek előbb tisztán személyes kérdéseknek tekintettek, s melyekre nézve mindenki teljes függetlenségét kívánta fentartatni. Az iskolázási kényszer még a legszabadelvűbb országokban is meghonosodott; még Angolországban is, hol pedig nagyon féltékenyek az egyes polgár önállóságára.

és függetlenségére, készséggel elismerik, hogy az állam az öszszes jólét érdekében cselekszik, ha a neveletleneket tanulásra kényszeríti. Az állami vasutak eszméje, különféle alakban, részint mint verseny pályák, részint mint sinut, melyen másoknak mozdonyai épúgy mint az országutakon másoknak szekerei díjak lefizetése mellett járnának, újabb időben ismét kedvencz tárgygyá emelkedett. A műintézeteknek állam által vagy legalább állami segélyzés mellett leendő felállítása gyakoribb követelménynyé lett épen napjainkban. És maga a közgazdasági élet is lépten nyomon követelményekkel lép föl az állam irányában, ép akkor midőn a nemzetek bel ereje a tudomány és művészetek által minden oldalról pártfogolva és támogatva már oly magas fokra emelkedett, milyent előbb képzelni is alig mertek volna.

Gyakorlat és tudomány a «laissez faire» elvével bizonyos tekintetben ellenkező irányt követ. És nemcsak socialisták, nemcsak Lassalisták, és internationalisták, hanem a társadalmi tudományyal foglalkozók átalában, követelményekkel lépnek föl, melyek az egykor oly hatalmas Manchester iskola hiveinek számát mindinkább csökkentik és melyek az állami és a nemzeti élet társadalmi viszonyaiba az állam tettleges részvétét nagy mérvben kívánják.

Ezen iránylat természetesen gyakran túlzásba csap át, és vannak követelmények, melyeknek valósitása esetében végre az állam maga ismét a mindenhatóság illetőleg inkább a mindent tevőség azon fokára emeltetnék, melyen annak idejében kisebb nagyobb mérvben majdnem minden országban s különösen Franciaországban állott s melynél még csak egy fát sem lehetett az állam engedélye és jóváhagyása nélkül máshová ültetni.

Az állami beavatkozásra nézve kétségkívül egészen helyes azon elv, mely szerint az állam csak akkor lehet hivatva a társadalmi tevékenység egyes ágaiba tevőlegesen belenyulni, hogyha a magán, a társulat, a községi és egyéb közületi tényezők egy a nemzeti élet fejlődésére multhatlanul szükséges intézmény vagy vállalat létesítésére akár anyagi, akár szellemi erőknél fogva nem képesek. Ezen elv sokszor érzélgős indokokból téves elvnek mondatik s az állami tevékenység oly

intézményeknél is szükségesnek állittatik, melyeknél a magán tevékenység és a szabad verseny untig elég, sőt sokkal sikeresebb eredményeket mutathat föl, mint milyeneket az állam e téren felmutatni képes lenne. —

A biztosítási ügy azon számos kérdések közé tartozik, melyeknek sikeres megoldását sokan egyedül az állam által vélik lehetségesnek. De nem a biztosítási ügy egész terjedelmében, hanem különösen annak egyes ágai jelesen a marhabiztosítás, az életbiztosítás, és kiváltkép a tüzbiztosítás foganatosítására igényelik sokan az állam közbenjárását.

A marhabiztosítás — s főkép a marhavész által okozott károk elleni biztosítás — az ezen üzlettel járó felette bonyodalmas és nehézkes ellenőrzés, valamint az érdekelteknek a biztosító intézettel gyakran ellenmondásba jövő kívánalmai folytán: magán vállalkozók, illetőleg társulati biztosító intézetekre nézve igen bajos üzletté vált, úgy hogy a biztosításnak ezen faja nem tudott oly fokra emelkedni, mint azt főkép mezőgazdasági államban a közjó érdeke kívánná. Nem lehet tehát csudálni, hogy az állami biztosítás e téren ohajtottnak tüntettetik fel, sőt hogy újabb időben az állatbiztosításnál a nemzetközi biztosításnak eszméje merült fel, s hogy több oldalról ezen eszme kedvező fogadtatásban is részesült.

Az életbiztosításnál főkép a szegényebb néposztályok, s a munkások számára tehetetlenségük esetében szolgáltatandó segélyezések és nyugdíjaztatások lehetségesítése szintén ürügyül használtatik az állami biztosítás meghonosításának kívánatára. A munkás néposztály csak ritka esetben gondoskodik saját szántából aggkorának napjairól; magán intézetek az ily kisebb részletbefizetések által lehetséges biztosításokkal nem igen foglalkoznak, mert ez üzlet nem nyújt elegendő nyereséget, holott számos és kellemetlen utánjárással és gonddal van egybekötve; egyes magánosok vagy gyárosok és vállalkozók csak ritkán bírnak munkásaik jóléte iránt oly emberies érzülettel, hogy számukra segélyzési vagy nyugdíjazási alapról gondoskodnának. Mind ezen okok arra kényszerítik a jobb lelkű emberbarátokat, hogy az életbiztosításnak ezen nemét, — a munkások nyugdíjazását, segélyezését, beteg ápolását, stb. lehetségesítő alapok létesítését — az állami tevé-

kenység körébe sorozzák. És Nagybritániában csakugyan a biztosításnak ezen neme már is gyakorlatilag alkalmazásban van.

A tűzbiztosítás pedig már régi idők óta államilag kezelik és azon károk, melyek a tűz pusztító eleme által a közvagyonosodásban támadnak, valamint az ezen károk elhárítására czélzó különböző eszközök és óvszabályok, jelesen a helyes építési rendtartás és a tűzoltás szervezete, bizonyos tekintetben igazoltnak tüntetik föl azon óhajt, mely szerint az állam lenne leginkább hivatva a tűzkár elleni biztosítás eszközzésére, és azon nézet mellett látszanak tanúskodni, hogy a magán tevékenység e tekintetben koránsem elégséges, és hogy az a nemzeti vagyonon a tűz által ejtett veszteségeket kellően alig pótolhatja.

Az állami tűzbiztosítás eszméje ujjab igőben nálunk is igen kedvező fogadtatásban részesült, különösen Weisz Bernát Ferencz lankadhatlan fáradozása tolytán. Weisz ur nézeteit «az ingatlanok tűzkártérítésének állami szervezéséről» czimű, Pesten 1869-ben megjelent füzetkében a nagy közönség elé bocsátotta, s abban egyuttal az állami biztosítás eszméjének hazánkban való fejlődését vázlatozza.

E vázlatból a következő pontokat akarjuk jelen értekezésünkbe is felvenni. Még 1847-ben az akkori magyar cancellár Apponyi György gróf felszólította Weisz B. F. urat, hogy Dezseffy Emil gróf feüyelete mellett (unter der Leitung des Grafen etc.) egy Magyarország- és melléktartományaira kiejedő, ingatlanokra vonatkozó állami tűzkártérítő intézet tervét s azannak meghonosítására szükséges törvényjavaslatot készítsen. A september hóban elkészült törvényjavaslatot egy, Keglevich Gábor gróf és tárnokmester elnöklete alatt működő bizottság megvizsgálván, azt helyesnek találta s maga a kancellária is a törvényjavaslatot, mint czélszerűt a pozsonyi országgyűlés számára leendő eléterjesztésre szánta. A törvényjavaslat általában kedvező fogadtatásban részesülhetett volna, miután a pártvezérek és maga az ellenzék vezérférfiai is kedvezőleg nyilatkoztak az eszme mellett. Maga Széchenyi István gróf és Kossuth Lajos is pártolták volna az eszmét.

Az 1847⁷/₈-iki országgyűlés azonban sokkal fontosabb téendőkkkel levén túlhalmozva, az említett törvényjavaslat nem

is terjesztetett a törvényhozó testület elé. Ezen idő óta 1869-ig az ügy nyugodott, ekkor Weisz ur eszméjének valóztatásával fellépett; kiadta az említett röpiratot, az országgyűléshez az eszme felkarolása végett kérvényt nyújtot be, és egyttal az ország valamennyi törvényhatóságaihoz fölszóllitást intézett a végből, hogy ők is az országgyűléshez beterjesztett kérvényét támogassák.

Weisz ur eszméje: — a kényszerbiztosítás állami szervezettel; azaz minden épület (a löpormalmok és löportarak kivételével) biztosításra köteles; a bel, vagy a pénzügyi ministeriumban egy tüzkártérítő osztály állittatnék föl, ez minden kárt, mely az országban épületekben történik (hihetőleg tűz által) megtérít s az e végre szükséges összegeket az adó mellett az illetőktől beszedi.

Ezen eszmének meghonosítását óhajtja Weisz ur, és annak támogatására szólitatta föl a törvényhatóságokat. És csakugyan a törvényhatóságok legnagyobb része pártolólág nyilatkozott Weisz ur eszméje mellett, s ily értelemben magához az országgyűléshez is kérvényeket intéztek. Legtöbb kérvényből mindazáltal kilátszik, hogy tulajdonkép nem is tudták az illető törvényhatóságok mit akarnak; ugyanis a többnyire nagyon egyszerű és rövid feliratokban rendesen csak arra kéretik a ház, hogy az állami biztosítás rendszerét «*ugy mint az külföldön*» vagy «*ugy mint az Németországban,*» vagy «*ugy mint az Poroszországban létezik*» honosítsa meg; pedig a külföldön általában nem, Németországban nem minden államban és Poroszországban szintén nem, s különösen nem oly módon létezik az állami biztosítás, mint a felterjesztő törvényhatóságok azt hitték.

Miután az eszme nemesak a tudomány szempontjából általában nagy fontossággal bír, hanem nálunk az említett agitatio folytán gyakorlati jelentőségre is emelkedett: ezélm az állami tüzbiztosítás eszméjével tüzetesen foglalkozni; jelesen mindenekelőtt kimutatni mint fejlődött s hol létezik az állami tüzbiztosítás, mily eredményeket mutatott s mutat jelenleg, mily fogadtatásban részesült ez intézmény azon országok lakóinál, hol meghonosult; mily mozgalmak mutatkoznak ez intézmény meghonosítása, megszüntetése vagy reformálása körül;

szóval kimutatni szándékozom az intézmény történeti és tényleges oldalát. Ezek után megfogom vizsgálni az érveket, melyek az intézmény mellett és melyek az ellen felhozatnak; végül következtetést vonandok a tekintetben, vajjon leheséges és czélszerű-e az állami tüzbiztosítás intézményének meghonosítása nálunk. Ily módon úgy hiszem egészen részrehajlatlanul magukból a felsorolt tények- és érvekből meg fogja ítélni az olvasó hol van az igazság.

II.

Az állami biztosítás alapját a községi, és a megyei biztosításban birja, és azon korra vezethető vissza, melyben a községek még igen nagy hatalommal bírtak az állami szervezetben. Ezen időben, mely körülbelül a XVI. és XVII-ik századba helyezhető, a magán tőke még igen csekély volt; a tőke még felnem vergődhetett azon hatalom fokra, hogy az egyes károk, jelesen az egyes tüzkárok biztosítását magára vállalhatta volna s ennél fogva magánbiztosítás még nem fejlődhetett ki. Tüzkárok esetében a károsultak, főkép ha szegényebb sorsuak voltak, csak úgy segíthettek magukon, hahogy a községbeliekhez, nagyobb kár esetében gyakran a szomszéd községek, sőt az egész ország lakóihoz könyörödományokért fordultak. A községek, megyék, vagy kerületek ily esetekben a tüzkárosultaknak «menedéklevelet» adtak, melyben a történt tüzesetekről bizonyosságot tettek s egyuttal felhatalmazták az illetőket a könyörödományok gyűjtésére.

Ily eljárás mindazáltal egyrészt lealázó volt az illető károsultra, mert nem volt egyéb koldulásnál; másrészt pedig nem igen nyújtott kívánatos eredményeket, miután a könyörület érzetének felköltésétől tétetett az egészen függővé. De azonkívül a tüzkárosultaknak ezen koldulása sok visszaélésre szolgáltatott alkalmat; különféle henye s dolognélküli egyén a tüzkárosulás czime alatt helységről helysére járt, s így a lakosok jótékonyágát saját egyéni restségének táplálására használta föl. A visszásságok annyira fejlődtek, hogy általában a károsultaknak tűz esetében való koldulása megszünttetett; és a községek ezen eddigi szokás helyett saját községbeli

tagjaikat tüzkár esetében saját maguk támogatták, jelesül kezdetben oly módon, hogy tüzesetek után saját maguk könyöradományok nyújtására hívták föl a községben lakókat és saját közegeik által gyűjtötték be az adományokat; utóbb pedig oly módon, hogy minden egyes tüzesetben a községek birtokosaira vagyonuk aránya szerint a történt kár fedezésére illetékeket vetettek ki, szóval a kölcsönös biztosítás eszméjét honosították meg.

Miután pedig nagyobb tüzvész esetében a károkat egy községbeli birtokosok nem tudták fedezni, szomszédos községek csatlakoztak e célra és kár esetében valamennyi község az említett elv szerint adakozott a szerenesétlenül járt tüzkárosultnak felsegélyezésére.

Németországban, hol a községi, valamint a tartományi rendszer igen kifejlődött, a kölcsönös biztosításnak említett alakja lassankint általánossá lett és egyes tartományok, valamint államokban is tartományi és állami biztosító intézetek keletkeztek; az ősrégi községbeli intézetek is lassankint az utóbbi intézetek természetét vették föl, jelesen a kényszerbiztosítás honosított meg, az intézet ügyeit községi, tartományi, és állami hivatalnokok kezelték; az intézetek külön előjogoknak örvendettek, jelesül irományaik bélyegmentesek, üzletük adómentes, és küldeményeik levélbélyegmentesek voltak s így alakultak lassankint oly intézetekké, melyek általában e közös elnevezés alatt «öffentliche Feuersocietäten» nyilvános tüzbiztosító egyesületek a községi s az állami intézet természetével a legújabb időkgig működtek.

A nyilvános tüzbiztosítók lényege röviden következő: — Meghatározott területen az épületek a nyilvános biztosítónál biztosíthatnak; — biztosítás előtt az illető épület megbecsültetik; — tüzkár esetében a káreset ismét megbecsültetik; — az intézet összes kárai az illető terület épületeire (nehol tüzveszélyességi osztályzatok szerint) kivetett illetékekből fedeztetnek; a kártérítési összeg legtöbb esetben csak az illető leégett épületnek az intézet által (tulajdonkép az állam által) meghatározott módon leendő felépítésére fordítható; — az intézet ügyeit állami és községi hivatalnokok kezelik, a biztosított épületek tulajdonosai pedig bizonyos tekintetben

ellenőrzést gyakorolnak, amennyiben részint a becslők választásánál közreműködnek, részint pedig az intézet ügyeiről szóló számadások közvetlenül e biztosítottak képviselői elé, különösen az országgyűlések vagy a tartománygyűlések elé terjesztetnek s ott megvizsgálatnak.

A nyilvános biztosító intézetek 1820 óta a magántevékenység részéről lényeges versenyzésre hivattak föl. A tőkehatalom a biztosítást is üzleti ággá minősítette és mindenképen azon volt, hogy a nyilvános biztosítókat az általuk elfoglalt térből kiszorítsa, s ott hol ily intézetek nem léteztek a kizárólagosságot saját maga részére meghódítsa. Ekkor keletkezett a kérdéses vita, vajjon állami vagy magán biztosítás czélszerűbb-e és ez időtől fogva látunk két ellenséges táborot egymással küzdeni; mind két részről épen újabb időben kerestetnek nagyobb szorgalommal és figyelemmel az ellenség legyőzésére az alkalmas fegyverek, és napjaink vannak hivatva arra, hogy kimutassák azt, valljon az állami biztosítás intézménye csak történetileg jogosult kathegoria volt-e, vagy pedig a társadalmi élet által követelt oly lényeges intézmény, melyet okvetlenül a közjóllét megszilárdítása végett a nemzeti életbe kell oltani.

Történetileg vizsgálva az intézményt a különböző országokban különböző eredményekre akadunk, melyeket következőkben akarunk vázlatozni.

A) Németország.

a) Poroszország az 1866-iki év előtti területében.

Poroszország egyes tartományaiban igen sok tüzbiztosító intézet létezik, mely ugyan nem állami, hanem az előbbi tartományi rendszerből kifejlődött s az állami biztosítónak jellegével és többé kevésbé nagyobb kiváltságokkal bír. Ez intézetek többnyire nyilvános vagy köz tüzbiztosító intézeteknek (öffentliche Feuerversicherungsanstalten) nevezetnek. Az állam maga újabb időben törvényhozásilag ugyan nem avatkozott ezen intézetek szervezetébe, 1836 óta mind-

azáltal az egyes intézetek alapszabályai megvizsgáltattak s ujabban helybenhagyattak.

A nyilvános biztosítók intézménye a Porosz államban igen régi. A Visztula folyam alsó részein ugyanis már 1623-ban keletkeztek községi biztosítók a kölcsönösség alapelveire fektetve. Az első biztosító pénztár volt a «Gross Werder» féle, mely a Tiegenhof kerület községeit egyesítette egy pénztár alá. E pénztár épületeken, takarmányban és gabnakészletben, s állatokban támadt tüzkárt kármentesített és pedig, minden hold (Morgen) után teljes kárnál 20 márka (= 10 forint) adatott kártérítésül. Ezen intézetet csakhamar több más intézet követte, így keletkezett 1637-ben Nehrung-féle, 1640-ben a »kleiner Marienburger Werder«-féle, 1642-ben a Kohling-féle és 1685-ben a Magdeburgi tüzbiztosító.

Ezen egyes községek számára egyes községekben keletkezett pénztárak a keresztyén szeretet elvére fektették működéseiket, és az állam vagy a tartományok kormánya és képviselte semmi beavatkozást sem gyakorolt rájuk. Csak a 18-ik század kezdetén látjuk az állami tevékenységet ez irányban is működni. Így az alig megkoronázott első porosz király 1701 január 26-án Brandenburg ör és választó fejedelemség számára egy tüzrendszabályt (Feuerordnung) bocsátott ki, e rendelet szerint mindenütt 6—10 falunak vagy községnek egy tüzbiztosító egyesületbe (Feuersocietät) kellett volna egyesülnie, hogy nagy tüzesetén, midőn az egész vagy a fél falu vagy több tanya elhamvasztatik kölcsönös segélynyújtás és természetben szolgáltatandó adományok, sőt pénzsegélyek által is kölcsönös támogatás nyujtassék. Nemsokára ezen rendelet kibocsátása után egy más rendelet bocsátatott ki 1705. october 15. (Feuercassen-reglement czim alatt), mely az önkéntes és szabad biztosítást vette alapul s a birodalom valamennyi tartományára terjedt, és nemcsak épületek, hanem ingók sőt állatok biztosítását is czélozta. E rendszabály úgy látszik nem lépett életbe, mert már a következő évben 1706 junius 1-én egy új rendelet, egészen más elvek alapján bocsátatott ki (General Feuercassen-Reglement czim alatt), mely szerint minden épület, kivéve a nemesség, az egyházak, iskolák és a kórházak épületeit, a biztosításra köteleztetett, s azon

kivül még az ingónak biztosítása is megengedettett. A biztosítási díjak maximuma egy egy évben 100 tallér után 3 garasra határozott; a kártérítésnek minimuma 50—150 tallérra szabott, a városokban pedig az épület értékének egy harmadára.

Az intézmény azonban nem talált rokonszenvre, mindennütt izgattak a rendelet ellen oly annyira, hogy 1706-ban egy rendelet által meg kellett tiltani az efféle igazgatást. Miután mindazáltal az ellenszenv épen nem akart szünni nem maradt más hátra, mint hogy 1711 január 17-én egy királyi rendelet által az egész intézmény megszüntetessék. Ezen kísérlet, mely tehát az állami tüzbiztosítást akarta meghonosítani, teljesen meghiúsult és Poroszországban ezóta még csak kísérlet sem tétetett az állami tüzbiztosítás rendszeresítése vagy meghonosítása iránt, hanem ellenkezőleg ez ügy egészen községi illetőleg tartományi (vagy kerületi) ügy maradt és ezeknek kebelében alakultak egyes biztosító intézetek, melyek idővel nagyobb intézetekbe olvadtak össze és mint nyilvános tüzbiztosító egyletek (öffentliche Landes-societät) a kölcsönös biztosítás elvei szerint, részint kényszerrel, részint kényszer nélkül a legujabb időkig s napjainkban is működtek és működnek.

A magánbiztosítás azonban teljesen szabad s csak ott hol kényszerbiztosítás divatozik van számüzve. (l. *Verhandlungen der Conferenz von Vertretern öffentlicher Feuerversicherungs Anstalten in Deutschland am 15, 26 u. 27. Juni 1867. Berlin 1868. — 6 l.*)

Az egyes nevezetesebb biztosítók szervezete, főbb pontjukban, következő: —

1. A keletporoszországi tüzbiztosító intézet; már 1769 május 14-én alakult keleti Poroszországban hat biztosító intézet, melyek 1808 szeptember 27-én egy intézetbe olvadtak; ez intézet viszonyait az 1809 april 23-iki valamint az 1819 márczius 18-iki rendeletek szabályozták; jelenleg az 1837. decz 30-iki rendelet alatt áll, melyet az 1858 april 6 és 1862 julius 6-iki törvények némileg módosítanak.

Az intézet ügyeit a tartományi kormányzóság (General Landschafts-Direction) és a kerületi valamint községi hatóságok intézik. Az épületek tetszés szerint biztosíthatók vagy

nem, de jelzálogos kölcsön esetében az épületet kell biztosítani. Az épület a becsérték erejéig biztosítható.

2. Königsberg és Gumbinen tűzbiztosítója, mely előbb több intézetből állt, jelenleg az 1860. november 18-iki rendelet által szabályoztatik; a königsbergi és a gumbineni kerületen kívül a marienwerdeni kerülethez tartozó Mohrungen vidékére is kiterjed ezen intézet. Az intézet a kerületi kormányzóság alatt áll, de mi megszorító kiváltsággal sem bír.

3. Königsberg és Gumbinen kerület városainak biztosítója. Egyes porosz városokban már régóta léteztek különböző intézetek, így különösen 1719-ben a Kur- és Neumark kerület városaiban keletkezett egy biztosító, mely 1800 május 30-án a kényszerbiztosítást is meghonosította; — 1720-ben nov. 7. Alt Pommern városai számára létesített egy biztosító; 1722-ben Stettin városában; 1723 július 25-én Poroszország kisebb városai számára egy; 1744-ben Boroszló és 1748-ban Silézia egyéb városai számára; 1771. július 26-án Stralsund városai számára, 1794-ben Berlin számára. Ezen intézetek közül több később egyesült így történt a Königsberg és Gumbinen kerület városainál is; Königsberg és Memel városok kivételével jelenleg valamennyi kerületi város ezen intézethez tartozik, melyre nézve jelenleg az 1860. nov. 18-iki törvény érvényes. Az intézet a kormányzóság felügyelete alatt áll s minden egyes városban a tanács kezeli a biztosítási ügyeket.

4. Königsberg városának tűzbiztosítója 1846-ban keletkezett s az 1861. nov. 4. és 1862 márcz. 17-iki szabályzat által szabályoztatik jelenleg; az intézet ügyeit a városi tanács és az ez által kinevezett tűzbiztosító bizottság kezeli.

5. Nyugati Poroszország tűzbiztosítója, ez intézet már 1785 december 27-én keletkezett és kényszerbiztosítással volt szervezve; a kényszer biztosítás részben módosult az 1830-ki és a későbbi rendeletek által, jelenleg az 1863. február 16-iki bir érvénnyel. Ez intézet székhelye Marienwerder és ügyeit a kormányzó kezeli. Jelenleg is még kényszerbiztosítás áll fen mindazon épületek tekintetében, melyekre a kerület jelzálogi köl-

csönöket adott, és pedig az épület értékének legalább feléig.

6. A marienwerderi és danzigi kormánykerület biztosítója 1785-ben keletkezett, ez intézetet az 1853. nov. 11, valamint az 1854. nov. 21, és 1862. october 27. rendeletek szabályozzák. Az intézet a tartományi kormányzóság és a hatóságok hivatalnokai által kezeltetik.

7. Elbing városának biztosítója, az 1854. aug. 8. és october 7-ki szabályzat által rendeztetik, az intézet a városi hatóság által kezeltetik.

8. Thorn városának tűzbiztosítója az 1821. october 31-iki szabályzat szerint működik; ezen intézet az állam részéről mindedig még megerősítve nincsen. A város körfalai közt levő minden épület ezen intézetnél biztosítandó; az intézet ügyei a városi hatóság által kezeltetnek.

9. Alt Pommern kerület síkföldén levő épületek tűzbiztosítója az 1841. aug. 20-iki szabályzat valamint az 1854. october 23. és 1862. május 5-iki póthatározatok szerint működik, székhelye Stettin. Az intézet a kerületi fő igazgatóság alatt áll, a legfőbb intézkedés a kerületi gyűlés (Communal-Landtag) számára tartatott fön.

10. Alt Pommern valamennyi városainak biztosítója már 1720. nov. 7-én keletkezett, s jelenleg Stettin városán kívül valamennyi az említett kerületben levő városok továbbá Werben, Gülzow és Stepenitz helységek számára fogad biztosításokat, székhelye Stettin; az intézet az 1840. febr. 23-iki szabályzat, és az 1854. october 23-iki pótrendelet szerint működik; az intézet ügyeit a stettini kormány vezeti az egyes illető helységekben levő városi tanács vagy község előljáróság támogatásával. A biztosítás a becsérték $\frac{7}{8}$ -áig fogadtatik el.

11. Stettin városának tűzbiztosítója a régi 1722. november 18-iki szabályzat szerint működik; az intézet ügyeit a városi hatóság kezeli. Minden a város falain belül levő épület okvetlenül biztosítandó.

12. A neuvorpomerani tűzbiztosító intézet 1776. deczember 9-én a stralsundi kerület épületei számára kelet-

kezett; az intézet ügyeit egy a kormányzóság egyik tagjának elnöklete mellett működő kerületi főigazgatóság vezeti.

13. A Stralsundi tüzbiztosító intézet, mely az 1843 marc. 27-iki szabályzat és az 1850 october 23-iki pótrendelet alapján működik, egy a városi tanács részéről választott 4, és a polgárság részéről választott 4 tagból álló bizottság által kezeltetik.

14. Posen tartomány tüzbiztosítója jelenleg az 1863. september 9-iki szabályrendelet szerint és a kerületi kormány egyik tagjának felügyelete mellett működik.

15. A Silézia összes sík földje számára szolgáló tüzbiztosító már 1742. november 24-én keletkezett, és pedig biztosítási kényszerrel; jelenleg a kényszerbiztosítás már nem létezik s az intézet a siléziai városokon kívül még a sorani kerület Haasel és Zilmsdorf falura is terjeszkedik. Az intézet működését az 1852. sept. 1. és 1855. april 2-iki szabályzatok határozzák meg. A biztosítás kezelését a kormány eszközli.

16. Silézia városainak tüzbiztosítója, Boroszlón kívül, minden egyéb siléziai várost magában foglal; az intézetet a boroszlói kormány kezeli, az 1852. september 1., 1857. julius 20-iki, és 1859. julius 1. rendeletek határozatai szerint.

17. A boroszlói tüzbiztosító intézet 1744-ben keletkezett a város tanácsa által kezeltetik, ez intézetnél a belváros épületeit kell biztosítani. Ezen intézet még teljesen szokásszerűleg működik, írott szabályzata nincsen.

18. A felső Lausitz örgrófság tüzbiztosítója az 1863 augusztus 5-iki szabályzat alapján a kerületi gyűlés által választott állandó igazgatóság vezetése mellett működik; székhelye Boroszló.

19. Kur és Neumark, Nieder Lausitz, Senftenberg és Fürstenwalde városainak biztosítója, mely 1838-ban keletkezett, és Berlinben székel, az 1844. julius 23. és 1862. február 3. szabályzat alapján a tartományi gyűlések által választott bizottság mellett működik s az említett kerületek valamennyi városaira, kivéve Berlint, terjeszkedik. Biztosítani kell mindazon épületeket, melyeken jelzálogi terhek nyugszanak, kivéve azon

esetet, ha a hitelezők a nem biztosításba egyeznek; minden más intézetnél szándékolt biztosítás az illető város tanácsánál bejelentendő s ezen hatóság által a biztosítási szabályzatok figyelemben tartása mellett engedélyezhető.

20. Berlin városában már 1718. szeptember 26-án alakult egy biztosító, mely minden egyes épületre nézve a kényszert meghonosította; az intézet szabályzata 1794. május 1-ről származik; minden épületet kell biztosítani, kivétel alá esnek csak a középületek és a tűzveszélyes házak. Az intézet egy külön bizottság alatt működik.

21. Brandenburg örválasztó fejedelemség, Niederlausitz örgrófság, Jüterbogk és Belzig tűzbiztosítója jelenleg az 1855. január 15. és az 1856. július 18-iki szabályrendelet alapján működik. Az intézet ügyeit a kerületi gyűlés által választott igazgató kezeli. A más intézeteknél szándékolt biztosításokhoz a kerületi igazgató engedélye szükséges. Az intézet hatásköre az említett kerületekre terjed, de az u. n. Altmark nem tartozik ezen kerületek közé.

22. A neumarki biztosító (neumärkische Landfeuersocietät) jelenleg Soldin, Königsberg, Landberg, Friedeberg, Arnswalde, Dramburg, Schievelbein, Sternberg, Crossen, Züllichau és Cottbus kerületekre terjed ki; ezen intézett 1777. november 30-án keletkezett s jelenleg az 1846. július 17. szabályzat, továbbá az 1854. april. 3. és 1856. május 11-iki pótrendeletek által szabályoztatik. Az intézet a kerületi gyűlés alatt áll és az általa választott főigazgató és kerületi igazgatók kezelése alatt működik. Más intézetnél csak a kerületi igazgatók engedélyével lehet biztosítani.

23. A szász herczegség sikk földének tűzbiztosítója az 1863. aug. 21. szabályzat alapján és a biztosításnál résztvevők valamint a rendek (tartományi képviselők = Stände) által választott főigazgató és főigazgatók által kezeletik. Más társulatnál eszközölt biztosításokat ezen intézetnél be kell jelenteni.

24. A magdeburgi tűzbiztosító intézet jelenleg következő vidékekre és területekre terjed ki: Magdeburg herczegség az egykori Ziesarféle kerülettel, Barby grófsággal és

Gommern hivatallal, — a Saal kerület, Mansfeld grófság, — Altmark, Quedlinburg, Eichsfeld fejedelemség, Erfurt fejedelemség, Halberstadt fejedelemség és Wernigerode grófság, továbbá Schwarzburg Rudolstadt, Schwarzburg Sondershausen és a Reuss fejedelemségekre. Ezen egyes hercezségekben előbb többféle intézet létezett; így 1721 január 20-án keletkezett egy intézet Magdeburg hercezség és Mansfeld grófság városai számára, mely kényszerbiztosítással működött. 1732. szeptember 19-én Halberstadt fejedelemség számára alakult egy intézet; 1755-ben Magdeburg hercezség egyes kerületei számára külön-külön intézetek léptek életbe; 1770. october 8-án egy a kényszer biztosítás elvére fektetett intézet létesült Halberstadt fejedelemségben; 1789. sept. 26-án a magdeburgi hercezségben működő intézetek ujjalag szerveztettek s így alakult lassankint a mostani intézet, mely az 1843. april. 28-iki rendelet és az 1857. nov. 2., valamint az 1863. márcz. 24-iki pótrendeletek alapján működik jelenleg és pedig egy külön bizottság felügyelete és igazgatása mellett. A bizottságban a magdeburgi kormány egyik tagja képviseltetik. A más intézeteknél szándékolt biztosításokat az intézet kerületi tisztviselőinél be kell jelenteni.

25. Hohnstein grófság sík földének biztosítója az 1756. augusztus 12. alakult intézetből veszi eredetét s jelenleg az 1843 márc. 27-iki rendelet által szabályoztatik. Az intézetet a nordhauseni kerület tartományi tanácsa (Landrath) kezeli. A más intézeteknél szándékolt biztosításokat ezen nyilvános biztosítónál be kell jelenteni.

26. Wische tűzbiztosítója az Elbe völgyében levő Wische nevű vidék mezőgazdasági épületeire terjed, és az 1810. november 21-iki szabályrendelet szerint működik; az intézet ügyeit a magdeburgi tűzbiztosítónak Stendal kerületi igazgatója kezeli. Az intézet kerületében fekvő épületeket vagy ezen, vagy a magdeburgi biztosítónál kell biztosítani. A biztosítás a becsérték $\frac{2}{3}$ -ig terjed.

27. Halberstadt hercezség tűzbiztosítója ugyanazon területre terjeszkedik, melyre a magdeburgi biztosító; az 1845. nov. 21-iki szabályrendelet szerint kezel-

tetik; az intézet élén egy a biztosítottak által választott 3 tagu bizottság áll.

28. A szász tartomány városainak tüzbiztosítója az 1838. augusztus 5. szabályrendelet, továbbá az 1852. június 21., 1859. július 2., és az 1861. június 3-iki pótrendeletek szerint működik. Az intézet élén a merseburgi kormányzóság elnöke áll, más intézeteknél szándékolt biztosítások esetén a biztosítandó épület a nyilvános intézet szabályai szerint annak hivatalnokai által megbecsültek.

29. Westphalen tartomány tüzbiztosítója 1836-ban keletkezett és Münsterben székel, az 1859. szeptember 26-iki szabályrendelet és az 1861. márcz. 11. és december 16., valamint az 1863. szeptember 2-iki pótrendeletek szerint működik; az intézet ügyeit egy a tartományi gyűlés (Provincial-landtag) által választott igazgató kezeli.

30. A rajnai tartomány tüzbiztosítója, mely 1832-ben keletkezett és Coblenzben székel az 1852. szeptember 1. rendelet és az 1860. márcz. 12., 1861. october 28. és 1863. július 2-iki pótrendeletek szerint működik. Az intézetet egy igazgató igazgatja és a kormányzósági hivatalnokok támogatják őt ebben.

31. A hohenzollerni tartományok tüzbiztója az 1855. május 14-iki szabályrendelet szerint működik; az intézet ügyeit a sigmaringeni királyi kormányzóság kezeli. Ezen intézetnél minden épületet legalább a becsérték feléig kell biztosítani.

Ezen 31 intézeten kívül létezik Preussen és Brandenburg kerületekben még több nyilvános biztosító, melyek mindazáltal kevésbé jelentősek.

(L. Archiv. für das Versicherungswesen von Dr. A. F. Elsner I. Band 1. Heft 123 és köv. lapok; — C. Doehl. Das Versicherungs-Wesen des preussischen Staates, nach amtlichen Quellen systematisch bearbeitet und dargestellt. Berlin 1865. 192. és köv. lapokon; — Sebastian J. Loeff. Gesetze und Verordnungen, welche in den königlich preussischen Staaten bezüglich des Feuer-Versicherungs-wesens ergangen sind. Berlin 1869. 71 és köv. lapokon). —

A mondottak szerint tehát Poroszországban (és pedig az 1866-ik év előtti Poroszországban) minden egyes kerületben létezik nyilvános (vagy u. n. állami) biztosító intézet, melynek ügyeit állami és közhatósági tisztviselők kezelik, s mely intézetek rendszerint az állam részéről bizonyos előnyökkel felruházvák; jelesen ezen intézetek a porto-, a bélyeg- és az illetékmentességet élvezik minden irományaikra nézve, és — ami különösen kölcsönös biztosításnál nagy előny, — ezen intézetek számára fizetendő díjak végrehajtás utján is behajthatók.

De különben a poroszországi u. n. állami biztosítók nem egyebek kölcsönös biztosító intézeteknél, kényszerbiztosítás csak Berlin, Stettin, Thorn és Boroszló városok intézeteinél létezik. Továbbá a Hohenzollern tartományokban az érték feleig kell minden épületet biztosítani és szintugy kell az egész becsérték erejéig a Wische-féle vidéken levő épületeket biztosítani. Végül a nyugati Poroszországban létező tűzbiztosítóknál az illető kerület azon épületeit kell biztosítani, melyekre a tartomány jelzálogi kölcsönököt adott.

Az említett biztosítók működése a következő összeállításból kivethető:

A tartomány és város neve	Időszak, melyre a kimutatás szól Átlag	Biztosított ér- ték tallérokb- ban	Biztosításidij		Kártérítési összeg	A kezelés költségei	Az intézet tőkái	Díjak %-je	
			tallérban	‰				Kárté- rítésre fordít- tatott	A ke- zelésre
			tallérokb an						
Keleti Poroszország vidéke . . .	1856—65	21.720,772	71,598	3.27	66.271	71.359	174.644	92.92	5.63
Königsberg városai	»	9.549,649	44,362	4.61	42.793	45.826	54.810	95.45	4.55
Gumbinen városai	»	7.348,048	25,493	3.40	32.296	33.960	3.405	128.	4.
Keleti Poroszország tartománya .	»	36.871,088	199,689	5.23	213.034	.	.	107.	.
Königsberg városa	1863—66	3.560,847	5,847	1.41	822	1.484	26.667	13.79	10.34
Nyugati Poroszország vidéke . . .	1857—66	14.608,473	53,595	3.63	47.732	53.989	93.700	88.69	9.43
Nyugati Poroszország általában .	1856—65	21.172,133	146,726	6.89	142.121	151.412	151.995	97.25	4.0
Posen tartomány	1857—66	79.709,663	326,178	4.09	304.328	338.401	526.149	93.25	6.75
Altpommern városai	1856—65	5.785,968	27,566	4.69	26.360	28.731	18.125	92.59	3.7
Altpommern vidéke	»	50.751,160	163,248	3.21	143.920	151.805	178.200	87.73	2.4
Stettin városa	1856—59, 61—65	15.098,047	10,779	0.70	5.377	9.624	34.200	49.53	6.4
Neuvorpommern	1856—65	21.604,565	34,304	1.57	32.505	34.374	18.831	94.11	2.5
Stalsund városa	»	4.208,392	2,514	0.47	2.145	2.379	—	85.33	7.6
Berlin városa	1855—65	181.026,438	112,371	0.61	50.752	113.430	—	100.	2.3
Kur, Neumark és Niederlausitz vá.	1856—65	68.890,646	118,756	1.71	110.951	120.835	230.230	100.84	6.7
Kurmark és Niederlausitz vidéke .	»	91.735,393	279,323	3.04	256.715	284.745	59.164	91.75	7.5
Neumark vidéke	»	33.328,500	80,176	2.40	75.472	81.650	66.275	93.75	3.7
Felső Lausitz	»	4.766,552	14,304	2.96	13.043	14.580	5.800	92.8	7.2
Silezia városai	»	25.638,213	70,225	2.73	63.704	.	.	90.	.
Silézia vidéke	»	48.554,128	178,028	3.66	166.382	180.526	360.892	93.25	6.1
Boroszló városa	»	41.717,745	29,421	0.69	22.971	27.130	134.647	77.89	13.79
A szász tartomány városai	»	71.739,592	172,481	2.39	160.844	175.217	52.930	93.	7.
Magdeburg vidéke	»	67.752,870	211,979	3.11	175.727	201.485	226.644	82.93	9.47
Wische tűzbiztosítója	»	1.357,735	1,873	1.32	2.111	2.297	7.270	112.7	6.4
Halberstadt lovagrendje	»	4.084,618	3,659	0.88	3.923	4.243	—	100.46	8.
A szász hercegség vidéke	»	64.776,582	151,394	2.33	123.978	149.326	110.202	81.45	14.5
Westfália vidéke	1856—1866	159.902,990	322,694	2.01	321.118	360.658	—	99.69	11.4
A rajnai tartomány	1856—1865	254.605,705	428,101	1.68	348.950	399.189	488.067	81.30	10.9
Hohenzollern	»	10.168,202	11,837	1.16	4.600	7.614	67.636	38.86	0.3
Összesen		1421.994,713	3.298,520	2.31	2.960,945	3.046,269		89.74	7.12

Ha ez intézeteket a biztosítási díjak átlaga szerint sorakoztatjuk a következő eredményeket nyerjük:

1. Nyugati Poroszország általában	6.89	pro mille.
2. Keleti Poroszország tartománya	5.23	» »
3. Altpommern városai	4.69	» »
4. Königsberg városai	4.61	» »
5. Posen tartomány	4.09	» »
6. Silezia vidéke	3.66	» »
7. Nyugati Poroszország rendjei	3.63	» »
8. Gumbinen városai	3.40	» »
9. Keleti Poroszország rendjei	3.27	» »
10. Altpommern vidéke	3.21	» »
11. Magdeburg vidéke	3.11	» »
12. Kurmark és Niederlausitz vidéke	3.03	» »
13. Oberlausitz	2.96	» »
14. Silézia városai	2.73	» »
15. Neumark vidéke	2.40	» »
16. A szász tartomány városai	2.39	» »
17. A szász hercegség vidéke	2.33	» »
18. Valamennyi nyilvános biztosító átlaga	2.31	» »
19. Westfalia	2.01	» »
20. Kur, Neumark, Niederlausitz városai	1.71	» »
21. A rajnai tartomány	1.68	» »
22. Neuvorpommern	1.57	» »
23. Königsberg városa	1.41	» »
24. Wische biztosítója	1.32	» »
25. Hohenzollern tartománya	1.16	» »
26. Halberstadt lovagrendje	0.88	» »
27. Stettin városa	0.70	» »
28. Boroszló városa	0.96	» »
29. Berlin városa	0.61	» »
30. Stralsund városa	0.47	» »

Ezen adatokból kitűnik, hogy azon városokban és körületekben, hol a kényszerbiztosítás honos, legolcsóbb a biztosítás, s hogy a biztosítás átlaga ezen poroszországi intézeteknél 2.31 pro mille. (Kimerítő adatokat tartalmaz a Verhandlungen der Conferenz von Vertretern öffentlicher Feuer-Versicherungs-Anstalten in Deutschland am 25. 26 und 27. Juni 1867. Berlin 1869 című mű).

A poroszországi tüzbiztosítók üzlete iránt még a következő adatok bírnak érdekl. Az 1866-iki évben volt:

		Biztosított érték.	egy lakosra esik
a Preussen kerületben	6 nyilván. intézet	140.390,862 tallér	45.4 tallér
a Posen »	1 » »	95.330,050 »	62.0 »
a Pommern »	5 » »	123.573,018 »	85.5 »
a Brandenburg »	3 » »	238.533,600 »	118.2 »
Berlin városában	1 » »	262.451,150 »	373.3 »
Silézia kerületben	4 » »	161.695,570 »	45.1 »
A szász »	4 » »	246.953,960 »	119.5 »
Westfalen »	1 » »	219.061,550 »	128.3 »
A rajnai tartományban	1 » »	305.308,200 »	88.4 »
Sigmaringen kerületben	1 » »	11.154,840 »	172.6 »

Ezen biztosítóknak 1861 óta a biztosítási összeg 451 millio tallérral vagyis 31.8%-kal emelkedett; az emelkedés 76.7 tallérról 95 tallérra rug fejenkint, a fejenkinti emelkedés e szerint 23.9 %-kat mutat (L. Masius: Rundschau der Versicherungen XIX. Jahrgang 53. l.)

b) Poroszországnak 1866-ban szerzett részei.

Poroszországnak újabb időben (1866 óta) szerzett tartományaiban szintén léteznek nyilvános tűzbiztosító intézetek.

Hannoverben 1750 óta léteznek egyes nyilvános tűzbiztosító intézetek, jelesen 1759. márczius 26-án keletkezett a Kalenberg-Grubenhagen-féle tűzbiztosító, mely a falusi jószágok épületeire nézve kényszert honosított meg; — 1752-ben keletkezett a lünebergi biztosító; — 1754-ben a Bremen-Verden hercezség számára; — 1755. szeptember 8-án az Osnabrück fejedelemség számára; — 1765. december 12-én Hildesheim számára.

Jelenleg e királyságban még hat biztosító intézet létezik; ez intézetek következők: Osnabrück fejedelemség, — Hannover egyesült tűzbiztosítója (die vereinigte landschaftliche Brandcasse) Bremen Verden, — Ostfriesland és Harlingerland, — Ostfriesland városai és — Hoya és Diepholtz számára működő tűzbiztosítók. Ezen intézetek közül Osnabrück és Ostfrieslandban kényszerbiztosítás divatozik. — (l. Verhandlungen der Conferenz stb. 37. l.)

Hessen választó fejedelemségben 1767-ben alakult egy a kölcsönösség elvére fektetett tűzbiztosító, mely 1828-ban az állam részéről bizonyos előjogokban részesített. Községi és gyámság alatt levők épületeit ez

intézetnél biztosítani kell. Az intézet élén áll egy hat tagú igazgatóság, melybe az országgyűlés két tagot választ.

Nassau herczegségben 1751. óta létezik nyilvános biztosító, melynél jelenleg is kényszerbiztosítás honos. Az 1870-ik évben az összes biztosítót érték tett 112.520,691 tallért, miből a vidéki kerületre 97.316,751 tallér Wiesbaden városára pedig 15.203,930 t. esett. — A díjak 1%-t tettek. — Kártérítésre adatott összesen 105.365 t., miből a vidéki kerületre esik 104.870 tallér, s Wiesbaden városára csak 495 tallér. Nassauban főkép a fővárosnak aránytalanul való túlterhelhetése miatt az állami biztosítás ellen folytonos panaszok merülnek föl. Wiesbaden városa ugyanis:

	biztosítást fizetett	kártérítést nyert
1866. évben	3.883 tallért	1.441 tallért
1867. »	8.395 »	203 »
1868. »	25.694 »	3.514 »
1869. »	13.932 »	2.853 »
1870. »	15.203 »	494 »
együtt	47.107 »	8.505 »

holott a vidéki kerület ezzel ellenkezőleg

	biztosítási díjfejében fizetett	kártérítést nyert.
1866. évben	26.584 tallért	20.495 tallért
1867. »	56.408 »	49.877 »
1868. »	181.842 »	175.345 »
1869. »	94.664 »	101.214 »
1870. »	97.317 »	104.376 »
együtt	456.815 »	451.307 »

E számokból tehát kitűnik, hogy a vidék kockázatait a város viseli s ezért évenként 6—7000 tallért köteles kiadni. A wiesbadeni lakósok ennél fogva legalább a közvetett kényszer meghonosítását kérték, de eddig hasztalanul. (L. Jahresbericht der Handelskammer zu Wiesbaden für 1870—90 és köv. II.)

Schleswig Holstein herczegségben a legrégebbi biztosítókkal találkozunk; 1714 december 18-án az altonai 8 tűzbiztosító egyesítettet; a kormány egyszersmind a biztosítás ügyének gyökeres szervezetével foglalkozott, jelesen 1734 és 46 közt az ország különböző vidékein már létezett tüzegyleteket (Feuergilden) egyesítette s azonkívül ott, hol még ily egyletek nem léteztek, azoknak keletkezésére hatott.

Szintugy 1743-ban a városok tekintetében is hasonló eljárás módot követett a kormány. 1758. decz. 11-én valamennyi falusi tüzbiztosító egy intézetté egyesített; ugyanez történt 1769. május 16-án a városi biztosítókkal. Jelenleg négy intézet működik s pedig a schlesvigi tüzbiztosító, (mely két osztályt foglal magában u. m. Schleswig-Ämter und Landschaftban és Schleswig-Städte), a holsteini és a schleswig holsteinlandhircheni (szintén két osztálylyal), végre a schlesvigholsteini általános és nemesi tüzbiztosító. — Ezen intézeteknél a kényszerbiztosítás honos, az intézet ügyeit kormányhivatalnokok kezelik, a biztosítás az épület becsértékeig eszközöltetik. (I. Verhandlungen der Conferenz etc. 38. l.)

Legujabb időben a schleswigholsteini állami biztosítás ügye lényeges változást szenvedett. Jelesül 1873. január elsejével az intézetek kezelése a tartományi közegekre megy át. Az eddig dívott egyenlő díjak helyébe osztályzati díjak honosítatnak meg, melyek az épület értéke, helyzete és tűzveszélyessége szerint különbözök leendenek. A fenálló intézetek az osztályzati díjak meghonosítása után egyesítettnek. A kényszerbiztosítás 1878 január elsejével megszűnik. (I. a frankfurti Actionär »Versicherungs-Zeitung« 126. számát 1872. márczius 3-káról).

A majnai Frankfurtban már 1817. május 20-án alakult egy állami tüzbiztosító, mely jelenleg is »Feuerversicherungsanstalt« név alatt működik. Ez intézetnél nincs kényszer, az intézet ügyeit állami (illetőleg városi) tisztviselők kezelik. Az épületek tűzveszélyességük szerint három osztályba sorozvák és rendszerint következő díjak szedetnek; jelesen a városban levő házak 1000 forint után fizetnek az I-ső osztályban 15 krajczárt a II-ik osztályban 18 krajczárt és a III-ik osztályban 21 krajczárt; — a városon kívül fekvő házak pedig az I-ső osztályban 18, a II-ik osztályban 21 és a III-ik osztályban 24 krajczárt. Ha e díjakból az évi kár nem fedezhető, rendkívüli díjak szedhetők.

Poroszország ujonnan szerzett tartományaiban tehát kényszer biztosítás létezik Hannoverben az osnabrücker és ostfrieslandi épületek tekintetében, Nassauban, és Schleswig-Holsteinban.

Ezen intézetek működése következő táblázatból vehető ki:

Az intézet neve	Időszak, melyről a kimutatás szól Átlag	Biztosított érték tallérokban	Biztosítási díj		Kártérítési összeg	A kezelés költségei	Az intézet tőkái	Díjak %-ka	
			tallérban	pro‰				Kártérítésre	Kezelésre jutott
			tallérokban						
Osnabrück	1856—65	30.450,007	53.774	1.76	49.979	52.853	—	92.73	4.4
Hannover egyesült rendei . .	1856—66	70.568,830	208.689	2.90	150.854	168.843	560.000	72.11	6.7
Bremen Verden	1856—66	40.387,275	89.430	2.20	67.959	77.436	120.680	75.2	7.86
Ostfriesland és Harlingerland vid.	»	17.401,188	30.858	1.70	23.934	26.618	43.018	76.6	5.6
» » » városai	»	9.783,303	16.625	1.60	13.578	14.923	15.001	81.24	4.2
Hoya és Diepholz	1856—65	18.483,438	28.596	1.50	28.807	31.533	12.500	105	5.2
Kurhessen	»	141.898,644	145.951	1.02	141.695	151.478	99.750	97.24	6.2
Nassau	»	74.318,707	76.147	1.02	72.921	74.774	—	94.73	2.
Schlesvig kerület és rendei . .	1855—65	39.978,905	110.920	2.75	99.665	110.920	—	90	8.18
Holstein kerület és rendei . .	»	55.556,659	190.713	3.42	174.528	190.713	—	91.57	5.78
» városai	»	30.420,121	87.999	2.89	72.423	87.999	—	82.75	5.63
Schleswig Holstein Landkirchen	1847—64	2.702,112	864	0.32	922	933	—	100	0.
» » nemesi biztosító	1856—65	17.644,166	50.218	2.83	50.490	53.211	—26.800	105	3.18
» » általános »	»	5.756,545	12.957	2.26	12.764	13.700	8.006	98.44	6.2
Majnai Frankfurt	»	39.598,000	18.124	0.45	16.808	19.586	—12.809	92.81	7.19
Összesen		594.947,901	1.121,865	1.88	977.327	1.075,520		87.15	6.33

Az intézetek a biztosítási díjak nagysága szerint következőleg sorakoznak:

1. Holstein kerület és rendei	3.42	pro mille
2. Hannover egyesült rendei	2.90	» »
3. Holstein városai	2.89	» »
4. Schleswigholstein nemesi biztosítója	2.83	» »
5. Schlesvig kerület és rendei	2.75	» »
6. Schleswigholstein általános biztosítója	2.26	» »
7. Bremen Verden	2.20	» »
8. Átlag az említett intézeteknél	1.88	» »
9. Osnabrük	1.76	» »
10. Ostfriesland és Herlingerland vidéke	1.70	» »
11. » » » városai	1.60	» »
12. Hoya és Diepholz	1.50	» »
13. Hessen választófejedelemség	1.02	» »
14. Nassau	1.02	» »
15. Majnai Frankfurt	0.35	» »
16. Schleswigholstein Landkirchen	0.32	» »

c) Poroszországon kívüli német államok

aa) Szászország.

A szász királyságban már a 18-ik században voltak egyes kölcsönös biztosító társulatok, melyek utóbb 1729. april 5-én egy általános állami biztosító intézetté alakultak, ez időben mindazáltal a biztosítás teljesen szabad akaratra hagyott és a kényszer elve csak 1784. nov. 10. óta honosított meg s a jelenleg fenálló 1862. aug. 23. törvény szerint is a kényszerbiztosítás elve az uralkodó.

Ez utóbbi törvény szerint a szászkirályságban egy ingatlanok országos tüzbiztosítója működik (Landes-Immobilien-Brandversicherungsanstalt). Minden épület ezen állami intézetnél biztosítandó. A királyi paloták, mulató és nyári lakok, színházak, temető lakok, hidak, áthidalások (viaducte) és az épülethez szorosan nem tartozó részek nem biztosítandók szükségkép, de az intézet ez épületek

biztosítását is elvállalja. Lőpormalmok, lőporraktárak és lőporházak, lögyapot és egyéb könnyen gyúlékony anyagok raktárai vagy gyárai, tűzijátékműhelyek, valamint mindazon épületek, melyek az említettekkel legszorosabb kapcsolatban vannak és tűzfal által attól elnem választva, továbbá oly épületek, melyeknek csak ideiglenes czéluk van és végre a 10 tallérnál csekélyebb értékű épületek az intézetnél nem biztosíthatók. A biztosításra kötelezett épületek más intézeteknél nem biztosíthatók.

Az épületek értéke becslés által határozatik meg; e végből biztosítási lajstromok vezetnek, jelesen minden községi hatóság (Ortsverwaltungsobrigkeit) köteles a kerületében fekvő épületekről: a) helyi katastert (Ortskatastert), b) főkatastert (Hauptkataster), ha a hatósághoz több helység tartoznék; — és c) kataster pótkönyvet (Katasternachträge) vezetni. E könyvek két példányban készülnek, és a központban levő biztosítási bizottság által megvizsgálatnak és ezekből az egész ország számára egy főkataster készül.

Kár esetén ismét becslés eszközöltetik. A kártérítési összeg csak az épület újra építésére fordítható, és ez esetben az épület csakis a hatóságilag jóváhagyott terv szerint építhető.

A biztosítási díjak félévenként és pedig april és october 1-én szedetnek be; e díjakról az országgyűlés előtt minden harmadik évben nyilvános számadás tétetik. A díjak a különböző osztályzatu épületeknél 1000 tallér érték után 3 fillérré szabvák. A díjak a községi hatóságok által szedetnek be és e végből a községek a beszedett díjak egy részét a beszedésnél mutatkozó költségek fedezéseül nyerik és pedig ha a díjak 50,000 tallérnál nem nagyobbak legfeljebb a beszedett összeg 2%-kát, —50-100.000 tallérnál 1½%-kát, —100.000 tallért meghaladó összegeknél legfeljebb 1%-kát. A biztosítási díjakból minden községnek az általa behajtott díjak 1%-ka tűzoltásra nyujtatik.

A biztosítást állami és községi tisztviselők kezelik; legfelsőbb hatóság gyanánt működik a belügyministerium; — a középső közeg és egyszersmind az állami biztosítás ügyvezetője az u. n. tűzbiztosítási bizottság (Brandversicherungscommission), ezen bizottság az alsó hatósági közegekkel közvetle-

nül érintkezik. (I. Gesetz das Immobilien-Brandversicherungs-wesen betreffend. Dritte Auflage Dresden 1864. — és Elsner Archiv für das Versicherungswesen Berlin s. a. II. Band 1 Heft (Zweite Auflage) 76 és köv. lapokon).

Szászországban mindazáltal az állami biztosítás intézménye ellen több ízben panaszok hallatszottak, sőt általában roszalják a kormány hatását e téren. A lipcei kereskedelmi kamara az 1863-iki évről szóló jelentésében a többiek közt a következőket mondja: — «Azon sajnós tapasztalatok, melyek eddig az állami tűzbiztosító intézetnél mutatkoztak, és melyek különösen az új törvénybe is átment azon elvből következtek, hogy a roszabbul épült és kisebb házak tulajdonosai segélyeztessenek, a kamarát azon meggyőződésre vezették, miszerint ezen törvényt egész terjedelmében tárgyalás alá vegye. Miután pedig egyes tartományrészeknek túlterhelése, és a gyújtogatásra való inger az új törvény által inkább előmozdittatik, mintsem hogy elháríthatnák; miután továbbá a törvény által meghatározott osztályzatok czélszerűsége és helyessége, valamint a biztosítási díjak elégtelensége kétségkívüli aggályokat támasztottak a kamarában: elhatároztatott, hogy a királyi kormány fölkértelessék, miszerint a törvényt az országgyűlés elé megvizsgálás végett terjessze . . . A kamara nem figyelmeztetheti eléggé a kormányt, hogy az oly szilárdon fentartott elvektől, melyek mellett a tűzkáresetek borzasztó arányban szaporodnak, és Szászország nemzetvagyonának milliói a lángok által pusztíthatnak végre térjen el». (a kamara említett évi jelentésének 18 l.)

Ugyanily hangon nyilatkozik e kamara az 1867 és 1868-iki évi jelentéseiben: — »Az állami, tartományi és községi tűzbiztosító intézeteknek további fentartása Berlinben tüzetesen tárgyalatott — mondja a jelentés — A többség ezen intézeteknek fenállását az általános közgazdasági érdekekkel megegyeztethetőnek találta, de csak oly feltételek mellett, ha a kényszerbiztosítás elve, valamint ezen intézeteknek egyéb magánintézetek irányában leendő minden kedvezése megszűnik. Részünkről ezen nézetet következményeiben teljesen egyenlőnek tartjuk az állami intézetek tökéletes megszűn-

tetésével; mert az államintézetek a magán iparnak ép ezen kényes terén a versenyt ki nem állhatják, ha gazdaságilag oly tarthatlan alapon nyugszanak, mint milyen épen a szász tűzbiztosítónak segélyzési elve, mely a tűzveszélyesebb épületeket a tűzmentes épületek tulajdonosainak rovására jutalmazza. Részünkről inkább az állami tűzbiztosításnak azonnali megszüntetését pártoljuk, annyival inkább, mert ez intézet Lipcse városát a vidék rovására évenként 60.000 tallérral sújtja (az említett jelentés 5. l)

Az általános roszalás főkép 1868. óta mind inkább hangosabban nyilatkozott. A lipcsei kereskedelmi kamara 1869. június 2-án a következő határozatot hozta: »A tűzbiztosítási ügynek Szászországban leendő reformálására nézve mulhatlanul szükséges, hogy az állami tűzbiztosító intézet minél előbb felszaltassék. Mi ezen intézetnek megszüntét, — melynek segélyzési elve nem más, mint a tűzveszélyes épületek birtokosainak a tűzmentes épületek birtokosai rovására való jutalmazása, — az igazság nevében követeljük. Az épületek biztosításának kényszere a személyes szabadság szükségtelen megszorítását vonja maga után. A közigazdaság követelménye, hogy a biztosítási ügy minél inkább terjedjen, meg fog honolni, ha a teljes szabad verseny folytán a kínálat kellő mérvben meglesz.»

Maga Lipcse városának közönsége szintén az állami biztosítás ellen felszólalt, jelesen 1869. november elején egy emlékiratot nyújtott be a belügyministeriumhoz, melynek fontosabb pontjait a következőkben adjuk:

»Állami biztosító intézetünk a közhangulat által általában és a tudomány által különösen mint észellenes (irrationel), complicált és költséges, igazságtalan és a tűz által fenyegetett ingatlanokra nézve veszélythozó már annyira elítéltetett, hogy minden további indokolás nélkül igazoltnak tekintjük, ha a kormány figyelmét az egész ország és az egyes községek érdekében a következőkre fordítjuk:

1. Szüntettessék meg az ország képviselőinek közreműködése mellett az állami biztosító intézet; — 2. en-

gedtessék át az ingatlanok tűzkár elleni biztosítása, — ha mindjárt a biztosítási kényszer alkalmazása mellett is, — az egyes községek önkormányzatának, szükség esetében községi egyesületeknek; — 3. ha az állami biztosítás eszméjét épen nem akarják elvetni, bizattassék legalább az egyes községek önkormányzatára, valljon részt akarnak-e venni az állami biztosításnál vagy sem; — 4. végre, ha az állami biztosítás fentartatnék továbbra is, helyeztessék legalább a biztosítási díj kellő arányba a koczkázatokkal.» A város ezen emlékiratban különösen kiemeli, hogy aránylag igen sokat fizet a biztosításnál. Ugyanis Lipcse városa az összes szászországi biztosításnál és a kártérítéseknél következőleg részesült:

1864 évben a biztosítási díjak	$\frac{1}{19}$ része,	a kártérítések	$\frac{1}{348}$ része
1865 » » »	$\frac{1}{19}$ »	»	$\frac{1}{578}$ »
1866 » » »	$\frac{1}{19}$ »	»	$\frac{1}{472}$ »
1867 » » »	$\frac{1}{19}$ »	»	$\frac{1}{114}$ »
1868 » » »	$\frac{1}{19}$ »	»	$\frac{1}{662}$ »

esett a városra, pedig a város maga gondoskodik a tűzoltó készülétekről s így e tekintetben sem esik terhére az államnak (Masius: Rundschau der Versicherungen XIX. kötet 489. l.).

1869-ben az állami biztosítás ügye végre csakugyan az országgyűlés elé került; a költségvetésben ugyanis az állami intézet számára egy házvétel szerepelt, ez alkalommal azon kérdés merült föl: szükséges-e általában ez intézet vagy sem. Az országgyűlés által kiküldött bizottság megvizsgálván az ügyet, nem tudott egyhangu véleményre jutni. A bizottság többsége az intézet további fentartását követelte és pedig mert a szegényebb sorsú néposztályok ezen intézet megszüntetése következtében lényegesen hátrányt szenvednének, és mert az állam igen is hivatott egy ily intézet kezelésére, de még ezen többség is elismerte az állami intézetben teendő reformok szükségét. — A kisebbség azonban ezuttal erélyesen hangoztatta nézetet és a különvélemény, melyet Rentzsch szerkesztett, az intézet teljes megszüntetését követelte. E véleményben kiemeltetett, hogy az állami intézet

az 1866. év végével	321.848	tallér
» 1867. » »	559.299	»
» 1868. » »	1,006 051	»

hiánylatot mutat. Tekintettel arra, hogy az állami intézet pénzügyi szempontból több előnynek örvend, hogy az adó- és a bélyegmentesség mellett az ügynökök költséges intézményére nem szorul, és hogy a hatóságokkal való érintkezésében külön előnyöket élvez: — azon következtetésre kell jutni, miszerint ezen intézetnél nem kedvezőtlen évfolyamokról, nem egyes reformjavaslatokról lehet szó, hanem hogy az intézmény maga, mint állami kényszerbiztosító a közgazdasági törvényekkel homlokegyenest ellenkezik. A folytonos hiánylatokon kívül az intézet visszás hatása kitűnik onnan is, hogy Szászországban igen nagyszámúak a tüzesetek, melyek más államokéival összehasonlítva felette kedvezőtlen arányt adnak. (v. ö. Masius Rundschau der Versicherungen XIX. köt. 553. l.).

A drezdai kereskedelmi kamara 1868-ik évi jelentésében hasonlóképp a kényszerbiztosítás ellen felszólal (a jelentés 9 lapján).

bb) Bajorországban.

Bajorországban már egy 1791. márczius 30-kán kibocsátott tüzrendszabály (allgemeine Feuerordnung) kilátásba helyezte az állami tűzbiztosítást; az állam azonban csak 1811 óta vette kezébe a biztosítás ügyét, amennyiben a különböző községek- és kerületekben azelőtt volt egyes kölcsönös biztosító intézetek egy intézetté olvasztattak össze. Ez intézet mindazáltal még vem volt teljesen állami intézet; az 1811. január 23-iki rendelet ugyanis az új intézetet magán egyesületnek mondja, melynek ügyeit mindazáltal állami tisztviselők kezelik. Kisésem volt köteles ez intézetbe lépni, de ha valaki más, külföldi intézetnél akart biztosítani, azt csak az esetben tehetette, ha ezen bajorországi egyesületnél is már biztosította épületét.

1838-ban lényeges változás állt be Bajorország tűzbiztosító ügyében. Jelesül megtiltatott a külföldi intézeteknél

való biztosítás mindazon esetekben, ha a bajor intézet szabályzata szerint a biztosítás kockázatát elvállalhatja; — az épületek tűzveszélyességük szerint külön osztályokba soroztatnak; — és a tűzveszélyességnek meghatározására bizottsági becslések rendeltettek el.

Ezen állami intézet ellen minazáltal többoldalu panaszok merültek föl; a központosított intézet nem találtatott czél szerűnek és egyes vidéki intézetek hozattak kilátásba; — mások ismét általában az állami biztosítás ellen szólaltak föl és a teljes szabadságot kívánták meghonosíttatni a biztosítás terén is. Ezen kívánalmak következtében a bajor országgyűlés a tárgyat tanácskozás alá vette, és elhatározta, hogy az állami tűzbiztosítás továbbra is fentartassék, de utasította egyuttal a kormányt, miszerint a felmerült panaszok és egyéb tapasztalatok alapján készíttessen törvényjavaslatot.

Igy jött létre az 1852. május 28-ki törvény, melynek kiegészítője az 1861. decz. 9-iki törvény. E két törvény jelenleg is fenáll és következőket tartalmazza: —

Bajorországban a tűzbiztosításra nézve egy a kölcsönöség elvére fektetett intézet létezik; ezen intézethöz kell biztosítani, ha valaki épületét biztosítani akarja; azaz csak közvetett biztosítási kényszer létezik Bajorországban; az épületeket nem kell biztosítani, de ha valaki mégis biztosítani akar, akkor másutt nem szabad biztosítani, mint a bajor állami biztosítónál. Vannak mindazáltal épületek, melyeket mindenesetre kell az állami biztosítónál biztosítani, s ezek következők: az állam épületei, kiskorúak és gondnokság alatt állók épületei; községek, egyházak, iskolák és egyéb alapítványok épületei; plébániák és kegyuri épületek; többeknek közös tulajdonában levő épületei; oly épületek, melyeken jelzálogi terhek fekszenek, ha a hitelezők közül csak egy is kívánja; csődbe esetteknek épületei ugyanazon viszonyok között.

A biztosítás terjedelmét a biztosító tulajdonos maga határozza meg, de a biztosított érték az épület becsértékénél nagyobb nem lehet. A becslés külön meghitelt szakértők által eszközöltetik. A kártérítés csak az épület felépítésére adatik

s ennél fogva a kárpótlási összeg az építkezés haladásához képest részletekben nyújtatik.

A biztosított épületek díjai az épületektől négy osztályzat szerint szedettek. Az első osztályba tartoznak a szilárd épületek, ha kővel vagy érczel fedvék: — a II-ik osztályba soroztatnak a műhelyek (Fachwerk), ha érczel vagy kővel fedvék; — a III-ik osztályba tartoznak szilárd épületek, melyek nem egészen kővel vagy érczel fedvék; — a IV-ik osztály magában foglalja a többi épületeket; ez osztályok 5, 6, 8, és 9 aránya szerint fizetnek biztosítási díjakat. Azonkívül minden egyes osztályban még négy alosztályzat foglaltatik az illető épület tűzveszélyességének megfelelőleg s ezen alosztályok szerint a díjak $\frac{2}{10}$, $\frac{5}{10}$, $\frac{10}{10}$ és $\frac{15}{10}$ -del emelkednek. A kerületi rendőrség határozza meg, mely alosztályba tartozik az épület.

A díjak egy része az év elején fizetetik, és pedig minden 100 forint után 6 krajczár; ha e díjak nem fedezik a károk összegét, az állam előleget nyújt az intézetnek, sőt rendkívüli esetekben évközi díj is vethető ki. Az intézetnek egyébiránt van tartalékalapja, mely az előbb létezett kerületi biztosítók vagyonából, a belépő tagok által az első három évben fizetni szokott minden száz forint után járó 2 krajczárból s egyéb kisebb jövedelmi összegekből képződött.

Az intézet ügyeit a kerületi rendőrségi hatóságok (Districtspolizeibehörden) vezetik. Ezek felett az egyes kerületek kormányzóságai (Kreisregierung) állanak és legfelsőbb közegül a ministerium működik. A rendőrségnél a tűzbiztosítás teendőire nézve külön tisztviselők nincsenek, hanem ez ügyek a rendőri teendőkkel együttessen végeztetnek; a kerületi építő felügyelőségeknél azonban külön tűzbiztosítói felügyelők alkalmaztatnak; a kormányzéseknel külön számvevőségi biztosok (Rechnungscommissäre) s a ministeriumban egy külön központi számvevői biztos működik.

Az állam ezen szolgálatokért az intézettől évenként 45.000 ftot vett igénybe; 1861 óta e célból évenként a költségvetésbe egy átlag összeg vétetik föl.

A biztosításnál maguk a biztosításnál részesülők is bizonyos ellenőrzést gyakorolnak; minden egyes községben

ugyanis a résztvevőkből egy bizottság választatik, melynek feladata a biztosításnál előforduló minden egyes üzletet ellenőrizni s a tüzoltásnál a kellő intézkedéseket figyelemmel kíséreni (V. ö. Elsner: Archiv für das Versicherungswesen Berlin II. Band 2. Heft (zweite Auflage) 56 és következő lapokon: — Stoll Keresztély: Das Feuerversicherungswesen im Königreiche Bayern. Vierte Auflage München 1870.)

A bajor tüzbiztosítási államintézet iránt legközelebb Mayr Györgytől »Statistische Nachweisungen über das Immobilien-Brandversicherungswesen im Gebiete des Königreiches Bayern diessseits des Rheins. München 1870» című érdekes mű jelent meg, melyből a következő adatokat emeljük ki:

Bajorország Rajnán inneni részében az állami intézetnél biztosított;

183 ⁴ / ₅ évben	1,060.532 épület	490.4 millió frt értékben
184 ³ / ₄ »	1,109.278 »	561.8 » » »
185 ² / ₃ »	1,144.203 »	658.4 » » »
186 ⁷ / ₈ »	1,281.295 »	1139.8 » » »

évenként tehát a biztosított érték 4.4 %-kal emelkedett; a különböző osztályzatú épületek a biztosításnál következő arányban szerepeltek:

az 183⁴/₅ évben volt

az I. osztályban	127.717 épület	123.4 millió frt értékben
a II. »	381.483 »	158.0 » » »
a III. »	63.855 »	48.6 » » »
a IV. »	509.548 »	160.4 » » »

az 184³/₄ évben volt:

az I. osztályban	144.081 épület	163.6 millió frt értékben
a II. »	395.661 »	178.5 » » »
a III. »	63.616 »	52.3 » » »
a IV. »	505.920 »	167.4 » » »

az 185²/₃ évben volt:

az I. osztályban	168.788 épület	201.4 millió frt értékben
a II. »	416.427 »	205.1 » » »
a III. »	63.198 »	56.9 » » »
a IV. »	495.790 »	186.0 » » »

az 186⁷/₈ évben volt;

az I. osztályban	247.423 épület	459.0 millió frt értékben
a II. »	502.964 »	366.0 » » »
a III. »	57.536 »	68.1 » » »
a IV. »	473.372 »	246.7 » » »

Ezen számokból kitűnik, hogy az első osztálybeli épületek általában évenként nagyobb arányban vesznek részt a biztosításnál, jelesül 183⁴/₅-ben 1000 ftnyi biztosításhoz az első osztály 252 frtot, 186⁷/₈-ban pedig 403 frtot szolgáltatott, holott a negyedik osztályú épületek csökkenést mutatnak az arányban és pedig úgy hogy 183⁴/₅-ben 1000 frtra esett 327 ft a IV-ik osztályból, holott 186⁷/₈-ban csak 216 frt. Ezen arányból kétségek kívül arra lehet következtetni, hogy az építkezések javult Bajorországban, és hogy maguk az épületek is sokkal tűzmentesebbek, mint az előbbi években voltak.

Egy-egy épületnek biztosítási értéke átlagszámítás szerint következő:

	1843 ³ / ₈ átlag	1863 ³ / ₈	1868 sept.
városokban	1719 ft	2804 ft	2929 ft
vidéken	454 »	678 »	723 »
összesen átlag	529 »	835 »	890 »

A tűzbiztosító intézet összes vagyongorgalma a különböző időszakokban volt, jelesül

	biztosítási díjak	összes bevétel	kártérítés	kezelés	bevételi többlet
1834 ⁴ / ₆₈ évi átlag	1,345.175 ft	1,380.602 ft	1,295.488 ft	58.669 ft	26.445 ft
1843 ³ / ₆₈ » »	1,434.076 »	1,476.536 »	1,373.295 »	62.282 »	40.959 »
1852 ² / ₆₈ » »	1.433.593 »	1,489.557 »	1,355.271 »	76.351 »	57.935 »
1834 ⁴ / ₅₂ » »	1,266.580 »	1,283.752 »	1,242.348 »	37.395 »	4.099 »

Ezen számokat 1000 fthoz arányítva a biztosítási díj tett:

1834 ⁴ / ₆₈ évi átlagban	1.95 ⁰ / ₀₀ -ét
1843 ³ / ₆₈ » »	1.90 »
1852 ² / ₆₈ » »	1.72 »
1834 ⁴ / ₅₂ » »	2.24 »

Ugyancsak 1000 ft biztosított érték után esett:

1834 ⁴ / ₆₈ évi átlagban	1.87 ft	kártérített összeg
1843 ³ / ₆₈ » »	1.82 »	» »
1852 ² / ₆₈ » »	1.63 »	» »
1834 ⁴ / ₅₂ » »	2.20 »	» »

A biztosítási díjak 1852 óta általában igen kedvezők

az I. osztályú épületeknél a legnagyobb díj tett	1.36 ⁰ / ₀₀	a legkisebb	0.68 ⁰ / ₀₀
a II. » » » » » »	1.56 »	» »	0.78 »
a III. » » » » » »	2.08 »	» »	1.06 »
a IV. » » » » » »	2.29 »	» »	1.15 »
átlag vala mennyi épületnél	» » »	1.73 »	» 0.86 »

Ezen átlagok természetesen az egyes években nagyon eltérők és sok esetben sokkal kedvezőlenebbek, a szerint amint az egyes években a tűzkárok nagyobbak vagy kisebbek.

Amint említettük Bajorországban a négy osztályzat 5, 6, 8 és 9 aránya szerint fizet biztosítási díjat; de e díjak az épület tűzveszélyes alkalmazása és helyzete szerint változtak; a tényleges viszonyok következtében hosszabb tapasztalatok szerint az említett törvény szerinti díj 5, 7, 14, 21 arányt nyert a különböző osztályokban; ép ennél fogva a bajor kamarákban már 1869 április 6-án Jörg képviselő javaslatára utasított a kormány, hogy ezen egyenetlenség megszüntetése végett kellő intézkedések történjenek.

Az állami tűzbiztosító intézet működése óta Bajorországban a tűzkáresetek nagyon szaporodnak; tűz eset volt ugyanis

182 ⁵ / ₆ -évben	449	184 ⁷ / ₈ -évben	854
182 ⁶ / ₇ »	503	184 ⁸ / ₉ »	1019
182 ⁷ / ₈ »	485	184 ⁹ / ₁₀ »	886
182 ⁸ / ₉ »	535	185 ⁰ / ₁ »	751
182 ⁹ / ₁₀ »	492	185 ¹ / ₂ »	802
183 ⁰ / ₁ »	510	185 ² / ₃ »	670
183 ¹ / ₂ »	594	185 ³ / ₄ »	722
183 ² / ₃ »	607	185 ⁴ / ₅ »	662
183 ³ / ₄ »	683	185 ⁵ / ₆ »	586
183 ⁴ / ₅ »	635	185 ⁶ / ₇ »	565
183 ⁵ / ₆ »	599	185 ⁷ / ₈ »	489
183 ⁶ / ₇ »	529	185 ⁸ / ₉ »	508
183 ⁷ / ₈ »	478	185 ⁹ / ₁₀ »	483
183 ⁸ / ₉ »	555	186 ⁰ / ₁ »	512
183 ⁹ / ₁₀ »	579	186 ¹ / ₂ »	539
184 ⁰ / ₁ »	505	186 ² / ₃ »	618
184 ¹ / ₂ »	587	186 ³ / ₄ »	641
184 ² / ₃ »	571	186 ⁴ / ₅ »	824
184 ³ / ₄ »	654	186 ⁵ / ₆ »	862
184 ⁴ / ₅ »	697	186 ⁶ / ₇ »	1261
184 ⁵ / ₆ »	776	186 ⁷ / ₈ »	1181
184 ⁶ / ₇ »	839		

A tüzeseteknek ezen általános szaporodása mellett szaporodott egyszersmind a gyújtogatások száma is, volt ugyanis

186 ¹ / ₂ évben	539 tüzeset közt	44 gyújtogatás
186 ² / ₃ »	618 » »	66 »
186 ³ / ₄ »	641 » »	95 »
186 ⁴ / ₅ »	824 » »	112 »
186 ⁵ / ₆ »	862 » »	148 »
186 ⁶ / ₇ »	1261 » »	246 »
186 ⁷ / ₈ »	1181 » »	218 »

Ezen körülményhez járul még az is, hogy az utolsó években a villám által keletkezett tüzesetek szintén igen szaporodtak, így villám következtében támadt tüzeset volt

185 ⁸ / ₉ -évben	60	186 ³ / ₄ -évben	61
185 ⁹ / ₁₀ »	51	186 ⁴ / ₅ »	90
186 ⁰ / ₁ »	64	186 ⁵ / ₆ »	48
186 ¹ / ₂ »	64	186 ⁶ / ₇ »	101
186 ² / ₃ »	81	186 ⁷ / ₈ »	140

s ezen esetekről maga a jelentésttevő — az országos statisztikai hivatal főnöke — következőleg nyilatkozik:

«E számok szerint az utolsó két évben a villámsujtások által okozott kár esetek rendkívüli szaporodására kellene következtetni. De ha meggondoljuk, hogy ugyanazon években a tüzesetek száma általában s a gyújtogatások száma különösen rendkívül szaporodott, okvetlenül azon gyanúra kell jutni, hogy egyik vagy másik gyújtogatási eset zivatarok alkalmával történt, s ezen czég alatt szerepel maga a tüzeset illetőleg a gyújtogatás esete is.

cc) *Württembergben.*

Württemberg királyságában már 1726-ban alakult egy kölcsönös biztosító intézet, mely 1754 óta állami intézetül működik, de még ekkor nem volt a kényszerbiztosítás meghonosítva. A kényszerbiztosítás 1772 óta áll fenn, s ezen intézet az 1807-iki tűzrendtartás következtében a Würt-

temberghez csatolt újabb államterületre is kiterjesztette működését és jelenleg az 1853 márcz. 14-iki törvény szerint szintén kényszerrel működik. Ezen törvény szerint minden épület, kivéve a nagyon tűzveszélyeseket, biztosítandó. Az állami tisztviselők kezelik az intézet ügyeit, és az igazgatás a belügyministerium körébe esik. (l. Elsner. Repertorischer Assecuranz-Almanach. 1867. 26 és köv. lapokban).

Württembergben is az állami biztosítás intézménye ellen számos panasz és felszólamlás tétetett, különösen a kereskedelmi és ipar kamarákban többször volt felemlítve ezen intézet reformjának illetőleg teljes megszüntetésének óhaja és e végből a kereskedelem és iparügyi központi hatóság (Centralstelle für Gewerbe und Handel) 1865-ben felszólította az ország négy kamaráit, hogy az állami tűzbiztosításról szóló törvény iránt nyilatkozzanak.

Időközben jelesül 1869-ben maga az állami tűzbiztosító intézet igazgató tanácsa egy új törvényjavaslatot dolgozott ki, mely javaslat véleményezés végett a stuttgarti kereskedelmi kamarának is adatott. Ezen kamara mindazáltal határozottan az állami biztosítási elv ellen nyilatkozik, és a biztosításnak teljes felszabadítását követeli. Az illető emlékiratban e tárgyat következő indokokkal támogatja: 1) az egyedáruságok ideje már megszűnt, az állam nem fejtheti ki azon tevékenységet és azon takarékoskosságot, melyet magánvállalatok mutatnak, és kifejtene; 2) a biztosítási ügynél az egyedáruság teljesen igazolatlan, és nem indokolható, mert az előrelátó biztosítót a könnyelművel szövetkezésre kényszeríti és a kockázatoknak egész országokra való megosztását akadályozza; mert továbbá ingó tárgyakra sem létezik kényszer, már pedig ha ingatlanoknál igazolt volna az állami biztosítás, úgy ingóknál is az volna; és mert Württemberg a miveltség azon fokán áll, melyen azon államok állanak, hol biztosítási kényszer sohasem honosult vagy legalább jelenleg már fen nem áll; 3) a magán társulatok versenye folytán a tűzkár tekintetében való védelem fokoztatik. A kényszerintézeteknél szokásos kisebb becsei arra kényszeríti a biztosítót, hogy a szenvedett kárnak egy részét saját

maga viselje, ez történt például az isnyi tüzeset alkalmával. A hamburgi kényszerbiztosító intézet a híres hamburgi tűzvész után 43 millió markobanknyi költséont volt kénytelen felvenni, míg az egyéb magántársulatoknál biztosított ingatlanok és ingók, melyek az előbbi intézetnél biztosított értéket 40%-kal túlhaladták, azonnal és pontosan kárpótoltattak. Egy városnak leégése Württembergben az épületek biztosítóit a legnagyobb áldozatokkal sújtaná vagy az államot legalább is hosszú időre káros hatású kölcsönök által terhelné. A még fenálló nyilvános biztosító intézetek mindenütt arra törekcszenek, hogy lehetőleg legszorosabban egyesüljenek egymással és hogy a kockázatok területét nagyobb térre terjesszék ki. A német intézetek e részben viszontbiztosítást honosítottak meg; pedig a württembergi királyi kormány még csak legközelebb is hiába iparkodott a stutgarti színház számára viszontbiztosítást kieszközölni, támogatást sehol sem nyerhetett. És utóvégre ha az állam valamely magán intézet megbízhatóságában kétkedik, bármikor kérhet az intézet állapotáról kimutatást vagy ha akarja biztosítékokat is követelhet.

4. A magán versenynek meghonosítása folytán a tűzkárbiztosítás olcsóbbá lesz. Bebizonyított tény az, hogy magántársulatok a III. osztályú épületeknél 25—33 %-kal olcsóbbak volnának, nem is tekintve azt, hogy nagy tüzeseteknél az állam utánfizetéseket is követel. Tűzveszélyes gyárak (pl. cukorgyárak) az V. osztály szerint az állami biztosítónál $2\frac{1}{2}$ pro millét fizetnek; mások (mint firneisz főzödék) a IV. osztály szerint $1\frac{1}{2}$ pro millét, és a legkevésbé veszélyesek (mint lakatos és kovács műhelyek) szintén a IV-ik osztály szerint szintén $1\frac{1}{2}$ ‰-ét fizetnek az állami intézetnél. Általában az állami intézetnél a városi épületek, melyek pedig mind az építkezés, mind a fedélzet tekintetében sokkal inkább tűzmentesebbek magasabb biztosítási díj alá esnek, mint a falusi községek épületei. Csak a biztosítási üzlet teljes felszabadítása által lehet egyszersmind a tűzbiztosításnál is nagyobb olcsóságot eredményezni.

5. épen a biztosításiügy teljes felszabadítása által lesz egyszermind lehetséges a záloghitelezők és a dologi hitel állapotát javítani; amint ezt egyéb államok példái eléggé bizonyítják. A gyujtogatások lehető kevesbitése végett ugyanis az állami intézetek általában az épületek biztosítási értékét a tulajdonképi értéknél sokkal kisebbre szabják; magán intézeteknél e tekintetben a biztosítók szabad válogatása folytán a nem tetszetős tárgyakat fel sem veszik biztosításra, de ellenkezőleg az elvállalt tárgyaknál a teljes érték erejéig biztosítanak. A zálogadós ily módon nagyobb becsü zálogtárgy felett rendelkezhetik s így jelzálogi hitele is nagyobb leend; a hitelező követeléseinek fedezésére nagyobb értékü zálogtárgygyal bir, és főkép nagyobb tüzkáreseteknél adósának beleegyezttével gyorsan kapja igényeinek kielégittetését. Az adós ily módon, ha hitelezője átengedi neki a kártérítési összeget azonnal hozzáláthat az épület ismétli felépítéséhez, holott az állami biztosító csak részletenkint s ekkor is az épület haladásához képest adja csak ki a kártérítési összegeket; s így az épület tulajdonosa leggyakrabban kölcsön felvételére kényserittetik.

6. Végül az állami intézet előnyére szolgálna a magán intézetekkel való versenyzés, miután a túlterhelhetés különféle kockázatokkal elhárittatnék. Felette tanulságos példát nyujt az állami tüzbiztosítók káros hatására nézve a szászországi állami biztosító, mely évenkint hiánylatokkal működik (l. Jahresberichte der Handels- und Gewerbekammern in Württemberg für das Jahr 1869 herausgegeben von der königlichen Centralstelle für Gewerbe und Handel. Stuttgart 1870. 13 és köv. lapokon).

A württembergi állambiztosítónál biztosittatott

1868. évben	276.477 fő épület és	188.365 mellék épület	=	464.842 ép
1869. »	278.248 »	» 193.079 »	»	= 471.327 »

Az intézet összes bevételei 1869-ben tettek 1,112.569 ft 8 krt; ezekből esik biztosítási díjakra 818.764 ft 28 kr. A kiadások összege 1.106,546 ft 26 kr, miből kártérítésekre jut 542.926 ft 33 kr. (L. Beilage zum Staatsanzeiger für Württemberg 1870 Freitag den 15. Juli).

dd) Badenben.

Baden nagyhercegségben 1758 sept. 25-én létesült a Baden Durlach-féle nyilvános biztosító intézet; később 1766 octoberben Baden-Baden számára alakult egy ilyenmü intézet; 1803 sept. 7-én a két intézet egygyé alakított, oly kikötés mellett, hogy azon helységekben, hol a többség az ezen intézetnél leendő biztosítást kívánja, a kisebbségnek is bekellett egyezni az általános biztosításba. Jelenleg Baden nagyhercegségben minden épületet kell az állami intézetnél biztosítani, kivétel alá esnek a nagyhercegi és az államrendi épületek, továbbá azon épületek, melyeknek becsértéke 50 ftnál kisebb, a löpormalmok és raktárak, a kéj-lakok, s végül templomokban az orgonák, a toronyórák és a harangok. Az épületeket a becsérték $\frac{4}{5}$ -éig az állami intézetnél kell biztosítani, az utolsó $\frac{1}{5}$ -ét más magán intézeteknél is lehet biztosítani (L. Elsner Repertorischer Assecuranz-Almanach 1867. 26. lap.).

A biztosítási díjak kivetése tekintetében Badenben egészen sajátzerü eljárás szokásos. Az épületek ugyanis négy osztályba soroztatnak. Az első osztályba tartoznak mindazon községek, melyeknél az évi kártérítés a biztosított értéknek $\frac{1}{10}$ százalékát felül nem mulja; a másodikba azok, melyekben a kártérítés a biztosított érték $\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{2}$ százalékát; a harmadikba, melyeknél $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ %-kát; és a negyedikbe, melyekben $1\frac{1}{2}$ százalékánál többet tesz. A községek ennél fogva évenkint más osztályzatba jöhetnek. Az első osztályu községek az egyszerü díjat fizetik, a második osztálybeliek $\frac{1}{3}$, a harmadik osztályuak $\frac{2}{3}$ és a negyedik osztálybeliek a kétszeres egyszerü díjat. (I. Verhandlungen der Conferenz stb. 35. l.)

ee) Hessen-Darmstadt.

Hessen Darmstadt nagyhercegségben 1771-ben keletkezett egy állami tüzbiztosító, melynek hatásköre 1816. nov. 18-án az egész országra kiterjesztetett. Minden épületet kell az állami intézetnél biztosítani, kivétel alá esnek

csak a felrobbanás alá eső épületek. (l. Elsner Repertorischer Assecuranz-almanach 1867. 23. l.).

Ezen országban is az állami tüzbiztosítás ellen sok a panasz. Az intézet az ország jóléte tekintetéből károsnak mondatik s pedig következő okoknál fogva: az intézet egy századdal ezelőtt keletkezett s jelenleg is ugyanazon elvek szerint kezeltetik, mint kezeltetett egy évszázaddal ezelőtt, már pedig ezen körülmény a biztosítási ügy folytonos haladása mellett mindenesetre káros hatású. Az intézet csak igen kis körre szorítkozik, hatásköre csak a nagyhercegség területére vonatkozik, már pedig ily hatáskör mellett lehetetlen, hogy a koczkázatok kellően és helyesen szétosztassanak; maguk a hivatalnokok, kik az intézet ügyeit kezelik nem értenek a biztosítás természetéhez s így az ügyek rosszul kezeltetnek. Egy szakférfi ki e hátrányokat felsorolja, azzal végzi panaszait, hogy felkiált; »Wir bedürfen derselben nicht mehr, und man kann ruhig zusehen, wie die Todten ihre Todten begraben (l. Masius Rundschau der Versicherungen XIX. kötet 482. l.)

ff) Mecklenburgban.

A mecklenburgi hercegségekben 1766 óta léteznek nyilvános biztosítók; jelenleg három intézet működik a Domonial Brandversicherungs-anstalt Mecklenburg Schwerinben, — a ritterschaftliche Brandversicherungs-anstalt Rostockban, — és a ritterschaftliche Brandversicherungs-anstalt a stargardi kerület számára Neubrandenburgban. Ezen intézetknél jelenleg nincs kényszerbiztosítás.

gg) Oldenburgban.

Oldenburg hercegségben már 1609-ben az akkor még csak grófságban az uralkodó grófnak, Antalnak tanácsolták, hogy a lefolyt 30 év tapasztalatai alapján állami biztosító intézetet létesítsen és kényszerítse alattvalóit arra, hogy ez intézetnél biztosítsák épületeiket, még pedig az érték után vett egy százaléknyi díjjal. De a gróf attól tartván, hogy

az efféle eljárás könnyen nyereszkesedési színbe helyezhetné a biztosítást, az egész tervet elvetette «Jedoch machte der Herr Graf den vernünftigen Entschluss, dass Gott dadurch möchte hoch versucht, seine eigenen Unterthanen beschweret, ungleiche Urtheil darüber gefällt, und ihm der Geitz, unverschuldeter Weise, beigemessen werden; Gott der Allmächtige hätte sein uraltes Haus Oldenburg, so viel hundert Jahre hero, ohne dieses und dergleichen Mittel, erhalten und beglückseligen lassen: würde auch forthin, durch seinen kräftigen Segen, demselben beiwohnen, und seine Unterthanen für grossen Feuersflammen behütten.»

Később azonban 1764 nov. 5-én egy állambiztosító intézet alapított oldenburgische Brandkasse czim alatt. Jelenleg három nyilvános biztosító működik e herczegségben; és pedig az Oldenburgi, mely a szorosán vett Oldenburg herczegségére terjed és kényszerbiztosítással működik; továbbá Kniphausen uradalomban létezik egy nyilvános biztosító szintén kényszerrel, s ezen intézetnél 1865-ben 529.285 tallér volt biztosítva; végre Jever uradalomban létezik egy nyilvános biztosító, de az illető uradalom épületeit nem kell okvetlenül ezen intézetnél biztosítani, ez intézet 1865-ben 3,774.040 tallér biztosított értéket mutatott föl. Föl kell említeni végül, hogy az oldenburgi herczegséghez tartozó Lübeck és Birkenfeld kerületben állami biztosító nem létezik. (l. Elsner Repertorischer Asc. Almanach 1867. 43 l. és Mittheilungen für die öffentlichen Feuer-Versicherungs-Anstalten 1869. No. 6.).

hh) Szász-Weimar-Eisenachban.

A szász herczegségekben nyilvános biztosítók már régóta működnek; jelesül Szász Weimar-Eisenach herczegségben a nyilvános biztosító »Gebäude-Brandversicherungs-anstalt» czim alatt működik. Weimarban ugyanis 1768-ban, és Eisenachban 1772-ben alakult egy egy nyilvános intézet, melyek 1826. aug. 38-kán egygyé alakítottak és újjászerveztettek. Jelenleg ezen intézet az államministerium alatt áll és mint állami intézet kezeltetik.

Minden épületet kellezen intézetnél biztosítani. A kényszer alól felmentvék, de azért biztosíthatók a weimari fejedelmi palota, az eisenachi, a jeni és a neustadti fejedelmi nyaralók, továbbá a fejedelem mulató és vadász lakai. Biztosításra el sem fogadtatnak azon épületek, melyeknek értéke 10 tallérnál csekélyebb, a löpormalmok és egyéb igen tűzveszélyes épületek.

A biztosítandó épületek szakértők által megbecsültetnek, a biztosítás a teljes becsérték erejéig eszközölhető az intézetnél, de lehet a becsérték $\frac{5}{6}$ $\frac{3}{4}$ $\frac{2}{3}$ és $\frac{1}{2}$ részét is biztosítani.

A biztosítási díjak három osztályzat szerint fizettetnek. Az első osztályba sorolt épületek $\frac{1}{3}$ -dal kevesebbet, a harmadik osztályba soroltak egy $\frac{1}{3}$ -dal többet fizetnek, mint a második osztálybeliek. A kártérítési összeg kizárólag a leégett épület újraépítésére adatik. (l. Archiv für das Versicherungswesen II. Band. I. Heft Zweite Auflage 164. és köv. II. és Mittheilungen für die öffentlichen Feuer-Versicherungs-Anstalten 1868. No. 3.).

ii) Szász-Altenburgban.

Szász Altenburg herczegségben az állami biztosítás 1776 jan. 8. honosított meg s már akkor is kényszerrel. Ez intézet jelenleg is működik még «Landes-brandassurances-Anstalt» czim alatt. Minden épületet kell ezen intézetnél biztosítani; kivételt képeznek és nem biztosíthatók löpormalmok, téglaegetők, és oly épületek, melyeknek becsértéke 25 tallérnál is kisebb. Az épületek egy a helység elöljáróiból és külön kinevezett becslőkből álló küldöttség által becsültetnek és a becsérték képezi a biztosítási értéket, melynél sem többet, sem kevesebbet nem szabad biztosítani. A biztosítási díjak minden épülettől tűzveszélyességre való tekintet nélkül egyenlően vétetnek; ha azonban a díj 25 tallér után 1 garasnál többet tesz, az legalább is három hónapnyi közben eső időhatárokbán szedendő be. A kártérítési összeg csak az épület újra építhetésére fordítható. Az intézetet egy igazgatóság kezeli, mely részben kormányhivatalnokok-

ból részben a biztosításnál érdekelték által választott tagokból áll. A felügyeletet az országos kormány gyakorolja. (l. Elsner Archiv für das Versicherungswesen II. Band II. Heft Zweite Auflage 29 és köv. lap. és Verhandlungen der Conferenz etc. 38. lap.)

kk) Szász-Koburg-Gothában.

Szász-Koburg-Gotha hercegségben kettős elv alkalmaztatik. A hercegség egy részében és pedig Koburgban nincsen állami intézet; némi tekintetben a nyilvánosság jellegével bir ugyan egy a Sonnefeld kerület valamennyi községeiben alakult biztosító, amennyiben az ezen intézetnél résztvevő községek kötelezik magukat, hogy más intézetnél nem biztosítanak, de az intézet még sem felel meg teljesen a nyilvános intézetekhez kötött kívánalmaknak.

Szász Gothában már régibb idő óta működik egy állami intézet, Brandversicherungsanstalt für das Herzogthum Gotha, melynek szabályzatai 1843. június 8-án újra átvizsgáltattak és jóváhagyattak. Ezen intézetnél minden épületet kell biztosítani. Kivétel alá esnek következő épületek, melyeket ugyan nem kell, de lehet biztosítani: magukban álló épületek, melyek nem lakházak, de mellék épületekül sem tekinthetők pl. nyaralók, továbbá a hercegi szék és nyaraló épületek, valamint az uradalmi épületek. Végül biztosításra el sem fogadtatnak: azon épületek, melyeknek becsértéke 20 tallérnál csekélyebb, és az igen tűzveszélyes épületek, jelesül a löpormalmok. Az épületek külön e célra kinevezett becslők által megbecsültetnek s a biztosítási érték a becsérték $\frac{7}{8}$ -da; egyébiránt a biztosítók tetszésére hagyatik a biztosítási érték magasságának meghatározása, de a becsérték $\frac{1}{2}$ -ig legalább kell biztosítani. A biztosítási díjak egyenlően szedetnek be; kivételt képeznek a templomok s azon épületek, hol tűz nem alkalmaztatik, melyeknél az egyszerű díjnak csak fele vétetik; továbbá a kettős díjat fizetik azon épületek, melyek 5 év óta a rendelet kibocsátása után még zsindélylyel fedvék, avagy ezen idő után is még tűzveszélyes anyagból építvék; a háromszoros díj követeltetik azon épületektől, melyek az említett

időtől számított 01 év múlva is zsindeilyyel, szalmával, nád-dal stbvel földvék. A díjak 100 tallér után legfeljebb 5 garasra emelkedhetnek; ha ezenfölül kell díjakat kivetni a díjak csak három hó lejártá után szedhetők be. A díjakból egy legalább 10.000 talérra rugó tartalékalap képzendő, melynek az intézet pénztárában mindig készen kell állania. A kártérítés csak az épület felépítésére fordítható. (l. Elsner Archiv für das Versicherungswesen II. Band 2. Heft Zweit. Aufl. 1 és következő lapokon.).

ll) Braunschweigban.

Braunschweigban 1750-ben keletkezett egy állami biztosító, mely jelenleg is működik; ezen intézet az országban levő minden épület biztosítására nézve az egyedárság jogával bír, de az épületeket biztosítani nem kell. Ez országban tehát a közvetett biztosítási kényszer uralkodik (l. Elsner Repertorischer Assekuranz-Almanach 1867. 21. l.).

mm) Anhaltban.

Anhalt-Dessau-Cöthen és Bernburg herczegségeekben, melyek előbb mint két külön herczegség külön uralkodóval bírtak, azelőtt két külön állami biztosító intézet működött; jelesül Dessau-Cöthenben 1770. június 10-én alakult az állami intézet, melynél az 1857. január 26-ki rendtartás szerint is minden épületet kellett biztosítani. Bernburg herczegségben 1751. ápril 15-én keletkezett egy állami biztosító, mely legujabb időkg is közvetett kényszerrel működött, azaz az épületeket nem kellett ugyan biztosítani, de ha valaki biztosítani akart úgy az állami intézetnél kellett ezt tenni (l. Elsner Repertorisch. Ass. Almanach 1467. 25. l.) Legujabb időben e két intézet egyesítettet, ez egyesülés 1868-ban történt, de mily módon működik jelenleg az intéset, arról nem lehetett közelebbi adatokat szerezni.

nn) Lippe hercezségekben.

Lippe-Detmold hercezségben 1752. február 11-én keletkezett egy állami biztosító, melynél jelenleg is minden épületet kell biztosítani; a biztosítási díjak minden épület után annak becsértékéhez mérve egyenlő arányban vétetnek (l. Elsner Ass. Alm. 31. l.) Harmincz év óta átlag egy évben $1\frac{1}{2}$ ‰-nél nagyobb díjak nem fizetettek (l. Verhandlungen der Conferenz etc. 36. l.)

Lippe-Schaumburgban szintén létezik egy állami biztosító, mely szintén kényszerrel működik (l. Elsner Ass. Alm. 32. l.).

oo) Waldeckben.

Waldeck és Pyrmont fejedelemségekben szintén 1716. december 2-ka óta működik egy állambiztosító és pedig kényszerrel (Elsner Ass. Alm. 26. l.).

pp) Brémában.

Bréma városában 1805-ben egy nyilvános biztosító alakult a város vidéki területe számára »Brandversicherungsanstalt für das Land» czim alatt; de ezen intézet a magán vállalatoknál nagyobb kiváltságokkal nem bír, kényszer nem divatozik, hanem minden brémai alattvaló, ki Bréma városa vidékén épülettel bír, ezen épületét az intézetnél biztosíthatja. Az épületek négy osztály szerint fizetik a biztosítási díjakat; és a díj 1000 tallér után az I. osztályban 36 garas, a II. osztályban 48. gar., a III. osztályban 60 gar. és a IV. osztályban 1 tallért tesz. (l. Elsner Archiv für das Versicherungswesen II. Band 1. Heft Zweite Aufl. 42 és köv. ll.).

qq) Lübeckben.

Lübeck városában 1765. május 10-én keletkezett egy állami tüzbiztosító, mely ujabban lényegesen megváltoztatott és az 1857. február 19-iki rendtartás szerint működik.

dik. Biztosítási kényszer nincsen. Az épületek öt osztályba soroztatnak s ezen osztályok szerint fizetik a díjakat. Az I. és II. osztálynál a díj $\frac{1}{2}$ ‰, a III-nál 2 ‰, a IV-nél 3 ‰, és az V-nél 4 ‰. Az intézet ügyeit két tanácstagból és a biztosító résztvevők által kebelükből választott 32 tagból álló választmány kezeli (l. Elsner Archiv für das Versicherungswesen II. Band 1. Heft Zweite Aufl. 20 és köv. l.).

rr) Hamburgban.

H a m b u r g b a n már 1591. decz. 3. egy u. n. «Feuercontract» keletkezett; csakhamar más nyilvános intézetek is létesültek úgy hogy 1676-ban már több mint 46 ily egyesület működött. Ez évben 46 intézet »Generalfuerkasse» czim alatt egyesült; 1679-ig mindazáltal ismét több intézet keletkezett; jelesül 1624. június 25-én «Vierlande és Geesthacht» falu számára, melynek szabályzata 1646. július 8-án megerősített és 1688-ban ismételten jóváhagyatott; 1647. jun. 10-én keletkezett egy intézet Billwärder, Ausschlag, Tatenberg, Ham és Horen községek számára, melynek szabályzata 1656. február 6-án erősített meg; 1665-ben létesült egy intézet a Hamburg falain kívül levő épületek számára; 1675. nov. 12. Moorburg számára, mely 1790 jul. 30-án erősített meg; — 1679 jan. 31-kén keletkezett az új grodeni Feuergilde.

Ezen intézetek mindazáltal tisztán magánjellegűek voltak és a kölcsönösség elvén alapultak, az állam közreműködése csakis az alapszabályok jóváhagyására szorítkozott. Utóbb azonban maga az állam is ily intézetek keletkezésére befolyt s ezen beavatkozás mellett keletkeztek 1710. febr. 28-án a Brandcasse für das neue Werk; 1723-ban Ochsenwärder, Moorwärder, Spadenland és Tatenberg számára; 1733-ban Hamburg városának javított biztosítója és 1746-ban egy Bergedorf számára. (l. Verhandlungen der Conferenz von Vertretern öff. Feuerv. anst. Berlin 1868. 5 és köv. l.).

Ezen intézetek közül legujabb időben még öt intézet működött: jelesül 1. a «hamburger General-Feuer-Casse,» mely az 1860. april 30-ki törvény szerint a város falain belül és a St. Georg nevű külvárosban levő épületekre terjed, ezen

intézetnél az említett épületeket kell biztosítani; kivételt képeznek az egyházak, új épületek oly területeken, hol előbb épületek nem voltak, az új színház 250,000 folyó markon és a Pferdemarkton levő színház 200,000 markon felül. — 2. a Feuerkasse ausserhalb der Stadt Hamburg, melynek hatásköre a város falain kívül levő házakra terjed, ha azok más állami biztosítónak területébe nem esnek; ez intézetnél közvetett kényszer honos. Ezen két intézet 1868. óta egybeolvasztatott. — 3. Feuerkasse für Billwärder und andere Theile des hamburgischen Landgebiethes, közvetett kényszerrel; — 4. Feuerkasse für Oschenwärder Moorwärder, Spadenland und Tatenberg hamburgischen Gebietes, közvetlen kényszerrel, de meg van egyszersmind engedve, hogy állami engedély mellett más intézeteknél is lehessen biztosítani. (l. Elsner Archiv. für das Vers. wesen II. Band 1. Heft Zweite Auflage 1. l.)

ss) Schwarzburg, Luxemburg, Szász-Meiningen és Reusz fejedelemségeiben.

Németország többi részeiben állami biztosító intézetek nincsenek; jelesül Schwarzburg-Sondershausen, Luxemburg nagyhercegségben és az ifjabb águ Reiss fejedelemségeiben nem is létezett állami biztosítás; a magdeburgi biztosító intézet mindazáltal e két fejedelemségre is kiterjeszti hatáskörét, de kényszer jogával az intézet a fejedelemségekben sem bír. Szász-Meiningen-Hildburghausenben 1859. jun. 20-án előtt a hesseni választó fejedelemséggel fenállt szerződések alapján a kurhesseni biztosító birt hatálylyal. Ezen idő óta nincs semmiféle kényszer vagy állami intézet a fejedelemségben. Schwarzburg-Rudolstadtban 1798. évben kísérletet tettek egy állami biztosító intézet felállításával, és pedig oly módon, hogy csak a 10,000 talléron alól levő épületek vehettek részt a biztosításnál, a részvétel egyébiránt egészen a biztosító tetszésétől függött. Ezen kísérletet mindazáltal siker nem követte s így 1802, illetőleg 1844-ben a magdeburgi tűzbiztosítónak hatásköre de minden kényszer nélkül a fejedelemségre is kiterjesztetett. Ezen fejedelemségben egyébiránt egy

rész létezik s ez *Unterherrschaften*, melynek épületeit kell biztosítani, de bármely intézetnél lehet a biztosítást eszközölni. Az idősb ágú Reuss fejedelemségben 1819-ben alakult egy egyesület »*Verein für gegenseitige Brandversicherung in den Ortschaften des platten Landes im Fürstenthum Reuss älterer Linie*« név alatt; ez intézet kölcsönös biztosító, a belépésre ki sem kötelezett, s általában semmiféle állami vagy nyilvános jeleggel nem bír.

A Poroszországon kívüli német fejedelemségekben tehát.

a) állami vagy nyilvános biztosítás nem létezik: Schwarzburg-Sondershausen, Schwarzburg-Rudolstadt, Luxemburg a két Reuss fejedelemségekben, és Oldenburg hercezségének Lübeck és Birkenfeld kerületeiben.

b) állami biztosítás kényszer nélkül létezik: Oldenburg hercezségének Jever kerületében, Szász-Koburg-Gotha hercezségének Koburg részében, Bréma városának vidéki területében, Lübeck városában, és Mecklenburgban.

c) állami biztosítás közvetett kényszerrel létezik: a bajor királyságban, Braunschweig hercezségben, Anhalt-Dessau-Cöthen és Bernburg hercezségek Bernburg részében, és Hamburg városának három biztosítójának területében;

d) közvetlen kényszerrel ellátott biztosítók működnek: a szász királyságban, Würtembergben, Baden nagyhercegségben, Hessen-Darmstadtban, Oldenburg hercezségének Oldenburg és Kniphausen részeiben, Szász-Weimar-Eisenachban, Szász-Altenburgban, Szász-Koburg-Gothának Gotha részében, Anhalt-Dessau-Köthenben, Lippe-Detmold és Schaumburgban, Waldeck és Pymont fejedelemségekben és Hamburg városában az állam városi biztosítójának hatáskörében.

Az ezen államokban működő nyilvános biztosítók eredményei következő adatokból tűnnek ki:

Az intézet neve	Évi átlag a következő évekből	Biztosított értékek tallérokban	Biztosítási díj		Kártérítések	Kezelési költségek	Az egylet tőkége	A díjak % esik	
			tallérokban	pro mille				Kártérítésre	Kezelésre
			tallérokban						
Szász királyságban	1855—65	337.624,476	1.151,945	3.40	1.003,251	68,002	619,734	87.00	5.90
Bajorország a Rajnán innen. . .	»	457.324,792	664,299	1.45	626,555	43,377	762,266	94.28	5.72
» Pfalz	1856—65	69.915,246	54,578	0.72	49,488	5,130	34,286	90.74	9.26
Württemberg	»	268.759,563	218,815	0.80	160,858	23,326	724,731	73.39	10.55
Baden	»	161.846,717	151,614	0.90	132,918	19,399	—	87.41	12.59
Hessen Darmstadt	»	157.627,813	169,267	1.07	138,980	11,266	157,143	81.65	6.5
Mecklenburg Schwerin Domonial	1857—67	19.280,073	55,111	2.85	55,978	1,811	35,567	104.00	1.58
» » » lovagi biz.	1856—65
A stargardi kerület lovagi b. . .	»
Oldenburg	»	35.590,495	45,460	1.26	44,656	869	—	98.23	1.77
Weimar Eisenach	1859—65	39.389,078	71,092	1.82	53,639	5,305	245,683	75.49	7.93
Altenburg	1856—65	25.448,028	27,134	1.06	26,029	968	68,294	96.29	3.61
Gotha	»	13.247,131	19,912	1.50	20,127	1,043	8,902	97.00	5.00
Braunschweig	»	58.062,685	62,780	1.06	57,135	2,563	425,000	91.90	4.00
Dessau Cöthen	1857—66	26.674,473	41,060	1.54	37,805	1,900	12,933	92.19	4.63
» Bernburg	»	8.604,343	10,920	1.26	11,316	519	1,981	102.00	4.00
Lippe Detmold	1856—65	15.492,653	27,353	1.70	22,419	652	18,800	81.50	2.10
Lippe Schaumburg	»	4.125,365	3,712	0.89	2,900	248	6,500	78.20	6.0
Waldeck	»	9.773,332	11,298	1.12	10,208	730	10,788	90.35	6.30
Bremen vidéki terület.	»	2.201,660	3,514	1.58	3,176	550	14,533	88.50	14.28
Lübeck városa	»	13.565,094	4,369	0.31	3,636	1,242	158,710	83.72	27.90
Hamburg, általános bizt.	»	92.248,350	80,479	0.86	35,164	7,212	13,941	85.00	6.80
» városon kívüli b.	»	15.370,126	21,524	1.40	5,869	3,216	91,947	26.90	14.80
Összesen :		1832.170,493	2.896,236	1.58	2.502,067	199,328		88.05	2.60

STAT. ÉS NEMZETG. KÖZL. VII. KÖT.

ÁLLAMI TŰZBIZTOSÍTÁS

Ezen intézetek a biztosítási díjak átlaga szerint következő rendben sorakoznak :

1. A Szászkirályságban	3.10 pro mille
2. Mecklenburg-Schwerin dománial bizt.	2.85 » »
3. Weimar-Eisenach	1.82 » »
4. Lippe-Detmold	1.70 » »
5. Bréma vidéki területe	1.58 » »
6. Átlag valamennyi biztosítónál	1.58 » »
7. Dessau-Cöthen	1.54 » »
8. Szász-Gotha	1.50 » »
9. Bajorország Rajnán inneni része	1.45 » »
10. Hamburg városon kívüli b.	1.40 » »
11. Oldenburg	1.26 » »
12. Dessau-Bernburg	1.26 » »
13. Waldeck	1.12 » »
14. Hessen-Darmstadt	1.07 » »
15. Altenburg	1.06 » »
16. Braunschweig	1.06 » »
17. Baden	0.90 » »
18. Lippe-Schaumburg	0.89 » »
19. Hamburg általános biztosítója	0.86 » »
20. Württemberg	0.80 » »
21. Bajorország pfalzi részében	0.72 » »
22. Lübeck városában	0.31 » »

Ezek után Németországban a nyilvános biztosítás nagyon el van ugyan terjedve, de legtöbb államban csakis a kölcsönös biztosításnak némileg módosított nemeül tekinthető ezen biztosítás és a kényszer csak következő államokban és intézetekben létezik :

jelesen közvetlen kényszer létezik :

Poroszországban : Berlin, Stettin, Thorn és Boroszló városokban ; Hohenzollern tartományban az épület becsértékének feléig, a Wischeféle vidéken, Hanoverben az osna-brücki és ostfrieslandi épületekre nézve és Schleswigholsteinban; továbbá a Szászkirályságban, Württembergben, Badenban, Hessen-Darmstadtban, Oldenburg hercegségnek Oldenburg és Kniphausen részében, Szász-Weimar-Eisenachban,

Szász-Altenburgban, Szász-Koburg-Gothában, Anhalt-Dessau-Köthenben, Lippe-Detmold- és Schaumburgban, Waldeck és Pymont fejedelemségekben és Hamburg városának városi biztosítójában.

Közvetett kényszer létezik: a bajor királyságban, Braunschweig hercegségben, Anhalt-Dessau-Bernburgban, és Hamburg városában.

A németországi nyilvános biztosítóknál összesen évenként 3849.113,107 tallérnyi érték biztosítottatik; a befizetett díjak összesen átlag 7.316,626 tallérra rugnak; kártérítésre adatik 6.442,339 tallér, igazgatási költségekre pedig 516,084 tallér. A biztosítási díj tehát 1.9 pro millére tehető.

A németországi nyilvános biztosítók díjaik nagysága szerint következőleg sorakoznak:

1. Nyugat poroszországi általános	6.89 pro mille
2. Keleti Poroszország	5.23 » »
3. Altpommern városai	4.69 » »
4. Königsberg városai	4.61 » »
5. Posen tartomány	4.09 » »
6. Szilézia vidéke	3.66 » »
7. Nyugati Poroszország rendjei	3.63 » »
8. Holstein kerület és rendei	3.42 » »
9. Gubinen városai	3.40 » »
10. A Szászkirályság	3.40 » »
11. Keleti Poroszország rendei	3.27 » »
12. Altpommern vidéke	3.21 » »
13. Magdeburg vidéke	3.11 » »
14. Kurmarck és Niederlausitz vidéke	3.04 » »
15. Oberlausitz	2.96 » »
16. Hannover egyesült rendei	2.90 » »
17. Holstein városai	2.89 » »
18. Mecklenburg-Schwerin dománial b.	2.85 « »
19. Schleswig-Holstein nemesi bizt.	2.83 » »
20. Schleswig kerület és rendei	2.75 » »
21. Szilézia városai	2.73 » »
22. Neumark vidéke	2.40 » »
23. a szász kerület városai	2.39 » »
24. a szász kerület vidéke	2.33 » »

25. valamennyi Poroszország régibb kiterjedésében levő biztosítók átlaga . . .	2.31	pro mille
26. Schleswig-Holstein általános bizt. . .	2.26	» »
27. Bremen Werden	2.20	» »
28. Westfalia	2.01	» »
29. valamennyi németországi biztosító átlaga	1.90	» »
30. valamennyi Poroszország újabb szerzeményeiben levő bizt. átlaga	1.88	» »
31. Weimar-Eisenach	1.82	» »
32. Osnabrück	2.76	« »
33. Kur, Neumarek, Niederlausitz városai . . .	1.71	» »
34. Ostfriesland és Harlingerland vidéke . . .	1.70	» »
35. Lippe-Detmold	1.70	» »
36. A rajnai tartományban	1.68	» »
37. Ostfriesland és Harlingerland városai . . .	1.60	» »
38. Bréma vidéki területe	1.58	» »
39. Valamennyi Poroszországon kívüli német biztosítónál	1.58	» »
40. Neuvorpommern	1.57	» »
41. Dessau-Köthen	1.54	» »
42. Hoya és Diepholz	1.50	» »
43. Szász-Gotha	1.50	» »
44. Bajorország Rajnán inneni része	1.45	» »
45. Königsberg városa	1.41	» »
46. Hamburg városán kívüli bizt.	1.40	» »
47. Wische biztosítója	1.32	» »
48. Oldenburg	1.26	» »
49. Dessau-Bernburg	1.26	» »
50. Hohenzollern tartomány	1.16	» »
51. Waldeck	1.12	» »
52. Hessen-Darmstadt	1.07	» »
53. Szász-Altenburg	1.06	» »
54. Braunschweig	1.06	» »
55. Hessen választó fejedelem	1.02	» »
56. Nassau	1.02	» »
57. Baden	0.90	» »
58. Lippe-Schaumburg	0.89	» »
59. Halberstadt lovagrendje	0.88	» »

60. Hamburg általános biztosítója	0.86 pro mille
61. Württemberg	0.80 » »
62. Bajorország pfalzi része	0.72 » »
63. Stettin városa	0.70 » »
64. Boroszló városa	0.69 » »
65. Berlin városa	0.61 » »
66. Stralsund városa	0.47 » »
67. majnai Frankfurt.	0.45 » »
68. Schleswig-Holstein, Landkirchen	0.32 » »
69. Lübeck városában	0.31 » »

Az ellenszenv, mely Németországban általában és különösen annak egyes miveltebb országaiban például Szászországban és Württembergben az állami biztosítók iránt újabb időben kifejlődött; azon többoldalu nyilatkozatok, melyek egyes szakgyűlések és szaktestületek részéről, jelesen a Hamburgban 1866-ban tartott közgazdasági congressuson, és a majnai Frankfűtban 1865-ben tartott kereskedelmi gyűlésen a tüzbiztosítóknak állami szervezete ellen emeltettek: arra ösztönözték a Németországban működő nyilvános tüzbiztosító intézeteket, hogy 1867-ben egy közgyűlésre jöjjenek össze. Ezen közgyűlés az említett év június 25. 26 és 27. napjain Berlinben meg is tartatott.

E gyűlés mindenekelőtt elhatározandónak vélte azt, hogy a nyilvános biztosító intézetek csakugyan jogosultak, sőt a részvénytársulati biztosítás kifejlődésével multhatlanul szükségesek is; de egyuttal kijelenték, hogy a nyilvános tüzbiztosítóknak jelenlegi szervezetében sok a hiány, amennyiben főkép a kockázatok iránt nincsenek több intézetnél kellő szabályzatok; végül kívánatosnak nyilatkoztatták azt, hogy az állami tüzbiztosítás egyszersmind az ingóságokra is terjesztetnék ki. (I. Verhandlungen der Conferenz von Vertretern öffentlicher Feuerversicherungs-Anstalten in Deutschland am 25. 26 und 27. Juni 1867 zu Berlin. Berlin 1868.)

B) Sveiczban.

A Sveiczban a nyilvános (v. állami) biztosítás a legújabb időben szintén meghonosodott, de nem mint a szövetségi

állam intézkedése, hanem az egyes kantoni államok honosították meg azt egyes kantonokban. Vizsgáljuk meg a biztosítás ügyét az egyes kantonokban egyenkint.

Luzern kantonban a tüzbiztosítás ügyét az 1840. decz. 18-án kelt és 1841 január 1. óta életben levő törvény szabályozza. E kantonban a biztosítási kényszer honos; minden épületet a kantonban a kantoni intézetnél kell biztosítani; kivételnek a löpormalmok, löporraktárok, az olvasztó, üveg, téglá és cserepes műhelyek, a hidak, valamint azon melléképületek, melyeknek becsértéke 100 franknál kisebb, továbbá az állam épületei és egyéb tűzmentes épületek; ezen kivett épületeknek a biztosításra való felvétele vagy kizárása iránt a kanton kis tanácsa dönt. Ily épületek mindazáltal más külföldi biztosítóknál biztosíthatók, de csak a kantoni becsüsök által meghatározott becsérték erejéig. Egyéb épületeket más intézetnél biztosítani nem is szabad. Az épület biztosítás alkalmával egy a községi tanács által kinevezett választmány becsüli meg; a választmány határozatával meg nem elégedő fél a pénzügyi bizottsághoz folyamodhatik. Ily becslések alapján készül a tüzbiztosítási kataszter, mely évenként késő ősszel revízió alá esik. Ezen becslés költségeit az egyes községek viselik. A becslés az épület teljes értékét állapítja meg, de mindenkinek szabadságában áll épületét csak háromnegyedig biztosítani.

Kártérítés tűz által, vagy oltás következtében vagy vilám által okozott károkért nyújtatik. De ki nem szolgáltatik, ha valaki szántszándékkal épületét felgyújtja, vagy ha a tulajdonos a tüzvész alkalmával feltűnő hanyagságot vagy hanyaságot tanusított, vagy a tüzesetet nagy hanyagsága folytán saját maga okozta. A tűzkár szintén megbecsültetik, s a becslés költségeit ez esetben maga a biztosító intézet viseli. A kártérítés azonnal kiszolgáltatik, akár épületének felépítésére akár másra fordítja azt a tulajdonos; de ha jelzálogi terhek fekszenek az épületen, ugy a kártérítés csak a ház felépítésére s ekkor is csak részletekben nyújtatik. A biztosítási díj a lefolyt év kára szerint vettetik ki és így utólag fizettetik; ha az intézet évközben pénzre szorulna, a kantoni pénztárból nyeri a szükséges előlegeket. Luzern kantonban 1870-ben a

biztosított épületek értéke tett 114.567,398 francot; a biztosítási díjak 115,314.66 frcot, kártérítésre fordított 91,052.55 frc (l. Zeitschrift für schweizerische Statistik 1871. évf. 94. l.).

Thurgau kantonban az állami tűzbiztosítás az 1835. decz. 15-ki törvény által honosított meg; jelenleg az 1851 sept. 23-án kelt és ugyanazon év november 21-én életbe lépett törvény szabályozza azt.

Minden épület az állami intézetnél biztosítandó; az intézetnél nem biztosíthatók löpormalmok és löporraktárak, valamint a melléképületek ha értékük 100 frtnál (=212 frank 12 c.) kisebb; hidak biztosítása a tulajdonosok tetszésére bízatik. Más biztosítóknál az állami biztosítás alá tartozó épületeket biztosítani nem szabad.

Az épületek tűzbiztosítási katasterbe vétetnek föl, s e végett rendes becslések eszközöltetnek; a kormányzótanács a kanton minden kerületére két-két hites becsüst nevez ki, kik az illető község elöljárójának s az épület tulajdonosának jelenlétében fogatosítják a becslést; ezen becslés költségeit a község viseli, mely azonban azokat az illető épületek tulajdonosaira rója. A kataster novemberben revisio alá jut. Az épületet a becslési érték erejéig kell biztosítani. A becslésnél a középvetelár irányadó.

Kártérítés nyújtatik tűzkár, oltás, villám s háboru folytán keletkezett károkért; de az esetben nem, ha az épület tulajdonosa saját maga gyújtotta föl épületét, vagy ha a tűz alkalmával lanyhaságot tanusit, vagy ha házát más intézetnél is biztosította. A tűzkár szinten megbecsültetik, a becslési költségeket ez esetben az intézet fizeti. A kártérítés azonnal kifizettetik; de ha az épületen jelzálogi terhek voltak, ugy a kártérítés csak az épület felépítésére és csak részletekben adatik, ellenkező esetben a kártérítési összegből a jelzálogi hitelező elégittetik ki előbb.

A díjak négy osztályzat szerint fizettetnek. Az I. osztályba tartoznak mindazon épületek, melyek más osztályba nem sorozvák; a II. osztályba tartoznak: közönséges festő műhelyek, szappan-, és gyertyagyárak, gyógyszertári műhelyek, maláta- és zabszáritók; a III. osztályba soroltatnak a kattunyomdák, gépi szövőműhelyek, vegyi gyárak, a gyufagyárak

kivételével, téglá- és mészégetők, fazékaskályhák, szárítókályhák; a IV. osztályba tartoznak: a fonodák, vörös festőmühelek, szárító épületek tüzi készlettel, öntödék és gyufagyarak. Ezen négy osztálynál a biztosítási díj aránya következő 1, 2 $\frac{1}{2}$, 3, 4; a biztosítási díj az első osztályu épületeknél a biztosítási értéknek 1 pro milléje, és ezen díjat legfeljebb négyszer lehet kivetni egy egy évre; ha az így beszedett díjak sem fedeznék a károkat, az intézet kölcsönt vehet fel, mely a következő évek díjaiból fedeztetik. Az intézetnél 1868. október 1-től 1870 január 31-ig vagyis 1 $\frac{1}{3}$ évben 29 tüzkáreset volt 88,921.30 frank kárral. A rendes biztosítási díjak a károkat nem fedezhették, s az intézet 30,211.74 frankkal tartozott az államnak (l. Z. f. schw. St. 1870. 98. l.).

Appenzell ausser Rhoden kantonban 1841 april 25-én rendeltetett el az állami biztosítás. Jelenleg az 1860. april 20-iki törvény érvényes. A kényszerbiztosítás honos itt is. Minden épületet kell biztosítani; toronyórát és harangokat, valamint fahidakat lehet biztosítani, löpormalmokat, löporraktárakat és 200 franknyi biztosítási értéket nem bíró épületeket nem lehet biztosítani az állami biztosítónál.

Az épületek egy becselő bizottság által becsültetnek; e bizottságba a nagytanács két tagot s a község egy tagot küld, a biztosítás csak a becsült érték két nyolczadáig nyújtatik.

Kártérítés adatik tűz, oltás és villám által okozott károknál, ha öngyujtogatás vagy felette nagy gondatlanság nem terheli az épület tulajdonosát. A ház újra megbecsültetik s teljes káresetében a biztosítási érték $\frac{7}{8}$ -da, ellenkezőleg az arányos összeg szolgáltatik ki. A kártérítési összeg három részletben adatik a kárvallottnak, az első részlet a kárbecslés után egy hónappal, a második részlet három hónappal s a harmadik hat hónappal.

A biztosítási díjak meghatározott összegben követeltetnek; jelesül:

a. falukon kívül külön álló épületek 100 frank után 7 rappend (7 tized mille), — b. csoportokban álló házaknál, hol 6 vagy több épület 200 lábnál kisebb távolban áll egymástól,

valamint külön álló sütőházak, sörházak, kalapos-, kovács- és lakatosműhelyek, kocsmák (Schildwirthshäuser), indienne nyomdák, szappan-, gyertya- és viaszgyáarak 10 rappent (1‰); c. épületeknél, melyek faluban vannak, vagy a faluból 20 lábnyi köztér által nincsenek elválasztva, továbbá toronyórák, toronyharangok, sütőházak, sörfőzdék, kalapos-, kovács- és lakatosműhelyek, kocsmák, indienne nyomdák, szappan-, gyertya- és viaszgyáarak házcsoportokban 15 rappent (1½‰); — d. sütőházak stb. falukban, valamint fehérítő műhelyek tüzhelyekkel és szijgyártó műhelyek 20 rappent (2‰); — e. gyógytárak, égető telepek, festő- és fazekas műhelyek és téglavetők 35 rappent (3½‰); — f. appetirozó műhelyek, árú égetők, fonodák és szárítóházak 60 rappent (6‰) fizetnek. Ha egy házban több különböző természetű osztályzatú mesterség folytattatik a különböző osztályzatok szerint 5, 5 rappennal több díj fizettetik.

Ezen díjakat legfeljebb három ízben szabad egy év alatt kivetni, s ha az így benyert összegek még nem fedeznék a kárt, úgy államkölesön vehető fel, mely a következő évek díjaiból fizetendő vissza.

Az állami biztosító intézetet egy öt tagból álló s a nagytanács által választott biztosítási bizottság kezeli; a biztosítási pénztár az állami pénztártól teljesen függetlenül kezeltetik. Az intézetnél 1870-ben 10,561 épület 39.790,800 franc volt biztosítva; a kártérítés 14,060 franc. (l. Z. f. schw. St. 1871. 96. l.).

Zürich canton az állami biztosítást 1840. sept. 29-ike óta ismeri; jelenleg az 1852. decz. 1-én kelt törvény érvényes és szabályozza ez ügyet. Biztosítási kényszer divatozik. Minden épületet kell az állami intézetnél biztosítani s ily épületet más intézetnél még az állami intézet által el nem vállalt rész tekintetében sem szabad biztosítani; nem biztosítatnak löpormalmok, löporraktárak és külön álló 200 frankot nem érő épületek.

Az épületek értéke megbecsültetik s e végből minden kerületre nézve két-két kerületi becslőt küld ki a kormánytanács. Az épületek biztosítási katasterbe soroztatnak, mely évenként februárban revisio alá jut. Általános revisio és becslés minden tizenötödik évben fogatosittatik. A becslési költ-

ségeket részben az épülettulajdonosok fedezik; a hiányzó költségek az intézet terhére esnek.

Kártérítés tűz, oltás és villám által okozott károknál nyújtatik, ha az épület tulajdonosát a gyújtogatás vagy a gondatlanság vagy a kettős biztosítás büne nem terheli. A kár megbecsültetik, s a biztosítási értéknek $\frac{9}{10}$ része nyújtatik teljes kár esetében; a kártérítési összeg kifizetése nem tétetik függővé az épület ujonnan való felépítésétől.

A díjak évenként deczember 10-én szedetnek be, s a község felelős a díjaknak tizennégy nap alatt való beérkezése iránt; az állampénztár az intézetnek a díjak beérkeztéig a szükséges összegeket előlegezi.

A biztosító intézet hivatala a rendőrigazgatóság alatt áll; a személyzet egy felelős titkár és két irnok, e három hivatalnoknak évi fizetése 3800 frank. Az intézetnek újabb időben működése iránt a »Zeitschrift für schweizerische Statistik« következő adatokat közli (l. 1871. évfolyam 92. l.)

	biztosított érték	tüzesetek száma	kártérítési összeg	a kártérítésnek hányada a biztosított értékhez viszonyítva
1860. évben	241.700,825 franc	34	154,939.30 franc	0.064
1861. »	251.299,400 »	53	204,833.10 »	0.082
1862. »	267.054,225 »	43	179,747.— »	0.067
1863. »	302.095,345 »	41	63,897.80 »	0.021
1864. »	349.556,945 »	62	176,595.— »	0.051
1865. »	373.942,040 »	55	231,312.— »	0.062
1866. »	387.304,050 »	53	234,838.— »	0.061
1867. »	395.083,320 »	81	392,811.65 »	0.099
1868. »	401.096,320 »	77	325,329.50 »	0.081
1869. »	409.269,945 »	79	398,630.— »	0.097
Összesen tiz év alatt	«	578	2.362,933.35 »	.
A tiz évi átlag	«	58	236,293.33 »	.

Bern canton állami biztosító intézetét az 1834 márczius 21-iki törvény létesítette; jelenleg ezen ügyet az 1852. decz. 11. és az 1859. szeptember 26-iki törvények szabályozzák. Ezen biztosító intézet nem kényszerintézet; mindenki biztosíthatja épületét az állami intézetnél, ha épülete a kantonban fekszik s legalább 200 frankot ér; vannak mindazáltal épületek, melyeket kell biztosítani, ez épületek következők: állami épületek, a

községek, a szegény- és egyházalapok épületei, a gyám és gondnokság alatt levők épületei, s az intézetnél biztosított épületek, ha jelzálogi terhekkal vannak terhelve és a hitelezők a biztosítást kívánják.

A biztosítandó épület megbecsültetik s a becsült érték bármely hányadát lehet biztosítani. Kártérítés tűz, és oltás által történt károkért nyújtatik, a kár megbecslése után. A kártérítési összeget nem kell a ház felépítésére fordítani.

A biztosítási díjak az év végével a történt károk után állapíttatnak meg s egy-egy évben a biztosított érték 3 pro milléjét nem haladhatják felül. Ha a díjak nem elegendők a kár fedezésére az állampénztár nyújt előlegeket.

Az intézet a kantoni kormányzó tanács felügyelete alatt áll és ügyeit a belügyi departement végezi.

Az intézetnél 1870-ben 80,120 épület 396.897,000 frank értékben volt biztosítva, káreset volt 162, összesen 588 146 frankkal (l. Zeitschrift f. sch. St. 1871. 93. l.)

Glarus kantonban az 1852-iki törvény intézkedik az állami biztosítás iránt. Minden épületet kell biztosítani. Kivétel alá esnek következő épületek: havasi gunyhók s istalók vagy egyéb épületek, melyek e gunyhókhöz építvék; téglá és salétrom házak, szárító tornyok gyárakban, veresfestő műhelyek, valamint a külön álló és 100 franknál kevesebb értékű épületek. Azonkívül a fonodák, szövetyomdák, szövő műhelyek és más ipari műhelyek, valamint a hozzátartozó épületek nem kötelesek biztosításra, de biztosíthatók az intézetnél. Az állami biztosításra szorított épületek más biztosítónál nem biztosíthatók, még azon részre sem, mely az állami biztosítás által nem kármentesítettik.

Minden községben egy épületi lajstrom (Lagerbuch) vezetetik, melybe az épületek becsértéke feljegyeztetik; az épületek becslése egy bizottság által eszközöltetik; a bizottság áll egy a rendőrbizottság által kinevezett elnökből, két a rendőrbizottság által kinevezett szakemberből és a községitanács által választott két képviselőből. Az épületi lajstromok évenként november és decemberben átvizsgáltnak.

A becsérték három negyede képezi a biztosítási értéket, melynek erejéig tűzkár esetén az intézet kárpótlást ad. Tűz

esetében ismét becslés eszközöltetik, s a kártérítés kifizettetik, ha csak a gyújtogatás vagy a gondatlanság vétke nem terheli az épület tulajdonosát.

A biztosítási díjak 100 frank után 7 rappen (0.7‰); iparos épületeknél külön tarifa létezik. Ha rendkívüli károk fordultak elő, az országtanács (dreifacher Landrath) határozza meg, vajjon szabad-e magasabb díjakat szedni; de az évi legmagasabb díj nem haladhatja meg az 50 rappent ($\frac{1}{2}$ ‰)

Az intézet egy az országgyűlés által három évre választott igazgató vezetése alatt áll. E kantonban 1870-ben a biztosított érték tett 39.394,250 frankot; a biztosítási díjak 1‰-re emelkedtek és a kártérítés 61,428.88 frankra rugtak (l. Z. f. schw. St. 1871. 94. l.)

Zug kantonban az állami biztosítás 1812. április 30-án honosult meg, jelenleg az 1855. július 9-iki törvény az irányadó. Minden épületet kell ez intézetnél biztosítani; biztosításra el nem fogadtatnak a löpormalmok, löporraktárak, az olvasztó-, a téglavető-, és a fazekasműhelyek, s a száz franknál kisebb értékű épületek. Az épületek megbecsültetnek egy a kormányzótanács által kinevezett három tagú becselő bizottság által, melyhez minden község egy tanácskozási szavazattal felruházott kiküldöttet küldhet.

Az épület a becsérték erejéig biztosítottatik, szabadságában áll mindazáltal a tulajdonosnak a becsérték egy negyedénél kevesebb összegig biztosítani.

A kártérítés a tűz által okozott károkra vonatkozik s becslés után azonnal lefizettetik.

A biztosítási díjak $\frac{1}{2}$ ‰-re szabvák; de rendkívüli esetekben 1‰-re is emelhetők.

Az intézetet egy a kormányzó tanács által választott bizottság kezeli. Az intézetnél 1870-ben a biztosított érték tett 24.524,600 frankot, a biztosítási díj $\frac{1}{2}$ ‰ volt, a kártérítés 850 frankra emelkedett (l. Z. f. schw. St. 1871. 94. l.)

Solothurn kantonban az állami biztosítást az 1846. decz. 13-iki törvény szabályozza. Minden épületet kell az állami intézetnél biztosítani; épületek, melyek nagy tűzveszélyességgel bírnak pl. szénpajták, löpormalmok és löporraktárak, vagy melyek 50 franknál kisebb

értékűek nem biztosíthatók; egyházakra nézve a biztosítás nem kötelezett. Az épületeknek értéke becslés által határozatit meg. A becslést három a kormányzó tanács által választott szakértő teljesíti, s csak a biztosító intézetből kapják fizetéseiket.

A kártérítés azonnal a kár megbecslése után térítettik meg; a biztosítási díjak a becsérték aránya szerint vettettek ki, következő épületek mindazáltal kettős díjakat fizetnek: oly épületek, melyek egészben vagy részben szalmával vagy zsindeilylyel fedvék; oly épületek, melyek zsindeilyes vagy szalmával fedett házak közvetlen szomszédságában vannak és tüzi fal által kellően el nem választvák azoktól; oly épületek, melyekben téglá, fayence vagy fazekas áruk égettettek.

Az intézet kezeléséről a kormányzótanács gondoskodik. Az államnál 1870-ben 17,208 épület 63.393,735 frkkal volt biztosítva; a biztosítási díjak 1%-re emelkedtek; miután mindazáltal 37 tüzeset volt (s pedig nagyobbbrészt gyújtogatások és könnyelműség következtében) 338,906 franknyi kárösszeggel: az intézetnek 200,000 franknyi kölcsönt kellett fölvenni. (Z. f. sch. St. 1871. 95. l.)

Basel város kantonban az állambiztosítás az 1834 decz. 2-iki törvény által nyert alkalmazást. Jelenleg az 1857. dec. 28-iki törvény érvényes. Minden épületet kell biztosítani az intézetnél; kivétel alá esnek: az egyházak, külön álló s 300 frankot nem érő épületek, löpormalmok és löporraktarak, színházi épületek.

Az épületek értéke külön becsültetik és pedig egy becsló bizottság által, melyhez az illető községi tanács két tagot küld, a becslés költségeit az illető község viseli. Az épületi lajstrom évenkint deczember hóban egészítettik ki.

Kártérítés tűz és villám által (valamint a háború vagy zendülés alkalmával keletkezett tűz által) okozott károkért nyujtatik, a kár megbecsültetik s azután térítettik meg azonnal.

Biztosítási díjak csak akkor szedetnek be, hogyha a kár a biztosítandó épületek értékének $\frac{5}{10}$ pro milléjét teszi, mindaddig az állami pénztár a szükséges előlegeket nyujtja. A díjak azonban egy-egy évben 5 pro millénél nagyobbak nem lehetnek. Az intézetnél 1870-ben a biztosított épületek értéke tett

103.836,500 frankot. A biztosított díjak összege 91,760 frc. 89 c. Kártérítésre fordított 25,796.03 frc. (l. Z. f. schw. St. 96. l.)

Basel vidékének kantonjában 1829-ben létezett már állami biztosítás; az egész ügyet jelenleg az 1852. november 30-iki törvény szabályozza. Minden ház biztosítandó az állami intézetnél. Az illető tulajdonosok tetszésére bizatik következő épületek biztosítása: az egyházak, zsindeilyel vagy szalmával fedett új épületek, ha a helységtől 1000 lábnaál messzebb nem fekszenek. Biztosításra fel nem vehetők: különálló épületek, ha értékük 300 frankot meg nem halad; zsindeilyel vagy szalmával fedett új épületek, melyek a községeken belül fekszenek, lőpormalmok és lőporraktárak.

Az épületek két községi tanácsos és két becselő által becsültetnek, a becsérték képezi a biztosítási értéket. Kár esetén ismétli becslés eszközöltetik.

A díjak három osztály szerint fizettetnek; az I-ső osztályba tartoznak azon épületek, melyek más osztály alá nem foglalhatók, s ez épületek az egyszerű díjat fizetik; a II-ik osztályba tartoznak: közfürdők, szalagappreturák, és szalaggyárak, szeszfordék, sörfördék, festőműhelyek, fehéritők, fazekasok égető kályhái, esztergályosok műhelyei, gyertya gyárak, kereskedők helyiségei, ha lőport vagy egyéb fellobbanó tárgyakat árulnak, kádárműhelyek, gyógytári vegymütermek, malátaszáritók, malmok, finomító gyárak, lakatos-, kovács- és asztalosműhelyek, szappanfördék, selyemfonodák, gyapjufonodák, a fegyintézet, dohánygyárak, vendéglők, kocsigyártó műhelyek, mosódák, rövidáru kereskedések; ez osztálybeli épületek másfél díjat fizetnek; — a III. osztályba tartoznak a gyapotfonodák, gyárak, kender és lenfonodák, vasöntödék hutamüvekkal, szalmával és zsindeilyel fedett épületek, ha e törvény előtt már biztosítva voltak, az indienne gyárak, gépszövöszekek, veresfestő műhelyek, sófordék, szárító műhelyek tüzelő készülékkel, téglavetők, ezen épületek a kettős díjat fizetik. A díjak az év végével az előfordult káruk megállapítása után az egyes épületekre felosztatnak és egy-egy évre az egyszerű díj $\frac{1}{2}\%$ -re szabatik, még akkor is ha a kár

nem volna oly nagy, hogy ily kivetési tételt igényelne, a fölös díjak a tartalékalap számára tartatnak fön mindaddig, mig a tartalékalap 30,000 frankra nem emelkedik. Az egyszerű díjak maximuma egyébiránt 3‰.

Az intézetet egy a pénzügyi igazgatóból és négy az egyes kerületek tanácsai által választott tagból álló bizottság eszközli. Az intézetnél 1870-ben a biztosított érték 52.112,700 frc. a díjak 2‰-re emelkedtek, és 104,222.63 francot tettek; a kártérítés 96,911.50 frc. (l. Z. f. schw. St. 1871. 96. l.)

St. Gallen kantonban az állami tűzbiztosítást előbb az 1848 május 4. jelenleg az 1852 augusztus 12-iki törvény szabályozza. Minden épületet kell biztosítani. Biztosításra el nem fogadtatnak: a 100 frankot nem érő épületek, lőpormalmok, és lőporraktárak, gyufagyárak, olvasztókemenczék, üveg-, salitrom- és égetőkályhák, hamuzsirkészítőtelepek, fazekas műhelyek égető kályhával, vitriolgyárak, gázkészítő telepek, kunyhók és pajták a havasokon, és szénégető kunyhók.

Az épületeknek értéke megbecsültetik és pedig egy bizottság által, melynek tagjai az illető község által választott két becselő és a kerületi főnök által kinevezett szakértő. Tűzkár esetén a becslés szintén eszközöltetik és azonnal kifizetetik.

A díjak négy osztály szerint fizettettek. Az I-ső osztályba tartoznak közönséges lakházak és gazdasági épületek, valamint mindazon épületek, melyek az említett épületeknél nem nagyobb tűzveszélyűek. Ez osztálybeli épületek 100 franc után 10 rappend (1‰) fizetnek. A II-ik osztályba tartoznak zsindélylyel vagy fával fedett épületek városokban, falukon és helységekben, épületek, melyekben tüzelő készülékekkel ellátott műhelyek vannak, tehát gyárak és más műhelyek, melyekben sütő kemenczék, égető és pároltató kazánok vannak, szalmafonodák, tüzelőfa és deszkaraktárak, sütő és szárító kályhák, gyógytárak, gyógyfüvek és fűszerek raktárai, sörfőzdék, maláta és zabszárítók, könyvnyomdák, appeturműhelyek fűtés nélkül; ez osztálybeli épületek 100 franc után 12 rappend (1.2‰) fizetnek. A III-ik osztályba tartoznak szeszfőzdék és pároltató gyárak, gép-szövő és himző mühe-

lyek, szappan- és gyertyafőződéek, lakházak fazekas égetőkályhakkal, olajmalmok és olajfinomítók, kattun- és indiennegyárok, áruszáritó épületek fűtő készülék nélkül, papirmalmok és kárpitosgyárok, gépgyárok, közönséges festő műhelyek, vegyi gyárok és műhelyek. Ezen osztálybeli épületek 100 franc után 20 rappent (2‰) fizetnek. A IV-ik osztályba soroztatnak: a fonodák, olvasztó és öntöde műhelyek, a veres festő műhelyek, épületek, ha tüzelő készülékkel ellátott száritó műhelylyel bírnak; téglá és mészégetők, gyors-fehéritők, appreturépületek, ha tüzelő készülékkel ellátott száritókkal bírnak. Ezen osztálybeli épületek 25 rappent fizetnek 100 frank után (azaz 2½‰). Mihelyt az intézet tartalékalapja 600,000 frankra rug a díjnak csak fele szedetik. Rendkívüli károk esetében minden 100 frank után 40 rappent szedhetnek (4‰) még az egyszerű díjak mellett. Az intézetnél 1870-ben a biztosított érték tett 195.853,650 frcot; a biztosítási díjak 228.430,92 frc; 53 tüzesetnél 38,7015.19 frc. a kártérítés. Az említett 53 tüzesetnek okai közt 11-nél vagyis 21‰-nál a gyujtogatás gyanuja forog fön, 3-nál vagyis 5 5‰-nál bebizonyittatott a gyujtogatás, 10 esetenél az ok ki nem volt puhatolható vagyis 19‰ és gondatlanságból 5 eset vagyis 9.5‰ (l. Z. f. schw. St. 1871. 97. l.)

Schaffhausen kantonban előbb az 1835 november 25-iki, most az 1853 január 6-iki törvény szabályozza az állami biztosítást. Minden épület kivéve a lőporraktárakat és a 200 frankot nem érő épületeket az állami intézetnél biztosítandó. Az épületek megbecsültetnek; a becslő bizottságokhoz az illető község egy tagot sa kantoni kormányzótanács két tagot küld; az épületi kataster évenként márcziusban revisió alá esik. A megbecsült értéknek öthatoda képezi a biztosítási értéket, amely káresetében megtérítettik.

Évenként február hóban a biztosítási díjak bekövetel tetnek; a díjak nem lehetnek 4‰-nél nagyobbak s ¾‰-nél kisebbek; a netán igénybe nem vett díjösszegek tartalétkére fordíthatnak. Az épületek a díjfizetésre nézve öt osztályba soroztatnak: az I-ső osztályba tartoznak azon épületek, melyek minden oldalról egész a tetőig köfállal bírnak; ez osz-

tály épületei az egyszerű díjat fizetik; a II-ik osztályba tartoznak azon épületek, melyek egyéb osztályban elő nem fordulnak, ez épületek másfél díjat fizetnek; a III-ik osztályba tartoznak a szalmával és zsindélylyel fedett házak, valamint azon, épületek melyekben közetkező iparok üzetnek: festészet szappan- és gyertyagyártás, gyógytári vegytermek, maláta-, és kenderszáritók, sütőkemenczék és szárító készülékek, gyps-, mész- és téglaegetők, ez osztálybeliek a kettős díjakat fizetik; a IV-ik osztályba tartoznak a gépi szövőszékek, vegyészeti gyáarak a gyufa- és vilanygyáarak kivételével, fazekasok égető kemenczéi, nem kellően tűzmentes szárító kemenczék, tűzi-játékszer műhelyek, huttamüvek és öntődék, végre nagy szénraktárak; ez épületek a háromszoros díj alá esnek; az V-dik osztályba soroztatnak a fonodák, a vattagyáarak, szárítóházak, ha tűzkészülékkel ellátvák, pótkávé-, gyufa- és vilanygyáarak, ez osztálybeli épületek a négyszeres díj alá esnek.

Az intézetet kezeli a kormány építészeti és erdészeti előadója, s az intézet a kormánytanács felügyelete alatt áll. Az intézetnél 1870-ben a biztosítási díjak tettek 41,688.24 francot és az első osztálybeli épületek 0.8%-ét fizettek (l. Z. f. schw. St. 1871. 96. l.).

A argau kantonban az állami biztosító intézet az 1849. május 10. törvény által szervezetett. Minden épület kivétel nélkül biztosítandó; a tulajdonos tettségétől függ mindazáltal valljon a becsült érték $\frac{4}{8}$, $\frac{5}{8}$ vagy $\frac{6}{8}$ -ára kívánja-e az épületet biztosítani. Más intézetnél sem egészben sem részben nem lehet biztosítani. Az érték kitudása ki-nevezett becslők által eszközöltetik; általános becslés minden 25. évben tartatik; a biztosítási díjak a károk aránya szerint vettettek ki s a kanton kis tanácsa által állapittatnak meg. A pénzügyi hatóság kezeli az állami intézet ügyeit. Ezen intézet ingó tárgyak biztosítását is elvállalja, de az ingókra nézve nincs kényszer. Az intézetnél 1870-ben 35,734 épület volt 138,754,650 frankkal biztosítva. A díjak 1%-ben vettettek ki és 264,710.01 frankra emelkedtek. 49 tüzesetnél 77 károsodás volt; a kártérítés 275,814.95 frankra rugott, s ennél fogva a díjak a kártérítéseket nem fedezték. (l. Z. f. schw. St. 1871. 91. l.)

Freiburg kantonban már 1810-ben alakítottatott egy kölcsönös biztosító, mely mindazáltal nem volt kényszerrel egybekötve, de már az 1812. május 15-iki törvény meghonosította a kényszert a kantoni biztosító intézetnél s a későbbi törvények, valamint az 1854 február 21-iki törvény szigoruan ragaszkodtak ez elsőhez. Jelenleg minden épületet kell biztosítani, kivétel alá esnek: a 200 frankot nem érő épületek, a városok bástyái s az azokon levő tornyok, a lőpor-, gyufa-, kénsav-, légszesz-, hamuszir-, salitromgyárak és raktárak, az üveggyárak, az égető kályhák és az öntödék. Épületeket máshol biztosítani nem szabad. A biztosítás a becsértéknek $\frac{3}{10}$ részéig eszközöltetik, a tulajdonosnak szabadságában áll a becsérték $\frac{6}{10}$, $\frac{7}{10}$ és $\frac{8}{10}$ -ig biztosítani. Az épületeket e végből az államtanács által kijelölt három szakértő becsli. Általános becslés minden huszadik évben eszközöltetik. A kár megállapítása után a kártérítés kifizettetik.

A biztosítási díjakat évenként a kárhoz képest az államtanács (conseil d'état) állapítja meg, e díjak nem lehetnek $\frac{1}{2}\%$ -nál magasabbak. Az intézetet az állami tanács által kinevezett külön biztosító bizottság kezeli. A cantonban 1870-ben 28,473 épület volt biztosítva, összesen 70.140,595 frc. értékkel; a biztosítási díjak 3% -re emelkedtek, és 210,421.78 frankot tettek; 63 tüzesetnél 91 épületben volt kár, a kártérítés pedig 151,956.65 frc. (l. Z. f. schw. St. 1871 94. l.) A nagy díjak leginkább nagy tartaléktőke képezésére fordítottak.

Vaud kantonban az állami biztosítás már az 1810. május 28-iki törvény által honosított meg; jelenleg ezen valamint az 1840 június 17-iki, az 1849 december 24-iki, és az 1852 június 3-iki törvények szabályozzák ez ügyet. Minden épület biztosítandó, kivételnek következők: az állami templomok, lőpormalmok és lőporraktárak. Az épület tulajdonosai mindenesetre kötelesek díjakat fizetni az intézetbe, de azért más intézetnél is biztosíthatják épületeiket, ez utóbbi esetben mindazáltal az állam a tulajdonosnak nem ad kárpótlást. Az épületek megbecsültetnek és a becsérték $\frac{1}{3}$ része szolgál biztosító értékül, azaz csak eddig vállal az állam felelősséget. A biztosító díjak az államtanács által állapítatnak meg, de azok

egy évben 3‰-nél magasabbak nem lehetnek; ha a károk ezen díjak által nem fedeztethetnének, a következő évre vetik át a fedezés. Ezen intézet egyszersmind az ingó tárgyak biztosítására is vállalkozik és az 1849. június 7-ki törvény szerint minden kantonbeli köteles ingóságait biztosítani az állami biztosítónál. Az intézetnél 1870-ben az épületek biztosítási értéke tett 295.694,470 frankot; a kártérítés 1869-ben 207,899.99 frank volt s ennél fogva 1870-re 1‰-nyi díjak vettettek ki (l. Z. f. schw. St. 1871. 98. l.)

Neuchâtel kantonban 1810-ben egy állami biztosító intézet alakult, mely a kölcsönösség elvére volt ugyan fektetve, de kényszerű nem ismert. Az intézet 1829-ben kényszerintézeté alakított; az állami biztosítás ügyét jelenleg az 1861. április 9-iki törvény szabályozza, mely szerint minden épület biztosítandó. Kivételnek s nem biztosíthatók: a löpormalmok és raktárak, valamint a 400 frankot nem érő épületek. Az épületek megbecsültetnek s a becsérték $\frac{1}{10}$ része képezi a biztosítási értéket. Az épületek tűzveszélyességük szerint három osztályt képeznek: az I-ső osztályba tartoznak a kőből épült s elnem éghető anyaggal fedett épületek; ez épületek biztosítási díja $\frac{1}{2}$ ‰; a II-ik osztályba tartoznak az elneméghető anyaggal fedett, részben fából, részben kőből épült házak, valamint a szalmával és zsindélylyel fedett épületek, ha egyéb épületektől legalább 100 lábra fekszenek; ez osztálybeli épületek $\frac{3}{4}$ ‰-nyi díjat fizetnek; a III-ik osztályba tartoznak a szalmával és zsindélylyel fődött épületek, melyek egyéb épületek mellett fekszenek; ezen épületek 1‰-t fizetnek. Ezen rendes díjak mellett rendkívüli károk esetében rendkívüli díjak is szedhetők, de a díjak maximuma az első osztálybeli épületeknél 3‰, s így a többi osztálybelieknél hasonló arányban. Az intézetet a biztosítási kamara (chambre d'assurance) kezeli, melynek élén a közmunkák igazgatója áll s azonkívül még tizenkét ülnök működik, kiket az államtanács négy évre választ.

Genf kantonban az állami biztosítás 1821. február 2-ika óta áll fenn, jelenleg ez ügyet az 1827. január 19-iki és az 1861. október 9-iki törvények szabályozzák. Minden épületet kell biztosítani. Biztosításra el nem fogadtatnak

mindazon épületek, melyek helyzetük, használatuk, és rendeltetésük következtében különösen tűzveszélyesek, jelesül következő épületek: mindazon épületek, melyek cseréppel, palával, fémmel vagy más el nem éghető anyaggal nem fedvék, a löpormalmok és raktárak, a színházi épületek, a genfi vízvezeték, a légszuszgyárak, üvegolvasztó műhelyek, selyemtenyésző termek, fonodák, finomítók, öntödék, malmok stb. végre az u. n. barakok. Az épületek megbecsültnak és teljes értékük erejéig biztosítatnak, a tulajdonosnak szabadságában áll mindazáltal az érték $\frac{3}{4}$ erejéig csak biztosítani.

Az épületek tűzveszélyességük szerint három osztályba sorozvák. Az első osztályba tartoznak a kőből épült házak, melyek helyzetük- és rendeltetésüknel fogva kevés koczkázatot nyújtanak; ezek 0.2‰-ét fizetnek díjúl; a II-ik osztályba tartoznak szintén kőből épült házak, melyek mindazáltal már nagyobb koczkázatot nyújtanak; ezeknél a díj 0.3‰; a III-ik osztályba tartoznak a fából épült házak, vagy a részben fából, részben kőből készültek, 0.6‰ biztosítási díjjal Rendkívüli díjak is szedhetők, de a díjak maximuma a három osztály szerint legfeljebb 2, 3 és 6‰ lehet.

Sweicz egyéb cantonjaiban állami tűzbiztosítás nem létezik; jelesül Svyecz cantonban soha sem létezett állami biztosítás, de régi szokás szerint minden leégett ingatlanának és ingóságainak értéke után 5‰-ét a kantoni pénztárból kapja. Nehogy azonban ily adományok által a kanton pénztára rendkívül terheltessek, a templomokban szeretet adományok (Liebesgaben) gyűjtetnek a tűzkárok fedezésére szolgáló tűzkár pénzalap számára, ezen pénzalap 1861 január 1-én 26,763 frankra rugott. Ezenkívül a leégett rendszerint a községtől kapja a háza felépítésére szükséges fát. A kantonban 1851—1860-ig összesen 42 tüzeset volt, a tűzkár 127,599 frankra rugott, s a kanton 6379 frc. 98 c-nyi kárpótlást nyújtott, egy-egy évre tehát átlag esik 4.2 tüzeset 12,759.9 frank kárral és 637.99 francnyi kárpótlási segedelemmel. Legnagyobb tűzkár volt 1854-ben 28,252 frank kárral, s ekkor az állam 1412 frc. 60 centimet adott kárpótlásul.

Unterwalden ob dem Wald, Unterwalden nid dem Wald, Uri, Appenzell Inner-Roden és

Graubünden kantonokban nem létezett és nem is létezik állami biztosítás.

Tessin kantonban 1853-ban a nagytanács elhatározta, hogy a tűzbiztosítás államilag fog eszközöltetni; de az államtanács, mely ezen határozat végrehajtásával volt megbizva, nem találta czélszerűnek a biztosítás eszközzésére egy külön állami intézetet alapítani, hanem a biztosítás foganatosítása végett pályázatot hirdetett és a biztosítást a milanoi biztosító intézetnek engedte át 1854. sept. 21-én. Ezen intézet a biztosításokat az említett cantonban a rendes díjak 45%-ának a kanton számára leendő kifizetése mellett vállalta el. A szerződés hét évre kötöttetett vagyis 1860. december 31-ig. De biztosítási kényszer nem honosított meg.

Sveiczben ennél fogva hat cantonban nincs állami biztosító intézet, jelesül Unterwalden két kantonjában, Schwycz, Uri, Graubünden és Tessinben; a többi tizenkét cantonban állami biztosító létezik és pedig Bern cantonban közvetett kényszerrel, azaz nem kell ugyan biztosítani, de a ki biztosít, annak kötelességében áll a cantoni intézetnél biztosítani. A többi 16 cantonban közvetlen kényszer divatozik, de majdnem minden cantonban más és más elvek szerint intéztetik az állami biztosítás ügye; különösen

a) minden épület a teljes becsérték erejéig biztosittatik és biztosítandó Turgau, Solothurn, Basel város, Basel vidéke, és St. Gallen kantonokban;

b) minden épület a teljes becsérték erejéig biztosittatik ugyan, de az illető tulajdonosnak szabadságában áll csak bizonyos hányadig biztosítani; így Luzern kantonban a becsérték $\frac{3}{4}$ erejéig, Argauban $\frac{4}{8}$, $\frac{5}{8}$ és $\frac{6}{8}$ erejéig, Genfben $\frac{3}{4}$ erejéig;

c) minden épület a becsérték bizonyos hányadáig biztosittatik és biztosítandó is; így Appenzell ausser Rodenban a becsérték $\frac{7}{8}$ erejéig, Zürichben $\frac{9}{10}$ erejéig, Glarusban $\frac{2}{4}$ erejéig, — Schaffhausenben $\frac{5}{6}$ erejéig, — Vaudban $\frac{4}{6}$ erejéig, és Neufchatelben $\frac{9}{10}$ erejéig;

d) végre egy cantonban, Freiburgban a biztosítás csak a becsérték $\frac{8}{10}$ részéig fogadtatik el, de szabadságában áll a tulajdonosnak a becsérték $\frac{6}{10}$, $\frac{7}{10}$ vagy $\frac{8}{10}$ erejéig biztosítani.

Tekintsük már most a sveiczi állami (kantoni) biztosítók eredményét az 1851—1860-iki évtized átlaga szerint:

246

Kanton neve	Lakosok száma	Becslési díj 1861. évben franc	Biztosítási érték 1861 évben franc	Biztosítási érték 1851-1860 átlaga szerint franc	Esik egyegy fejre franc	Bevételek 1851-1860 átlaga franc	Esik egyegy fejre franc	Kiadások 1851-1860 átlaga szerint	Biztosítási díj ‰
Zürich	258.481	251,229.400	226,106.460	204,402.949	791	140.899	0.35	139.893	0.6
Bern	462.721	271,704.625	217,363.700	185,106.629	400	289,922	0.63	289.925	1.6
Luzern	131.673	87,608.840	76,657.730	65,503.878	497	47.110	0.36	47.619	0.7
Glarus	31.788	30,509.684	20,021.980	17,583.946	553	30.331	0.95	10.952	0.7
Zug	18.535	19,262.629	16,854.800	13,343.836	720	7.521	0.41	7.486	0.6
Freiburg	102.707	78,404.500	54,883.150	53,109.704	517	94.324	0.92	89.767	1.6
Solothurn	69.468	41,439.890	41,439.890	37,405.912	538	38.027	0.55	36.425	1.0
Basel város	35.190	81,214.450	81,214.450	58,771.612	1670	12.048	0.34	14.753	0.2
Basel vidék	49.734	46,075.850	46,075.850	42,992.846	864	45.074	0.91	40.692	0.8
Schaffhausen	35.400	24,229.020	20,190.850	19,531.082	552	20.746	0.59	15.275	1.0
Appenzel a. Rh.	46.026	39,327.314	34,411.400	27,291.175	593	44.044	0.96	14.544	1.2
St. Gallen	175.018	146,359.050	146,359.050	116,083.911	663	150.456	0.86	111.443	1.2
Aargau	197.030	146,122.080	91,326.300	86,662.540	440	109.948	0.56	112.024	1.2
Thurgau	89.494	63,150.830	63,150.830	56,469.962	631	55.037	0.62	52.357	1.0
Waadt (Vaud)	206.366	230,265.765	184,212.610	163,418.926	792	158.898	0.77	151.744	0.8
Neufchatel	79.061	122,258.000	109,917.600	71,586.620	905	68.730	0.87	72.283	1.0
Genf	73.511	186,675.314	163,340.900	129,369.240	1760	73.369	1.00	68.838	0.6
Összesen	2,062.203	1865,837.241	1593,527.550	1348,634.708	654	1,386.484	0.67	1,275.720	0.94

DR. MATLEKOVITS SÁNDOR

A biztosítási díjak átlaga s nagysága szerint az egyes kantonok a következő sorban jelenkeznek:

1. Bern kantonban.	1.6 pro mille
2. Freiburg »	1.6 » »
3. Appenzell a. R. kantonban	1.2 » »
4. St. Gallen kantonban.	1.2 » »
5. Aargau »	1.2 » »
6. Solothurn »	1.0 » »
7. Neufchatel »	1.0 » »
8. Schaffhausen »	1.0 » »
9. Thurgau »	1.0 » »
Átlag valamennyi kantonban	0.94 » »
10. Waadt kantonban	0.8 » »
11. Basel vidékén	0.8 » »
12. Luzern kantonban	0.7 » »
13. Glarus »	0.7 » »
14. Zürich »	0.6 » »
15. Zug »	0.6 » »
16. Genf »	0.6 » »
17. Baselváros »	0.2 » »

E díjak magukban véve igen kedvezők, de Svéc z b a n általában kedvező díjak szerepelnek még ott is hol a kényszerbiztosítás nem honos; a statisztikai adatok, melyek e tekintetben rendelkezésünkre állanak a következő felvilágosításokat nyújtják:

kanton	biztosított érték	biztosítási díj	pro mille
Niedwalden	2.804,950 frank	2,783 frank	0.99
Tessin (1854—1860)	9.633,008 »	32,849 »	3.41
Wallis (1857—1860)	17.447,964 »	15,743 »	0.90

A díjak csakis a tessini kantonban tulnag yok, ha egybe-hasonlítjuk az eredményeket az állambiztosító intézet eredményeivel; de sem Niedwalden, sem Wallis nem mutat fel kedvezőtlenebb eredményeket, sőt ez utóbbi még az állami intézetek átlagos biztosítási díjánál is kisebb díjak mellett eszközli a biztosítást.

Az állami biztosítás úgy amint Svéc z kantonjaiban létezik azon nagy hátránnyal jár, hogy rendkívüli tüzesetek alkalmával az ily csak kis területre szorítókozó s ép ennél fogva

csak kevés pénzerő felett rendelkező tüzbiztosítók a nagy károkat vagy épen nem, vagy pedig a biztosítók igen súlyos megterhelésével tudják csak megtéríteni. Egy 1860 május 10 és 11-én kitört és dühöngött tüzvész, mely Glarus városát majdnem elhamvasztotta, arra bírta tehát a sveiczi kormányt, hogy a kantoni biztosító intézeteket Bernbe hívja az intézeteknek egymás közt való szövetkezése, vagy pedig egy sveiczi nagy intézet létesítése tárgyában tartandó értekezletre. A berni értekezlet mindazáltal e tekintetben nem volt döntő irányu, mert habár elhatározatott is, hogy az egyes kantoni biztosítók kockázataikat kölcsönösen viszonbiztosítsák, még is e határozathoz nem csatlakoztak az intézetek s így megmaradt az előbbi állapot (l. a sveiczi tüzbiztosítókra nézve: Schweizerische Statistik. Mittheilungen über des Brandversicherungswesen in der Schweiz. herausgegeben vom statistischen Bureau des eidg. Departement des Innern. Bern 1862.)

C) Norvégországban.

Norvégiában az állami biztosítás első jelenségére akadunk a 18-ik század vége felé. Az 1767. augusztus 18-án kiadott rendelet szerint ugyanis minden házat, amely városban létezik okvetlenül biztosítani kellett; de a városokon kívül, jelesül a vidéki kerületekben fekvő épületekre nézve biztosítási kényszer nem állott fen.

Ezen rendelet lényegesen módosult az 1845 aug. 19-ről kelt rendelet által, mely a városokban levő épületekre nézve is megszüntette a kényszert, habár a nyilvános biztosító társulatokat továbbra is fenhagyta. Ezen újabb rendelet következtében a tüzbiztosítás, mind a városokban, mind a vidékeken egészen szabad, s mindenkinek tetszésében áll akár nyilvános, akár más biztosító intézetnél biztosítani épületét, vagy épen nem biztosítani.

A nyilvános biztosító intézetekre nézve jelenleg is még fenálló szabályok következőkbe foglalhatók össze:

Minden ház, mely nyilvános intézetnél biztosittatik, megbecsültenik; s a becsértéken felül nem engedtetik meg a bizto-

sítás; szabadságában áll azonban mindenkinek, hogy tetszése szerint a megbecsült értékig bármily összeget, tehát a becsértéknél kevesebbet is, biztosítson; de még ez esetben sem szabad épületét, habár csak a becsérték erejéig is, más magánintézetnél, biztosítani.

A biztosítást bármikor abban hagyhatja az épület tulajdonos, azon egy esetet kivéve, ha az épületen jelzálogi terhek fekszenek, ekkor csak a jelzálogi hitelezők beleegyezése mellett lehet megszüntetni a biztosítást.

A biztosítás csak épületekre s az épületekhez szorosan tartozó, azaz ingatlanokul tekinthető tárgyakra vonatkozhatik. Igen veszélyes épületek — jelesül lőpormalmok, tűzjátékszerek műhelyei stb. — nem fogadtatnak el biztosítás végett. A legnagyobb biztosítás egy egy épületnél 100.000 species tallér.

A biztosítási díj az 1866. márczius 20-ki törvény szerint négy osztályzat szerint történik; azonkívül még minden egyes osztály hat alosztályra oszlik. A főosztályok következők:

az I. osztályba tartoznak a közönséges lakházak, és egyéb épületek, melyek használatásuknál fogva nem esnek tűzveszélyi kockázat alá;

a II. osztályba tartoznak malmok, szappanfőzdék, fazekas műhelyek, gyógyszerári műhelyek, maláta szárítók, szeszfőzdék, pároltató műhelyek és kisebb festő műhelyek;

a III. osztályba soroztatnak a rud- és szögkohók, gyárkovács műhelyek, gépi műhelyek, üveghutták, olajmalmok, papírmalmok, szövőműhelyek, kivéve a kézerővel hajtottakat, téglá égetők, vizifürészek, nagyobb festő műhelyek és légszesz gyárok;

a IV. osztályba soroztatnak a gabnamalmok, mosóintézetek-, halolaj-, halzsir- és kátrányfőzdék, gyapot fonodák, cukor finomítógyárok, színházak, gyufagyárok, parafin és olajgyárok, wattagyárok, pótkávégyárok, és oly már biztosított épületek, mely 75 rőffel közelebb állnak nagyon tűzveszélyes épületekhez s kivételesen a biztosításra még elfogadtatnak. De ezen osztályba sorozott épületek csakis megbecsült értékük feléig biztosíthatók.

Minden egyes osztályban a házak tűzveszélyességük szerint több osztályt képeznek s a szerint fizetnek kisebb nagyobb biztosítási díjat.

A biztosítási díjak következők:

I. a városokban levő házak 100 species tallér (egy specie tallér 24 shillinggel = 2.27 forinttal) után fizetnek

	az 1. osztály	2. osztály	3. osztály	4. osztály
1. alosztályban	20 shilling	40 shill.	70 shill.	140 shillinget
2. »	25 »	50 »	80 »	150 »
3. »	45 »	60 »	90 »	160 »
4. »	55 »	70 »	100 »	170 »
5. »	65 »	80 »	110 »	180 »
6. »	75 »	90 »	120 »	190 »

II. a vidéki kerületekben levő épületek pedig fizetnek 100 species tallér után

	az 1. osztály	2. osztály	3. osztály	4. osztály
az 1 és 2 alosztály.	10 shill.	25 shill.	50 shill.	80 shill.
a 3, 4 és 5 »	12 »	30 »	60 »	96 »
a 6. »	15 »	37 ¹ / ₂ »	75 »	120 »

Miután mindazáltal ezen nyilvános biztosító intézeteknél is a biztosítási elv a kölcsönösségen nyugszik, nagyobb károk esetén az illető biztosítók kénytelenek utánfizetéseket is teljesíteni.

Kártérítést a társulattól minden biztosított kap, kivéve ha saját maga okozta volna a kárt; mely esetben azonban a jelzálogi hitelező mégis a biztosító intézettől követelheti kártérítését. A kártérítési összeg csak az illető leégett épület felépítésére fordítható és az újépület építkezésének haladása szerint részletekben fiztetik ki.

Az 1860 márczius 3-iki törvény értelmében a királynak jogában áll oly városok számára, melyekben vízvezetési készülék van s melyekben ennél fogva a tűzveszély nem oly nagy a biztosítási járulékot mérsékelni. E törvény következtében Christiania, Christiansand, Bergen, Drontheim, Lillehammer, Molde és Aalesund városokban a biztosítási díjak 20%-kal leszállítottak.

A nyilvános biztosítás eredménye az 1868-ik évi adatok szerint következő volt:

	biztosított érték	biztosítási díjak			tűzkár sp.
		rendes sp.	rendkívüli sp.	összesen sp.	
a) Christiániában. 15 millió sp. tall.		35,000	64,630	99,630	13,600
b) a városok biztosítójában Christiania kivételével	35 » » »	109,000	208,630	317,630	304,200
c) a vidéki épületek biztosítójában	26 » » »	40,000	—	40,000	35,000
Összesen	76 » » »	184,000	273,260	452,260	352,800

Ezen kimutatás szerint a biztosítási díj a biztosított értéknek 6⁰¹ pro milléjét teszi az egész országban; legnagyobb a városok biztosítójában, hol 9⁰⁷ pro millére emelkedik; Christianiában 6⁶⁴ pro mille, és a vidéki biztosítóban 1⁵⁴ pro mille.

(Ez adatok a christianiai consul egyik jelentéséből vevők ki: l. egyébiránt Mittheilungen für die öffentlichen Feuer-Versicherungs-Anstalten 1868. No. 3., melynek számadatai mindazáltal adatainkkal meg nem egyeznek).

D) Dánországban.

Dánországban már a XVII-ik század vége felé létesültek egyes tartományi pénztárak, melyeknek célja volt a tűzkáreseteknél biztosításokat nyújtani; jelesen Kopenhágában alakult 1683-ban egy ily tartományi pénztár. A kopenhágai nagy tűzvész, mely 1726-ban dühöngött ezen pénztárt nagy károkkal sújtotta s ennél fogva az állam ez intézetet 1731 január 31-én kopenhágai tűzbiztosító czim alatt államivá tette. Ez intézet kezdetben nem volt kényszerbiztosító, mindenkinek tetszésétől függött akar e biztosítani vagy sem. 1795-ben mindazáltal ismét egy nagy tűzvész pusztította Kopenhága városát, s a tűzvész oly nagy károkkal sújtotta az állami intézetet, hogy meg nem fizethette az általa elvállalt kötelezettségeket. Hogy ily kellemetlenségek ne forduljanak elő többé 1715 július 17-én elrendeltetett a kényszerbiztosítás Kopenhága városára.

Ezen nyilvános biztosító intézeten kívül több más nyilvános biztosító is alakult; így 1714-ben keletkezett Seelandban egy intézet, mely a papok, sekrestyések és iskolák épületeinek biztosítását czélozta; 1735-ben a tartományi (Kjöb-) városok tüzbiztosítókat alakítottak biztosítási kényszerrel; ezen intézetek 1761 január 13-án egy intézetté alakultak s pedig kényszerrel és állami kezeléssel; 1792. február 29-én egy általános biztosító intézet alapított és pedig azon épületek számára, melyek az eddigi állami vagy nyilvános biztosítók alá még nem estek, de ezen általános biztosítónál a kényszerbiztosítás elve nem alkalmaztatott.

Ezen valamint a városok biztosítója állami hivatalnokok által kezeltetett. Kopenhága városának nyilvános biztosítója mindazáltal soha sem állt kormány tisztviselők működése alatt.

Dánországban a biztosítási díj $\frac{1}{12}$ — $1\frac{2}{3}$ % közt ingadozik. Az épületek tűzveszélyességük szerint hét osztályba s minden osztály ismét három osztályba soroztatott. Kopenhágában mindazáltal a díj minden épülettől ugyan az.

Ujabb időben Dánországban lényeges változás állt be a nyilvános biztosítóknál a biztosítási rendszer tekintetében. Jelenül a kopenhágai biztosítónál — melynél 1795. óta kényszerbiztosítás honosult meg — 1870 augusztus 1-je óta megszűnt a kényszer s így csak még a városok biztosítójánál létezik kényszerbiztosítás; de ez iránt is már 1870-ben megkezdődtek a tárgyalások a kényszer megszüntetése végett és valószínű, hogy jelenleg már is kényszer nélkül működik ezen intézet is.

(a kopenhágai consul jelentése szerint).

E) Egyéb államok.

Egyéb államokban a nyilvános tüzbiztosítás nem honosult meg. Franciaországban ugyan 1848 és 1851-ben indítványok merültek fel, melyek a magánvállalkozási biztosító intézetek megszüntetését és helyettük az

állam által kezelt biztosítás meghonosítását hozták javaslatba s maga az akkori pénzügyi minister Duclerc a tervet pártolta, de a nemzetgyűlés elvetette az eszmét. (l. Martin Oberländer: Die Feuerversicherungs-Anstalten vor der Ständeversammlung des Königreichs Sachsen. Leipzig 1857. 36. l.)

Ausztriában a nyilvános biztosítókhoz némileg hasonló habár lényegileg határozottan különböző tűzbiztosítókkal találkozunk. Austria némely tartományaiban vannak ugyanis városi, falusi és tartományi kölcsönös biztosítók, melyek bizonyos tekintetben az illető község vagy tartomány közpénztárával kapcsolatban állnak.

Városi biztosító: a prágai városi kölcsönös, mely azonban nem mutathat fel kedvező eredményt.

A tartományi biztosítók még leginkább hasonlítanak a külföldi állami biztosítókhoz, miután ezeknek ügyeit is a tartományi hatóság kezeli az egyes községi tisztviselők segítségével; az intézetek rendszerint takarékpénztárakkal állnak összefüggésben és adót nem fizetnek. Egyéb előnyöket jelenleg ezen intézetek már nem élveznek, holott előbb a postabér, a kötvény és dijnuygta bélyeg fizetése alól felváltak mentve.

Ezen intézetek egyébiránt lényegileg különböznek a németországi nyilvános biztosítóktól, amennyiben egyrészt kényszer nincsen, de azonkívül ezen osztrák intézetek működésüket nem szorítják meghatározott területre, hanem bár honnan elfogadnak biztosításokat, sőt némely intézet a tűzbiztosítás mellett még más biztosítási nemeket is, például a jég és szállítási biztosítást is üzi.

Ezen tartományi biztosítók következők az alsó austriai kölcsönös tűzbiztosító Bécsben, a belső (inner öst.) austriai kölcsönös Grátzban, a felső austriai Linzben, a tiroli Insbruckban, a csehországi Prágában, a morvaországi és siléziai Brünben (l. Kőváry László. A magyar és osztrák megszűnt, működő és keletkező biztosító társaságok történeti és statisztikai átnézete Pest 1870. 72 és k. ll.)

Végre az ugynevezett paraszt biztosítók (Bauernversicherungs-vereine), melyek Ausztriában működnek, még inkább különböznek a németországi nyilvános intézetektől. Ezen egy-

letek közül némelyik már II. József alatt keletkezett, de nagyobb részük Bach ministersége alatt (1848—1859) szerveztetett. Szerkezetük lényege következő: az egyes tagjainak száma korlátolt, például 100-nál több nem vehet részt, a kártérítési összeg is korlátolt, például 800 frt a maximum; minden tag tetszése szerint határozza meg biztosítási díját bizonyos minimum és maximum közt, de kár esetében nem követhet az egyes tagoktól soha sem többet, mint mennyit ő maga díj fejében fizet. Ilyen egyesület van alsó Ausztriában 74, továbbá Csehországban és Felsőausztriában több (l. Kőváry László id. m. 65 l. és Grunzke Ferdinand: Deutscher Assekuranzkalender auf das Jahr 1862. Landsberg a. W. 1862. 27 lapon)

Egyéb államokban még csak a nyilvános biztosítókhoz távolról hasonlítható intézeteket sem találunk s így a nyilvános biztosításnak jelenlegi tere csak Németország, Sveicz, Dánország és Norvégia.

III.

Miután a nyilvános tüzbiztosítók fejlődését, működését és jelenlegi állapotát vázoltuk áttérhetünk magának az intézménynek bírálatába és megvizsgálhatjuk azt is, valljon jelenleg s főképp nálunk alkalmazható-e az állami tüzbiztosítás vagy sem.

A nyilvános tüzbiztosítás a biztosítás terjedésére kétségkívül nagy hatással volt és Németország különösen ezen intézménynek köszönheti, hogy épületeinek legnagyobb része jelenleg s pedig még ott is hola kényszerbiztosítás most már nem honos biztosítatik. A kényszerbiztosításnak ezen hatása annyira szembeeszkő, hogy több gazdasági író a biztosítás meghonosodásának feltételét éppen az állami biztosításban találja, habár tudvalevőleg Európa több államaiban, és Amerikában állami biztosítás soha sem létezett s így a biztosításnak ottani terjedésére ezen intézmények nem lehettek hatással.

Az előnyök, melyek az állami biztosítással karöltve jelentkeznek, következők:

Az állami tüzbiztosítás általa legszerényebb épületek, melyek többnyire helyzetük vagy építkezésüknél fogva a biztosításra nézve igen nagy kockázattal járnak, szintén biztosítatnak. Közgazdasági és társadalmi szempontból pedig ezen épületek biztosítására nagy súlyt kell fektetni. Ezen épületek tulajdonosai többnyire az épületeken kívül alig bírnak egyéb vagyonnal, s ha az leég teljes nyomorra jutnak; az épületek pedig nagy tűzveszélyességük következtében nagyon is ki vannak téve a tüzkároknak s így ezen épületekre nézve, a biztosítás igen kedvező eredményü. Társulatoknál és magán vállalati biztosítóknál ily épületek a tűzveszélyesség kockázatához képest magas biztosítási díjak mellett vétetnek csak föl biztosításra, miáltal a biztosítás épen ezen épületeknél nagyon megnehezítettik. Az állami biztosítás aránylag olcsóbban fogadhatja ez épületeket biztosításra, miután ily intézménynél a veszélyesebb kockázatok kevésbé veszélyes és szilárd épületek részéről szedett díjak által fedezhetők. Az állami biztosítás tehát épen a szegényebb sorsuak számára igen nagy előnyöket nyújt s ezzel karöltve az általános közjólétet hathatósan támogatja.

Az állami tüzbiztosítók egyszersmind a háboru által az épületeken okozott károk megtérítését eszközlik, ami magán biztosítóknál nem, vagy csak magasabb díjak mellett történik.

A nyilvános biztosító intézetek sokkal olcsóbban biztosítanak, mint magán intézetek, és pedig egyrészt azért, mert igen sok épület s pedig kivétel nélkül a legjobb kockázatuak is köteleztetnek az intézetnél részvétre és másrészt mert a kölcsönösség elvén alapulván nem dolgoznak nyereségre, hanem egyedül a károk teljes fedezését kívánják eszközölni. Németország állami tüzbiztosítói összehasonlítva Poroszország hét legnagyobb részvénytársaságának eredményeivel következő számokat szolgáltatják.

Biztosított 1856—1865 közt évenként átlag a nyilvános intézeteknél 3,849 millió tallér, a részvénytársulatoknál 3,064 m. t.; — 1000 tallérra esett

	nyilvános intéze- teknél	részvénytársula- toknál
biztosítási díjakra	1 tall. 27 garas	2 tall. 6 garas 1 fil.
kártérítés és viszontbizosi- tás	1 » 20 »	3 fil 1 » 17 » 3 »
közhasznu célra tett kiadás — »	1 »	9 » — » 2 » 4 »
kezelési költségek	— » 4 »	3 » — » 13 » — »
nyereség	— » — »	1 » — » 3 » 6 »

továbbá 100 tallér dijra esik

kártérítés és viszontbiztosítás	88.13 garas	71.51 garas
közhasznu célokra	3.13 »	3.52 »
kezelési költségek	7.58 »	19.66 »
nyereség	1.16 »	5.31 »

Egyébiránt az állami biztosítás védői nem elégszenek meg az ezen csoportosításból kitünő olcsósággal, hanem azt állítják, hogy az állami biztosítás aránylag még nagyobb előnyben volna, ha tekintetbe vétetnék azon körülmény, mely szerint részvénytársulati biztosítók nem biztosítanak megbecsült értékeket, hanem a felek tetszésére bizzák a biztosítási értéknek meghatározását, s így gyakran tűzbiztosítások fordulnak elő, melyek a biztosítási értéket csak látszólag emelik s ezzel kapcsolatban a biztosítási díjat csökkentik. A részvénytársulati biztosítók e tekintetben nemcsak gazdasági, de erkölcsi veszélyekkel is fenyegetik a társadalmat. »A biztosítások elvállalásánál nincs előzékenyebb (coulans-abb) intézet mint a részvénytársaság; a társulatok a biztosítási összeg magassága végett épen nem aggódnak, sőt ellenkezőleg a felek gyakran figyelmeztetnek arra, hogy e vagy ama tárgy nagyon is csekély összegben vallatott be; és így természetesen egészen magától, a társulat behatása nélkül túlbiztosítások keletkeznek, melyek után könnyen lehet látszólag olcsó díjakat szedni. Kezdetben gyakran a biztosított tudta nélkül vall be ily módon, de csakhamar föltámad benne azon tudat, hogy díjakat fizet oly valamiért, amivel nem is bír, és ha leég, a leégés az ő előnyére történhetnék. De ha a szerencsétlenség megtörtént, akkor kezdődik csak a hadd el hadd; kezdetben, tudva hogy tulbiztosítás esete forog fön, a biztosító intézetek egészen nyugodtan beszedik a díjakat, most azonban lépten nyomon megmutatják a biztosítottnak, hogy tulbiztosítás esete forgott

főn és a díjak így természetesen aránytalanul magasak lesznek. A legnagyobb nyugalommal türik a tűzbiztosítást, mert előre tudják, hogy kár esetén majd leszállítják a követeléseket» (l. Metzner F. Der Werth der Landesfeuerversicherungen im Schwindel der freien Concurenz des Feuerversicherungswesens. Chemnitz 1869. 14. l.).

A nyilvános biztosítóknál a biztosítottak és a biztosítók között rendes jogviszony állapíttatik meg, holott részvénytársulatoknál a biztosítottak kár esetén teljesen a biztosító intézetek kegyétől függenek. A biztosítás ugyanis a kétféle intézeteknél lényegesen eltérő módon történik. Jelesül a nyilvános biztosítóknál a biztosításra felvett épületek azonnal a felvétel esetén becsültnak, s a megbecsült épületek értéke után vettetik ki a biztosítási díj, itt tehát a tűzbiztosítás veszélye nem fordulhat elő. Ellenkezőleg a részvénytársulatoknál a tűzbiztosítás már azért is lehetséges, mert a társulatok a kockázatok elvállalásánál nem becsülnak meg azokat, hanem a bevallást a fél tetszésére bízzák s azután a károk esetében a kötvények tartalmánál fogva minden egyes lehető kifogás által a kártérítési követelést a jogalaptól megfosztják. »A részvénytársulatok működésénél egyik fő jelszó »lehetőleg mindenből előnyt huzni«, a kártérítések megállapításánál tehát fő cél: minél kevesebb kártérítési összeget következtetni; a hivatalnokok természetesen a hányadrendszerrel fogva ösztönözve e tekintetben is a társulat előnyét előmozdítani, s e részben a kötvények által, melyek valamennyi társulatnál mint tojás tojáshoz hasonlóak, nagyban támogattnak. A kötvényekben rendszerint következő tételek fordulnak elő: »ha te ezt teszed vagy amazt elmulasztod, a kártérítésre minden igényed elenyészett;« és ez által a biztosított egészen a társulat hatalmában áll. Egy városban a keleti tenger mellett 1868-ban egy szeszgyár teljesen elégett, a gyár 150.000 talérig különböző társulatoknál biztosítva volt. Miután a kártérítésnél nem lehetett még csak a legesekélyebb kifogást sem tenni, a társulat képviselője kijelentette, hogy az esetben, ha a társulat akarná, mégis tehetne kifogásokat, s pert kezdhetne, mely legalább három évre huzódnék, e mellett a gyár legalább

is a kártérítési összeg három évi kamatait veszitené, perköltségek is keletkeznének. Ha tehát a gyár 20.000 tallért enged követeléséből s 130.000 tallérral megelégszik, úgy még mindig fölötte jó üzletet csinál. A gyáros akarva nem akarva belátta, hogy a biztosító társulat hatalmában áll s engedett.» (Metzner U. o. 13. l.)

A részvénytársaságok nyereségre, melyre mint fő-czélra törekszenek, máskép nem tehetnek szert, mint hogy a biztosítottak iránti jogviszonyokat akkép rendezzék be, miszerint az utóbbiak tűzvész esetében teljesen hatalmukban legyenek. E célra való a biztosítási kötvényekben a biztosítási feltételeknek egész serege, melyet részletesen betölteni alig lesz képes egy ember is. . . . Sulyosan hangzik s a társulatok által rendesen tagadás alá is vétetik azon állítás, hogy fölolvuk, lehetőleg sokat biztosítási díjak fejében venni, s lehetőleg keveset kártérítésül adni. Pedig ezen elv csakugyan sarkalatos oldala működésüknek. És csak az által enyhítettik még némileg, hogy e társulatok mégis a közvélemény iránt is még fogékonyak, s hogy a versenytől tartanak.» (l. Verhandlung. d. Conferenz etc. 28. l.)

»E tekintetben teljesen mellőzhetjük azon körülményt, valljon sokszor élnek-e a társulatok a kötvényekben felsorolt föltételek által nyújtott jogaikkal; elég az, hogy a társulatok azokkal élhetnek. Mert a szerződésjog szellemével határozottan ellenkezik oly kölcsönös szerződéseknek megkötése, melyek az egyik szerződő félnek csak jogokat és tényleges kötelmeket nem, a másik szerződő félnek pedig csak kötelmeket és tényleges jogokat nem nyújtanak. (A. Koller. Die unbegründeten Angriffe gegen die öffentlichen Feuerversicherungs-Anstalten. Berlin 1869. 35. l.) —

Az állami biztosító intézetek sokkal nagyobb megbízhatósággal bírnak, mint a magán társulati intézetek. Ez utóbbiak többnyire tőketársulatok (részvénytársulatok), melyeknél ugyan az alaptőke bizonyos tekintetben biztonságot nyújthat az illető biztosítottnak, hogy követelése annak idején ki fog eléggittetni; de a részvénytársulatok általában még nincsenek úgy szervezve, hogy igazgatásukban bizni lehetne; a részvénytársulatok s különösen a biztosító

intézetek majdnem mindenütt még az állami engedélyezés alatt keletkeznek s működnek, pedig az állam ezen rendszer mellett sem biztosíthatja a részvénytársulatok hitelezőit az iránt, valljon a társulati vagyon kellően s a hitelezők érdekeinek megfelelőleg is fog kezeltetni. Az állami vagy nyilvános biztosítóknál az állam vagy a tartomány áll az igazgatás élén s maga az állam, illetőleg a tartomány vállal mintegy felelősséget az intézet működése iránt. Nem is tekintve azt, hogy az állam vagy a tartomány sokkal nagyobb és ismertebb tekintélylyel bír, mint egyes társulatok. Ily szervezetű intézeteknél mindenki tökéletesen nyugodt biztosítása iránt, mert mindenki tudja, hogy ha az intézet kezelésénél alkalmazott tisztviselők netán vissza is élnének a rájuk bízott pénzekkel, az állam vagy a tartomány saját maga fogja a károkat megtéríteni. Veszteségek, vagy reményekben való csalódások tehát itt elő nem fordulhatnak.

A nyilvános biztosítók az önigazgatás jótékony elvét a biztosítási ügynél is meghonosították. »Minden általunk« történik ez intézeteknél, mert az intézet vezetése rendszerint egy az ország által választott testület által ellenőriztetik; az intézet számait s egész működését ezen testület vagy sok helyütt maga az állam törvényhozói testülete vizsgálja meg. A becslések az egyes községekben az intézet becsloin kívül még községbeli tagok közreműködése mellett eszközöltetnek; szóval mindenütt maguk az érdekeltek hatnak irányadólag és intézőleg az intézet ügyeibe. Mindez egészen máskép történik részvénytársulatoknál; itt a biztosítottak egészen kizárják a kezelésből, a biztosítottak s a részvényesek mintegy két ellenes tábor jelenkezik, s csak a részvényesek folynak be az intézet ügyeinek vezetésébe; a biztosítottak egészen az intézeten kívül állóknak tekintetnek, nem is szabad semmihez sem szólaniok. Mig tehát az állambiztosításnál a biztosítottak maguk igazgatják érdekeiket s ügyeiket, a részvénytársulati biztosításnál még csak azokhoz nem is szólhatnak.

Egy további nagy előnye és jótékony oldala a nyilvános biztosító intézeteknek abban keresendő, hogy közczélokra nagy összegeket áldoznak. Jelesül a tűz-

oltásra, s tüzoltó készletek beszerzésére nagy összegeket fordítanak, így átlag évenként

a régi területű Poroszország nyilvános intézetei . . .	99.310 tallért
Poroszország újonnan szerzett területeinek „ . . .	23.455 »
a többi német államoknak » . . .	75.018 »
összesen a német államok » . . .	197.783 »

A sveiczi intézetek tekintetében nincsenek ugyan pontos és sommázott adataink, de ott is a tüzoltás jutalmazására az intézetek sokat adnak ki; így például 1870-ben fizetett ezímen

Luzern kanton intézete . . .	243 frankot
Solothurn » » . . .	589 »
St. Gallen » » . . .	60 »

A nyilvános biztosítók továbbá a gyűjtogatások felfedezésére díjakat szolgáltatnak s ezáltal is a közvagyonosodás és a közerkölcösiség előmozdítására hatnak. A németországi intézetek e célból évenként átlag 886 tallért adnak ki. Azonkívül sokat tesz a nyilvános biztosításnál a közjólét előmozdítására azon majdnem a legtöbb intézetszabályaiba felvett határozmány, mely szerint a kártérítési összeg kizárólag csak a leégett épületnek ismételi felépítésére fordítható s ez alkalommal az illető károsult az épületet oly módon köteles felépíteni, mint azt az intézet kívánja; ez alkalommal jelesül a tűzveszélyesség lehető csökkenése céljából az épületeknek helyzete, alkatrészei, különösen a tetőzet iránt czélszerű rendelkezések történnek s ha a károsult a felépítésre a kártérítési összegben felül a tűzmentesebb építkezés végett bizonyos összegekre szorulna, az intézet részint kölcsön fejében, részint segélyképen nagyobb összeget szokott nyújtani. Ily segélyezésekre például a németországi intézetek évenként 21.983 tallért szolgáltatnak.

»Az állami tűzbiztosító intézetek támogatása mellett vált az utolsó 100 és 150 év alatt az építési rendszernek látszólag tapasztalható javulása általában lehetségessé; valamennyi de különösen a mezeli lakosság mivelődési viszonyaiban ezen időszak alatt mutatkozott kedvező változás csak azáltal volt lehetségés, hogy a nyilvános tűzbiztosító intézetek ama rendkívüli akadályokat, melyek nagy tűzvészek alkalmával e fej-

lödést majdnem megsemmisítik, következményeiben nagyon is mérsékelték. Száz év óta Németországban, mely pedig Olaszország után Európa leglátogatottabb harcztere volt, mitsem tudnak a tüzvész által elpusztított faluknak vagy városrészeknek teljes odahagyásáról. A hétéves háborút, az 1806—1815-iki harcokat a nyilvános tüzbiztosítók szerencsésen túlélték, habár Brandenburg, Szilézia és a szász tartományok intézetei valamennyi háborútól rendkívül sokat szenvedtek (Verhandlungen der Conf. 27. l.).

Végül az állami biztosítás a biztosítás eszméjének leginkább megfelel. A biztosításnak célja ugyanis az egyes káreseteket az egyes magán egyének vállairól elvenni s a terhet lehetőleg sok résztvevő közt megosztani; a cél tehát nem más, mint a történt káreset által keletkezett anyagi veszteségeket lehetőleg kárpótolni. A kölcsönös biztosítás, mely a biztosításnak kiváló alakulata, miután csakis a károk megtérítését s nem nyereséget szándékolnak, egy nagy hiányban szenved, hogy a biztosítottak ez esetben, ha nagyobb díjakat kell fizetni gyakran fizetési kötelezettségeikben anyagok lesznek, sőt a díjakat be sem fizetik. Egy további hátrány a biztosítás ezen neménél a részvételre való csekély hajlam; pedig a biztosítás csak akkor érheti el célját, ha lehetőleg nagy területre és sok kockázatra terjed. Részvénytársulatoknál a társulat ügynökei maguk közvetlenül is érdekelve vannak a biztosítások lehető legnagyobb számának a társulat számára való kieszközlésénél, miután ők az általuk közvetített biztosítások összegéhez képest nyernek jutalmazást; a részvénytársulatok tehát saját maguk is elegendő módon gondoskodnak a részvét felébresztésén. A kölcsönös biztosítóknál ezen ösztön hiányzik, működésük tehát egyrészt sok nehézségekkel küzd, gyakran csak kis területre szorítkozik és ami a legnagyobb baj, a díjak beszedésénél gyakran oly nehézségekre akad, hogy legtöbb esetben a vállalat fel szokott oszlani. A nyilvános biztosítók a kölcsönös biztosítás jellegével birván azoknak előnyeit élvezik, anélkül, hogy a náluk mutatkozó hátrányokban is osztozkodnának; mert a területen, melyre kiterjednek, minden épület köteles az intézetbe lépni, s így a kockázatok meglehetősen száma gyűl egybe. A díjak

beszedése pedig közigazgatási uton végrehajtás mellett is esz-
közölhető, s így hátrálékokról vagy éppen a károk fedezésére
szükséges tőkék hiányáról szó sem lehet.

Az állami biztosításnak most felsorolt előnyei azonban
koránsem oly nagyok, mint azokat az állami biztosítás szó-
szólói hirdetni szokták; sőt közelebről megvizsgálva a látszó-
lagos előnyök is szűnnek és a szabadverseny működése
mellett határozottan háttérbe szoríttatnak. Kétséget sem [szen-
ved, ugyanis az, hogy a kényszerbiztosításnál a legszeré-
nyebb épületek is biztosíttatnak s pedig oly díjak mellett, me-
lyek mellett részvénytársulatok a kockázatot el nem vállal-
hatják. Ámde ez csak úgy lehetséges, ha a nyilvános
biztosítóknál ismét a szilárd és biztos épüle-
tek oly terhekkel, [azaz nagy díjakkal suj-
tatnak, melyeket ez épületek kockázata sze-
rint fizetni semmi esetre sem kellene. A nyil-
vános biztosítás így a »segélyezés« elvét hozza a közgazda-
sági életbe, mely bizonyos tekintetben mégis nagy hátrányok-
kal jár. Ha Lassalle és követői ugyanezen elv hangsúlyozása
mellett a munkások jövesztőleges társulatai számára
az államtól tőkéket követeltek: az egész világ roszalta lépését
s az államot nem tartotta hivatottnak az ily módoni segély-
ésre. Pedig a nyilvános biztosításnál tényleg nem történik
egyéb, mint hogy a gazdagabbak, a szilárdabb épületekkel
bírók kényszeríttetnek arra, miszerint az épületeiket és vagy-
onukat terhelő kockázatokon fölül a szegényebb sorsú és ke-
vésbbé szilárd épületekkel bírók nagyobb kockázatainak
fedezéséhez járuljanak. Igaz a részvénytársulati biztosításnál
s némileg hasonló történik; mert itt is a különböző kocká-
zatok egymást fedezik, de egyrészt mindenkinek tetszésétől
függ a biztosításhoz lépni vagy sem s így a biztosítási díjak
által reá háromlandó terheket saját maga ítélheti meg s ha
túl magasaknak találja azokat, a társulat biztosítottai közé
nem lép; és másrészt a társulati biztosításnál a rosabb koc-
kázatok saját magukat fedezik is, amennyiben a kárral ará-

nyosabb díjak fizetésére szoríttatnak. A kényszerszerű részvétel nagyobb kockázatnak jognélküli viselésére kétségkívül károsan hat az említett nyilvános biztosítóknál s e részben egészen helyesen mondja Ameline: *Institutions ouvrières* című munkájának 225. lapján »Inutile de dire, qu'il ne s'agit nullement d'assurance obligatoire. Ceci serait le paradoxe incarné, le type d'une véritable chimère. Toute contrainte doit être sévèrement bannie. Plus on réfléchit, plus on voit qu'il est dans les dessins de la providence et dans les conditions d'une bonne société, que l'homme n'enlève pas à l'homme le libre arbitre, que dieu lui a donné apparemment pour qu'il en use. Il est insensé de vouloir faire le bonheur des populations malgré elles.«

A statisztikai adatok e tekintetben kétségtelenül bizonyítják, hogy csakugyan a városok rendszerint a vidéki lakok kockázatait részben fedezik; így történik ez például Szászországban, hol Lipese egy maga az összes díjak $\frac{1}{10}$ részét viseli, holott a kártérítési összegnek csak $\frac{1}{662}$ része esik rá; így továbbá Nassauban, hol Wiesbaden városa évenként 6—7000 tallérral járul a vidék káraihoz. »Tagadni nem lehet hogy a nyilvános biztosítóknak jellege, mely szerint a szilárdabb épületek kockázatai aránytalanul magasabban sujtatnak s ez által a szegényebb, illetőleg rozszabb épületek kockázatait viselni tartoznak, a közigazgatási dolgok félreismerése. Minden értelmes ember nonszensznek nyilvánítaná azt, ha az állam például a gazdagabb kávé-fogyasztók kávéját megdrágítaná azért, hogy a kávé a szegényebbek számára olcsóbb legyen. A nyilvános társulatoknál a jó kockázatok biztosítói aránylag túl magas díjakat fizetnek, hogy a rozsz kockázatok tulajdonosai épületeik tűzveszélyességi osztályzatán alul eső díjakban részesüljenek. Ha alamizsnát akarunk adni, adjuk azt alamizsna alakjában és annak megszerzéséhez kötelezzük valamennyi adófizető polgárt s ne egyedül egy osztályt. E rendszer által az előrelátók a gondatlanok rovására büntetnek« (Knoblauch: *Die Fehler und Mängel des öffentlichen Feuerversicherungs-rechts in Deutschland*. Magdeburg 1868. 49. l.)

A nyilvános tüzbiztosítóknak további előnye, hogy háboru következtében szenvedett károk is kárpóttatnak: jelen-

leg már nem mondható oly nagy előnynek, miután társulatok is felfogadhatják ezen ágat biztosítási működéseikbe, s miután az állam a háboru okozta veszteségek enyhítésére ugy is, ha biztosítási üzletet nem gyakorol is, a szükségeseket megtenni rendeltetésénél fogva hivatva van. Egyébiránt nagyon kétséges, vajjon az állambiztosítók a szabályzataikban ugyan felvett és háboru esetére szolgáltatandó kártérítést eszközölhetnék-e oly módon, mint ez jelenleg a tüzkárok esetében történik, ha a háboruk oly rendkívüli veszteségekkel sujtanak a nemzetet, mint például a legutóbbi francia-német háboru alatt Franciaország sujtatott. Ha pedig a tüzbiztosító állami intézet ily esetekben rendkívüli módokhoz nyúl, jelesül ha állami kölcsönök vétetnek föl e célból, ugy nem a biztosító intézet, hanem az államnak egészen más oldalú tevékenysége, sőt jellege szerepel a károk enyhítésénél. Ez ok tehát koránsem oly fontos, hogy miatta egy intézmény továbbra is fentartassék vagy újak alakittassanak.

A nyilvános biztosító intézetek díjai sokkal olcsóbbak, mint a részvénytársulatokéi; ezen állítás és több államban csakugyan valósult tény ellenében számos okot lehet felhozni. Nem áll ugyanis gyakorlatban minden kivétel nélkül e szabály; sőt vannak esetek, melyekben ellenkezőleg a részvénytársulati biztosítások díjai tetemesen olcsóbbak; Poroszország több vidékein a nyilvános biztosítók, drágább díjakat szednek, mint a részvénytársulati biztosítók; Sveicz azon kantonjaiban, hol állami biztosítás nincs: legalább oly csekély, de sok kantonhoz hasonlítva csekélyebb a biztosítási díj. A sveiczi kantoni biztosítók átlaga 0.94 pro mille, Wallis cantonban pedig hol nincs állami biztosítás a díjak csak 0.90 pr. m. Kilencz kantonban a kantoni biztosítás drágább, és csak nyolcz kantonban olcsóbb díjakat követel, mint Nidwalden és Wallis kantonokban a részvénytársulati biztosítók tesznek.

Egyébiránt e részben igen bajos itéletet mondani, miután a biztosítási üzlet az egyes vidékek tűzveszélyes természete szerint egészen más jelleget ölt, és oly államokban vagy tartományokban, hol kényszerbiztosítás létezik részvénytársula-

tok nem is működhetnek, tehát az összehasonlítás teljesen soha sem lehetséges. De föltéve, hogy az állami biztosítók csakugyan olcsóbb díjakat szednek és szedhetnek, az koránsem következik a nyilvános biztosítás alapelvének, a kölcsönös biztosításnak természetéből, hanem részben mellékkörülmények eredménye s a nyilvános biztosítóknak külön kiváltságokkal való felruházásából magyarázható. A nyilvános biztosítóknál ugyanis a kezelési költségek sokkal kisebbek szoktak lenni, mint a társulati biztosítóknál; de ez nem a biztosítási üzlet célirányosabb szervezetének eredménye, hanem a nyilvános tűzbiztosítóknak kiváltságos helyzetének következménye.

A nyilvános biztosítók kiváltságolt helyzetéhez tartoznak különösen következő előnyök: küldeményeik portómentesek, okmányaik s eljárásuk bélyeg- és illetékmentesek, adót nem fizetnek, díjaik közigazgatási uton behajthatók, tehát a behajtási eljárás törvényszéki nehézségei és költségei ez intézeteket nem terhelik; üzletük nagy részét állami és községi hivatalnokok külön díjazás nélkül végzik, tehát a tisztviselők, kiknek fizetéséhez az összes adózó polgárság járul egy külön kizárólag az épületek tulajdonosai számára szükséges szolgálatra vonatnak el. Ezen kiváltságos helyzet mellett nem szabad felejtetni, hogy sok helyütt s különösen Németországban a magánbiztosítás több oldalú nehézségekkel terheltetik épen az állam részéről, mely nehézségek gyakran az üzletet s a kezelési költségeket megrágitják; ide tartoznak azon számos nehezítő körülmények, melyek a biztosítási ügynökök tekintetében fenállanak, jelesül az ügynökök bejelentése szükséges, az ügynökök tehát engedélyhez kötvék; több államban az ügynököknek biztosítékot kell letenniök, a biztosítási hálalás meg van tiltva; de azonkívül maga a biztosítási üzlet is számos faggató körülménnyel van egybekötve; így a biztosítási érték a rendőrség részéről ellenőriztetik, a kártérítés előtt a rendőrség részéről szükséges bizonyítványokat hozni, s gyakran ezen okmányok kiállítására a nyilvános biztosító intézetek hivatalnokai rendelvek; végül a társulati biztosító

intézetek rendszerint magas adókkal vannak sújtva, nemcsak jövedelmük után fizetnek egyenes adót, hanem minden egyes okmányuk után is tetemes illeték vétetik. Ezen körülmények mellett nem csodálható, hogy a társulati biztosítóknál a kezelési költségek sokkal nagyobbak, mint a nyilvános intézeteknél, s ennek természetes következménye: a díjnak nagyobb volta.

A társulati biztosítók ellen felhozott azon kettős vád, hogy a tulbiztosításra alkalmat s ösztönt szolgáltatnak és hogy kellő jogi viszony a biztosítottak s az intézetek közt nem léte-sül, csak részben és nem oly éles alakban áll, mint azt a részvénytársulati biztosítók elleni hirdetni szeretik. Annyi kétségte-lenül igaz, hogy legtöbb részvénytársulati intézetnél a biztosítások felvételére külön becslések nem szükségesek s hogy a felvétel rendszerint a biztosítani kívánónak bevallása folytán történik és ez mindenesetre oly mód, melyet egészen helyeselni csak-akkor lehetne, ha általában az emberek teljes ösztönességében megbizni lehetne; ezt mindazáltal föltételezni még nem lehet. De ebből még nem következik az, hogy ezen eljárás által csak-ugyan a tulbiztosítás maguk által az intézetek által előmoz-díttatnék vagy arra az ügynökök által még külön ösztön is nyujtatnék. A tulbiztosítás ugyanis csak akkor szolgálhatna a biztosítottnak ösztönül, ha épülete teljesen elég, azaz ha tel-jes kárt mutathat tüzesetben s ekkor is csak ha más körülmé-nyekből a volt épület értékét megtudni nem lehetne; mert a részletes kárnál a biztosító intézetek ugyis csak a szenvedett kárt térítik meg, melyet a még fennálló épületrészekből könnyen meglehet állapítani, tehát ez esetben a tulbiztosítás ugy sem használ az illető biztosítottnak; az ösztön a tulbiztosítás-ra ennél fogva épen a biztosító intézetek szabályzataiban, melyek minden egyes biztosító előtt tudvák, s magában a biz-tosítási kötvényben foglalvák, kellően ellensúlyoztatik, midőn azt rendelik, hogy minden egyes kár esetében a kár külön bizottság által megbecsültetik és csak az így megbecsült kár térítettik meg.

Ami a biztosítottak és a biztosító társulatok közt a kötvények által létrejövő szerződés ellen tett kifogásokat illeti, ezekre nézve is azt kell mondani, hogy a kötvények-

ben foglalt részletes feltételek kétségkívül nagyon is kisszerűek, és hogy ezek alapján a társulatok jogi tekintetben csakugyan a biztosítottak fölé helyeztetnek; ennek oka mindazáltal nagyrészt nem a társulatokban, hanem a törvényhozásban keresendő.

A biztosítási ügyet a törvényhozás nagyon mostohán kezeli; legtöbb államban e tárgyra nézve még a legszükségesebb magánjogi határozmányok is hiányoznak; csoda-e ily esetben, hogy a társulatok a biztosítási üzletből eredhető viszonyok szabályozása czéljából a szerződés alakjához lépnek és az eshetőségek legesekélyebb pontozatait talán tulnagyminutiositással meghatározzák? De a tűlbiztosítás s az említett jogi hátrányok lehetősége csak akkor birna kellő indokoltsággal, ha a tényleges viszonyok a tűlbiztosítások nagyszámát igazolnák és a biztosításból eredő perek vagy viszályok csakugyan gyakoriak volnának. A biztosítási üzletben meghonosult verseny azonban már magában véve is gyökeres ellenszer arra nézve, hogy az intézetek e tekintetben vissza ne éljenek; ha a nagy közönség megtudná, hogy egy intézet tűlbiztosításra ösztönöz, s kár esetén a kártérítés megszabásánál csak a közönséges kárt téríti meg, ha továbbá megtudná, hogy egy intézet a biztosítási feltételekben foglalt minden egyes pontozatba kapaszkodik s a kártérítés kifizetését nem épen nem teljesíti, hanem azt csak hosszabb időre vagy perutjára halasztja: az ilyen intézet saját maga alatt vágta el a fát s biztosításokra nem fog találni. Versenyző pályatársai a sajtóval s a nyilvánosság egyéb eszközeivel oly hatalmas zajt fognak ellene támasztani, hogy mindenki elfordul a pelengérré állított vállalatától.

A nyilvános intézetek egyéb előnyei, jelesül, hogy megbizhatóbbak volnának, hogy a náluk biztosítottak az öngazgatást gyakorolhatják, s hogy közczélokra nagy hatással vannak, különösen, hogy a tűzoltás kifejlesztetik, és hogy az építkezés jobb állapotba helyeztetik: mind nem oly érvek, melyek akár elegendő alapossággal, akár pedig elegendő fontossággal birnának. Igaz társulati biztosítóknál a társulat pénzeivel visszaélések történhetnek s ha a társulat megbukik a biztosított kártérítési igényét nem érvényesítheti; de a biztosító társulatok rendszerint roppant alaptőkével dolgoz-

nak, üzletük évenként a nyilvánosságra hozatik, s miután ki sem köteleztetik a társulatnál biztosítást folytatni, és a tűzbiztosításnál a biztosítási szerződések rendszerint egy-egy évre kötöttek: az illető ha valamely társulatban meg nem bizik más társulathoz fordulhat. A társulat vagy az állami intézetek megbízhatósága közti állítólag oly fontos különbség tehát tényleg nem igen esik latba.

Az öngazgatás vélt előnye szintugy kevésbé fontos mert a szabad verseny elve mellett a biztosítási szándékozók különféle társulatok közt választhatnak s ha egyiknek vagy a másiknak alapszabályaival vagy eljárási módozatával nincsenek megelégedve, máshoz fordulhatnak.

A részvénytársulati biztosításnál tehát nem is szükséges az öngazgatás, a kölcsönös biztosítóknál pedig épugy megvan az, mint a nyilvános biztosítóknál s így az állami biztosítóknak ezen nagyon is magasztalt előnye nem oly nagy jelentőségű.

A tűzoltás s a tűzmentes építkezés előmozdítása, melyet különösen az állami biztosításnak tulajdonitnak, oly rendészeti kötelelességek, melyekről az államnak mindenestre gondoskodnia kells melyekről különben oly államokban, hol nyilvános tűzbiztosítás nincsen, gondoskodik is.

Mindazon okok tehát, melyek az állami biztosítás védelmére és előnyössége mellett fölhozatnak általában igen gyöngé védvek a biztosítás üzletének teljes felszabadítása ellen és csakis azt tüntetik fel, hogy ott hol a nyilvános biztosítás létezik az államnak már hivatásánál fogva különben teljesítendő rendészeti kötelelességei inkább teljesitetnek, mint másutt; de koránsem azt, hogy az állami biztosítás a magán tevékenység helyét kellően pótolhatná.

Vannak mindazáltal az állami biztosításnak oly árnyoldalai, melyeket elhallgatni s elmellőzni nem lehet, s melyek épen azt bizonyítják, hogy az állami tevékenység a biztosítás terén nem igen indokolt.

A nyilvános biztosítóknál főkép ha kényszerbiztosítás honosittatik meg, a gyujtogatásra nagy hajlam mutatkozik; mindenki ugyanis tudja, hogy épülete cse-

kély összegért biztosítva van s hogy kár esetében az állam viseli a terhet: a gyújtogatás ennél fogva előnyösnek tűnik föl, főképp ha az épület amugy is dülő félben van már. Nehány adat a tűzbiztosítás történetéből felvilágosítást nyújthat e tekintetben. Szászországban az épületek tüzesetének száma volt:

1840. évben	147 tüzeset
1841. »	168 »
1842. „	205 »
1843. »	193 »
1844. »	189 »

Átlag az öt év alatt 180.4 tüzeset

1845. évben	215 tüzeset
1846. »	278 »
1847. »	319 »
1848. »	357 »
1849. »	276 »

Átlag az öt év alatt 269 tüzeset

1850. évben	345 tüzeset
1851. «	636 »
1852. »	487 »

Átlag a három év alatt 486 tüzeset.

A tüzesetek száma tehát állandóan emelkedett és pedig az első öt év (1840—1845) hez képest a második öt év 60.5 %-nyi emelkedést, a harmadik csoportu három év (1850—1852) pedig az első csoporthoz képest 170 %-kal a második csoporthoz képest 67 %-kal emelkedett. (Az adatokra nézve l. Oberländer i. m. 16 és köv. ll.)

Bajorországban a tüzesetek s jelesül a gyújtogatások száma épen nemkedvező arányokban növekszik; így a tüzesetek száma 1825-től kezdve 1868-ig állandóan emelkedett és pedig 44%-ról 1181-re vagyis 42 év alatt 169 százalékkal; a gyújtogatások száma pedig 1862-ben 44, 1867-ben 218 volt vagyis az emelkedés 395 %-nyi. Ezen adatok kétségkívül oly jelentőségűek, hogy azok a biztosításnak ily módon leendő szervezete ellen határozottan szólanak.

Az állami biztosításnál a biztosítási ügyeket rendszerint állami és községi tisztviselők mellékesen, egyéb hivatalos

teendők mellett teljesítik; már pedig a munka osztás nagy elve szerint az, ki állandóan egy s ugyanazon ággal foglalkozik sokkal nagyobb tökéletességet fejt ki, mint a különböző munkával elfoglalt, s ennél fogva az állami tisztviselők, kik a biztosítási ügygyel s azonkívül még más teendőkkel is foglalkoznak, mind a biztosítási ügy terén, mind egyéb teendők közepette bizonyos nehézkességgel vagy legalább nem oly nagy könnyűséggel fognak mozogni, mint különben tehetnék.

Végül állami biztosítás mellett az u. n. önbiztosítás teljesen lehetetlen. Önbiztosítás alatt értjük ugyanis a biztosításnak azon nemét, melynél az illető hosszas tapasztalatok nyomán némely épületet, vagy egy s ugyanazon épület némely részeit nem biztosítja, miután az azokra eshető károkat az évek hosszú során át különben biztosításra szolgáltatott összegek megtakarításából fedezi. Valakinek például van 20 háza egy városban, melyek után, ha azokat biztosítani akarná évenként 4000 frtot kellene fizetnie; hosszas tapasztalatok útján mindazáltal tudja, hogy az átlagos évi kár épületein legfeljebb 500 forint, épületeit tehát csak ez összeg erejéig biztosítja s megtakarít évenként 3500 frtot; mely összegre nézve az illető házi ur önbiztosítóul jelentkezik. Ezen a gazdaság helyes elvei által nemcsak teljesen igazolt, hanem méltán követelt eljárás a kényszerbiztosítás mellett nem is alkalmazható s így a gazdaságosság egy elve lábbal tiportatik és pedig épen az állam által.

Miután kimutattuk az állami biztosítás hátrányait, lássuk azon elvi kérdést, vajjon az állam hivatva van-e a tűzkár elleni biztosítást magára vállalni s vajjon igazolható-e állami szempontból a nyilvános biztosítás. Az állambiztosítás védői a kényszerbiztosítást helyesnek vélik, mert nézetük szerint »mindenütt ott, hol a tisztán magánjogi viszonyok mellett, melyek mindenesetre az állam kényszerhatásán kívül fekszenek, még oly viszonyok is jelenkeznek, melyeket vegyeseknek lehet tekinteni, és melyeknek természete által tehát a közérdek közvetlenül is illetve van: az állami tevékenységnek befolyása igazolt; az iskolai kényszer ez értelemben teljesen igazolt s ép ennél fogva ezen kényszer ellen nem is szólal föl senki. Hasonló

viszonyok mutatkoznak a biztosításnál is. A biztosítás épügy mint az iskola nem öncél, mindkettő csak eszköz bizonyos célra, és pedig magában véve épen nem erkölcstelen eszköz; ezen ügynek rendezése tehát a célszerűség kérdése és azon rendezés leendő a legjobb, mely a célnak leginkább megfelel. Az iskolának célja a nevelést és az oktatást előmozdítani, e cél legjobban éretik el, ha hogy a kényszer alkalmaztatik. A biztosítás is csak úgy fog kellően elterjedhetni, ha kényszerbiztosítás honosittatik meg.« (l. Koller: Die unbegründeten Angriffe etc. 18. lapon.)

A biztosítási kényszer mindazáltal a tudomány által semmikép sem igazolható, mert ha a most említett érvek állának úgy nincs azon társadalmi mozzanat, melyre époly igazoltsággal ne lehetne az állami behatást követelni. Az élelmezés pl. jelenleg az egyesekre bizva sok egyénre nézve, főképp kik kicsiben vásárolnak, igen költséges; a cél: jó és olcsó élelmezés csak úgy érhető el, ha az állam maga veszi kezébe az ügyet; már pedig az államra nézve semmi sem oly fontos, mint hogy erős és jó táplált, az anyagi és szellemi fáradalmakra ekkép alkalmas polgárság felett rendelkezék, tehát az élelmezésnek az állam által leendő rendezése és kezeltetése szintén helyesellhető, sőt követelhető. Ha ezen okoskodás alapján a ruházat, a fűtés, a világítás, a szórakozás, sőt bármely polgári szükségletet vizsgáljuk: okvetlenül azon eredményre jutunk, hogy az államnak e szükségletek kielégítésére irányzott közvetlen tevékenysége igazolt, és azon állapotnak létesülését kívánjuk, melyről egy szakember igen helyesen megjegyezte, hogy ez állapot csak akkor létesíthető, ha az emberek angyalok, és melyet a művelt világ mint a communismus teljes állapotát már rég elvetendőnek talált.

De ha nem is megyünk a bírált elvnek végletekig vezetésében oly messzire, ha tisztán a biztosítás ügyét tekintjük is: okvetlenül azon kérdés merül fel, miért kívánják a biztosítás állami kezelését az illetők csak a tűzkároknál, miért nem szintén egyéb biztosítási ágaknál is? Azon ok, hogy a nemzeti vagyon nagy része, az emberi szükségletnek egyik nélkülözhetlen kelléke, a lakás van veszélyez-

tetve a tűz által, s hogy magasabb állami valamint rendőri okok okvetlenül a biztosítás mellett szólnak, époly jogosultsággal hozható fel bármely biztosítási ágánál is. Hol fenyegetik az összes társadalmat nagyobb hátrányok, mint azon téren, melyen az életbiztosítás jótékony tevékenysége működik? nem nagyobb kár-e a családra, ha a családfő, ki szellemi és anyagi tevékenysége által a család összes lényét egybe fűzve tartotta, ki a család jövőjének biztosításán előreható terveket készített s azoknak valósítása végett egész erélyét felhasználta ha e családfő tevékenységének közepette a halál áldozatává lesz? Vagy ne vegyük a legrosszabb esetet, ha csak néhány hónapig összes tevékenységét megbénító betegségbe esik; nem nagyobb baj-e az a családra, mely ily esetben összes vagyonát veszti, mint ha a családi viskó vagy épület a tűznek martalékává lesz? Vagy mily anyagi veszteségek sújtják a nemzetet a szállítási vállalatoknál, hol egyetlen egy tengerihajó milliókat érő rakmányokkal veszhet el? Vagy nem tapasztaljuk-e sajnálattal a marhavész által nemzeti vagyonunkban keletkezett károkat, melyek hosszas éveken keresztül nemzeti jólétünk főforrásait emésztik? És mindezen veszteségek ellen a biztosítást bátran a társulati működésre bizzuk és nagyon kevésnek, lehet mondani csak elvétve jut egy-egy ideálistának eszébe a biztosítási ágak ezen nemeire nézve is az állam tevékenységét igénybe venni.

Az állami biztosításnak megvan a maga történeti jelentősége, sőt több, az államibiztosítás védhető történeti jogosultsággal is bír, mert „az ápoló és a tettelesen fejlesztő állami tevékenységnek hivatása különösen az is, hogy a műveltség újabb haladásának meghonosítását támogassa az által, ha a fejlődés akadályait elhárítja vagy ezen fejlődést elémozditja.“ Ily módon váltatott meg például a mezőgazdaság nagy közköltségeken a feudál kötelekek alól, így tétetnek közköltségeken mezőgazdasági kísérletek, így jutalmaztatik a lótenyésztés, így rendeztetnek kiállítások stb. Ez több tekintetben bábáskodó (hebärztliche) tevékenység, melyet az állam a művelődési haladás megszülemlése céljából a kereskedelmi, a földművelési és a közoktatási ministeriumok működésében létesít, eddig már létesített

és leendő társadalmi fejlődéseknél is a közületnek (Gesamtheit) érdekében annak eszközeivel és hatalmával még létesíteni fog. Ez nem kárhoztatandó rendészet, hanem a társadalmi jogművészet (Rechtskunst) vagyis a politikának igen lényeges része.« (Schäffle: Capitalismus und Socialismus. Tübingen 1870. 625. l.) Az állami biztosítás igen is helyén volt és lehet ott, hol a házak kockázatait magántevékenység elvállalni nem akarja, vagy nem tudja. Semmi kifogást sem lehet tenni az ellen, hogy a 16, a 17 sőt a 18-ik században egyes testületek, községek, tartományok vagy államok a házak tűzbiztosítását kezeikbe vették; csak örvendeni lehet, hogy ily államokban a biztosításnak kellő támogatására s az ügynek kifejlesztésére épen az államok közvetlen tevékenysége folytán igen sok történt; de midőn jelen korunkban a gazdasági és a technikai műveltség oly magas fokán épen a tűzbiztosítási ágban továbbra is az állami tevékenységet követeljük: — oly anachronisticus követelménnyel lépünk föl, mely az állam fejlesztő tevékenységét e téren még akkor is szükségesnek látja, midőn az összes világon a biztosítás már is kellően kifejlődött. Teljesen s a korrallal megfelelőleg helyesen cselekedett tehát Poroszország, midőn az ott fenállott tűzbiztosító nyilvános intézeteket fenhagyta ugyan, de a kényszer biztosítás előnyétől megfosztotta s részben a szabad verseny terére léptette. Teljesen igazoltak ennél fogva mindazon követelmények, melyek újabb időben mind inkább hangosabban a kényszerbiztosítás ellen hangoztatnak azok részéről, kik mint a Szászország, Nassau, Heszzen, Württemberg stb. lakói, még jelenleg is a kényszerbiztosítás nyomása alatt élnek.

A nemzetgazdasági és politikai írók legnagyobb része az állambiztosításnak jelenlegi alkalmazása ellen nyilatkozik: Roscher nézete szerint »ha a magán verseny kifejlődött, úgy a biztosítás szükségletét a magántevékenység sokkal gyorsabban, többoldaluan és olcsóbban elégíti ki, mint az állami tevékenység« és »napjainkban az állami biztosítás meghonosításának kívánalma többnyire vagy a központosítás vágyával vagy a socialismussal függ össze« (l. Nationalökonomik des Ackerbaues 4-te Aufl. Stuttgart 1865. 465.)

Rau következőleg nyilatkozik: »A nyilvános tűzbiztosít.

sító intézeteket általános szükséglet kielégítésére nem lehet multhatlanoknak mondani, és nem tanácsos, hogy az állam a szükségtelen beavatkozás felelősségét s az azzal összekötött folytonos panaszkodást magára hájítsa. Ott azonban hol ily intézetek már léteznek, ott azoknak további fentartását védeni lehet, ha ez intézetek a szabad társulatok példái szerint átidomíttatnak és kizárólagos jogaiktól lemondanak» (Grundsatze der Volkswirtschaftspolitik 5-te Auflage 25. §.)

Schäffle szerint: a kényszerbiztosítás általában véve sok hátránnyal bír, mivel a veszélyesség fokozatait nem különbözteti meg elegendően és a megbízható biztosítottra nagyobb díjakat ró mint a megbizhatlanra (Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft Tübingen 1867. 307. l.)

Wirth nézete szerint: ha a nép már annyira haladt, hogy a biztosításra társulatok keletkeznek, úgy a társulati biztosítás már azért is előnyösebb mint az állami biztosítás, mert az államot fáradságteljes üzlettől felmenti és mert a magánkezelés majdnem mindig kevesebbe kerül, mint az állami az államnak társulati biztosítás mellett is elég tenni valója marad még. Tűz- és építkezési rendszabályokat kell kiadnia, tűzveszély ellen a szükséges óvintézkedéseket el kell rendelnie; stb. (l. Grundzüge der Nationaloekonomie II. Band 3-te Auflage Köln 1869. 316. l.)

Saski Tivadar bevallja ugyan, hogy az állami biztosító intézetek Németországban a biztosítás terjedésére nagy hatással voltak, ők elékészítették a tért, melyet a magánipar később sikerrel megművelt. De mindamellett még sem korszerűek. Egyrészt a magánbiztosítás már is eléggé terjedt s így a biztosítási kényszer fölöslegesnek mutatkozik, és másrészt a háztulajdonos a nyilvános biztosítóknál szokásos alacsony becslési módozatnál nagyon is meg van akadályozva tulajdonát teljes értéke szerint biztosítani. (Die volkswirtschaftliche Bedeutung des Versicherungswesens 2-te Aufl 1866. Lipsee 16. l.),

Elvileg tehát semmi esetre nem lehet többé a kényszerbiztosítás mellett nyilatkozni, és a történet utmutatása szerint daczára a nyilvános biztosítók részéről újabb időben nyilatkozott nagyobb tevékenységnek, már is ütött a nyilvános tűz-

biztosítók utolsó órája, és legtöbb államban legalább a kényszerbiztosítás megszüntetésére már is megtörténtek a szükséges intézkedések, ott pedig hol még létezik a polgárok folytonos és hangos panasza előbb-utóbb érvényt szerez a méltányos követeléseknek.

IV.

Ezek után kétségtelen az, hogy az állami biztosítás ügyét, mint elvben s gyakorlatban korunk szellemével elmenthető állót, hazánkban sem lehet alkalmazandónak mondani; és annyival kevésbé miután nálunk jelenleg már is a tűzbiztosítás elég nagy terjedelemben magántársulatok által is üzemel. Nálunk ugyanis jelenleg ez ággal foglalkoznak:

a) kölcsönös biztosítók: jelesül 1) Transylvánia általános kölcsönös biztosítóbank, mely 1868-ban keletkezett és 200.000 frtnyi befizetett alaptőkével működik; 2) a magyar kölcsönös biztosítóbank, 1870-ben alakult, alaptőkéje 75.000 frt.

b) részvénytársulati biztosítók: 1) az első magyar általános Pesten 1856-ban alakult 945.000 frt befizetett alaptőkével; 2) a pesti biztosító intézet 1864 alakult 810.000 frt befizetett alaptőkével; 3) a Victoria biztosító társulat Kolozsvárott 1865-ben alakult 1,500.000 frt befizetett alaptőkével; 4) a nemzeti biztosító társaság Pesten 1869-ben alakult 400.000 frt befizetett alaptőkével.

Ezekon kívül következő osztrák intézetek működnek tűzbiztosítás terén Magyarországon is 1) az osztrák Phoenix Bécsben 600.000 frt befizetett tőkével; 2) a Donau Bécsben 1,000.000 frt alaptőkével; 3) az Európa Bécsben 800.000 frt; 4) az Azienda assicuratrice Triestben 600.000 frt. befizetett tőkével; 5) a Compagnia d'assicurazioni generali Austro Italiche, Triestben befizetett tőkéje 1.242,140 frt; 6) a Riunione adriatica di sicurtà, Triestben 900.000 frt befizetett tőkével.

Tehát két kölcsönös, 4 magyar és 6 osztrák részvénytársulat szolgáltat kielégítő biztosítást tűz esetére és pedig 8.077,140 frtnyi befizetett alaptőkével, s így mindenesetre elegendő tőke működik ezen téren.

De ezen tényleges állapotot nem is tekintve, vannak vi-

szonyok, melyek az állami biztosításnak nálunk leendő meghonosítása ellen fontos okok gyanánt szolgálnak, és melyek a következőkbe foglalhatók össze.

Az állami biztosítás nagy számu és a biztosítási ügyben jártas hivatalnokokat igényel. Az állami biztosításnak csak úgy lehet helyes alapja, ha minden egyes ház, és minden épület kellően megbecsültetik, ha továbbá minden egyes tüzkáresetben a szükséges becslések történnek, ha minden épületi változásnál a változás kellően figyelembe vétetik és ha az egyes vidékeken időnkint részint új, részint ellenőrzési becslések eszközöltetnek, hogy így az épületek értéke mindig kellően nyilvántartassék. Ezen becslési miveletek nem bizhatók egészen a községekre, vagy a megyékre, miután miveleteknél maga az állam közvetlenül is érdekelve van, tehát saját állami tisztviselők által kellően ellenőrizni kell a becsléseket. Ha az állam a becsléseknél állami tisztviselőket nem alkalmaz, igen gyakran országos érdekek veszélyeztetnének és a visszaéléseknek tág kapu nyitattanak. A becsléseken kívül az épületek tűzveszélyességét feltüntető lajstromok vezetésére külön szakemberek volnának szükségesek; ily lajstromokat minden egyes helység számára külön kellene vezetni, ezen lajstromok másod példányairól kellene gondoskodni s végül egy központi főlajstromot kellene vezetni valamely minisztérium kebelében, hol az egész ország számára a tűzveszélyességet illető adatok összpontosulnának. Ezen hivatalnokokon kívül más egyéb az építészet, a biztosítás ügy, a statistikában jártas egyénekre lesz szükség, továbbá több központi tisztviselőre, kik a tűzbiztosítás ügyét a központból kellő szervezettel igazgatják, nem is említve a pénztári, a rendőri és egyéb ez ágnál okvetlenül megkívánt közigazgatási szolgálatra szükséges közegek nagy számát.

Honnét vegyük e hivatalnoki sereget, főkép az intézmény meghonosításának első éveiben! midőn a szervezés nehéz munkái talán még több oldalú tevékenységet igényelnek? A most alkalmazott közigazgatási hivatalnokok már is eléggé el vannak foglalva, azokra tehát számolni nem lehet, s nem is volna jó a különböző szakteendőket egymással összekeverni, mert a kettős hivatás mellett hihetőleg egy cél sem éretnék.

el kellően. A községekben s a törvényhatóságokban az említett célra még külön tisztviselőkről kellene gondoskodni; igaz nagyobb városokban, pl. Budapesten talán kikerülnének a rendszeresen alkalmazott tisztviselőkből is az e célra szükséges közegek; de künn a megyékben, hol mint tudjuk a statisztikai adatok gyűjtése nyomról-nyomra, lépésről-lépésre akadályokba ütközik, ott alig lehet valami teljest vagy csak meglehetőst is remélni a rendelkezésre álló rendszeres tisztviselőktől. Ott egész valójában fel fog tűnni a biztosításnak lehetetlensége képzett hivatalnokok hiányában.

Az adóteher az állami biztosítás meghonosítása mellett még inkább nagyobbodnék; igaz az illető épületek tulajdonosai a biztosítás előnyét nyernék a megnagyobbodott adó részletért. De aki meggondolja, mily nagy az adóhátrálékok összege nálunk, s mily kevéssé fejlődtek még ki az országban az adózás nélkülözhetlensége és az adózásnak megfelelő állami szolgáltatások következtében előnyössége iránt a nézetek: az okvetlenül azt fogja következtetni, hogy az állami kényszerbiztosítás által meghonosítandó biztosítási díjak nagy hátrálékot fognak évenként mutatni. Az állami biztosítás mindazáltal csak úgy vezethet kedvező eredményre, ha a kártérítésre szükséges kártérítési összegek pontosan befolyznak az állam pénztárába; ha ez nem történik, úgy az állam más bevételi forrásokból lesz kénytelen a károkat fedezni; pedig jelen pénzügyi állapotaink mellett valóban nem igen lehet ily rendkívüli segélyre számítani.

Talán sehol sem bir az önbiztosítás oly valóban indokolt alappal mint nálunk. Államok, milyenek Németországban bőven vannak és egyes kantonok, milyenek a svejciak, melyek egy-egy magyarországi megyével területre nézve szembe nem szállhatnak, e részben a közjólétre semmi veszélyt sem hoznak, ha a kényszerbiztosítást meghonosítják; ott nincsenek és nem lehetnek ily viszonyok. De nálunk, hol egyes magános földesurnak, egyes mágnásnak, egyes püspökségnek, egyes alapítványnak, egyes egyháznak, sőt magának az államnak is roppant összegeket érő épületei vannak: ott a kényszerbiztosítás valóban nagyon is súlyos következményekkel, sőt az egyesekre nézve anyagi veszteségekkel jár. Ha

az állam által kezelt alapítványi és kegyuri épületeket vesszük csak: ezek oly értéket képviselnek, hogy reájuk legszerényebb díjazás mellett is évenként legalább 50—60 ezer forint vettetnék ki épen az említett alapok rovására. Ily viszonyok mellett erőszakoskodni valóban nem igazolt küzködés s a közgazdasági állapotok teljes félreismerésére vezet.

Magyarország magában véve továbbá nagy terjedelmű ország, oly ország terjedelmére nézve hogy eddig még sehol ily terjedelmű országban a tűzbiztosítás államilag nem kezeltetett Németországban a legnagyobb ország, hol az állami biztosítás kényszer mellett honos a Szászkirályság és ez is csak 271 □ mértföldnyi, a többi államok mind parányiak, mind néhány mértföldre terjedők, s az előbbi nyilvános biztosítók rendszerint csak egyes kerületekre, vagy tartományokra szorítkoznak; de nincs példa reá, hogy egy 4682 □ (vagy a korona összes országait tekintve, 5600.44) mértföldre terjedő hatalmas országban a kényszerbiztosítás valaha meghonosított volna. Minél nagyobb ugyanis valamely ország, melyen a kényszerbiztosítás honos, annál nehezebb annak kezelése, annál költségesebb a rendszeres ellenőrzés és annál jobban jelentkeznek mindazon hátrányok, melyek a tűzbiztosítással karöltve járnak, de kis országokban nem igen tűnnek föl. Mily nehézkes szervezetnek kellene nálunk a tűzbiztosításnál működnie, ha már a kis Szászországban is az intézet kezelési költségei 68.000 talért igényelnek évenként? mily drágák lennének a biztosítási díjak nálunk, ha a jól rendezett, mivel lakóssággal bíró, kellő tűzrendőrséggel szervezett és szilárd épületekkel diszlő Szászkirályságban a biztosítási díj 4‰?!?

Egyik fő és majdnem leküzdhetlen akadály az állam-tűzbiztosítás meghonosítására nézve volna nálunk a népnek alacsony miveltsége s a rossz, hogy ugy mondjuk a teljesen hiányzó tűzoltási szervezet. Lehetetlen ugyan biztos következményeket vonni ezen a számítás meg nem engedő körülményből, de annyit bátran szabad állítani, hogy az állami biztosítás mellett a gyújtoga-

tás nagyban növekednék és a tűzoltás iránti közöny igen emelkednék. Nem szabad szem elől téveszteni amaz, eddig is sajnosan tapasztalt körülményt, hogy nálunk a tűzkarak igen nagy része gyujtogatásnak eredménye. Az 1870-dik évről szóló tüzesetek száma iránt gyűjtött hivatalos adatok szerint ugyanis volt

Magyarországban:

közégszám	tüzeset	leégett ház egészben részben	leégett gazd. épület egészben részben ember állat	beleveszett ember állat	A tűzvéz. által veszendőbe ment értékek összesen	Biztosítva volt eset ftal
858	1167	2041 460	2340 483	27 2465	2,353.884,6 ft	449 1,429.029,4
Erdélyben:						
204	269	446 137	1109 225	9 381	417.032,16 »	52 53.480,3
Együtt:						
1062	1436	2487 597	3449 708	36 2846	2,770.916,3 »	501 1.482.509,87

Az említett tüzesetek közt a tűznek oka volt:

Magyarországban:

tüzesetből	gyujtogatás	gondatlanság	villám	ismeretlen ok
1167	229 vagyis 19,61%	230	32	676 vagyis 57,99 %
Erdélyben:				
269	66 " 24,53 "	74	9	120 " 44,63 »
Együtt:				
1436	304 " 22,07 "	304	41	796 " 51,39 »

Ez adatokból elég világosan szól a gyujtogatásnak nálunk már jelenleg is nagy mértékben való elterjedése. Ez arányok egyébiránt még borzasztóbbak lesznek, ha a gyujtogatások számaít egyes megyékben tekintjük; volt ugyanis Aradmegyében 73 tüzeset közül 26 gyujtogatás azaz 35.⁶⁶ %

Baranya	10	»	»	3	»	»	30.	»
Bihar	53	»	»	20	»	»	37. ⁷²	»
Győr	3	»	»	1	»	»	33. ³³	»
Kraszna	13	»	»	3	»	»	23. ⁰⁷	»
Marmaros	31	»	»	11	»	»	35. ⁴⁸	»
Sáros	57	»	»	20	»	»	35. ⁰⁸	»
Szabolcs	1	»	»	1	»	»	100.	
Temes	55	»	»	15	»	»	27. ²⁷	»
Torontál	42	»	»	12	»	»	28. ⁵⁶	»
Vas	54	»	»	13	»	»	24. ⁰⁷	»
Zaránd	4	»	»	1	»	»	25.	»
Zólyom	5	»	»	4	»	»	80.	»
Hajdukerül.	21	»	»	5	»	»	23. ⁸⁰	%
Alsó-Fejérm.	4	»	»	1	»	»	25.	»
Belső-Szolnok	29	»	»	13	»	»	44. ⁸²	»
Doboka	28	»	»	11	»	»	39. ²⁸	»
Torda	36	»	»	12	»	»	33. ³³	»
Fogarásvidéke	23	»	»	6	»	»	26. ⁰⁸	»
Aranyos szék	7	»	»	4	»	»	57.	»
Három szék	23	»	»	8	»	»	34. ⁷⁷	»
Udvarhelysz.	5	»	»	2	»	»	40.	»
Beszterczev.és v.3	»	»	»	1	»	»	33. ³³	»

És ezen adatoknál mindenütt csak a tetteges gyujtogatások vétettek, miután pedig rendészetünk és igazságszolgáltatásunk jelenlegi állapotánál bátran azt lehet állítani, hogy az »isméretlen okok» ezime alatt legjobb esetben is legalább egynegyed rész gyujtogatás jelentkezik. Magyarországbán és Erdélyben az összes tüzesetek számából 34.³⁸ %, vagyis több mint $\frac{1}{3}$ rész gyujtogatás által keletkezett. De ha ezen teljesen indokolt conjecturát nem is vesszük és egészen távol maradunk minden lehetőség felvételétől: a gyujtogatások száma az összes tüzeseteknek 22.⁰⁷ %-kát vagyis közel egy negyed részét teszi. Ily hajlam vagy jobban mondva rossz akarat mel-

lett kényszerbiztosítás meghonosítása valóban nem volna egyéb, mint a lángoló tűzbe olajat önteni.

Ha pedig a tüzendészetet és a tűzoltási felszerelvényeket tekintjük, ugy valóban irtoznunk kell azon hiányok látásánál, melyeket előttünk a statistica hazánkról feltár. Az említett adatok gyűjtése alkalmával a statistikai hivatal ugyanis az egyes megyék s törvényhatóságokat a tűzoltási készlet iránt is megkérdezte. Ezen felszólítás eredménye az említett 1062 községben következő :

M a g y a r o r s z á g :						
község	tüzeset	tűzoltó társulat	éji és tűzör	szekérfecskendező	kézi fecskendező	
858	1167	31	2259	1044	1243	
E r d é l y :						
224	269	15	688	161	542	
E g y ü t t :						
1062	1436	46	2947	1205	1785	

Ha ezen adatokból a fecskendők számát a községek számához viszonyítjuk, melyekben tüzeset volt ugy kitűnik, hogy egy-egy községre esik

Magyarországon	1.216	szekérfecskendő	és	1.460	kézfecskendő
Erdélyben	0.787	»		2.656	»
Együtt	1.002	»		2.058	»

Mily szervezetű lehet a tűzoltás, hol egy községnél, melyre átlag egy-egy tüzesetnél 6.3 épület volt lángban csak egyetlen egy szekérfecskendő működött!?

A részletek egyébiránt itt is még sötétebb képet tárnak elénk :

Abaujmegyében	28 községben	25 szekérf.	és	43 tüzeset	volt
Árva	6 »	4 »		7 »	»
Baranya	6 »	5 »		10 »	»
Bars	14 »	10 »		14 »	»
Bereg	34 »	16 »		44 »	»
Borsod	38 »	22 »		87 »	»
Gömör	21 »	7 »		25 »	»
Hont	21 »	18 »		21 »	»
Krassó	41 »	12 »		48 »	»

Krasznamegyében 10 községben		1 szekérf. és 13 tüzeset volt					
Liptó	10	»	6	»	11	»	»
Marmaros	23	»	14	»	31	»	»
Nógrád	13	»	7	»	14	»	»
Nyitra	31	»	4	»	32	»	»
Pozsony	19	»	11	»	21	»	»
Sáros	44	»	13	»	57	»	»
Temes	43	»	39	»	55	»	»
Trencsén	24	»	14	»	25	»	»
Turócz	3	»	0	»	3	»	»
Ugocsa	4	»	3	»	8	»	»
Ung	21	»	6	»	28	»	»
Zaránd	4	»	0	»	4	»	»
Kővárvidékében	14	»	0	»	16	»	»
Belső-Szolnokm.	22	»	9	»	29	»	»
Dobokamegyében	22	»	5	»	28	»	»
Felső-Fejér	9	»	0	»	9	»	»
Hunyad	12	»	2	»	15	»	»
Küküllő	14	»	10	»	16	»	»
Torda	25	»	4	»	36	»	»
Fogarásvidékében	20	»	0	»	23	»	»
Naszód	10	»	1	»	12	»	»
Aranyos székben	3	»	0	»	7	»	»
Csik	»	8	»	4	»	10	»
Három	»	22	»	10	»	23	»
Kőhalom	»	3	»	0	»	4	»
Udvarhely	»	5	»	0	»	5	»

A tűzoltás teljesen elhanyagolt az épületek többnyire tűzveszélyesen készítvék, sok helyütt kellő vízhiány és mindehhez még a gyújtogatási hajlam: — az állami tűzbiztosításnak meghonosítását csakis folytonos állami veszteségekkel tenné lehetségessé.

Az ellenvetés, hogy ép azért kívánatos nálunk az állami biztosítás, miszerint a fölemlített vissza állapotok megszűnjenek, jelesül, hogy a biztosítás említett módja mellett lassankint elegendő tűzoltó készülék szereztessék meg egyes községek számára, koránsem döntő. A tűzrendészet tisztán községi ügy, melynek helyes szervezetére az állam hathat, sőt kell is

hatnia, de a tűzoltó szerek beszerzése közvetlenül a községeket s nem az államot illeti. Egyébiránt nem kell feledni, mily nagy károk sujtanak az államot a mostani rendezetlen viszonyok mellett addig is, míg az állami biztosítás elve szerint működő intézmény az egész országban helyes tűzrendészetet létesítne. Ily roppant veszteségek kilátása mellett okvetlenül az intézmény meghonosítása ellen kellene nyilatkozni, még azon esetben is, ha egyéb fontos okok nem szólnának is a tűzbiztosítás teljes felszabadítása mellett.

A vázlottakból tehát kitűnik, hogy az állami biztosítás, mint történeti intézmény annak idején teljesen jogosult volt, de jelenleg már nem felel meg a társadalmi és közgazdasági viszonyoknak, s hogy legtöbb államban, hol még létezik, annak megszüntetésére minden oldalról általános az ohajtás; — kitűnik továbbá, hogy elvileg, és a tudományban a rendszert pártolni nem lehet; — kitűnik, hogy a biztosítás a gyakorlati életben nagy nehézségekkel, és sok visszássággal áll kapcsolatban. Tekintve pedig hazánk nagy területét, jó tisztviselőkben meglehetősen szűkölködését, népünk gyujtogatási hajlamát, rossz építkezéseinket és a tűzoltás teljes szervezetlenségét: a biztosításnak az állam által leendő teljesítését felteveszélyes és drága kísérletnek kell mondanunk.

A MEZŐGAZDASÁG SZÁSZORSZÁGBAN.

Dobner Rudolftól.

Olyan sokat irtak már a mezőgazdaság jelentőségéről, hogy szinte vakmerőségnek látszik e jelentőséget még egyszer hangsúlyozni. Csak mikor az ember közelebről s az új eszmék, új irányok világánál vizsgálja e kérdést, csak akkor látja, hogy fölötte gondolkozni nemcsak nem fölösleges, de sőt szükséges is. A mezőgazdaság úgy össze van nőve az állam és a társadalmi élettel, hogy annak, legalább a legtöbb államban, minden időkből főtámpontját képezi. Csakhogy különböző irányokban képezte ezt. Moeser Justus a múlt században, a még akkor nagy részt fennlevő középkori viszonyok hatása alatt államrészvénynek nevezé a földbirtokot, — és pedig a középkori viszonyokra való tekintettel teljes joggal. A középkori állam csakugyan nem volt más, mint a földbirtokosok részvény tulajdona. Magyar őseink letelepedési története kétségteljesen tanubizonyosítást szolgáltat erre. Az új hon földje felosztott a vezérek és a nemzetségek között, s vele együtt az állam-jogok gyakorlása is. Csak annak volt a közügyek igazgatására befolyása, kinek az osztozkodásnál részvény jutott.

Korunk szabadelvű intézményei megszüntették a földbirtoknak e kiváltságos állását. Az államactiák köre kiterjesztett; az ipar kereskedelem s szorosabb értelemben vett munka is megkapá a maga részvényosztalékát. Ámde a földbirtok jelentősége nem kisebbült, csak a szempont változott.

A földbirtok hatalmi állása, s rendi kiváltsága megszűnt, de annál nagyobb lön jelentősége a népek élelmezésében s a társadalmi viszonyok összetartásában.

Emeljük ki mindenekelőtt ez utóbbi mozzanatot.

Az utóbbi félszázad fejlődési iránya kétségtelenné teszi, hogy társadalmi viszonyaink két véglet felé sietnek: nagy vagyon mellett mától holnapra tengődő nyomor burjánzik fel. Mintha csak az ős rabszolgotartó korszakok támadnának fel ismét, azzal a különbséggel, hogy a letűnt ős idők rabszolgái emberi méltóságuknak alig jutottak öntudatára, míg a XIX. század gyármunkásai lapokat olvasnak, s magas műveltségi államok részesei s egyenjogú polgárai. Én e különbségben találok a socialismus főforrását, de orvosszerét is. Ha a munkásosztály teljesen megbarátkozik a politikai egyenlőséggel s teljesen megéri rá, ha továbbá műveltsége nem pusztán felszínes, hanem valódi kifejlett lesz: meg fog szünni a rázkódtatás, melyet most a kapitalizmussal folytatott küzdelme nyugoton előidéz.

De e küzdelem még sokáig fog tartani. S mily nagy szükség lesz addig egy erőteljes földmives osztályra, mely a cosmopolitistikus pénzarisztokratia s proletariatus mellett, a társadalmi rendet biztosítja! Szépen és igazán mondja Roscher, hogy a földmivelés piacának korlátoltsága, de változatlanságánál fogva s épen ezért nagyobb érdekeltséggel viseltetik az államon belül levő természetszerű kisebb egyesületek, család, község s a többiért, mint az ipar, mely a nemzetnek nagyobb köreit, sőt a világot tartja szem előtt.

Ha tán Schäffle («Kapitalismus und Socialismus») nagyon sötét színben látja is a tőzsdék faiseurjei hazafiságát, annyi azonban bizonyos, hogy az ő álláspontjuk inkább világpolgári; őket nem köti a rög: az ő tevékenységük tere a világpiacz. S hogy a neki vadult socialismus nem ismer hazaszeretetet, arra nagyon is kétségtelen tanubizonyságot szolgáltatott csak ujabbban Franciaországban, hol az állam legkínosabb vonaglásai között sem átalott polgárháborút előidézni, meg Németországban, hol a hazafias örömök legszélső mómora közepett is oly határozatok kerültek ki a német sociáldemokraták ezrek által látogatott gyűléseiből, melyekben eléggé bebizonyították, hogy rájuk nézve a hazaszeretet nagyon is mellékes valami.

E küzdelmet megállapítani nem lehet. Nem indokolt-e tehát, hogy óvjuk meg a mennyire lehet épen a földműves osztályt, hogy legyen egy állandó s biztos elem, melyre az állam, e ezentrifugal törekvések közepett, mindig számolhat.

Alig lehetne civilizationkra nézve nagyobb veszedelmet képzelni, mint ha a földműves-osztályok is socialistikus agitatókba bonyolódnának. És pedig nemcsak azért, mivel ezzel elvesztené társadalmunk az iparos agitatók ellen eddig birt támaszát, hanem azért is, mivel ezzel oly elemek vonnának a küzdelembe, melyeknél a nyers erő s a szenvedély határoz, s melyeknél nincs meg az a műveltségi fok, mely az okoknak s rábirásnak nagyobb teret enged.

Sokan kétlik, hogy a mezőgazdasági osztályokba is hasonló szocialistikus ideák terjedhessenek el, mint az ipari munkásoknál. Csak a feltételek legyenek meg: elterjedhetnek biz azok! Mert igaz ugyan, hogy a földműves inkább a természet gyermeke, új eszmék iránt kevésbé fogékony, mint a nagy városok fényétől övezett, s finomabb szellemi tevékenységre utalt iparos: de vannak körülmények s idők, midőn e lassu elem is megmozdulhat, sőt van példa rá, hogy meg is mozdult. Ez eset áll be oly országban, hol a középbirtokos osztály eltűnik a latifundiumok mellett nyomoru, apró törpegazdaságok képződnek. Ily országban csak egy erősebb politikai mozgalomnak kell beállnia, hogy a »földosztók« egész seregéstől kerekedjenek fel. Kell-e emlitenem, hogy nálunk egy követválasztási mozgalom elég volt arra, hogy a szegényebb földművesek által lakott vidékeken ily eszmék merüljenek fel. Pedig nekünk még nincs sűrű iparunk, hogy földműves polgártársaink leczkét vehetnének körülöttük lakó gyármunkásoktól a socialismus eszmeiről.

Ime korunk egyik uralkodó jelenségével szemben minő új szerep jut a földmívelésnek, s minő új veszélyektől kell magát megóvnia.

A második szempont, melyből napjainkban a mezőgazdaság jelentőségét tekintenünk kell: a gazdasági rendszer tökéletesítése.

Addig, míg valamely országban fölös mennyiségű területek vannak, a földeknek csak egy kis része jó eke alá, a

többi örök legelőként szolgál, kivétel nincs s a belfogyasztás a földek kisebb részének művelése által is fedezve: a gazdasági rendszernek nincs semmi jelentősége.

A mint azonban a belfogyasztás, avagy a külkivétel igényei szaporodnak, mind több föld jő eke alá, s az egymás után következett magtermelés megfosztja a földet dus öserejétől: a gazdaság okszerű vitele lesz szükségessé, szóval bizonyos rendszer áll elő. A földek egy része pihentetik (ugar), a másik része rövidebb természetű vetemények alá vétetik (tavaszi vetemények), s csak egy harmada jő a talaj termőerejét nagyobb mérvben megviselő vetemények alá.

Később már e módozat sem lesz elegendő. A föld termő erejét nem lehet pusztán ugarozás, őszi és tavaszi magtermelés rendszere által jó karban tartani; egy részről tehát trágyázás s más részről oly növények termesztése által kell segíteni, táplálni, melyek, mint például a leveles s kapás növények, melyek a föld chemiai s physikai minőségét javítják, a talaj termőképességet fokozzák.

Minél nagyobb mérvben szaporodik a népesség, minél nagyobb lesz a termények kereslete, s minél erősebben van a föld termőereje igénybe véve: annál szükségesebb lesz a földeket oly módon művelni, hogy a fokozott talajkimerítést fokozott helyreplátás kövesse.

Minél többet s rendszeresebben termelni, a talajerőt minél épebb állapotban fenntartani: e két mondatban foglalható össze korunk magasabb fejlettségű államaiban a mezőgazdaság feladata.

Társadalmunk fejlődési fokán a mezőgazda nem tarthat attól, hogy terményeinek tudakozása csökkenjen, sőt ellenkezőleg a folyton szaporodó népesség mind nagyobb igényekkel lép fel vele szemben. — Tehát sokat kell termelni!

De a föld nem terem örökké magától; ifjui erejét az öregkor gyöngesége váltja fel. Alig három évtizede, hogy Liebig kimondá s tudományosan megalapítá a talaj kimerülésének tanát: s ma már alig akad művelt mezőgazda, ki e tan helyességét tagadná; Németországban, s különösen és mindenekelőtt Szászországban felismerték e nagy elv fontosságát, s alkalmazzák is.

A mi talajunk még nincs kimerítve ; általános nemzetgazdasági okok még itt-ott a Liebig értelmében vett rabló gazdaságot is megengedik. De ez soká nem fog tartani, sőt több vidéken immár határozottan elhagyott álláspont. Legyünk tehát résen ; a mit a földtől elveszünk, adjuk vissza neki. Mért valóban nálunk nagyobb veszélyekkel járna a talajelgyengítés, mint Nyugat-Europa sűrűn lakott országaiban. Mi exportra vagyunk utalva, míg azok a belszükségletre való termelésre. Ha tehát mi talajunkat, népességünk nagyobb mérvű sűrűsödése előtt kimeritenők : sokkal nehezebb volna csontliszttel s amerikai guanoval exportra termelnünk, mert Nyugat-Európa mezőgazdaságainak, melyeknek terményeit a szállítási költségeket minimumra redukáló belszükséglet veszi igénybe. — Tehát előrelátólag okszerűleg kell termelni !

Ez a második szempont, melyből a mezőgazdaság szemlélete különös érdeket nyújt.

Nézzük már most a szász mezőgazdaságot társadalmi, gazdasági s gazdaságstatistikai szempontból.

I.

Szászország Európa legsűrűbben lakott országai közé tartozik ; 271 négyszögömföldre terjedő területén az 1867-diki népszámlálás szerint 2.423.586 lelket számlált. Viszonylagos népessége 8661 és pedig a bautzeni kormánykerületben 7220, a dresdaiban 8097, a lipcseiben 8595, a zwickauikban 10,733. Vegyük hasonlításul Poroszországot, melynek viszonylagos népessége (1867-ben) 3762, Ausztriát, melye (1870-ben) 3881, Bajorországot, melye (1867-ben) 3496, Magyarországot, melyé az 1870-ki népszámlálás szerint 2753, s Belgiumt, melyé (1868-ban) 9200, s látni fogjuk, hogy a kis szász királyság népsűrűségi tekintetben felül haladja, Belgium kivételével mindannyit, sőt ha vesszük, hogy a szász földnek 29.88%-kát erdő borítja, holott Belgiumnak voltaképeni erdeje nincs, tulszárnyalja még ezt is.

És mind ennek daczára túlnépesedés nyomairól szó sem lehet. S jóllehet lakossága, valamennyi német tartományoké között, a legnagyobb arányokban nő, így míg a Zollverein

népessége az 1855—1867. időtartam alatt 11,94%-al növekedett, Szászországé nem kevesebb, mint 18.73%-kal, mégis Szászország járul a legkevesebb contingenssel a kivándorlásokhoz, sőt bevándorló új munkásokat is szívesen lát.

Ily örvendetes jelenséggel szemben önkénytelenül az a kérdés támad, mely tényezők öszműködésének köszönheti Szászország szerencsés fejlődését, egészséges népesedési viszonyait?

Mi, kik a földbirtoknak még mindig első rendű jelentőséget tulajdonítunk, mindenekelőtt e szempontból kerestük a kérdés kulcsát, s azt találtuk, hogy az első és legfőbb oka földbirtok szerencsés megoszlásában fekszik.

Teljes joggal írta Reuning, a szász mezőgazdasági egyletek központi titkára, 1865-ben a német mező- s erdőgazdák elé terjesztett nagybecsű emlékiratában, hogy »Szászország ép annyira távol van a törpegazdaságoktól, mint a latifundiumoktól.«

Még az államnak sincsenek mérték feletti nagy birtokai. A mezőgazdasági államjóságok 1,75, s az államerdőség 27,73 négyszög mérföldre terjednek, vagyis az összes területnek 11,05%-kát képezik, míg a községi birtokok 3,12%, az egyházi s iskolai javak 2,26% s a magánosok kezében levők 82,67%-kot foglalnak el az összes területből.

De nézzük minő arányban részesülnek az egyes birtokok a magángazdasági területben, mert ép ez arány engedi a legbiztosabb következtetést valamely állam mezőgazdaságainak társadalmi helyzetére.

Az 1853. évi összeállítás szerint a 3 acker*) alatti birtokok kizárásával, melyek házhelyekül s kertekül szolgálnak a birtokosok közül

16,55%-nak volt	3,01—	5	acker
20,12 »	»	5,01—	10 »
10,59 »	»	10,01—	15 »
8,46 »	»	15,01—	20 »
13,19 »	»	20,01—	30 »

*) 1 acker = 1,04 kataszteri hold.

11,11 % -nak volt	30,01—	40	acker
7,87 »	»	40,01—	50 »
7,84 »	»	50,01—	75 »
1,91 »	»	75,01—	100 »
0,86 »	»	100,01—	150 »
0,33 »	»	150,01—	200 »
0,39 »	»	200,01—	300 »
0,42 »	»	300,01—	500 »
0,23 »	»	500,01—	750 »
0,07 »	»	750,01—	1000 »
0,06 »	»	1000-nél több	»

kiterjedésű birtoka.

Foglaljuk össze az itt közlött adatokat a kis, közép a nagy birtokokok számviszonya szerint, s látni fogjuk, hogy Szászországban

a kis birtokokosok (3—10 ackerig) 36,67 % -al
 a közép birtokokosok (10—100 ackerig) 60,97 »
 a nagy birtokokosok (100 ackeren felül) 2,36 » vannak képviselve.

Ha pedig a területet vesszük, úgy az összes magángazdaságok által birt területből

a kis birtokra (3—10 ackerig) 8 %
 a középbirtokra (10—100 ackerig) 69 %
 a nagybirtokra (100 ackérrel) 23 % esik

A kis, közép s nagy birtokokosok csoportosítását kell mindenek előtt igazolnom. Magyarországi szem előtt, mely megszokta a középbirtokokokat a százholdasok között keresni, feltehető, hogy Szászországban átlagosan, a kis birtok 10 acker nál véget ér, s 100 ackernál már a nagy birtok kezdődik. És pedig még is úgy van. Mert nekünk itt nem pusztán geometriai, hanem mindenek felett nemzetgazdasági mértékkel van dolgunk, melynél nem a területi nagyság, hanem az érték jő tekintetbe; az, hogy mennyire képes valamely földbirtok egy családot, közönséges gazdálkodás mellett, meglehetősen, jól vagy éppen fényesen eltartani.

Ily mértékkel mérve Szászországban a 3—10 ackeres birtokok, kis birtokokul vehetők, vagyis, Roscher értelmében

vevén a kis, közép s nagy birtokok definitioját,*) olyanokul, melyek a birtokos családja által műveltetnek s azoknak erejét teljesen igénybe veszik. Ezek többnyire kerti s burgonyagazdaságok. Továbbá a 10—100 acker közötti birtokok középbirtokokul, vagyis olyanokul, hol a gazda részt vesz ugyan a művelési munkákban is, de e munkák nagy részét mégis bérmunkások által eszközölteti. Végül a szász nagy birtok a 100 ackernél kezdődik, mivel a birtokost itt már eléggé elfoglalja birtokának igazgatása is, s rendes gazdálkodás mellett oly jövedelmet érhet el, mely kényelmes életet biztosít számára.

Ime Szászország szerencsés népesedési viszonyainak fő oka: a földbirtoki tulajdonnak helyes megoszlása: a kis, nagy és középbirtokok szép összhangja.

De ne állapodjunk meg itt, mert ez valóban oly nevezetény, mely megérdemli, hogy ennek az okát is felkeressük.

S itt már az okoknak egész hosszú láncolatát kell felsorolnunk.

A földbirtokok helyes megoszlásának első láncszemét, a középkori hűbéri viszonyokból való szerencsés kibontakozás képezi. A jobbágyi terhek megváltása s a földbirtoknak felszabadítása képezi újabbkori társadalmi alakulataink kiindulási pontját. Ott, hol kellő időben s megfelelő méltányos módok mellett történt a kibontakozás: a régi kötettségi viszonyok helyébe, a megváltás nyomán, egészséges életerős társadalmi viszonyok fejlődtek ki, míg ott, hol »bölcser mérték« nem alkalmaztatott, a régi bajok helyett újak keletkeztek.

Míg mi a jobbágyi terhek megváltásánál hazafias tettet követtünk el, a megváltást országos hazafias ügygyé emelvén, a nyugodtabb kedélyű szászok egyszerüen magánjogi szempontból indultak ki, s a földes urak teljes kárpótlását a jobbágyok köteleességévé tevék.

A megváltást szabályozó törvény 1832. márczius 12-én kelt, s az egész ügy 1834—1859 között tehát 25 év alatt fejeztetett be. E nagyszerü művelet keresztülvitelére egy specialis bank alapítottott (Landrentenbank), mely a földes uraknak

*) Nationalökonomie des Ackerbaues (1867) 47. §.

a megváltási összeget, ha ugyan ezt a jobbágy a bank kikerülésével saját készpénzével nem akarta volna lefizetni, azonnal kifizeté, s a jobbágyoknak a megváltást megkönnyíté, a mennyiben az ezek által fizetendett összegeket hosszabb törlesztési időre előlegezé.

Mint mondám, az egész megváltás prózai magánjogi ügyletté tétetett, de e módozat, ha nem is oly nagyszerű, a nagylelkűséget véve tekintetbe, mint a magyar urbéri megváltás rendszere, nagyszerű lön az által, hogy míg egy részről módot nyújtott a jobbágyoknak az uri kötelekből való megszabadulásra, más részről meg biztosítá az addig jogositottak további virágzó existenciáját, míg mi nálunk a már alapjaiban is elhibázott »mentesítési« rendszernek az absolut uralom korszaka alatt történt hiányos kivitele, jó részt tönkre tevé a volt középosztályt.

A szász mezőgazdasági birtokok helyes megosztásának, s a törpegazdaságok nagyobb mérvű el nem szaporodásának egy másik oka, legalább a multa nézve, a dismembratiot korlátozó törvény. E szerint zárt (szét nem darabolható) birtokoknak nyilatkoztattak ki valamennyi nemesi birtok, a falusi községek területén belől levő birtokok; ellenben eldarabolhatókul a városi határookban fekvő birtokok, a községi birtok, s végül az eddig is eldarabolható ugynevezett forgó birtokok (Walzende Güter). A zártnak nyilatkoztatott birtokokból egyszermindenkorra vagy lassankint csak annyi hasítható ki eladás végett, hogy a fentidézett törvény megállapításakor létezett birtokállományra, a házak kivételével, megállapított adóegységek $\frac{2}{3}$ -da a törzsvagyonnál maradjon. Az eldarabolás továbbá megengedtetik: szőlős kerteknél, oly cserénél, mely nagyobbmérvű elaprózáshoz nem vezet, házépítésnél, a mennyiben e célból az eldarabolás szükségesnek mutatkozik, ipari s gyári telepek építésénél s gazdasági melioratio céljából, s általában mindazon esetekben, midőn a törvényes korlátozás alól a kormányközegek czélszerűnek látják dispensatiót adni.

Az elméletben oly élesen állanak egymással szemközt a dismembratio — korlátozás barátainak s elleneinek nézetei, hogy valóban érdekesnek látszik e kérdést a szász viszonyo-

kon s a szász viszonyok szempontjából közelebbről tanulmányozni.

A föld tetszés szerinti eldarabolását tiltó törvény, kétségkívül nevezetes csonkítása a tulajdon korlátlan használásának; jogos, szükséges-e tehát e korlátozás?

A föltétlen mobilisatio ellenei szükségesnek látják a tulajdonjognak eme megszorítását, mert csak ez által vélik elérhetni a kis, közép s nagy birtokok összhangját, s ezzel együtt egészséges társadalmi állapotokat; míg ellenben a földbirtok föltétlen mobilisatiójának barátai abban a nézetben vannak, hogy hagyni kell a birtoki s társadalmi viszonyok alakulását a nép józan eszére; a nép ösztöne fogja leghelyesebb arányban fentartani a birtokok közötti helyes arányt.

Ha pusztán gazdasági szempontból vagyis a productio kiterjesztése szempontjából kellene a kérdést eldönteni, igen könnyű volna a felelet. Termelési szempontokból határozottan a földmobilisatio érdemel elsőséget. A megköttött birtokok tulajdonosai, hiányozván náluk az előre való törekvés nagyobb ösztöne, soha sem fogják a termelést annyira kiterjeszteni, mint olyanok, kik talán nagyon is hosszú fáradozás s takarékoskodás után jutottak valahára földbirtokhoz.

E tekintetben kisebb nagyobb mértékben egyezők a földmobilisatio szabadságának ellenei mint barátai.

De egészen máskép áll a dolog a társadalmi szempontot illetőleg.

Nézetem szerint a priori sem az egyik sem a másik véleményt nem lehet elfogadni, s csak ép oly neveltséges, ha a conservatívek minden áron s minden körülmények között a földbirtok kööttsége mellett rajongnak, mint téves azok nézete, kik vakon mindent mobilisálni akarnak.

A kérdés csak a körül forog: lehet-e mindenütt és minden időkbén a nép józan belátásától függővé tenni az állam s társadalom jóllétét, sőt az egyén önjavát is? E kérdésre a történet ezer tanuságot szolgáltat arra, hogy például a keresztynség elfogadására erőszakos eszközökkel kényszerítették a népek s minden a történelemben jártas ember be fogja vallani, hogy e kényszer akkor szükséges, elkerülhetlen volt, — pedig lám itt a legszentebb belső meggyözödéés szabályozásá-

ról volt szó, melyet a mai műveltség fokán minden tisztességes európai kormány tiszteletben tart.

Az egész kérdés tehát kulturkérdés. Oly államban, hol a nép a műveltségnek még alsóbb fokain áll, szellemileg tunya, iparos foglalkozásoktól irtózik, szóval magasabb öntudatra nem vergődött: ott egy ideig még szükséges a kötöttség fenntartása; ott azonban, hol épen ellenkező viszonyok forognak fenn, bátran át lehet adni a földbirtokot is a szabad forgalomnak. E törtelmi egymásután megtartása mellett szólnak gazdasági ugy mint társadalmi okok. Alsóbb műveltségi fokon gazdasági tekintetben nem árt a kötöttség, mert itt a gazdaság vitele megy a régi kerékvágásban »more patrio,« — de ártana a magasabb műveltségi fokon, hol a mezőgazdasági művelés tudományos (tehát nem velünk született vagy szemlélet utján is elsajátítható) alapokon nyugszik. Hasonló a viszony e kérdés társadalmi oldaláról is. Alsóbb műveltségi fok mellett a birtok-kötöttség szükséges, felsőbb műveltségi fokokon ellenben az általános népművelésnél fogva nélkülözhető, mivel itt a nép józan esze fogja garantirozni a birtokok kívánatos összhangzását.

A szász mezőgazdaság s szász cultura kétség kívül egyike a legfejlődöttebbeknek s így bizonyára, ha valahol épen Szászországban volna a birtok teljes mobilisatiójának helye. Oly mezőgazdagságra nézve, hol csontliszttel, s guanoval üzik a földművelést, minden efféle korlátozás csak hátráltatólag hat. Oly országban, hol ipar és kereskedelem a legnagyobb virágzásban van, hol a nép szívesen keres az iparban is foglalkozást: ily országban a társadalmi tekintetek kockáztatása nélkül lehetne tágítani a birtokok kötöttségén.

De mert sokkal elrémitőbb példát szolgáltatott a rajna-vidéki német provinciákban a birtokszabdálás: Szászország praktikus államférfiainak még csak gondolatában sem fordul meg a földbirtokok adás-vevését teljesen szabaddá tenni, annyival kevésbé mivel a porosz és franciaországi viszonyok iránt (hol tudva levőleg e század elejétől kezdve a földbirtok tetszés szerint szétdarabolható) még mindig bizalmatlansággal viseltetnek. Annyi bizonyos, hogy mind Porosz- mind Franciaországban, a földbirtokdarabolás folyton szaprodik, de

nem oly mérvben, hogy műveltebb államoknak a birtok adás-vevés teljes felszabadítására nézve elrettentő például szolgálhatna.

Kétségekivül nagy szolgálatot tett tehát a multra nézve a földbirtok elszabdalását korlátozó törvény Szászország földműves osztályainak épentartására, a kis, közép, s nagy birtok öszhangzatának megváltása, de nézetem szerint tulzó azok felfogása, kik e körülményt főkép és egyedül e korlátozásnak tulajdonítják. — A legfőbb ok a nép hajlamaiban, műveltségében, a kereseti ágak szerencsés megoszlásában s az ipar, valamint a földművelés okszerű kifejlődésében s kifejtésében fekszik.

A szász nép apáitól öröklött institutioit szereti megtartani, — s így a birtokokat is a mennyire lehet megtartja a családban és pedig rendesen a legkisebb fiu kezében. Az idősebb fiak pénzül fizettetnek ki s ipari foglalkozásokra adják magokat. Hasonló eljárást követ a közosztály is.

De a szász nép minden censervatismusa mellett sem tartozik azok közé, kik a rögtől még jobb remények fejében sem mozdulnak ki. A szász nép tiszteli az ipart következőleg szívesen lesz iparossá.

E felfogást illetőleg nevezetes a különbség a szász s a mi földnépünk között. A mi népünk még mindig bizonyos idegenséggel, középkori lenézéssel tekinti az iparost s szívesebben lesz kocsis, béres, mint kézműves. A szász nép az iparos megvetésén már rég tul van, gyermekeit szívesen képezteti s adja iparosnak.

Természetesen, hogy a nép kedvet kapjon az ipari foglalkozásokhoz is: ahhoz virágzó ipar, népnevelés kívántatik. Szászországban mindakettő meg van.

A mi különösen a népnevelést illeti, meg kell mindenek előtt említenem, hogy ott a statisztikai kimutatásokban az írást nem tudók számára nem kell rovatot nyitni, mert mindenki tud írni. S ha ez általános tény nem volna is elegendő érv a szász nép műveltségének bizonyítására, látni fogjuk alább egyleti s társulati tevékenységét, melynek fejlettsége kétségkívüli tanubizonyosága a szász nép intelligentiájának.

Ily viszonyok mellett tehát a nép értelmisége szolgáltatja a legfőbb biztosítékot a társadalmi jóllét, s a birtokok helyes arányának fentartására.

A hajlamon s művelődési fokon kívül nagy hatása van az egyes kereseti ágak szérencsés megoszlásában is. Így Szászországban az egyes kereseti ágakban foglalkozók a népesség összes számához viszonyítva következőleg oszlanak meg.

Az összes népességből foglalkozik :

mező- s erdőgazdasággal	25,12 %
iparral	56,11 »
kereskedelemmel s közlekedéssel	7,77 »
értelmiségi keresettel	6,82 »
különféle foglalkozással	4,17 »

A kereseti ágaknak ily megoszlása mellett könnyebb az egyensúlyt a kis, közép s nagy birtokok között fentartani s kevesebb a veszély, hogy törpegazdaságok képződjenek, mint oly államban, hol a népszaporodás pusztán a mezőgazdasági kereset rovására történhetik, mivel a lakosságnak kedvező alkalmá van szükké vált apai fészkeből a milliókat foglalkoztató, világtiaczczal bíró ipari termeléshez áttérni.

A mezőgazdaságról tüzetesebben alább lesz szó ; de már itt is a kép kiegészítése végett meg kell említenem, hogy a szász mezőgazdaság okszerűség tekintetében, bármelyik európai állam mezőgazdaságával mérközhetik. Oly államban tehát, hol a földművelés gondnal, szeretettel, s a tudomány legújabb vívmányaival üzetik : egy hatalmas közvéleménynek kell keletkeznie, mely a földbirtok elcsonkítását, eldarabolását jobban meg bírja akadályozni : mint akármi jónak látszó bureaukratikus szabályozás.

Fölös ezért vitatni, vajjon a szász dismembrationalis törvénynek a földbirtoki helyes arányok megóvásában mily nevezetes szerep jutott, sőt a multra nézve ez annyira szükséges volt, hogy különösen a hűbéri terhek alóli kibonyolódás korszakában, ha nem lett volna is, vétek lett volna meg nem hozni, de az utolsó éveket illetőleg már első sorban és mindenekelőtt a nép józan felfogása, műveltsége, a virágzó ipar s földművelés voltak azon főfő tényezők , melyeknek köszönheti Szászország kis, közép és nagy birtokainak szérencsés megoszlását.

És most vessünk egy futó pillantást magára a szász mezőgazdaságra, s intézményeire.

II.

Szászország nem tartozik a természettől elkényeztetett, de a mostohától felruházott országok közé sem. Összes területének ugyan a mezőgazdasági egyletek összeállítása szerint, 97,50%-ka productiv, s csak 2,50%-ka terméketlen; de persze a productivitás nagyon is relativ fogalom; ép ezért tisztában kell jönnünk mindazon egyes tényezőkkel, melyektől valamely ország földjének termékenysége függ, hogy megítélhessük, mennyi értékű, minő fokú az a nagy vonásokban kifejezett productivitas.

Nagyon sok függ e tekintetben a földrajzi fekvéstől. Szászország az éjszaki szélesség 50,10 és 51,28° között fekszik — az országnak a tenger feletti közép magassága 953. párisi láb, legmagasabban fekszik a zwickau-i kormánykerület (14241) közép helyet foglalnak el a dresdai s bautzeni kormánykerületek (935, illetőleg 781'), legalacsonyabban fekszik a lipcsei kormánykerület (560'). A magas hegységben az évi átlagos hőfok + 3,35, az esőcsapadék 24,93—28,51 páriszi hüvelyk, míg a lapályokon a közép hőfok + 6,85, s a közép esőcsapadék 19,93, hüvelyk.

E természeti fekvés okozza hogy a termények 2—3 héttel később érnek, mint minálunk, hogy a magas hegységekben a buza- vagy repczetermelés lehetetlen, sőt a rozs is bizonytalan, s még szerencsés esetekben is tetemes vetőmag felhasználása mellett: sovány termés s kevés liszt tartalmu productum az eredmény.

A talaj minősége is közepes. Fallou szerint legjobb minőségű szántó föld létezik a tenger felett 500—700 fekvő területen, az Elbe s Mulde folyamok körén, hol a tiszta föld a talajnak 84—99%-kát teszi; ellenben legszegényebb a talaj az érczhegység 1000—2800 lábnyi magaslatain, hol a tiszta föld csak 33%-ot tesz, s még ennél is szegényebb a porosz határokra dülő homokos lapályon, melynek tiszta föld tartalma csak 21%.

A szász mezőgazdasági tevékenységet tehát sem rossz talaj nem veri bilincsbe, sem buja természet nem lankasztja el. S a mit megtagadott a természet, hangya szorgalommal pótolja helyre az ember s okszerű tevékenysége.

Mert igaz ugyan, hogy magát a földművelés jó avagy balsorsát mindenek előtt a föld határozza meg; de nem egyedül és kizárólag. Minél alsóbb fokon áll valamely ország műveltsége, annál nagyobb mezőgazdaságában a természeti tényező. A műveltség haladásával azonban fokozatosan nő a többi termelési tényezők befolyása is: fokozott munkaerő, fokozott tőkebefektetés adja meg az irányt a mezőgazdaságnak s nyomja rá bélyegét.

Egyelőre maradjunk tehát a kérdésnél, minő tőke, s minő munkaerő áll a szász mezőgazdaság rendelkezésére.

Az eddigiekben nyujtottunk már legalább némi általános vonásokat e kérdés megfajtására. Egészítsük ki a képet.

Oly országban, hol a népességnek 63,88-ka foglalkozik virágzó iparral s kereskedelemmel tetemes tőkék képződnek. Egyik termelési ág megtakarítványai istápolják a másikat. S e tekintetben a földművelés leánya kedvence lesz a többinek. Az iparban s kereskedelemben kifáradt vállalkozók öreg korokra szivesen lesznek mezőgazdák vagy tőkepénzesek. Az első esetben tőkéjük mellett intelligentiájukat hozzák a mezőgazdaságba, s mint magas műveltségű államok Anglia, Éjtszak-Franciaország, több német status különösen pedig Szászország példája is mutatja, ily nyugalomba lépett ipari vállalkozóknak nem egy haladást, nem egy vivmányt köszönhet a mezőgazdasági ipar. De ha megtakarítványukat csak kölcsönzés útján fektetik is a mezőgazdaságba: ez által is lényeges szolgálatot tesznek a mezőgazdaságnak olcsó tőkéjük által.

S csakugyan a szász mezőgazdaság az angol s belga után egyike a legtőkeusabbaknak. A földadó kataszteri felvételek nyomán következő tőke fekszik a szász mezőgazdaságban:

1) a mező s erdőgazdasági magánbirtok a felszerelvényekkel együtt	544,000,000 tallért
2) az államjóságok	50,000,000 »
3) épületek	186,000,000 »
	<hr/>
	780,000,000 tallért

képviselnek, úgy, hogy kerek számmal 1000. tallér tőke esik a mezőgazdasággal foglalkozó népességből minden egyes fejre, s ehhez járul még 5% üzleti tőke, mely a fenebbi számításban nem foglaltatik.

A szász mezőgazdaság, aránylag, könnyen jut tőkéhez, mert mint érintve volt egyéb termelési ágakból is, tetemes tőke folyik bele, és pedig nemcsak azért mivel sok a tőkemegtakarítvány, hanem azért is, mivel a szász mezőgazdák a fenebbi rajzolt egészséges társadalmi alakulatoknál fogva, példás szilárdhitelűek, s a legnagyobb kivélek közé tartozik, hogy kényszerárverés fordulna elő. — Ez az oka, hogy Szászországban a többé-kevésbé nehézkes földhitelintézetek soha sem tudtak erős gyökereket verni: mivel a mezőgazdaság könnyen jut kevesebb formalításokkal járó olcsó tőkékhez is.

Nem ily kedvezők a mezőgazdasági munkaviszonyok. Mint fenebb is érintém a szász nép szívesen adja magát ipari foglalkozásokra. Az ipár magasabb béreket fizethet, mint a mezőgazdaság s mert az ipar piacza a nagy világ! Mi természetesebb, mint hogy ily körülmények között a munkáskéz java az iparra szenteli magát. — S Szászországban különösen e mellett még a mezőgazdák egy nagy hibát is követtek el. Ugyanis midőn az ipar hatalmas lendületével a népesség mind sűrűbben kezdett az ipari foglalkozásokhoz áttérni, elmulasztották ez áradatot az által megakadályozni, hogy részükről is a lehetőségig emelték volna a munka béreket, minek természetes következménye az lett, hogy szakadatlanul munkáskéz hiányban szenvednek.

S ez igen nagy baj, mivel mint alább látni fogjuk, a szász mezőgazdaság inkább munka-, mint tőkeintensívnek nevezhető; s a mukáskezlet nagy mérvben szükségli.

A második mezőgazdasági munkatényező: az állati erő már teljes kielégítő mértékben áll a szász mezőgazdaság rendelkezésére. És pedig az 1867. számlálás adatai szerint következő arányokban: specialis mezőgazdasági célokra használtaték: 84796, fuvarozásra 11399 ló; a szarvas marhák közül itt különösen az ökör jövőn tekintetbe ezek száma 47017, — a teheneké 413755.

Látni való tehát, hogy a mezőgazdaságban használt lo-

vak száma túlhaladja az ökrök számát, minek oka abban rejlik, hogy a vagyonosabb közép s nagy birtokosok szívesebben miveltetik földjeiket lovakkal, mivel ezek segélyével a munkát tetemesen gyorsíthatják. A kevesebb tőkével rendelkező nagy s közép birtokos azonban nagyobb részt ökröket használnak. A kis birtokosoknál meg a munkaerő olcsósága levén a főtekinet ezek teheneiket fogják járomba (Kuhbauer!), sőt a nagyobb városok környékén a tej- s kerti gazdaságok által apró talyigákba fogva száz számra erős kutyák is használatnak vontatóerőül. Hogy azonban hány téhen, s hány kutya használtatik ilykép, statisztikailag nincs kimutatva, ami minden esetre kár, mert társadalmi szempontból igen tanulságos vonást tüntetne fel a szász viszonyokat illetőleg.

Végül nevezetes szerepe van a mezőgazdasági munkaerőt illetőleg a gépeknek is. A gépeknek használási köre a mezőgazdaságban ugyan soha sem fogja elérhetni azt a kiterjedést a mit elért s még fog elérni az iparban, mivel a földművelésnél a munkafelosztás soha sem fog annyira vitethetni — hogy a termelés nagyobb mennyiségű egyforma mozgást igénylő műveletekre osztathassék fel. Pedig ép ebben fekszik a gépek alkalmazásának technikai lehetősége. Az ipari termények apró részletekre oszthatók fel, az óra például 200 darabra melyek közül mindegyiket külön-külön gép, vagy erő felosztva s szakadatlanul készíthet, ha ugyan a piacz viszonyai megengedik: itt tehát helyén van oly gép, mely szakadatlanul egyforma teljesítést végez, mely csak fűr, csak forgat, csak lapit s a t. De a földművelés számtalan különféle s csak hosszabb időközökben előforduló rövidebb munkát igényel: minek folytán a merev gépmunkát csak helylyel-közzel használhatja. Még a legnagyobb mezőgazdaság igen viheti annyira a munkafelosztást, hogy például egyik gépe szakadatlanul szántson, a másik szakadatlanul vessen: mivel, mindezen teljesítések évről évre csak egyszer s akkor is rövidebb időközökben fordulhatnak elő.

Mindamellett azonban meg van a gépeknek a mezőgazdaságban is, a maguk jelentősége s különösen, Szászországban, hol a munkaerő hiányzik, a szántásnál, vetésnél, aratásnál s cséplésnél, jelentékeny munkaerőt lehet velük meg-

takarítani, s részben a munkateljesítés különösen a szántásnál s vetésnél lehet tökéletesíteni is.

A mi különösen az egyes gépeket illeti arra nézve, igen hiányosak levén a statisztikai adatok, csak a következőket érintem meg. Nagyobb cséplőgözgépek, kivéve az oly mezőgazdaságokat, melyek sör- cukor- vagy szeszfőzést mellék-iparként üznek, nem alkalmaztatnak. Meg van a maga oka, és pedig abban, hogy Szászországban igen nagy gazdaságok, melyeknél a költséges gözgép kifizetné magát, nincsenek (az 1000 ackernél nagyobb birtokban csak 0,06 %-ot tesznek!) s mivel másodsor az ország jó részében a hosszabb telek elég időt engednek a mezőgazdának különben is csekély termését saját munkaerővel elcsépeletetni. A középgadáságok nagy része lőerővel hajtott cséplőgépeket használ, s újabban vándor-gözgépekkel végezteti cséplését. Szántó-, arató s aprítógépek örvendetes szaporodásnak indultak, mivel ép ezek által lehet munkaerőt legcélszerűbben megtakarítani. A mezőgazdasági gépek elterjedésére nézve igen kedvező körülmény az országban virágzó nagyszerű gépipar.

S hogy a szász mezőgazdaság alaptényezőinek teljes képe álljon előttünk, egy szót az épületekről is kell kockáztatnunk. Egy-egy ackerre átlagosan esik 100 tallérnyi építkezés. Ez bizonyára igen sok, de a szász ember sokat ad szép, tágas és magas épületekre. S valóban szépek is azok a kis szász faluk! Csak egy pillantást vessünk reájok s eltűnik a nagy különbség köztük s a mi faluink között. Többnyire aprók; az egész falu egy vagy két utcából áll. Az udvarok városiasan kicsinyek, s a házak jó részt emeletesek, az emelet lakhelyül, a földszinti helyiségek gazdasági czélokra szolgálván. Ottani vándorlásom ideje alatt az irigységnek bizonyos nemével hasonlítottam össze az izléssel épített, tágas ablaku, zsindeyes szász falusi házakat ami sárból összeütött, apró ablaku s szalmafedeles falusi házainkkal. Egyébiránt Szászországban az építkezéseknek különös jelentősége van az által, hogy az égalji viszonyok miatt a cséplés legtöbbszörre télre marad, s az állatok elhelyezése is meleg helyiségeket igényel.

Az eddigiekben megismerkedvén a szász mezőgazdaság alaptényezőivel, nézzük most mit és mikép termel?

Az egyes művelési ágak, a szász mezőgazdasági egyletek érintett főtitkárának, az elavult földadó kataszteri adatok helyébe állított számítása szerint így csoportosíthatók:

	acker	az összes területnek %-ka	a mezőgazdasági termő területnek %-ka
szántóföld	1,400.364	51,85	77,60
kert	75,406	2,80	4,18
rét	300,575	11,12	16,66
legelő	28,192	1,04	1,56
tavak	18,510	0,70	—
erdő	807,163	29,88	—
szőlő	3,086	0,11	—
épület- s udvartelek	15,959	0,59	—
kővágások	2,586	0,09	—
utak s pusztaságok	40,202	1,49	—
városi beltelkek	8897	0,33	—
	2,700.940	10,000	100,000

E kimutatás adatai ugyan a lefolyt 6 év alatt újabb módosulásoknak lettek alá vetve, a szántóföld szaporodott, erdő, legelő- s rétföld kevesbedett; egyébiránt a közlött adatok is elegendő tájékozást nyújtanak a szász mezőgazdaság irányáról.

Ez adatokból kitűnik, hogy Szászországban különösen a legelő csaknem eltűnő félben van. Figyelemre méltó jelenség még az is, hogy Szászországban, daczára előrehaladt mezőgazdaságának a területnek közel annyi százalékát borítja erdő, mint nálunk.

Arra a kérdésre, hogy a mezőgazdaságilag használt területnek, mely része fordítatik az egyes terményekre, s mennyi az átlagosan elért évi termés, feleljen az 1846. s 1864-dik év átlagai szerint összeállított következő kimutatás.*)

*) Ezen adatok a mezőgazdasági egyletek által 1846. óta évenként összeállított szokott aratási kimutatások nyomán lőnek feltüntetve és pedig csak az 1846—1864 átlag szerint, mivel az 1865 s következő évi aratások részint a roszt termés, részint a háboru miatt kivételes természetűek.

	Bevetttetett		Termett	
	acker	%	összesen, mázsa	ackerenként scheffel
buza	140,000	10	2,494,800	11
roza	336,000	24	5,691,840	11
árpa	112,000	8	2,041,200	13,5
zab	224,000	16	3,951,360	18
bab, borsó	42,000	3	490,980	7
köles, hajdina	28,000	2	—	—
repeze, karórépa	42,000	3	606,060	10
len	14,000	1	138,600	6
burgonya	140,000	10	24.500,000	100
				mázsa
répa, káposzta	56,000	4	24,200,000	450
lóher, fű	252,000	18	17,640,000	70
különféle	7,000	0,5	—	—
ugar	7,000	0,5	—	—

Ezen adatokat nem kell hosszan commentálnunk. Az égalji viszonyok nem engedik, hogy oly növények műveltesenek, melyek nagyobb mennyiségű hőfokot; a talaj minősége nem engedi oly növények nagyobb mérvbeni művelését, melyek gazdag termőerejű talajt kívánnak; s végül az ország nemzetgazdasági viszonyai nem kívánják, hogy messzebb piacokat kereső kereskedelmi növények termelésére fordítsák a főszű, mivel a közönséges élettermények is könnyen elkelnek.

Mint általában a legtöbb német tartományban, úgy Szászországban is a kalászos növények között legelső helyet foglalja el: a roza és zab. A roza azért, mivel ez képezi itt a fő kenyérterményt, s mivel tetemesen kevesebb talajerőt igényel, mint a buza; a zab azért, mivel az állattáplálásra való előnyén kívül osztja a rozsnak azon előnyét, hogy ez is megelégszik kevesebb ásványokat tartalmazó talajjal. A buza s árpa ellenkező minőségűknél fogva szorítottatnak háttérbe.

Az olajos vetemények közül legnevezetesebb hely jut a repcének; a hüvelyesek közül pedig a borsónak. Ez utóbbinak termelése nemcsak az emberi táplálékra való nagy elő-

nyénél fogva, hanem azért is fejlesztetik különös figyelemmel, mivel mint hüvelyes vetemény szétágazó gyökerei s leveleinél fogva nagyobb képességgel bír nemcsak a földből, hanem a levegőből is tápanyagokat magához szivni; a földet megporhanyítja, s légenyirtalommal látja el.

A takarmánynövények között legnevezetesebb helyet foglal el a lóhere. Tetemes légenyirtalmánál fogva nemcsak, mint takarmány, hanem, mint a föld jó karba helyetésének egyik tényezője is minden egyéb takarmány-növények felett előnybe helyeztetik, s ép ezért a fűtermelést mindinkább oly terekre szorítja vissza, melyek eke alá nem vonhatók. De nevezetes szerepe van mint takarmánynövénynek a burgonyának s répának is, melyek tetemes keményítő-, cukor- s szé-
nyirtalomuknál fogva, mintegy kiegészítik az érintett légenyirtalmas takarmánynövényeket.

A len s kendertermelés a felviruló gyapju és gyapotipar folytán házi ipari jelentőségét elvesztvén, mind szűkebb körre, az érczhegység s Lausitz némely helyeire szorítkozik.

Komló, szőlő csak szórványosan, gyümölcs legtöbbszörre veszteséggel termeltetik; a kerti vetemények termelése, Zittau vidékén nevezetes fejlődést vett; a műkertészet pedig különösen Drezda vidékén külkivitelre is termel.

Látjuk tehát, hogy Szászország, bár piaci viszonyainál fogva még mindig tetemes magtermelésre van utalva, immár tul van azon a fokon, hol legfőképp a magtermelés adja meg a mezőgazdaság színezetét, mint a mint ezt még minálunk látjuk. Megviselt talaja fokozott trágyázást igényel, s általános nemzetgazdasági viszonyai lehetővé teszik az állattenyésztés nagyobb jövedelmezőségét is, két körülmény, mely gazdasági rendszerében a magasabb művelési fokot jellemző takarmány-hüvelyes s kapásnövényeknek is előkelő helyet biztosít.

S erre nézve, igen érdekes világot vet a szász mezőgazdasági viszonyok felderítésére, Reuning urnak a termények hovatartozását feltüntető következő kimutatása.

Felhasználtatik:

	vetőmagul			emberi használatra		takarmányul	
	ackerenként scheffel	összesen, mázsa	%	mázsa	%	mázsa	%
buza	1,5	340,200	13,64	1,904,920	76,36	249,680	10
rozs	1,5	776,160	13,64	4,061,904	71,36	853,776	15
árpa	1,5	226,800	11,11	1 508,220	73,89	306,180	15
zab	2,3	504,896	12,78	—	—	3,446,464	87,22
bab, borsó	2,5	175,350	35,72	157,815	32,14	157,815	32,14
repeze, karórépa	0,15	9,198	1,52	596,862	98,48	—	—
len	1,5	34,650	2,5—	103,950	75.—	—	—
burgonya	12.—	2,940,000	12—	8,988,340	36,69	szeszfőz: 12,571,660	51,31

Ime minő nagy szerepet játszik a szász mezőgazdaságban a takarmánytermelés, úgy hogy ha az emberi életbe szánt nagyterményekből 25%-kot a korpa s általában hulladékok fejében lerovunk, s a takarmányszerekhez számítjuk, a nagytermelésnek 46,04%-ka esik állati, s csak 40,55%-ka emberi táplálékra; a többi vetésre.

A fentebbi táblázatban közöltük az egyes termények átlagos termésmennyiségét is. A középtermés egy ackerre, buza s rozs 11, árpa 13¹/₂, zab 18 szász scheffel; vagyis magyar mértékekkel beszélve 1,04 holdon (ennyi egy szász acker holdra változtatva) terem buza és rozs 18,7 mérő, árpa 22,9 s zab 30,6 mérő.

Itt, természetesen termelésnek csak nyers hozadék (Ertrag) értendő, mivel ha az előállítási költségek levonása után fenmaradt tiszta jövedelmet értenők, a viszony lényegesen megváltoznék. »A magyar talaj termékenysége abban áll, hogy kevés munka is nagy termést hoz«, míg a szász talaj termékenysége tetemes munka s tökebefektetésen, vagyis intensivebb rendszeren nyugszik. S minél intensivebb valamely gazdaság annál kevesebb a nyers hozadékhoz mérve a tiszta.

S ezzel a szász mezőgazdasági rendszer ismertetéséhez jutottunk.

Előrehaladott intenzív mezőgazdasággal van dolgunk. A szász mezőgazdaság, jóllehet a belsükségletet nem képes fedezni, a még mindig külkivitelre termelő nagy német vámterületnek levén egyik tagja, nem oly intenzíve üzetik, mint az angol vagy belga, ép ezért itt-ott a külsejese gazdasági rendszernek is van még helye: de általában véve azon a ponton áll, hogy a munka-intenzív gazdaságból a tőke-intenzívhez átmenjen. Az intenzív gazdaságnak minden kellékével rendelkezik: sűrű népesség környezi, mely terményeit a magasabb előállítási költségeket is fizető árakon keresi; talaja elég termékeny arra nézve, hogy az intenzívebb gazdaságot is kielégítő tiszta hozadékkal juttalmazza; s a mezőgazdák elég értelmesek, hogy megértsék s kövessék az általános nemzetgazdasági viszonyok intő szavát.

Ha az egyes gazdasági rendszereket keressük, három fővidéket s három főrendszert különböztethetünk meg.

A lapályokon részben még hármasszorgalmú gazdaság is található, a váltógazdasághoz való átmenetel azonban, amennyiben meg nem történt volna, gyors lendületet vön; kapás növények, lóhere, repce mind nagyobb teret foglalnak el.

A hegyes vidékeken, az érczhegységben, az Elbe hegyes partjain s az u. n. voigtvidéken a föld fekvése a főgazdaságot teszi szükségessé; vagyis néhány évig eke vagy újabban kapa alá veszik a földet s azután ismét befüvesítik, vagy két évi lóherrel bevetik.

Végül Lausitzban szorgalmas művelés s fokozatos trágyázás által tartják a talajt oly állapotban, hogy a váltógazdaság kikerülésével egymásután több éven keresztül is kalászos veteményt termelhetnek.

Mind ez azonban inkább csak a formát s nem annyira a lényegét illeti.

Magára a szász mezőgazdasági rendszer irányára nézve sokkal jellemzőbbek azon egyes intézkedések, melyek egyik vagy másik formán belül a föld minél nagyobb termőképességét vannak hivatva létesíteni.

E tekintetben mindenekelőtt kell megemlítenem a gazdaságok okszerű berendezésére való törekvést. Mig az u. n.

művelési kényszer (Flurzwang) létezik, a művelési ágak választása, s gazdasági művelés berendezése az egyes akaratán kívül az összeség által elfogadott szokás szerint állapittatik meg. Szászországban efféle kényszer immár nincsen, kiki úgy rendezi be gazdaságát, s oly művelési ágot választ, a mint neki tetszik. Ily körülmények között mint várni is lehet az okszerű birtokberendezések évről évre szaporodnak.

A kormány, hogy megkönnyítse az ez iránybani tevékenységet, technikusokból u. n. mezőgazdasági biztosokat képeztetett ki, kik jutányos áron, megállapított tarifa szerint kötelesek a gazdák kívánatára birtokberendezéseket, rétépítést, drainage s trágyahely készítését magukra vállalni.

E biztosok segélyével 1849—1868-ig 171 birtok 55,667 ackernyi területtel rendeztetett be s 18,566 acker szabadíthatott meg drainage által a fölösleges víztől.

Nem kevésbé jellemző azon tevékenység is, mely a föld erejének épségben tartására s lehető fokozására van irányozva.

Alig hogy megjelent *Liebig* örökké nevezetes mezőgazdasági vegyészete, Szászország mezőgazdái nyomban elismerték annak nagy horderejű fontosságát s élénk eszmecserék folytak az iránt, miként lehetne a *Liebig* által kimondott tanukat legczélszerűbben alkalmazni. Ez eszmecserék folytán jött létre az ú. n. mezőgazdasági kísérleti állomások létesítésének eszméje.

Ez időszerint négy ily kísérleti állomás van: egy Mökernben, Lipcse mellett, egy Chemnitzben, az ottani ipariskolával összekötve, egy Tharandtban az ottani erdészeti akadémiával összekötve, s végül egy Pommritzban.

E kísérleti állomásoknál alkalmazott vegyészek részint a mezőgazdagsági egyletek megbizásából, részint egyesek felhívására is vizsgálat alá veszik az egyes földnemeket, constálják alkatrészeiket s ennek folytán azt, hogy minő terményre alkalmas trágyanemet kíván egyik vagy másik közülök; s viszont elemezik az alkalmazott s alkalmazandó trágyaszereket: s kísérleteket tesznek azokkal; s így gyakorlati, kész tapasztalatokat nyújtanak a mezőgazdagsági ipar okszerű meg alapítására. — A kísérleti állomásoknak az állatok táplálása

körüli tevékenységét az állattenyésztésnél lesz alkalmunk megérinteni.

A kísérleti állomások észleletei kiterjednek továbbá az egyes vetőmagvak vizsgálatára, s részint az eladók, részint pedig a vevők részéről megvizsgálás végett hozzájuk küldött trágya s takarmányszerek minőségének megállapítására, hogy így a netáni csalások s hamisításoknak eleje vétessék.

Észleleteik eredménye a kerületi mezőgazdasági egyletek által köztudomásra hozatnak, s ez által a tudomány vivmányai iránt nem csak nagyobb érdek keltetik, hanem azoknak hasznosítására is alkalom adatik.

A felhasznált trágyanemekből itt pusztán csak is a concentrált, vagyis mesterséges trágyaszereket említem meg, mivel éppen ezek szolgáltatják a legjellemzőbb adatot a szász mezőgazdaság intensivitásához.

Wolf Emil hohenheimi akadémiai tanár összeállítása szerint felhasználtatott 1867-ben Szászországban 200.000 mázsa 35—40 belföldi gyárban készített csontliszt (csak Lausitzban 80.000 mázsa!), 100—120.000 mázsa bakerguano, mely 8. szászországi gyárban praeparáltatik, s ezen kívül nagy mennyiségű nyers és feltárt peruguano, s halguano, úgy hogy Wolf szerint a szász mezőgazdaság évenként 400.000. mázsa concentrált trágyaszert fordít a föld termőerejének javítására.

Kisebb mezőgazdák között számos fogyasztási egylet keletkezett, melyeknek célja jó minőségű mesterséges trágyaszereknek jutányos beszerzése. S itt ki kell emelnem, hogy e tekintetben nemcsak a mezőgazdasági egyletek nyújtanak ösztönző példát, hanem a magánosak is; s különösen maguk a szász lelkészek sem röstelnek ez irányban hatni. Nem egy trágyaconsumverein elnöke: pap!

De ezen kívül különös gond fordítottatik a trágya célszerű elhelyezésére is, mire nézve ismét a már említett mezőgazdasági biztosok szolgálnak tanácsal. Az általunk 1865—1868-között projectált s kivitt trágyahely-tervezetek száma 31. volt.

Ezzel kapcsolatban meg kell említenem a rétművelést is. Oly gazdasági fokon, minőn a szászországi áll, a rétek ugyan mind inkább kevesbednek, mivel a rétművelés nagyobb mérvű

intensivitást nem eged, terményei nem fokozhatók oly nagy mérvben, mint a takarmánynövények termelése, de annál nagyobb gonddal műveltetnek azon kaszálók, melyek természeti okoknál fogva csak kaszálókul alkalmasok, melyek tehát eke alá nem vehetők.

A kaszálók csatornázás, öntözés által hozatnak jó karba, s hogy itt is a magán tevékenység alkalmat nyerjen műveleteinek minél czélszerűbb keresztülvitelére, műrét-építésre mezőgazdasági biztosok képeztettek ki, kiknek segítségével az 1852—1863. időszak alatt 5107. ackernyi kaszáló méretet fel s rendeztetett be az ország különböző vidékein.

A kisebb mezőgazdasági ágak közül meg kell még emlitenem a kerti gazdaságot, mely ujabban mind örvedetesebb lendületet vesz. Természetesen, mivel Szászország népessége nagyrészt iparos, kiknek nejei s gyermekei is a gyárakban dolgozván, a kerti növények művelésére nem adhatják magokat, másrésről a kereslet nagy, minélfogva a városok s gyártelepek környékén a kertművelés önálló mezőgazdasági ággá fejlődik ki, s vele a munkafelosztás, s ezzel a nagyobb szakértelmiség.

A gyümölcsenyésztés terén mind inkább mennek át a nemesebb fajták termesztéséhez. Itt kell megemlíteni a szőlőművelést is, mely borászati szempontból jelentéktelen, mind gyümölcs azonban gonddal műveltetik, s fürtökben messze piacokra szállittatik, bár ujabban, a közlekedési eszközök tökéletesedése következtében a porosz piacokat a magyar szőlő versenyé folytán mindinkább elveszti.

Említve volt már, hogy az erdők nagyrészt magánosok kezében vannak. Meg is látszik az országon. Mert nem mondható ugyan Szászország erdőszegénynek, de az erdőművelés, a kisebb gazdaságokon (pedig ezek kezében van az erdőkerület fele) egyáltalán nem felel meg mindenben kornak igényeinek. A fa, mint tüzelőszer, a szén nagyobb használata folytán elvesztvén jelenőségét, a gazdák nem sok figyelemre méltatták a fatenyésztést, minek különösen az érzhegység némely helyein nagyobb mérvű erdőpusztítás s általában az erdőművelés elhanyagolása lön a következménye. Ujabban azonban ez irányban is javult a helyzet. A vasutak s távirdák által

szükséglett töménytelen mennyiségű fa felemelése a faarakat, minek folytán különösen az építészeti műfa mind nagyobb gonddal műveltetik, mire nézve jótékony példával megy elő az államerdőgazdaság (melynek hivatali személyzetének felügyelete alatt állanak a községi erdők is) példászerű berendezése és művelése. — Az államerdőkben a szálaskert-üzem (Hochwaldbetrieb) a szabály, bár a magán-erdőkben is a közép és alacsony kevesebb a magas erdőnél.

A mezőgazdasággal szorosabb összefüggésben levő ún. mezőgazdasági mellékiparok közül egyedül a szeszfőzésnek van nagyobb jelentősége; az 1869. évi kimutatás szerint 680. szeszgyárból 363. üzemelt mezőgazdasági mellékiparként; — a ser- és cukorfőzés mint gazdasági mellékipar azonban mindinkább alább száll, és pedig azért, mivel a sörnél az újabb technikai vívmányok oly haladásokat idéztek elő, melyek mellett a mezőgazdasági mellékiparként üzemelt szeszfőzés sem minőség, sem mennyiség tekintetében nem állja meg a versenyt a cukorgyártással pedig azért, mivel önálló egészséges cukoriparnak a szász föld nem kedvező. A kormány nagy áldozatokkal, adókedvezményekkel akarta ezt az iparágat nagyra növelni; de miután a cukorrépa tetemes munkaerőt, gazdag talajt, és szelid klímát igényel, a mi fölött Szászország vagy nem rendelkezik kellő mértékben, vagy a mit más úton jövedelmezőbben is értékesíthet: az egész erőltetésnek az lett a vége, hogy az alapított apró gyárak egymás után megbuktak és Szászország cukoripara majdnem zérusra süllyedt.

Hátra van még, hogy Szászország állattenyésztéséről is szóljunk valamit. Az állattenyésztést, mint munkaerőt, illető helyén megérintők már, itt tehát mint mezőgazdasági mellékipart kell figyelembe vennünk.

A hivatalos számlálások nyomán álljon itt a következő kimutatás:

számlási év	ló	szarvas- marha	juh	sertés	kecske
1834	73,535	546,942	604,950	104,689	48,553
1844	84,157	553,577	582,976	120,338	63,547
1853	91,332	611,187	485,041	124,135	74,593
1864	103,019	659,157	366,488	329,141	92,249
1867	107,222	625,260	304,087	325,564	93,004

Az összehasonlítás kedvéért vesszük az 1867 porosz, s az 1870. magyarországi adatokat. Ezek szerint esett egy négyszögmértőre

számlálási év	ló	szarvas- marha	juh	sertés	kecske
Szászországban	414	2298	1118	1196	311
Poroszországban	334	1534	2641	823	221
Magy.-Erdélyben	388	960	2939	763	87

Tehát Szászország területén viszonylagosan több állat van, mint akár Magyar- akár Poroszországban.

Egyébiránt a puszták számát még nem tünteti fel az állattenyésztés állapotát. Lehet valamely országban nagy számú állat s az állattenyésztés kisszerű, ha ugyan a meglevő állatok más országból hozatnak be. Ez az eset van Szászországban a lovakra nézve, melyeknek csak 13% tenyésztetik benn. Az ok abban keresendő, hogy Szászországnak mint láttuk, nincsenek legelői, már pedig a lótenyésztéshez mindenek előtt tágas mező kívánatik, hogy az izomerő kifejlődhessen; közönséges ló tenyésztése istállózás mellett vagy lehetetlen vagy költséges. Ennélfogva a szász gazdák inkább felhagynak a lótenyésztéssel s szükségletüket a külföldről pótolják; így az 1864—1867. számlálási periódus alatt az előbbihez képest a csikók száma 12,41%-al kevesbedett, míg a lovak száma 5,7%-al szaporodott. Összehasonlításként felhívom még, hogy míg 100 felnőtt lóra csak 7 csikó jött, addig ugyanannyi szarvasmarhára 14, juhra 18, sertésre 16, s kecskére 15 hasonló aprómarha esik.

Egészen más a viszony a szarvasmarha-tenyésztésnél. Ez mind természeti mind általános nemzetgazdasági okoknál fogva nagyobb lendületet vesz. Szászország hegyes vidékein, hol a legelés folytán a marha izomereje nagy

mérvben kifejlődik, a ló erejével vetekedő vonó állat tenyészik; a lapályokon, hol a vízszintes mező legelése folytán inkább az előlábak izma fejlődik ki, kevésbé erős, de annál nagyobb mennyiségű tejet adó állat nő; végül az istalókban tejszuszó gazdag szarvasmarha tenyésztetik.

Közel félszázadon keresztül a juhtenyésztés szorítá ki a nagyobb mérvű szarvasmarhatenyésztést, ujabban azonban midőn a gyapju ára lejjebb szállt visszalépett ez utóbbi ősi jogába, s míg a juhok száma folyton kevesbedik a szarvasmarháké azon arányban nő. A fordulat a negyvenes évek táján történt meg; a komány nemes fajokat hozatott be, s majd mezőgazdasági egyletek tevékenysége s buzgalma folytán a magántevékenység karolta fel az ügyet.

A tenyésztésnél nagyobb mérvű munkafelosztás még nem vitethetett keresztül, de célba vétetett s halad feléje. Legnagyobb fontossággal bír egyelőre a tej-termelés s csakugyan e tekintetben oly haladást tettek, hogy míg ez előtt 30. évvel a legnagyobb mennyiség mintegy tehát egy év alatt adhatott 15—1800 kanna volt, most a jobb gazdaságokban az évi átlag 2500 kannára megy s egyes állatok két ennyit is adnak. De mint érintők az állati vonó erő is még jó részt a szarvasmarhák-ból kerül, s így az erősebb vonó marha sem hanyagoltathatik el; s ujabban specialis irányt vett a hus termelés is. — Azon gazdaságok, melyek e három követelményt egyesíteni akarják az ország hegyes vidékeiről s Argauból szeréznek tenyész-állatokat; hus s tej gazdaságok a lapályokról, Hollandiából s Oldenburgból; a pusztán hus termelésre irányzott állattenyésztések pedig az angol shornthornak adnak előnyt.

A juhtenyésztés részint a legelő szolgalmak megszüntetése részint pedig az ausztráliai s egyéb gyapju concurrentiája miatt alább száll ugyan, s különösen a juhok száma az utóbbi három évtized alatt 40%-al kevesbedett; de a nemes tenyész-juhok növelése még mindig méltán egyik büszkesége a szász mezőgazdaságnak, s egyik jövedelmező ága. Ujabban azonban mind inkább térnek át a hustermeléshez, s ez által remélik a juhtenyésztést ismét új virágzásra emeli.

De az állattenyésztés minden ága között legnagyobb lendületet vett a sertés tenyésztés. A sertések száma

A mezőgazdasági törvényhozásból megemlítettük már az utóbbi három évtized alatt 200% szaporodván. Eleinte, midőn a természeti gazdaságból átmentek a tőkegazdaságra, Szászországban is sokan azt hitték, hogy a tőkegazdaság mellett nem fog virágzó sertéstenyésztés létezhetni. Csakhamar azonban belátták, hogy a sertéstenyésztés bármely művelődési fokon is szükséges s fejleszthető. Angolországból hozott tenyészállatokkal megnemesíték hazai fajtájukat; s ma a szász sertéshus-productio a 9. millió tallért alig ha meg nem haladja.

Valamint Szászország nagyszerű terményproductiója ok-szerű, tudományos alapokra helyezett gazdasági rendszeren, úgy állattenyésztése is korunk tudományos vívmányainak megfelelőleg berendezett takarmányozáson nyugszik. S e tekintetben is nagy szolgálatot tesznek az érintett kísérleti állomások, melyeken az egyes állatfajokra s takarmánynemekre nézve tételnek kísérletek, s a nyers tapasztalatok részint az egyletek, részint pedig lapok által köztudomásra juttatnak.

III.

Az eddigiekben megismerkedvén a szász társadalommal s mezőgazdasággal, vessünk most egy futó pillantást azon törvényhozási s társadalmi intézkedésekre s intézményekre, melyeknek a szász mezőgazdasági nagy részt köszönheti, hogy az, a mi.

Az elmélet férfiai által vitatott kérdés, hogy az államhatalomnak minő hatáskör engedendő a nemzetgazdasági viszonyok intézésében, Szászországban a legszerencsésebben oldatott meg a gyakorlati viszonyok által.

A mindent szabadjára hagyó »lainer faire laisser passer« csak oly ismeretlen, mint a mindenbe avatkozó államgyámkodás.

A törvényhozás ugyan inkább conservativ, mint liberalis irányu (láttuk a dismembratio-törvélynél is), de nem az a csökönyös conservativ, mely minden áron még az odvasodni kezdő intézményeket is megtartani iparkodik, hanem olyan, mely mindaddig fennáll, míg a megtartandó intézmény egészséges alapokon nyugszik. Iránya pedig a közvélemény helyeslésével találkozik.

A mezőgazdasági törvényhozásból megemlítettük már

a földtehermentesítési, s a szétदारabolásra vonatkozó törvényhozási intézkedéseket, itt tehát csak azon törvényeket kell még megemlítenünk, melyek különösen a gazdaságnak mint ilyen-előmozdítására irányozvák.

Első sorban áll az 1832. márcz. 27-én törvény, mely a a községi közös birtokban használt földek felosztását szabályozza. E szerint minden egyes községi birtokos jogosítva van a közösségből osztályrésze kihatását követelni. És pedig ha szántóföld, rét vagy legelő kihatása hozatik javaslatba, indítványzó nem tartozik bebizonyítani, hogy a kihatás kivihető és szükséges, s az ellenmondásnak is csak azon esetben van sikere, ha ellenfél bebizonyítja, hogy a felosztás által homokosodás, áradás s t. efféle által kár háromolnék a közügyre. Egyéb azonban, különösen erdőföldek kihatása csak azon esetben engedtetik meg, ha indítványozó bebizonyítja, hogy a kihatás kivihető s szükséges, vagy hogy a felosztott egyes erdőrészek a felosztás után is oly nagyok maradnak, miszerint okszerű erdőművelésre alkalmasak. Közös birtokokon nyugvó kiváltságok, szolgálomak stb. megváltandók. Az osztozkodási arány a résztvétjog alapján állapittatik meg. Ott hol helyi statutumok, szerződések, kiváltságok szabályozzák az egyesek részvétarányát, ezek szolgálnak osztozkodási zsinórmértékül. Ott hol a birtokok nagy része forgó birtok (Walzende Güter) minden házhelyre egyenlő osztályrész esik; egyébütt pedig a jogosult házhelyekhez tartozó szántó- s rétföldek nagyságához arányitva szabatik meg az osztályrész tekinteten kívül hagyatván ez utóbbi esetben az illető birtokos tulajdonában levő kertis netáni forgó birtok. A kertészek zsellérek kedvezményben részeltettek az által, hogy osztályrészük megállapításánál birtokuk, még ha 2 ackernél kevésebb volna is, 2 ackerül vétezik. Gond van arra, hogy kiki ott kapálja ki osztalékát, hol az rá nézve a legalkalmasabb. Osztalékukat többen közösen is vehetik ki, a közösség azonban teljesen magántemészetű lesz. — A közösség felosztása körüli ügyekben a földteher megválasztására alakított kerületi bizottságok járnak el s felfolyamodásulag a központi bizottság.

A közös birtokok egyébbiránt Szászországban soha sem bírnak oly nagy jelentőséggel mint mi nálunk, mivel ott a kö-

zös birtokok soha sem voltak oly számosak, mint nálunk, s vagy hiányoztak, mint az érzehetségben vagy apróbb területekre szoritkoztak. Ekkorig körülbelül másfél ezer kihatást kérő indítvány intéztetett el, s a még közösségben birt területek kiterjedése csekély.

A megváltást, közös birtokok felosztását szabályozó törvényt nyomban követé 1834. június 24-én a tagosítás módzatait megállapító törvény. E szerint az érdeketeknek kétharmad többsége szükséges, hogy a kisebbség a tagosításra kényszeríthetessék. A szavazatjog a parcellák száma s nagysága szerint állapított meg; a hatóság azonban még az így megállapított többségi szavazat ellen is veto-joggal ruházott fel. Ujabbán az 1861. törvény szerint azonban egyszerű szavazattöbbség is elegendő a tagosítás elhatározására.

A birtokosok tulajdonában volt egyes parcellák a közönséges gazdálkodási mód mellett elérhető tiszta hozadék szerint becsültetnek meg; s a földnek csak maradandó tulajdonságai vétetnek figyelembe. A birtokos, ki az eddiginél rosszabb minőségű földet kap egyéb uton kárpótoltatik — A tagosítási költség az érdeketekre birtokaiknak becsértéke szerint vettetik ki. — A tagosítási ügyek az érintett megváltási bizottságok hatáskörébe esnek

Jóllehet a tagosítás oly fejlődési fokon, minő a szász mezőgazdaságé, rendkívül előnyös volna, még sem halad oly gyorsan, mint a hogy ez kívánatos lenne. Bár ujabbán az 1861. törvény szigorubb intézkedései óta, nagyobb mérveket ölt.

Egyébiránt sajtáságos viszonyok is fognak fenn. Lausitzban a földbirtok 29%-át nemesi birtok képezi, s a birtokosok szivesebben kerekítik ki birtokaikat magán utoni csere által, mint a törvény intézkedései értelmében. — Az érzehetségben, az Elbe hosszán, a szász Sveicz név alatt ismert magaslatokon, valamint Lausitz magasabb helyein még commassatióra sincs szükség: mivel itt részint a föld csekély jövedelmezősége, a hosszú időközön át fentartott legelőgazdaság s a népesség lassu szaporodása folytán a birtokok jó részben egy tagban maradtak.

A voigtvidék lapályain, valamint a dresdai s lipcsei ke-
rületekben azonban a tagosítás a birtokoknak szétszórtságá-

nál fogva szükséges. S csakugyan a tagosítási műveletek Lipcsétől tovább-tovább terjedő gyűrűzetekben haladnak. Az 1833—1868-diki időköz alatt 1344 tagosítási ügy intéztetett el az érintett bíróságok által, s ezeknek legnagyobb része a lipcei kerületre jő.

Ez időtájra esik a földadó rendezése is (1843 szept. 9. törvény). Ez adótörvény az akkori időkhöz képest a lehető legtökéletesebben szabályozá a földadózási viszonyokat. Pontos háromszögmérés s tökéletes jövedelembecslés lőnek a földadó megállapításának alapjául vetve. Az egyes birtokok tiszta hozadékának megbecslésénél figyelembe vétetett a talaj physikai, sőt némi részben vegytani minősége, a klimatikus viszonyok, fekvés, másrésről a piaczi viszonyok is.

Miután azonban az alapul vett hármass forgásu gazdasági rendszer eltűnedezik, a művelés módja teljesen megváltozott, a vasutak kiépítésével a piaczi viszonyok is teljesen átalakultak: az eredetileg tökéletes adórendszer, ma már, a legnagyobb egyenlőtlenségekben szenved, úgy hogy az eredetileg egy adó egységnek (10 gara) megfelelő tőkeértékül felvett 8 tallér: ez idő szerint 25--30 tallérig is rug s átlag véve 15 tallért tesz.

A földadó rendszer megváltoztatása mindenesetre sürgős szükség. Hogy a földbirtokosok ohaja fog-e teljesülni, kik a jövedelmi adó mellett vannak, vagy az iparkamaraké, melyeknek többsége a hozadéki kataszteri adó mellett nyilatkozott: a legközelebbi országgyűlésen fog eldőlni. Szászország mezőgazdasági viszonyait tekintve, nézetem is az, hogy a merev, s több évre megállapított hozadéki adó mellett az egyenlőtlenségek újból és pedig gyorsan fel fognának szaporodni. Oly mezőgazdaságnak, melyre nézve a hármass forgásu rendszer elhagyott álláspont, mely guanoval s csontliszttel műveli a földet, szóval ipar a szó sajtáságos értelmében, a jövedelem hullámzásához simuló, nem pedig a földhöz tapadt hozadéki adó felel meg.

Meg kell végül még említenem a vízfolyás szabályozását, az öntözési s lecsapolási munkálatokat illető 1855. augusztus 15-ki törvényt is.

E szerint egy vagy több birtokos kértére a belügymi-

niszterium által jóváhagyott vízszabályozási munkálatokhoz s fentartási költségeikhez, kötelesek mindazon földbirtokosok járulni, kiknek birtoka a szabályozás folytán értékesbbé vált. E célból az összes érdeklettekből társaság alakíttatik. Az egyes társulati tagoknak a kivitel költségeihez járulása, meghallgatásuk után, a kormánybiztos által állapíttatik meg és pedig mindegyikre nézve azon arányban, a minőben fog birtoka a szabályozás folytán értékesbbé válni. Ha a szabályozás folytán eddigi vízjogtulajdonosokra kár háromolnék, az a társaság által megtérítendő.

A vízlecsapolást s öntözést illetőleg pedig ugyanezen törvény határozza, hogy mindazon esetben, midőn a belügyminiszterium egyeseknek vagy többeknek az efféle műveletekhez szükséges előmunkálatokra engedélyt ad: minden birtokos köteles türni, hogy ez előmunkálatok megtétethessenek. Ha ez által kár háromolnék, vagy valami szolgálat lenne szükséges a szomszédos birtokra, azért az illető birtokosok részére kárpótlás nyújtandó.

Az öntözési készülék tervezetének helybenhagyása által azonban még nem adatik engedély az ehhez szükséges vízhasználatára is; e fölött, ellenmondás esetében, a törvényszék határoz.

A kiviteli költségek az illető birtokosokra háruló előnyök aránya szerint állapíttatnak meg.

E műveletek vezetésére egy jogtudós kormánybiztos neveztetik ki, ki az első folyamodásu hatóságot képezi, másod folyamodásulag a földtehermegváltási s közösfelosztási bizottság, illetőleg a kerületi kormány intézkedik.

Hogy e törvény által célba vett melioratiók mind könnyebben foganatosíttatnak az 1861. november 26-án hozott törvény által egy bank (Landescultur-rentenbank) alakíttatott, mely az állam garantiája alatt áll, s működését egyelőre oly kölcsönműveletekre terjeszti ki, melyeken vízszabályozások, öntözési s lecsapolási munkálatok kivitele céloztatik. Erre nézve a bank társulatoknak vagy magánosoknak 41 év alatt törlesztendő 5 százalékos járadék mellett 100 s 500 tallérra szóló járadékkötvényeket ad (Landescultur-Rentenschein), melyektől a bank 4% fizet évi kamatul.

A kölcsönművelet megkötésére folyamszabályozásoknál a kiküldött kormánybiztos, egyéb esetekben pedig a földtehermegváltás s¹közösség felosztására összeállított központi bizottság jóváhagyása kívántatik.

A járadékadósságok a felek birtokára bekeblezendők. A törlesztés nemcsak 5 százalékos évi járadékokban, hanem előbb is megtörténhetik. A banknak azonban rendes körülmények között nincs felmondási joga.

A bank járadékkötvényei sorsolás, vagy az illető birtokok részéről történt visszaadás által megy végbe; s valamint a bank névértékben adja ki jegyeit úgy névértékben is fogadja el.

A mi a bank működését illeti, álljanak itt a következő adatok: 1869. év végeig 11. folyamszabályozás, s 559. öntözési s lecsapolási művelet vitetett véghez a bank által nyújtott kölcsönök segítségével, melyeknek összege 903.526. tallerra megy. — Az első években 1866-ig a bank járadékkötvényeinek árfolyama a pari fölött állott, ujabban azonban tetemesen csökkent (1870. apr. 17-én 85¹/₈ -on állott), mi természetesen a kölcsönkeresők számát egyidőre megcsökkenté.

Fejtegetéseink betetőzését az adminisztratív s társadalmi tevékenység képezi. S itt azonnal felötlük a magyar és szász viszonyok közötti különbség.

Nálunk középbirtokos osztály gyéren van, a nagy többséget számra nézve a kis birtokosok, birtokra nézve az uradalmak felett rendelkező nagy urak képezik; Szászországban, mint láttuk ez utóbbi osztály nem is létezik, s a mezőgazdák zömét a középbirtokosok s nagy birtokosok képezik; a magyar nagy ur csak nagy ritkán nézi meg vendégkép uradalmait, míg a szász nagybirtokos birtokán lakik s gazdaszata után lát: e viszonyok okozzák, hogy míg nálunk az egyes birtokos osztályok között semmi társadalmi érintkezés, semmi kölcsönös hatás nincs, Szászországban a mezőgazdasági haladás egyik elemét képezi.

Nálunk a falvak mértföldekre fekszenek egymástól, Szászországban sűrűn egymás mellett vannak, mi amott a társadalmi érintkezést megnehezíti, itt rendkívül megkönnyíti.

A mi népünk művelődése a fagy-ponton fölül csak

50%-el áll, míg a szász népet a cultura jótékony melege hatja át. Mikor Buckle azt állítja, hogy a német tudományosságnak csak eltűnő csekély hatása van magára a német népre, aligha gondolt Észak-Németországra. Egy népről, mely fogyasztási egyleteket alakít amerikai guano, s csontliszt-trágya beszerzésére, ily népről nem lehet joggal állítani, hogy tudósainak, egy Thaer vagy Liebignek tudománya hatás nélkül maradna rája.

Íme ilyen a nép, melynek kormánya s társadalma mezőgazdasági tevékenységéről beszélünk.

A kormány tevékenységét illetőleg érdekesek azon egyes phrasisok, melyeken ez, az idők folytán, keresztül ment.

E tevékenység Szászországban is azzal kezdődött, hogy a kormány érdekeltséget iparkodott kelteni, ösztönző példát nyújtott, s általában a haladás szükségessége iránt törekedett a népben öntudatot kelteni. E czélból jutalmakat tűzött ki azok számára, kik a mezőgazdaság egyik vagy másik nemében magukat különösen kitüntették. Így az 1830—1850. évi időköz alatt a jutalmak 50%-ja olyanoknak osztatott ki, kik magukat a rét-, erdő és szőlőművelésben kitüntették, a kereskedelmi növények művelése s pusztaságok művelés alá vételében kitüntettek részére 9%-ja, selymészek számára 5%-ja, s okszerű gazdaság-berendezésre 4%-ja stb. Ezenkívül a kormány példánygazdaságokat állított, s kitűnő fajú tenyészállatokat tartott az ország különböző vidékein; oltványokat osztott ki és így tovább.

Miután azonban e buzgó tevékenységében burokratice, s a nép kikerülésével járt el, s itt-ott oly irányt akart adni a gazdaságnak, melyre a föld nem alkalmas (komlótermelés s selyembogártenyésztés), vagy a melyre az akkori viszonyok még nem voltak teljesen megérve (váltógazdaság): nem mutatá fel azt az eredményt, melyet a társadalmi tevékenység-gel karöltve elérhetett volna.

De azért e tevékenység jótékony nyomok nélkül sem tűnt el; mert a példa, melyet az okszerű gazdálkodásra nézve nyújtott, hatott, s a szász mezőgazdaságnak gyors felvirulhatását készíté elő.

S általában, nézetem szerint, minden oly országban, hol a kormány az általános műveltség niveauján határozottan fölül áll, haszonnal léphet közbe példaadásával. Természetes, hogy a műveltség haladásával e viszony megváltozik, s oly országban, mint ma is Szászország, a közműveltség átlaga, ha nem haladta is felül, de minden esetre egy niveauon áll a bureau férfiai szakismeretével.

Ily országban az elszigetelt kormányi tevékenység sokat ártana. Észre vették ezt Szászországban is, minek folytán egy részről a bürokratiát vetköztették ki poros aktái közül, más részről pedig a magán-tevékenységnek adtak centralistikus irányt.

S e bölcs tapintatnak az lett a következménye, hogy ez időszerint Szászországban kormányi adminisztratio s társadalmi tevékenység oly sok oldalulag, s oly organicusan van összeszövődve, hogy voltaképen nehéz meghatározni, hol kezdődik a kormányi, hol a társadalmi tevékenység érdeme.

Ez összhang a belügyminiszterium alatt álló három közzeg által éretik el, u. m. az országos mezőgazdasági tanács (Landesculturrath), mint tanács adó, a fötitoknok mint miniszteri előadó s egyleti főügyvivő, végül az egész országban elterjedt számos egyletek által.

Miután azonban e szervezetnek magvát az egyletek képezik, mindenekelőtt vessünk egy pillantást azok keletkezési történetére.

A szász mezőgazdasági egyletek eredete a mult században vihető vissza. Először Lipcsében, majd Dresdában alakult mezőgazdasági egyesület, ezek mellett lassan-lassan a vidéken is létesültek efféle egyletek, nagyobb eredményt azonban részint a hűbéri viszonyokkal járó akadályok, részint pedig izoláltságuk miatt nem bírtak kivívni. Csak midőn vándortársulattá alakultak, vonták magukra kiállítások rendezése, s nyilvános eszmecserék által a közfigyelmet. A szász országgyűlési rendek 1834-ben 5000 tallért szavazván meg mezőgazdasági czélokra, szükségesnek mutatkozott e czélből valami közeget teremteni, mely a pénz hovaforrását legsikeresebben eszközölné. Így keletkeztek, az u. n. járási bizottságok, melyek három kinevezett s nyolcz választott tagból állottak s

a belügyminiszterium alá voltak rendelve. 1843-ban e hivatalos közegek kerületi egyletté alakították s elnök választási joggal ruháztattak fel, melyekben az egyes egyletek küldötteik által voltak képviselve. A kerületi egyletek s a lipcsei és dresdai gazdasági társulatok küldötteiből egy főegylet létesítettet, mely évenként összeült s élén egy 5 tagból álló directorium állott, melynek ügyvezetőjét a kormány nevezé ki.

A 43-ki szervezet sem volt képes azonban az egyleti működésnek nagyobb lendületet adni egy részről, mivel a kerületi egyletek hivatalos küldöttei még mindig nem képviselték a mezőgazdaságot, más részről, mivel a directoriumban nem voltak képviselve az egyes országrészek, s az ügyvezető s elnök lakhelye, kiken feküdt volna a főteher, messze esett egymástól.

Csak midőn 1848-ban az egylet szabadelvűbb alapokra, s az érdekképviselést elvére lőn fektetve, nyílt meg az egyletek életerős üdvös működése, s alakult meg azon szervezet, mely mellett kormányi s társadalmi tevékenység egymás mellett működik a mezőgazdasági állapotok előmozdításán.

A mezőgazdasági egyleteket s kormányi közegeket szabályozó 1848-ki törvény fő elvei következők :

A mezőgazdasági egyletek sem terjedelmükre, sem céljaikra, sem berendezésükre nézve semmi korlátozásnak alá vetve nincsenek, s különösen nincsenek kötelezve tanácskozmányaikhoz kormánybízottot kérni; az egyesülési törvények alól azonban nincsenek kivonva. Összekötetésben vannak a kerületi egyletekkel a nélkül, hogy alájuk lennének rendelve; a közös organisatióba való léptükkel azonban kötelezik magukat, hogy a kerületek felhívására véleményyt s felvilágosításokat adnak, sőt kívánatra jegyzőkönyveiket is előmutatják.

Ezen egyletek 5 kerületi egyletben egyesülnek, melyeknek bármelyikéhez joguk van csatlakozni, a melyik nekik geographiai fekvés vagy speciális mezőgazdasági viszonyoknál fogva legalkalmasabbnak látszik. — A kerületi egyletek pusztán a hozzájuk csatlakozott mezőgazdasági egyletek tagjaiból állanak; s ez utóbbiak elnökei képezik a kerületi egyleti választmányt, mely a kerületi ügyeket egy saját kebeléből választott elnök, illetőleg helyettese alatt

vezeti. A ker. egylet egyébiránt az ügyek megállapítását s módozatát szabadon intézi; de a választmány köteles legalább minden 3 hóban összeülni. A választmány teendőinek megkönnyebítése végett az egyleti pénztárból fizetett titkár tartatik. Összeköttetésben van egy részről a vidéki egyletekkel, melyeket szükség esetén tárgyalásairól írásbelileg is értesít; más részről a főtítoknokkal, ki a ker. egyleteknek koordinált, s jogosult üléseikben részt venni, hol egyszersmind kir. biztos gyanánt szerepel; azok egyébkor is, a kormánynyal, csak általa léphetvén érintkezésbe. A kerületi egylet maga állapítja meg költségvetését, mely a mennyiben az állampénztárbó veendő járulékokra vonatkozik jóváhagyás végett a kormány elé terjesztendő.

A kerületi egyletek feladata a mezőgazdaságnak kerületükön belől való előmozdítása levén: jutalmakat tűznek ki s ítélnek oda, állat- s terménykiállításokat rendeznek, földterhermentesítést, tagositást s közös osztozkodást elősegíteni iparkodnak, a mezőgazdasági vidéki egyletek elé a kerület mezőgazdaságát érdeklő kérdéseket intéznek, a mezőgazdasági statistikát előmozdítani, a hiányokat, melyek a mezőgazdaság kifejlését akadályozzák kikutatni s elhárítani törekesznek, s erre nézve a kormányhoz javaslatokat terjesztenek, véleményt adnak a központi főtítoknoktól hozzájuk érkezett kérdések felett; s szóval: képviselik kerületük mezőgazdaságának összes érdekeit. A kormány által pénzsegélylyel istápoltatnok.

A fentérintett törvény körvonalozza a mezőgazdasági központi organumok hatáskörét is.

Az országos mezőgazdasági tanács minden általános érdekű s fontosabb mezőgazdasági intézkedés hozatalánál tanácsadó közege a kormánynak, s mintegy összekötő kapocs a kerületi egyletek között minden közös s nem a kivített illető ügyekben. Tanácskozásai körébe vonja tehát mindazon ügyeket, melyek az országos földművelés előmozdítására vonatkoznak, véleményt ad törvényjavaslatok felett, s jogosítva van az államhivatalnokoktól a mezőgazdasági kérdéseket s ügyvitelt illetőleg felvilágosításokat kérni. A belügyminiszterjum alatt áll, s ülésein a központi főtítoknok egyszerű szavazatjoggal bir. Képeztetik az öt mezőgazdasági

ker. egyesület 2—2 tagjából, a nyilvános tanintézetek képviselőiből, az erdőgazdasági s természettudományok egy-egy képviselőjéből, s végül a központi főtitoknokból.

A központi főtitoknok képviseli az országos mezőgazdaság érdekeit a belügyminiszteriumban, melynek egyszersmind ez érdekeket illetőleg végrehajtó közege: hivatalát s utasításait a kormánytól kapja. Folytonos összeköttetésben van a ker. egyesületekkel, melyeket tettel s tanácssal istápol, s a miniszteriummal közvetít. Gondoskodik a mezőgazdasági statistika kifejlesztéséről.

A mi a mezőgazdasági tanács szervezetét s működését illeti, kétség kívül áll, hogy ily szaktanács, nemcsak a törvényjavaslatok megrostálása, hanem azok javaslatba hozása általában a mezőgazdasági érdekeknek képviselése által is rendkívül jótékonyan hathat a kormány oldala mellett. Alkotmányos szokás szerint a miniszterek gyakran változnak s sokszor nem a specialis szakképzettség, hanem általános politikai okok juttatják a minisztert a kormányrudra. Mily nagy jótétemény tehát, ha ott van mellette egy szaktanács, mely az által, hogy mindig készen áll, hatékonyabb az enquêteknél, s az által, hogy az ország mindegyik vidékét képviselő szakférfiakból áll, törvényhozási tekintetben, az ország viszonyainak megfelelőbb tanácssal szolgálhat, mint a miniszteriumi hivatali személyzet, mely leginkább csak adminisztrálni tud.

Nem kevésbé praktikus s életrevaló közege a főtitoknoki intézmény is. A főtitoknok a kormány s az egyesületek között áll, s ép e kettős állásánál fogva igen alkalmas közege arra nézve, hogy a kormányi s társadalmi tevékenység áthidalassék, kormány s kormányzottak közelebb hozassanak egymáshoz.

A szász mezőgazdasági egyesületek titkára nemcsak kormányközeg, hanem az egyesületek közege is. Szerkeszt lapot*),

*) »Amtsblatt für die landw. Vereine«, melynek legközelebbi évfolyamai, valamint Reuning „Die Entwicklung der sächsischen Landwirtschaft in den Jahren 1845—1854“ és „Festschrift für die XXV. Versammlung deutscher Land- und Forstwirthe zu Dresden 1865“ című művei képezték a hivatkozott törvények eredeti szövege mellett értekezésem specialis forrásait.

mely egyszersmind a kísérleti állomások s gazdasági egyletek hivatalos lapja is. Ebben közöltetnek a különféle kísérletek eredményei, a mezőgazdasági tudomány s gyakorlat terén előfordult új vívmányok, s azon kívül azon egyes részletesen indokolt kérdések, melyeket a főtitkár a ker. egyleteknek véleményadás végett kiad. Ezek mellett hoz kitűnő szakértekezéseket, szóval, elmondhatni, hogy e lap a szász mezőgazda legjobb tanácsadója.

Az összes kormányi intézkedések főfő végrehajtói azonban a kerületi gazdasági egyletek. Ezek itélik oda a jutalmakat, ezek nevezik ki a mezőgazdasági biztosokat; ezek rendelkeznek el kísérleteket, rendeznek kiállításokat stb. Szóval a kormány teljesen háttérbe vonul s csak a szükséges segélypénzeket nyújtja, — a látható végrehajtó organumok a kerületi egyletek.

S működésük sikerének legfőbb oka épen abban fekszik, hogy nem állanak izoláltan, mint a mi gazdasági egyesületeink, hanem organikus összeköttetésben vannak a kormánnyal, s míg egy részről a mezőgazdasági tanács s főtitkoknok útján a központi törvényhozási s adminisztratív ügyekre nézve is hatáskört nyernek, más részről kezükben van a mezőgazdaság közvetlen vezetése.

S valóban épen az egyesületi tevékenység képezi a szász mezőgazdaság leghathatósabb támaszát.

A szász mezőgazdasági egyletek statistikája az 1869-diki év végével következő képet mutatott: volt a

drezdai kerületben	80	egylet	4481	taggal
lipcsei	»	50	»	2818
chemnitzi	»	146	»	6581
reichenbachi	»	33	»	2582
bautzeni	»	34	»	2422

Az egész országban 343 egylet 18,884 taggal

Tehát körülbelöl minden $\frac{3}{4}$ mértföldön 1 mezőgazdasági egylet! Ily kiterjedt egyleti élet mellett fel kell a mezőgazdaságnak virulnia.

És ez egyleti életet első sorban az érintett egyleti törvény hozta létre. Mert igaz ugyan, hogy Szászországban a

népművelődés igen örvendetes lábon áll, de központi organikus szervezet nélkül mégis kétes, vajjon ily gyorsan terjedhettek volna-e el ez egyletek; s egyáltalán mutatnák-e fel azt az eredményt, a mit így felmutathatnak. A kerületi egyletekben s a központi titoknokban vezérük, tanácsadójuk, tanítójuk alkottatott; míg ha magukra hagyattak volna, semmi esetre sem lennének a mezőgazdasági művelődésnek oly hathatós csatornái, mint így.

EGYVELEG.

Az éjszakamerikai egyesült államok utolsó 1870-dik évi népszámlálás előleges eredményéről, mely egy vastag kötetben jelent meg, a következőket közöljük:

Volt 1870-ben összesen 38,555,983 lélek, és pedig az államokban 38,113,253, a territoriumokban 442,730. Van pedig összesen fehér 33,586,989, színes 4,880,009, sinai 63,254 (ezek között 55 japan) indian 25,731 (ezek között 10 japani asszony). Rabszolga, kiknek száma még 1860-ban 3,953,760 volt, 1870-ben egy sem volt.

A következő számokból azon növekedést láthatni, mely 1790 óta történt

1790-ben volt	3,929,214	lélek	
1800-ban »	5,308,483	»	vagy 26%,
1810-ben »	7,239,881	»	» 27
1820-ban »	9,633,882	»	» 25
1830-ban »	12,866,020	»	» 25
1840-ben »	17,069,453	»	» 33
1850-ben »	23,191,876	»	» 26
1860-ban »	31,443,321	»	» 26
1870-ben »	38,555,983	»	» 18

És pedig volt:

	fehér	színes	rabszolga	sinai	indian
1790-ben	3,172,006	59,527	697,681	— —	— —
1800-ban	4,306,446	108,435	893,602	— —	— —
1810-ben	5,862,073	186,446	1,191,362	— —	— —
1820-ban	7,862,166	233,634	1,538,022	— —	— —
1830-ban	10,537,378	319,599	2,009,043	— —	— —
1840-ban	14,195,805	386,293	2,487,355	— —	— —
1850-ben	19,553,068	434,495	3,204,313	— —	— —
1860-ban	26,922,537	488,070	3,953,760	34,933	44,021
1870-ben	33,586,959	4,880,009	— —	63,254	25,731

Szeged város közkölttség előirányzata 1872. évre tesz:

bevétel 313,974 frt

kiadás 415,115 frt, hiány 138,141 frt, mely

57½ kr pótdával fődötetik.

A lajtántuli 1869. deczember 31-iki népszámlálás főbb eredményei.

I. A birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokban volt 1869-ben 738 város, 1270 mezőváros és 52,919 falu. A házak száma volt 2,887,359; és pedig lakott ház volt 2,766,314, lakatlan 121,045. A lakófelek száma volt 4,455,167.

II. A jelenlevő népesség főszáma volt 20,394,980; és pedig polgári népesség 20,217,531, katoná 177,449 vagy 0.87%. A polgári népesség az egyes királyságok és országok között a következőképen oszlik meg:

	Terület osztr. □mfm-ben	Általános népesség	Viszonylagos népesség 1 □mfdre
Alsó-Ausztriában	344. ⁴⁹	1,954,251	5,672
Felső »	208. ⁴⁷	731,579	3,509
Salzburgban	124. ⁵²	151,410	1,216
Steierországban	390. ¹⁹	1,931,309	2,899
Karinthiában	180. ²⁶	336,400	1,866
Krajnában	173. ⁵⁷	463,273	2,669
Tengerparti vidékeken	138. ⁸²	582,079	4,121
Tirolban	509. ⁶²	878,907	1,724
Csehországban	902. ⁸⁵	5,106,069	5,655
Morvaországban	386. ²⁹	1,997,897	5,172
Sziléziában	89. ⁴⁵	511,581	5,719
Galicziában	1,364. ⁰⁶	5,418,016	3,997
Bukovinában	181. ⁶¹	511,964	2,819
Dalmátiában	222. ³⁰	442,796	1,992
Összesen	5,216. ⁵⁰	20,217,531	3,876

A lakosság sűrűségére nézve a királyságok és országok következő sorrendben állanak: Szilézia, Alsó-Ausztria, Csehország, Morvaország, tengerparti vidékek, Galiczia, Felső-Ausztria, Steierország, Bukovina, Krajna, Karinthia, Dalmátia, Tirol és Salzburg.

III. J o g i n é p e s s é g. Jelenlevő helybéli 15,925,924, távollevő helybéli 2,127,726, összesen 18,053,650 lélek vagy 88.50%. Nem szerint: jelenlevő helybéli férfi 7,691,840, nő 8,234,084; távollevő helybéli férfi 1,212,281, nő 915,445.

IV. N e m szerint volt 9,814,038 férfi vagy 48.50%, 10,403,493 nő vagy 51.50%. A birodalmi tanácsban képviselt királyságoknak és országokban 1000 férfi lakosra 1041 nő esik. Egyenkint 1000 férfi lakosra fölülről lefelé

Sziléziában	1,109 nő	Tirolban	1,048 nő
Morvaországban	1,107 »	Felső-Ausztriában	1,043 »
Krajnában	1,106 »	Steiermarkban	1,037 »
Csehországban	1,098 »	Galicziában	1,036 »
Tengerparti vidékeken	1,090 »	Alsó-Ausztriában	1,021 »
Karinthiában	1,083 »	Dalmátiában	1,011 »
Salzburgban	1,061 »	Bukovinában	1,000 »

V. Vallás szerint:

Római katolikus	16,248,776 vagy 80.37%
Görög »	2,330,421 » 11.53 »
Örmény »	3,036 » 0.02 »
Görögkeleti	458,128 » 2.27 »
Keleti örmény	1,141 » —
Ágostai evang. hitvall.	247,157 » 1.22 »
Helvét » »	104,017 » 0.51 »
Unitarius	161 » —
Más keresztény hitfelekezetűek	4,126 » 0.02 »
Izraeliták	820,200 » 4.06 »
Más nem keresztény hitfelekezetűek	365 » —

Az egyes királyságokban és országokban a római katolikus vallásuk mindenütt tulsulyban vannak. Salzburg, Krajna és Tirolban igen kis kivétellel az összes népességet képezik, Steierországban 1, Felső-Ausztriában 2 és Karinthiában 5 százalék evangélikus van a többi római katolikus. Római katolikus Alsó-Ausztriában 96 százalék, 2% evangélikus és 2% izraelita, a tengerparti vidéken van 99% kath. és 1% izraelita, Csehországban 96% katolikus, 2% evang. és 2% izraelita Morvaországban 95% katolikus, 3% evang. és 2% izraelita. Sziléziában 85% kath., 14% evang. és 1% izraelita. Galicziában a népesség kétfelét oszlik, 46% római és 43% a görög-katolikus vallású, 11% izraelita. Bukovinában 11% római és 4% görög-katolikus, 73% görög-keleti, 2% evang. és 10% izraelita. Dalmátia népessége végre 82% róm. kath. és 18% keleti-görög. Az evangélikusoknak csak 4% helv. ev. hitvallású, a többi ágostai hitv evangélikus.

VI. Állapot szerint:

férfi	}	nőtlen	6,046,488	vagy	40.91%
		házas	3,475,658	»	54.51 »
		özvegy	289,471	»	4.34 »
		elvált	2,421	»	0.04 »
nő	}	hajadon	6,107,876	vagy	38.11%
		férjes	3,503,281	»	50.47 »
		özvegy	788,335	»	11.36 »
		elvált	4,001	»	0.06 »

VII. Kor szerint:

	férfi	nő
Születéstől 5 évig	1,322,768 — 13.48%	1,336,580 — 12.85%
5—10 »	1,095,938 — 11.17 »	1,116,328 — 10.73 »
10—15 »	1,019,417 — 10.39 »	1,009,373 — 9.70 »
15—20 »	915,956 — 9.33 »	974,253 — 9.36 »
20—30 »	1,502,035 — 15.31 »	1,756,419 — 16.88 »
30—40 »	1,348,918 — 13.75 »	1,460,166 — 14.03 »
40—50 »	1,102,313 — 11.23 »	1,205,516 — 11.60 »
60—70 »	838,418 — 8.53 »	867,820 — 8.35 »
60—70 »	476,357 — 4.86 »	487,233 — 4.60 »
70—80 »	164,371 — 1.67 »	160,484 — 1.53 »
80—90 »	25,564 — 0.26 »	26,927 — 0.26 »
90—10 »	1,883 — 0.02 »	2,268 — 0.02 »
100 éven felül	97 — — »	129 — — »

VIII. Foglalkozás szerint:

Pap	31,389	vagy	0.15%
Hi vatalnok	72,147	»	0.38 »
Tanító	40,503	»	0.20 »
Tanuló	75,642	»	0.37 »
Irók és művészek	15,888	»	0.08 »
Ügyvédek	7,230	»	0.04 »
Egészségügyi személyzet	28,142	»	0.14 »
Ház- és jövedék birtokosok	442,936	»	2.16 »
Östermeléssel foglalkozók	7,497,500	»	37.13 »
Bányászattal	104,342	»	0.52 »
Iparral és keresk.	2,706,960	»	13.21 »
Személyes szolg. teljesít	817,835	»	4.05 »
Bizonyos foglalkozás nélkül	8,404,063	»	41.57 »

IX. Természeti hiányokban szenvedők. A jelenlevő népesség között vannak 11,329 vagy 0.05%, siketnéma 19,701 vagy 0.09%.

Az elmebeteg és hülyékre a számlálás nem terjesztetett ki, valamint a népesség műveltségi fokára sem, a melyekre a magyar népszámlálás tekintettel volt s azok viszonyait ki is mutatta. A Lajtántul minden 1.785 lakosra 1. vak és minden 1.027 lakosra 1. siketnéma.

X. H a s z n o s h á z i á l l a t o k.

		1 oszt. □mfldre esik
Ló	1,367,023	270
Szamar és öszvér	42,976	8
Szarvasmarha	7,425,212	1,423
Juh	5,025,396	964
Kecske	976,104	188
Sertés	2,551,473	489
Méhköpi	913,743	175

A s z á s z o r s z á g i, 1871. deczember 1-én történt népszámlálás előleges jelentéséből a következőket olvassuk: Jelenlevő népesség 1871-ben 2,554,000 lélek, ellenben 1867-ben 2,426,000, tehát a szaporodás 4 év alatt 128,000 lélek vagyis 5₂₅‰.

B a d e n b e n 1871. deczember 1-én történt a népszámlálás. E szerint volt 1871-ben 1,461,228 lélek, ellenben 1867-ben 1,434,970 lélek, a szaporodás tehát 26,458 lélek vagy 1.84‰. A szaporodás átlag 1 évben 6615 lélek vagy 0.46‰. Nemre nézve volt 712,763 férfi és 748,635 nő. Nehány nagyobb városban a jelenlevő népesség következő volt: Mannheim 39,614, Karlsruhe 36,622, Freiburg 24,599, Heidelberg 19,899 Rastadt 11,559, Baden 10,083 stb. Az elősorolt városok népessége jelentékeny szaporodást mutatnak; a többi városokban, valamint a falvakban is, apadás mutatkozik.

TARTALOM.

A VIII. kötet I. és II. füzetének tartalma.

	<i>Lap</i>
I. Magyarország nemzetiségei statistikai szempontból. Keleti Károly.	3
II. Győr város gabnaforgalma és gabnakereskedése. Dr. Pisztóry Mór	35
III. A fogyasztási adó eredményei a magyar állam területén. 1867—1869. Dr. Konek Sándor	59
IV. Az általános jövedelmi adó, mint adóreform-tényező. Dobner Rudolf	67
V. A magyar állam némely népességi viszonyai, az 1870-ben vég- rehajtott számlálás fonálán. Dr. Konek Sándor	92
VI. Az ág. hitv. evangelikusok egyházi és iskolai ügyei Erdélyben. Dr. Barsi József	127
VII. Állami tűzbiztosítás. Dr. Matlekovits Sándor	169
VIII. A mezőgazdaság Szászországban. Dobner Rudolf	284
 Az erdélyi ágost. hitv. hitközségek névsora német betűrendben.	 167

Egyveleg. Az északamerikai egyesült államok utolsó 1870-dik évi népszámlálásának előleges eredményéről. 325. l. — Szeged város közköltés-előirányzata 1872. évre. 325. l. — A lajtántuli 1869. december 31-iki népszámlálás főbb eredményei. 325. l. — Szászország 1871. december 1-én történt népszáml. előleges jelentéséből. 328. l. — Badenben 1871. december 1-én történt népszámlálás. 328. l.

